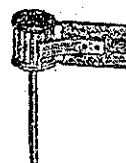
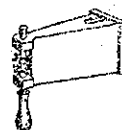
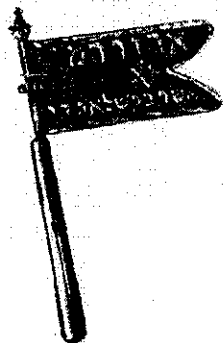

בסייד
מכון פוהייה - פוריות ורפואה עפ"י ההלכה.
Puah Institute - Fertility and Medicine in Accordance with Halacha

היחידה להלכה יישומית

הרעשן והכאת המן

פנימי

דפי עזר לשיעורו של:

הרב מנחם בורשטין

אדר תשע"ג

רח' עזריאל 19, ג. שאול, ירושלים 95477, טלי 02-6515050, פקס, 02-6517501
19, Azriel St. Givat Shaul, Jerusalem 95477, Tel: 02-6515050 Fax: 02-6517501
דואר אלקטרוני: E-mail: info@puah.org.il אתר: Site: www.puah.org.il

תוכן עניינים

1-13	מנהג הכאת המן - הרב טוביה פריינד
14-47	הכאת ומחיית המן - בעריכת אברכי כולל "דמשק אליעזר"
48-55	מנהג הכאת המן בשעת הזכרת המן- הרב גדליה אבערלנדר
56-89	כיצד הכו את המן בתפוצות ישראל-ד"ר יום טוב לוינסקי
89-א89ב	והיה אם בן הכות...- הרב א. שוורץ
90-96	מחיית שמו של המן-פרופ' דניאל שפרבר
97	מחיית זכר עמלק - פרופ' דניאל שפרבר
98-99	מנהג הכאת המן - בעריכת הרב יצחק מאיר ברכיה ליברמן
100-104	דרכים לצמצום הכאת המן- ד"ר אהרון ארנד
105-107	מחיית עמלק והמן וה- DAMNATIO MEMORIAE הרומאי - פרופ' דניאל שפרבר
108-109	מנהגי ישראל במחיית עמלק והמן- הרב בצלאל לנדא
110-111	משוורתא דפוריאי- בעריכת ד"ר יום טוב לוינסקי
112	רמזים על מנהג הכאת המן בהונגריה- פרופ' שייבר
119-א113	רעשנים ממוזיאון היכל שלמה
120	שו"ת בעניין מחיית עמלק- אוצר השו"ת
121-122	חג פורים ומגילת אסתר
123	מנהג ההרעשה בקריאת המן - ר' ספי מינצר ור' מנחם פישמן
124	הרעשה באמירת המן- בעיות ופתרונותיהן - ר' יהודה ווינארש
125-130	חג הפורים-המן ועמלק ע"פ מקורות מקראיים ומדרשיים

"סוגיות אקטואליות במקורות היהדות"

דף הסבר

מחלקת ההדרכה של מכון פוע"ה עוסקת במתן שיעורים ובארגון ימי עיון לרבנים, לרופאים ולציבור הרחב בעיקר בענייני רפואה והלכה.

במהלך השיעורים הללו התברר, שקיימת בתקופתנו התעניינות רבה ביחס התורה לנושאים אקטואליים בכלל. בעקבות זאת הרחבנו את מגוון הנושאים, שבהם עוסקים השיעורים, מעבר לתחומי הרפואה וההלכה, ולשם כך ריכזנו חומר מתאים בנושאים השונים.

החומר שנבחר כולל בדרך כלל את המקורות היסודיים בנושא הנלמד וכן אוסף של מאמרים המסכמים את הנושא. (בשל כך, יתכן שתהיה הפיפה בין מספר מאמרים, שכל אחד מהם מסכם את הנושא בהדגשים שונים.)

במקרה שלא מצאנו מאמרים המסכמים את הנושא, השתדלנו להביא את המקורות היסודיים ואת החשובות העיקריות שנכתבו בנושא. על מנת שאפשר יהיה בעזרתם להכין מאמר מסכם או שיעור.

אוסף המאמרים יאפשר ללומדים להמשיך ולהעשיר את עצמם בלימוד הנושא מעבר למה שניתן להספיק במהלך השיעור, וכן יוכל להועיל למעוניינים להכין שיעורים בנושאים הנדונים.

המאמרים המופיעים בחוברת נכתבו על דעת כותביהם, ואין בהבאתם משום הסכמה עם תוכנם. פעמים אף הבאנו מאמר שאינו מקובל, על מנת להתמודד עם הבעייתיות העולה ממנו. הקובץ הנוכחי הוא לצרכים פנימיים בלבד ועל כן אינו מיועד למכירה או למטרות רווח. ההנהלה שוקלת אפשרות של פניה למחברים, על מנת להוציא את הדברים לאור.

הנהלת המכון מודה לנדיבי העם, שסייעו בהדפסה הראשונית של החומר.

נשמח לקבל הארות והערות

בברכה,

הרב אברהם קאהן

ראש המכון

המלצה

לפעילותו הברוכה של מכון פוע"ה יצא שם נכבד ובכל הארץ יצא קום ובקצה תכל מליהם.

מחלקת ההדרכה של המכון מוציאה לאור ספרים וחברות לרוב, אשר הם אבן יסוד בלימוד ענייני רפואה והלכה.

הנה בשנים האחרונות נשאם ליבם להעשיר את הציבור במפעל מיוחד של איסוף חומר על סוגיות אקטואליות במקורות היהדות.

רבני המכון ובראשם הרב מנחם בורשטיין שליט"א, שמו לב שישנה התעניינות רבה בציבור בדעת היהדות על סוגיות אקטואליות מזדנינו.

ועל כן, לקח על עצמו ראש המכון, לאסוף חומר בנושאים שונים, על מנת שיוכלו רבים ללמוד כל נושא לעומק. וכדי שיוכל כל רב או מורה להכין את השיעור כשהחומר הרב מסוכם ומוכן לפניו.

זכינו, ועל נושאים רבים ביהדות נכתב רבות, ואדם המעוניין ללבן נושא מסוים קשה לו להספיק לאתר בספריות את כל המאמרים. ויפה עשו שהביאו הכול כשולחן ערוך בפני הלומד.

במשך הזמן הספיקו כבר להכין כמה מאות חוברות וכעת הם שוקדים על הוצאתם לאור. כל מפעל שמטרתו להגביר את הלימוד בעם ישראל, יבורך. ובמיוחד יבורך מפעל זה אשר גורם ללימוד תורה מתוך העמקה, ומתוך הרחבת הדעת והוא אחד ממפעליו הרבים והמבורכים של הרב המבורך הרב מנחם בורשטיין שליט"א ראש מכון פוע"ה.

הגני מברך בכל מילי דמטיב את כל המסייעים למפעל חשוב זה, ומרבים ומוסיפים ללא ימוש ספר התורה הזה מפיד.

הכותב והחותם בברכה,

מרדכי אליהו

הראשון לציון הרה"ג הראשי לישראל לשעבר

סימן י"ב

מנהג הכאת המן

אחד ממנהגי יום הפורים אשר ילדי ישראל החזיקו ומחזיקים בו בכל עו הוא מנהג הכאת המן. בעת שקורא המגילה מגיע לחיבת המן מכיס ומרעישים בכל עו בקול רעל גדול כדי לעורר איבת אנגי ולמחות שמו בבוחר כל תשכת.

מקור המנהג

בתיאור מנהג זה פתח לן אחד מרבותינו הראשונים הליה רבי אברהם ברבי נתן הירחי בספרו המנהגי ח"א הלכות מגילה עמוד רמ"ב: "ומה שנהגו בצרפת אחר קריאה לומר אורח המן ואורחים בניו, ברוך מרדכי וברוכה אסתר, בירושלמי דמגילה פ"ג ה"ז ובמסכת סופרים פ"ד ובראשית רבה מ"ט, א' בפסקא וה' אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר אורח המן ואורחים בניו, וא"ר פנחס וצריך שיאמר חרבונא ז"ל וכי מטי להאי פסוק אשר הגלה נבוכדנצר שחוק עצמות, למה שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה, ברם הכא מת הוה. ויש קצת סמך במגילה בבליתא, ומחייב אנשי לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לאורח המן, נמצא שכל היה מנהגם משום זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב. ועל כן מנהג התניקות בצרפת ובפרובינציא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן, ומקישין זו על זו כשהקורא. מטמיר המן ורשעו, ושם רשעים ירקב ושלום, עכ"ל.

מנהג זה הובא ונדון בעוד ראשונים ומקצתם מופיעים לקמן.

מנהג זה הובא גם בבית יוסף סימן תר"צ בשם האורחות חיים ח"ל: "כשמוזכר את המן ובניו מנקשין התניקות באבנים או בלוחות עץ שבידם, וכתוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים. ולמנהג הזה יש שורש בהגדה דאמרינן כי מחזה אמהה את זכר עמלק אפילו מעל העצים ומעל האבנים. לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבעו. והמנהג הזה נהגין בצרפת ובפרובינציא ונורנים טעם על שם יושם רשעים ירקב..." עכ"ל. גם ברמ"א סימן תר"צ ס"ז: "נהגו התניקות לצור צורת המן על עצים ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו על דרך מחזה תמחה את זכר עמלק."

ביאורים ובירורים בהלכה ובמנהג
בעניני חדשי שבט אדר

חלק שלישי

שבט — אדר

★

מאת

מנחם ביהר"ג ר' חיים שליט"א פרייזר

מערכת אוצר הפוסקים

אוצר הפוסקים
פניה"ק ירושלים חובב"א
שנת תשס"ב לפ"ק

ישם רשעים ירקב, ומה נשתרבו המנהג שמכין המן כשקורין את המגילה בבית הכנסת, ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא להיחם הוקבע, עכ"ל¹.

גם בעל המטה משה תלמידו של המהרש"ל בסימן תתרי"ז כתב ע"ז וז"ל: "ומנהג הזה יש לו שורש בהגדה (ספרי דברים כ"ה י"ט) על הפסוק 'כי מחה אמה את זכר עמלק' אפילו מעל העצים ומעל האבנים, 'מחח אמה' בגימטריא 'זה המן' [ע"י] בבעל הטורים שמות י"ז, כ"ד, וברוקח הלכות פורים סי' רל"ח ולכן אין להלעיג על המנהגות, והמנהג הזה נהוגים בצרפת ובפרובינציה ובנותנים טעם על שם 'ישם רשעים ירקב' (משלי י') וסימן לדבר מהפסוק 'זהיה אם בן הכות הרשעי' (דברים כ"ד) סופי תיבות המין, עכ"ד.

בספר מטעמים הביא רמזים וגמטריאות נוספות למנהג הכאת המן משום דכתיב בבא רשע בא גם בו, וע"ס קל"ז חרפיה, סופי תיבות המין, והוא היה בזוי בן בזוי.

טעם נוסף, כי נ"ד פעמים מזכיר המן במגילה, וכתיב "מחה תמחה" ו"מחה" עם הכולל עולה נ"ד, לרמז כי נ"ד פעמים יש למחות ולהכות. הוסיף על כך הרד"ק רבי פנחס מקוריץ ש"מחה" הוא מלשון מכה, כמו מחי ומסי, היינו שיש להכות שמו של עמלק וזרעו, (אמרי פנחס עמור קל"ז אות תרע"ז).

טעמים למנהג הכאת המן

טעם להכאת המן הובא בספרי מנהגים הקדמונים מהר"א קלויזנר ומהר"א טירנא, וכן רשום רבינו אברהם קלויזנר בספר המנהגים דיני פורים (עמור ע"ז) וז"ל: "ואני הסופר שמעתי שלכן מקישין על האבנים, דק"ל כל המזכיר הצדיק צריך לברכו ולומר זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר את הרשע צריך לקללו ולומר שם רשעים ירקב, ועתה כשמוזכרין את מרדכי אמרי הציבור בלחש וצ"ל, וכשמוזכרין שם המן אמור שם רשעים ירקב, ומשום דאין הנערים יודעים לאמר שם רשעים ירקב נהגו ללמדם להקיש באבנים כשמוזכרין אותו, לאמר ירקב שמו מלהוצרו, בשם ה"ר מנחם וצ"ל".

1. הנה בב"י ד"מ דגם בקריאת המגילה בהכאת המן היה באופן זה שהיו חורטים שם המן ומחזקים אותו ע"י ההכאות, וכימינו מנהג זה — משום מה — נשתקף, ומכין בלא מחיקת שם המן, או צורתו, וראה בהמשך דבריו שהיו שכתבו שמכין שהמנהג הנוכחי אינו כדוגמת המנהג המקורי — רשאים אנו לבטל המנהג.

כמו"כ בספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (בהגהות המנהגים פורים אות נ"ח) כתב: "וחקנו בשביל התניקות כדי שלא ישנו שאף הם חייבים במקרא מגילה, והא דנהגין להקיש כשוזכרין המן הוא בשביל התניקות שאין יודעין לאמר שם רשעים ירקב (משלי י', ז') כי הוא חיוב לאמר כשמוזכרין רשע. אי נמי ויהיה אם בן הכות הרשע (דברים כ"ה, ב') סוף תיבות המן..."

טעם למנהג הכאת המן מקובל בשמו של רבי יהודה החסיד בעל ספר חסידים — והוא המקור הקדום ביותר למנהג ההכאה (הובאו הדברים בספר אסופות, כתי", בהתורה והחיים גידמן עמוד 121) "פעם אחת שאל הגמון מרגשבורג את רבי יהודה החסיד: למה אתם דופקים על הכתלים כשאתם מוזכרים את המן? אמר לו רבי יהודה להגמון: כל כך דפיקות שאנו דופקים, כך השרים דופקים לו בגידתם. אמר לו: מנא לך? אמר לו, בוא ואראך. הלך עמו, והראוהו בפתח גידתם, וראה שהכחו. פתח הגמון ואמר, אילו הייתי אצלכם הייתי מסייע לכם להכותו".

כעין דברים הללו בשבט מוסר פ"א: "קבלתי, כשאומרים ארור המן או כשמוזכרים שמו ושם אשתו ובניו, ומנין, שנושה הקב"ה שדגישו ההכאות, כדי שיקבלו צער גדול, יען שכל הבאים לעולם, כאילו בימידיה נעשה הנס, לפי שאם נתקיים עצתו לא היו באים לעולם, לכן כל הבאים לעולם צריכים לעצור, לכן עושה הקב"ה שירגישו ההכאות שמכים בהכות שמו".

גם המהר"ח פלאגי בספרו רוח חיים סי' תר"ע מביא: "מרגלא בפומיהו דאינשי, שהמן לוקה במכות הללו בכל שנה ושנה בגידתם..."

בספר מחזיק ברכה להחיד"א קוני"א לסיומן תר"צ מביא בשם נח וגנן כי"ל ח"א, טעמא טעם, יען שראו חז"ל אורך הגלות המר הזה וחייו שמו"א יקום מלך מאו"ה וירצה לאור בגורת המן לכן הנהיגו זה הפירסום ושמחה בהפלה ברחובות ובשווקים למען ישמעו קול רעש גדול וישאלו מה ראו על כבה ומה הגיע עליהם ויודיעו ענין המן ויקחו מוסר, וזהו כונת הראב"ע אשר שר בשיר שסיר, שומע דבר בן המותא, תפול עליהם אימתה, ע"כ תר"ד. כעין טעם זה הובא גם בספר מתעד לכל חי להגרי"ח פלאגי סימן ל"א ס"ק צ"א².

2. הבן איש חי פרשת תצוה מקיים את המנהג להכות דוקא במעלים שבתגלים, על הקרקע, וטעמו ונימוקו בסוד שורש קליפת המן, על פי תורת הקבלה. מין הארץ"ל כתב, שבישל גליות שעברו, נתקן בחינת הראש והגוף, ובלוחותיו זה — גלות אדם לא נשאר כי אם בחינת העקבים, שהיא קליפה קשה ועבה, ועל שם זה נקרא גלוחותיו בשם "עקבתא" ומשיחו. והמן הרשע שהוא מצאצאי אדם, היה מהקליפה העבה

מצוה להביא הקטנים לשמוע את מקרא המגילה, אך הקטנים לא ירצו לשמוע, לכן תקנו להם להכות את המן כשמוכדים את שמו, וממילא מוכרחים לשמוע.³

בספר עולמו של אבא (לר' אשר אנשיל יהודה מילר) עמוד רכ"ה מסופר שבאותם הימים שנמלטו האדמו"ר רבי יששכר דוב דחק מבעלזא ואנשי חצור מגאלצ'א לקאופטרוס (במלחמת העולם הראשונה) נאמר בשם הרבני: מדוע נתנים בעת קריאת המגילה להכות גם ברגלים כששומעים את השם "יהונן"? כי אני יודעים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכולנו וישנם שונאי ישראל כמו המן ימ"ש שמסמל את כל צוררי יהודים, שרצים להשמדנו. לכן אנו רוצים להראות להם שיש לו עצה טובה נגד גוררתיהם, והיטו הרגליים, כי כל זמן שיש לנו רגליים ומסוגלים אנו לברוח למדינה אחרת, איננו מפתים מהם...

מחייבי ושולי המנהג

למרות הטעמים והרומזים למנהג הכאת המן קמו מערערים נגד המנהג. היו מאלי שהתנגדו רק לריבוי ההכאות וההרעשות והיו שהתנגדו גם לעצם המנהג באותם המקומות שעלולים הגוים להעליל עלינו ח"ו. בנידון זה פתח לנו במחזור למנהגי אשכנז, 'מעגלי צדק' ויניציאה שכ"ח, דיני מגילה, (הובא במנהגי וורמיישא ח"א עמ' רי"ט הערה 16) שכותב "יותר ראוי לבטלם בזמננו זה מלקיימם, לפי שבכל דור ודור עומדים עלינו לכולנו ומעלילים עלינו עלילות רשע, והדברים באים לידי סכנה. ומצינו כמה דברים שהם חובה וביטולם חכמים מפני חשש סכנה, דחמירא סכנתא..."

גם מדברי הפרי מגדים באשל אברהם סקכ"א והר"י במשפ"ב סקנ"ט משמע ששלל את המנהג וכתב: "ומי יצא שכרם בהפסדם שמבלבלין הרבה, והש"ץ ישתוק בעוד שמכין, וגם זה אין נכון שאסור להתחילה להפסיק יותר מדי כדי נשימה שנקראת מגילה".

3. בספר טעמי המנהגים הביא בשם הגה"ק מרינוב בעל ה"כני ישישכר" מדוע הכותה משחקים הנערים בסכיבון, שאוחזים אותו בראשו מלמעלה, ומגלגלים אותו, ובפריים משחקים הנערים ברעשן, שאוחזים אותו ברגלו מלמטה ומגלגלים. כי בתנוכה הייתה הישועה ע"י התעוררות רחמי שמים אצ"פ שלא עשו תשובה כהגון, רק הש"י ברוב רחמיו ריחם עליהם, לכן מסוככים אותו מלמעלה, לזמוח על איתעורותו ולעילא, ואילו בפורים, שהם היה ע"י איתעורות דלחמא, שגורו צום שק ואפר, והיו כְּעֵצָה מרדכי ואסתר, אוחזים בו את הרעשן מלמטה, להורות על האיתעורות דלחמא.

דבר חידוש כתב החת"ס בהגהותיו לשר"ע, סימן תר"צ: "ונראה לי הטעם [להכאת המן] להרעיש ולבלבל אוון השומעים שלא ישמעו שם זה המחווי האנני, ובודאי אין הכוונה כפשוטו, שהרי אם חסר מלשמות תיבה אחת לא יצא, אלא הכוונה שע"י ההכאה מראים אנו שאין אנו רוצים לשמוע שם זה אבל מה נעשה שההכרח עליו לשמוע.

ובשו"ת מילי דאבות ח"ג סימן י"ג הוסיף ששמע מרבו החתם סופר, ביתר פירוט: "וזמה שמעתי מאדמו"י הגאון מהרמ"ס זצ"ל טעם נכון על הכאת המן, יתן שאנחנו עושין קריאת המגילה למחות עמלק. ויוקשה כי מעולם לא זכה עמלק לזכרון שמו כל כך פעמים רק ע"י קריאת המגילה... וא"כ לא נמחה שמו, והנה אמנם אין זה זכרון כי הלא אי אפשר מבלעדי להזכירו למען נדע ענין ההוא, ולכן אכחנו מרעישים ומקשקשים לומר אני איני רוצה לשמוע שם זה כלל, אבל מה נעשה ההכרח הוא עלי, והכל הוא רק להראות שאין אכחנו רוצים לשמוע שם זה, ע"כ שמעתי"י².

ובעל שו"ת מילי דאבות הוסיף טעם נוסף: "ואמנם באמת עיקר הטעם הוא, אשר פועל הדמיון עושה רושם גדול בכל דבר כמ"ש בכמה מקראות שצוה ה' לעשות פעולה דומה לענין הנבואה, לירות בקשת נגד אדם לאמר חץ תשוטה לה' בארץ, ולהשליך אבן בנהר לסימן כה תשקע בבל, ומאחר שמצוה למחות שם עמלק... לכן אכחנו עושים פועל דמיון בהכאתו, כי הכאה היא דמיון המלחמה לסימן מלחמת עמלק".

בספר קרבן העני עמוד קכ"ה מספר: "פעם אחת נתגלה לי בחלום היום טעם על מנהג ישראל, שבשעת קריאת המגילה, התניקות מכים את המן. כדאיחא בשלחן ערוך, כי בחטובה לא רצו רק להעבירם על הדת, והה לא שייך רק בגדלים, כי הקטנים אינם מרגישים זה, אבל בפורים, שרצו לעקור תכל, כקטון כגורל, שלא יזכר שם ישראל עוד, והה שייך אף בקטנים, לכן

שבצנכיים. והה שמצינו בתרגום יונתן בן עוזיאל שמודיני קנה את המן לעבר, וכתב שטר שעבדו בקשר מעלי, שכתב שעבדו זקא שם ברגל, במקום העקב, להשפיל ולהחליש כח קליפה זו ביזנת העקב. ומכאן מוד מנהגם של ישראל קדושים. שכשמוכדים שם המן שבמגילה, מכים ברגליהם בארץ, לזמוח, שמכה ומשפיל בעקביו שם חכר המן, ומכניע ומחליש קליפתו העבה שבצנכיים.

2. כטעם זה הביא מרבו החת"ס גם לענין חיבת הערבות בהר"ר וראה מועדים לשמחה ח"א סימן י"ב עמוד ת"ז הערה 50.

גם השלי"ה שלל את ריבוי ההכאות וכתב: "דע עלי המעשה אשר נעשה, כי צעקת העם מרובה בבית הכנסת שאי אפשר לשומעה כולה מהה"ץ".

וכן בספר יפה ללב (פלאג"י) ח"ב סימן תרנ"ן אות ט"ו הביא כמה טעמים לבטל את המנהג. הן מחמת שמבלבלין את הקהל מלשמוע היטב קריאת המגילה. והן מחמת "שעושים השחתה בבית הכנסת ובבית המדרש שנוטלין בידם כלי משחית לחבל בכל אבן ומקבות והגורן כל כלי ברזל ומכין על רצפת אבנים ועל הספסלים וקירות שבבית הכנסת ובבית המדרש שעוברין על איסור כל תשחית ועל לא תעשון כן לה' אלקיכם, דאיסור זה אינדיה נמי בבית הכנסת ובבית המדרש". וגם הביא את הטעם הנ"ל שיש לחוש לעלילות מצד רשעי הגוים.

וראה גם בספר מליץ יושר מנהגי אמשטרדם, (אמשטרדם תקס"ט), ו' ב', לאחר שמביא מנהג הכאת המן בקריאת המגילה כותב, וז"ל: "ונראה כמה איסורים יש בזה: שחוק וקלות ראש, הבנים אינם שומעים לקול אביהם, רוב העולם אינם יוצאים בקריאת המגילה, אינם שומעים כי אם חלק ממנו, כי אינם יודעים הדין שיאמרו הפוסקים שלא שמעו בעצמם, ובלבול הקריאה, וחובא ואטלאל בעיני העמים, וגם כן חשש סכנת נפשות, כי המתענים צריכים להתענות עוד יותר מחמת עיבוד ההכאה, גם הרעש ומהומה שזה גורם מוזק לחלשים ובקל יוכלו לבוא לדי חולשה וסכנת נפשות, משא"כ בימים ההם היו גבורים בריאים וחזקים, וגם הבנים היו שומעים לאביהם שהיו מרקוקים לשמוע המגילה מלה במלה. דברואי היו הקטנים מכים ולא הגדולים כאשר עושים עכשיו. והקרא את המגילה אינו יודע באיזה מקום הוא עומד. וגם הספרדים היו להם מנהג זה, וכשראו הרע היצא מזה בטלו אותו".³

בירור בדעתו של המהר"ל בנידון מנהג זה מצאנו בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סימן רט"ז, שהרב השואל חישוב לומר שיסוד מנהג הכאת המן נעשה על ידי הסנהדרין יושבי לשכת השואל חושב לומר שיסוד מנהג הכאת המן נעשה מתוך דברי הראשונים "דדוקא בצרפת ובפרובינצא נהגין מנהג הזה דרך באלו מקומות היו נהגין כן או, וגם הבי' אע"ג שהביא מנהג זה בבי' אבל בשלחן ערוך לא הביאו, ונראה דבספר שנהגים כדבריו אין מנהג הזה, והרמ"א שהביא שמוה נשתרבו המנהג מכוון מלשונן דרך אשתרבוני אשתרבוני --

³ גם בזמננו מצינו להגר"ע יוסף שליט"א בילקוט יוסף מועדים ח"ה עמוד רצ"א התבאר בתריפות יחידה נגד מנהג הכאת המן.

...גם מ"ש מעלתו לפרש דברי מהר"ל שלא הי' חושש להכות המן היינו

שהוא לא הוכיח, כבר אמרתי לו פא"פ דמאי הוי"א יש שמהר"ל יכה והיכן נמצא מנהג זה בגדולים (המנהג רק בחנינות), וחו איך יפרש מעלתו דברי המג"א בסי' תר"צ סק"ט לאחר שהביא דברי מהר"ל כי ועכ"פ כשמכין וכי ואין לזה פ"י, אלא ע"כ הפירוש בזה פשוט שמהר"ל הי' ש"ע במ"ש הט"ץ בסי' תר"ט באו"ח ואם הי' המנהג הזה חשוב בעיני המהר"ל אפילו הי' התינוקת שוכחין להכות הי' הוא נשאר עומד ומפסיק שם שיתעוררו התינוקות להכות וכו', אבל תלמידיו ראו שלא הי' מעורר התינוקות להכות, מזה היו מבינים שלא הי' חושש כ"כ על המנהג הזה שלא הי' חשוב בעיניו חיוב כל כך, ונדוי ראין להלעיג עליו ולא לבטלו מ"מ ג"כ לא חשש להחזיקו כי לא הי' קים לי' בגו"י אם המנהג הזה כשר וישר כל כך או שיצא שכרו בהפסדו ולכן אם לא התעוררו התינוקות מעצמם גם הוא לא הי' מפסיק מלקרות כדי שיתעוררו התינוקות מעצמם וכבר אמרו חכ"ל אל תודי מפליג לכל דבר וק"ל, עכ"ל המהר"ם שיק.

אמנם בדברי הרמ"א וכן בלבוש בסימן תרנ"צ כתבו: "ואין לבטל שום מנהג או ללעיג עליו כי לא לחנם הוקבע". וכפי הנראה שברר במנהגים היו שלענו או ניסו לבטל מנהג זה וכדי להוציא מלבם קבעו לזרות שאין לבטל וגם אין ללעיג על מנהג הכאת המן. ואכן מצינו לכמה מחכמי ישראל שהיו מקיימים בעצמם מנהג זה וכפי שיוזב אי"ה לקמן בדמשן דברינו גם במנהגי חתם סופר, פרק ט' אות ה': "החזיק במנהג להכות המן". נסיים מחלוקת זו בדרך הפשרה" וכפי המובא בקף החיים סימן תרנ"ד דהמכה ברגליו צריך להכות בנחת בלי השמעת קול כדי שלא לבלבל את השומעים".⁴

יזמות לביטול מנהג הכאת המן

במשך הדורות היו יזמות ופעילות לבטל את מנהג הכאת המן מהם שהצליחו ומהם ללא הצלחה. וכמובא לפנינו:

נפתח נושא זה במעשה פלאי המסופר בספר אמרי פנחס על הרה"ק רבי פנחס מקודיץ במדור מעשיות וסיפורים עמוד רל"ז מה שסיפר הרה"ק רבי

⁴ ראה ספר אורה ושמחה (לרבי משה אהרן פייווי, ליורונו, תקס"ו) דף כ' ע"ב שכתב: "אף שאין להלעיג בזה כי מנהגם של ישראל חזקה היא אלא העושים עיקר טפל והטפל עיקר זה מכה כעין זה כאבן ובריבוי הקולות הקורא קורא והוא כאיש אשר לא שומע" וכו'.

הם לא הקשיבו לדבריו והכו בכל כח, כי השמיטו, עבור האי מנהגא אף לסבול צריכים.

התנגדות תקיפה ביותר לביטול המנהג מצאנו גם בשו"ת פרי השרה ח"ג

סימן מ"ב שנשאל מק"ק הערמאנשטאדט שיש שם הרבה אנשים שנמנעים לילך לבית הכנסת לשמוע קריאת המגילה משום שקול המולה והרעש אשר בביהכ"ב ע"י המנהג של הכאת המן לא יכולים לסבול, והציעו לבטל את מנהג הכאת המן מחמת שמנהג זה אין לו שורש בשי"ס וכמו דמצינו שתבמים הקלו באיזה עניינים במקום פסידא, א"כ ה"י אולי יש להקל לבטל זה המנהג כדי שלא יהיו הרבה נמנעים מלבא לביהכ"ב לשמוע מקרא מגילה ברבים?

ובעל פרי השרה השיב על כך בהתנגדות תקיפה:

"דבר פשוט שבדואי אין לבטל מנהג כזה, ולא לחנם הופיע רוח הקודש בבית מדרשו של הרמ"א שלאחר שהביא זה המנהג מסיים ואין לבטל שום מנהג וכו', ולמה לא כתב כן במקום אחר וכו' כגון בסיון תל"ב סוף סעיף ב' שכתב ונהגים להניח פתית חזין וכו' ולא כתב שאין לבטל, ואדרבה כתב דמיהו אם לא נתן לא עבב, ובאן כתב ואין לבטל, אלא ודאי כיון שידוע שכל מחבר אשר כותבו לשי"ס רוח ד' דבר בפיו, ובפרט אדונינו הרמ"א אשר כל בית ישראל נשען עליו וידע שידיו הרבה אנשים אשר ילעגו על זה המנהג או שיאמרו שקול הרעש צללה באונם הזאת הזוהר כאן באזהרה כפולה ומכופלת לא לבטל — ומה שאומרים איזה אנשים שהיא כמעט חילול כבוד ביהכ"ס אם קור לא שט ולא ראו משנה מפורשת במס' תמיד פרק ד' משנה ה' מירוחו דזי שומעין קול שער הגדול שנפתח, מירוחו דזי שומעין קול המגריפה וכו', ולאיהו צורך סיפר לנו התנא אלו הדברים דמה נ"מ לדינא בזה, אלא דסיפר לנו שאע"ג שהיה עי"ז קול רעש גדול עד ש"אפילו בירוחו שהיה רחוק עשרה פרסאות משם היה נשמע וגם לא אמרו שהיה חילול כבוד בית המקדש ח"ו, כי כל דבר אשר היה רק איזה הכנה או סנוף לאיהו מצוה ג"כ חביב מאוד לפני הקב"ה, ומי שראו בעיניו מ"ש בספרים הקדושים ישער קצת בעין שכלו כמה היא חביב לפני הקב"ה עבודה בקול בלא דבור, חוץ לזה שהכותב בזה לבטל כח הקליפות והסטי"א ר"ל וכוונתו באמירת אורח המן או בהכאת המן לא רק על המן שהיה בימי אחשורוש כי עצמותיו כבר נשחקו, אלא הכוונה על כח הקליפה אשר גובר בכל עת ובכל זמן בעוה"ז רצ"י, אנו להשביח זכרו ע"י קולי ודבורי, דבור היא קריאת המגילה וקול היא ההכאת המן, וקול ודבור הם יחוד שמות הקדושים, וכמו כן היה במקדש שע"י כלים האלו נעשה רעש גדול וזה היה לשמוחה בכל העולמות. להגביר

פנחס מקאריץ זצ"ל: "שפעם אחד גור שר אחד באיסטאמבול שלא להכות המן שהיה מורע עמלק, והעמיד ישמעאלים אצל כל ביהכ"ב, ונכנס זקן אחד בביהכ"ב והכה המן, וכל מה שאומרים לו היהודים לבל יכה שהם בסכנה ח"ו על זה לא שמע אליהם כלל ועשה את שלו והכה המן. ורצו הישמעאלים השומרים להכנס לביהכ"ב ולא יכלו להכנס לפתח, ונעשה רעש גדול בעיר עד שהגיע לחנוגר וסיפרו לו כל המעשה וצויה לתלות לשר הנ"ל לפני ביהכ"ב. — וסיים הרה"ק רבי פנחס מקאריץ ואמר: ומסתמא אותו זקן היה אלהיו ז"ל."

כפי הנראה הרי שבנשוא זה מצאנו חלוקה בין מקהלות האשכנזים לבין מקהלות הספרדים. בקהלות אשכנזים ובמקהלות חכמי אשכנז מעולם לא הסימו חכמים לבטל מנהג זה. לדוגמא ראה בספר לחמי תורה⁵ דף מ"ד ע"א: "זה איזה שנים, חדשים מקורב באו לבטל המנהג שהי' מקדש, מה שמכין התנוקות את המן, והלא אדרבה בדרות הללו יותר יש להכותו" וכו'.

נציין גם את המסופר בספר אלף כתב (להגאון רבי יצחק ווייס מווערבוי זצ"ל) אות תר"צ על הגאון בעל שאילת יעקב ז"ל [החן המהר"ם שיק] כמעט הכניס עצמו בסכנה ע"י שלא הניח לראש הקהל בקהילתו ק' אדא לבטל מנהג זה, וניחן בפלילים, ושנה תמימה מנעו ולא נתנו לו סיפוק, עד כי יצא כ"ה משפט לאורה. עוד מסופר בספר אלף כתב שם על הדי"ג רבי קאפל הכחן בלוי ז"ל מופת, גם הוא סיפר, שהי' ר"ש זאממער ז"ל כאשר ישב עד עה"ת בקאמארן, ביקש מרעיו שני גדולים מו"ה משה קאמארן ז"ל ורבי מאיר באסקאוויטץ אבי "הברוך מודכי" על ברכות, אשר איש חלוש הוא ומוזק מאוד לראשו הכאות, לזאת ימנעו עצמם מהכות המן בעת קריאת המגילה, אמנם

5.

הל"ה רבי צבי הירש הורביץ (בנו של הרה"ק רבי פנחס הורביץ הנדע בספרו "הפלאה") רב ואב"ד פונקופרט.

יצוין כי בתקופתו ניסו היצרונים "לתקן" בסדרי הדת, ניסו להחליף לבטל מנהג הכאת המן ובמשך המן 'להתקדם' ולעקור את כל האמור 'בעשרת הדברות'. חכמי הדורות שבעניי הברכה שלהם צפו וראו את מגמת הדברים, עמדו כצור חלמיש לצורך כפני ההידרדות ולא הניחו לבטל את מנהג הכאת המן. (השווה לזה וראה מועדים לשמוחה ח"א עמוד נ"ז ועמוד שני"). וראה גם בהערה הכאה הכאה שאותם שביקשו למנוע את מנהג הכאת המן מחמת הטורח והרעש הכבד הם אלו שהיו רגילים להשתתף במשחקים תחרותיים ומחאות הכפים שבמגרשים הללו לא היה להם לא לטורח לא לזא ולא לזר.

מנהג זה והמלמד עליו זכות טועה וגורם לחילול השם, והנזכר בש"ח מערכת פורים סימן י'.

כעבור מספר שנים בשנת תרמ"ו, הועלתה הצעה בק"ק רודוס לבטל את מנהג הכאת עמלק בשבתות פרשת "בשלח" ופרשת "זכור" וכן את מנהג הכאת המן בקריאת המגילה, וזאת על ידי הגאון רבי רחמים חיים יהודה ישראל שכידן כאב"ד ורב דק"ק רודוס. ואף הוא פנה לכמה מחבמי ישראל בדורו שהסכימו על ידו בכך וכפי שנדפס בספר שו"ת כן ימין סימנים א"ה (סלונקי, תרנ"ו). וכמה חידושים יוצאים מחוץ דבריהם וכמובא לפנינו: ⁸

"ראיתי ונתון אל לבי על המנהג שנשתרר בעירו זאת רבשבת זכור בעת קריאת המפטיר ובשבת כי תצא בעת קריאת המשלים המפטיר פסוקי זכור. גם לרבות בשבת בשלח בעת קורא המשלים והמפטיר פסוקי יובא עמלק, ואף גם זאת ביום פורים בעת קריאת ס"ת כל העם היושבים בביהכ"ז גדולים וקטנים רקים ונכבדים מכים בידיהם והגלילים בספסלי ביהכ"ז בבזילה גזולה והקול נשמע עד מחוץ לביהכ"ז עד כי כל אשר יעבור ברחוב הוא נבדל לקול הכאתם ועי"ז מבלבלים את הקריאה לכלתי שמוע בלימודים קריאת היום וברכות התורה וקרישים. ובפרט בשבת זכור שכמה מהפוסקים כתבו שהקריאה הזאת היא מן התורה ועושים העיקר טפל והטפל עיקר. ואין צ"ל בפורים בעת קריאת המגילה ביום ובלילה שאז מרבית להכות בלי שיעור, ומה שנים רבות זה המנהג פה עירו להביא לביהכ"ז בפורים מערכות עצים וקורות והקטנים באים לביהכ"ז וכל אחד קרדומו בידי ותבקע הארץ לקולם בעת מקרא מגילה וכמעט רוב אנשי הקהל אינם יכולים לשמוע מקרא מגילה כדבעי, וגם הגדולים רגליתם לתע ירצו להכות בכל כחם, וכבר היה מעשה בשנה שעברה שבא שר אחר מגדולי המלכות בליל פורים לביהכ"ז והיה בראותו המנהג המכוער הזה תמה מאד ודבר סרה עם איזה יהודים חשובי עירו, וכה אמר להם: מה אעשה הזה אשר אתם עושים? בשו הדכלמו מעשות זאת לפני אלהים בבית אשר תקראו שמו עלי, הוכה יהיה מוראכם ותחתם בעת עבודתכם לבא לפני האלהים כחוטבי עצים? וכזאת דבר אתם קשות, עד כי כסתה עלימה פניהם ולא מצאו מענה בפיהם. ועוד היה מעשה בשבת זכור בגוי אחד מכובד שעבר דרך שוק ביהכ"ז בעת קריאת המפטיר וכשומעו קול ההכאות נבדל

⁸ מוזמט שהספר כן ימין אינו מצוי, הבאנו את אידיעות הדברים והכרחיים שהתפרסמו בשעתם, כך שבוה גם נחודש לנו כ"כ הליכות הנהגות בנוסף לחידושי ההיסטוריה על הנושא.

משמעות כי לא ידע מה הוא, וינס אחור ביראה ופחד עד שהגידו לו האמת ואז פצה פיהו לחרף מערכות אלהים חיים תצלנה אונים משמעות. ועל כל אלה ביותר מהמה רחש לבי לבטל המנהג הזה מכל וכל שלא להכות בשום עת חמץ, ורצתי וחפשתי בספרי דרבנן אם יש מקום ושו"ר למנהג זה ועל מה אנינו הוטבעו וראיתי שמקורו חוצב מדברי מרן הק' בב"י א"ח סי' תר"ץ ש"י ח"ל: כתוב בא"ח כשמוכר הקורא שם המן ובניו מנקשין. החינוקות באבנים או בלחות עץ שביים וכתוב בהם שם המן ובניו, ועי"ז הניקוש הם נמחקים ולמנהג הזה יש שורש בהגדה דאמרינן כי מחזה אמחה את זכר עמלק אפי' מעל העצים ומעל האבנים, לכן אין להלעיג על המנהגות כי לא לחנם נקבע, והמנהג הזה נודתים בצרפת ובפרובינציא ונותנים טעם על שם ושם רשעים ירקב עכ"ל. ואף שבא"ח לא כתב כן שאין להלעיג על המנהגות כי אפשר שהרבי' הוסיף כן מרגילה או כן היה כתוב בסי' א"ח שלו. שו"ר שבי' הד"מ והרמ"א הוסיף כן מרגילה או כן היה כתוב בסי' א"ח שלו. שו"ר שבי' שנדגו והתניקות לצור צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליון ולתכותו זע"ז כדי שימחה שמו ע"י מחזה אמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב ומה נשתרר המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבי"ח עכ"ל [אבודרהם] וכוונתו ז"ל באומרו ומה נשתרר המנהג שמכים המן כי פשיטא שהוא באופן חנו' למחוק שמו או צורתו כמ"ש האבודרהם ז"ל -- --

גם הרב המאסף ז"ל שם כתב ח"ל: ומקומות האלו נודתו ג"כ שהחזן מרים קולו כשמוכר המן ובניו כדי שישמעו החינוקות וינקשו על הקרקע בעץ שבדיהם שכתוב שם המן ועי"ז הניקוש נמחק שמו. וזהו המנהג שמביא רבינו ב"י לפנינו בשם אורחות חיים. נמצא דעיקר המנהג... לא היה אלא במחיקת שם המן או צורתו. וא"כ במנהג זה להכות על העצים וספסלי ביהכ"ז בגרונותם וברגליהם מבלי המחך שום צורה או שם המן, מאין הרגלים לכות דבר מכוער כזה בשם מנהג ישראל? ולדידי אינו אלא 'גתם' [שהוא אותיות מנהג] דהיי' ה' אבות ניקין גורמין ע"י זה. זה יצא ראשונה שמבויס בכבוד השכינה הנצבת בעדת אל מקדש מעט, דכיון דהעיקר חסר ממנה שגבול ראשונים א"כ כל מעשיו תהו בלי שורש ויסוד ולא נשאר בידינו אלא שחוק וקלות ראש לפני אלהינו דאינו אלא מנהג בטעות, וזאת רעה חולה שגם הגדולים והזקנים מרבים להכות והמנהג הקדים לא הוסר אלא לחינוקות דלאו בני דעה נידנה, זאת שנית דיש לחוש משום איבה עם הגורמים, ובדין הזה עובדי זה שנתים ימים שחלינו פני הדיספוט אינפירי לבטל מנהגם שהיו נודתים לעשות צורת יהודי ביום אידם ולעשות... בו משפטי

נקמות ע"מ שתלו לבניהם. וגם שבאותן הימים היו דורשים בבית תיפולתם שינטרו בלבם איבה ושנאה עם היהודים ויודפו אתוריהם להכותם ולקללם וע"י זה לא היו יכולים היהודים ללכת באותן הימים ברחובותיהם ובשוקים מאימת הערלים המסקלים אותם באבנים⁸, ועל הכל בקשנו מאתו והוא אור כנבר חלציו לבטל המנהגים האלו מקרב עמו באמור להם אם אבותם חטאו ואינם מה לנו עם בניהם, ומאז והלאה לכל בני ישראל לא יחורץ כלב לשוננו. אך גם הוא נתרעם עלינו בימים ההם על המנהג הזה של פורים וכה אמר לנו שלכם רעה משלנו כי הלא אנחנו יש לנו צד לנקום נקם מכם יען אבותיכם הרגו את נביאנו וכפקוד עון אבות על בנים. אך אתם עשיתם באויביכם המן ובניו כאות נפשכם והוא לא חטא עמכם אלא במחשבה לבר שומם לעשות ולא עשה וא"כ על מה תבו עוד תוסיפו סרה. ומה כל החרדה הזאת לכם? וכדנה דבר דברים המכאיבים לבות שומעיהם ולא מצאנו ידינו ורגלנו די השיב לו וכדי בויון. על ג' פשעי דעל ידי זה הנוו ללעג וקלס וכשוטים בעיני העמים ובושנו וגם נכלמנו משמע מה מדברים יום יום עם גדולי אומותינו ותמהים הם: דמה נקמה היא זאת? ומאי איכפת להו להמן ובניו אם יבי על העצים ועל האבנים ימים ולילות? ולא זו אף זו דאנו עושים השטות הזה בבית אלהינו ובשעת עבודתנו הפך מנהגם שהם עומדים בבית תפלתם באימה וביראה ובכבוד וקולם לא ישמע כמי שעומד לפני המלך, היש שפלות האומה גדול מזה? ואת רביעי שהם עוברים בכל תשחית "כשבר אשר הם שוברים" הקטנים עם הגדלים בספסלי הקהילה הקדושה. ובפרט בשבתות ד' דהוא איסור מוסיף ואת חמשתו, דחוטאים ומחטיאים למנוע שמיעת מקרא מגילה — — —

וכבר מצינו לגדולי הראשונים ז"ל שלא היו חוששים לזה כמ"ש הבאד"ט ד"ל דמהר"ל לא היה חושש להכות המן, והיינו אף כמנהג הקדום במחיקת שמו או צורתו, וכ"ש וק"ו למנהג עירנו זאת ראין כאן שום מחיקה ואחזיון מעשה אבותיהם ברגליהם ודדאי אין בזה אפי' סרך מצוה ונהפוך הוא דהוא זילותא רבה לגבי קרב"ה ושכינתיה והגאון המפיו במהרה"ש זל"ה"ה בסי' ר"ח חיים ח"א בסי' זה כתב ח"ל: אם לא ישחוק בשעה שמכין המן הפסיד השומע שאין לו מגילה, ואם ישחוק הוא הפסיד דאסור לכתחילה להפסיק יותר מכדי נשימה כו' באופן דהוא רחוק לשכר וקרוב להפסד — — —

ושוב בא לידו סי' יפד ללב לרבין חסידא כמוד"י יצחק פלאגי נר"י [העתקנו את דבריו לעיל בפרק מחיבי ושלולי המנהג] וראיתי לו בסי' זה

⁸. ראה אויכות דברים בסי' מועדים לשמחה ח"כ כסל"טב סימן י"ג עמוד ח"ג.

שהאריך הרחיב בגנות מנהג זה, וכתב דבשנת תרל"ה כה עשו מעשה באיזמיר יע"א עיר ואם בישראל בהסכמת ממוני ורבני העירה יע"א לבטלו מכל וכל, ותעלוהו כליותה, וא"כ גם אנחנו למד נגד להיות עדיין נבזים ונכלמים בעיני האומות כאנשי תהו ונחלל שמו יתברך בעיניהם במנהג שאין בו שום שורש ויסוד אלא דזה עומד לנצחו מ"ש הרב כ"ד ז"ל בספר מדרש אליהו דאין סעי' ח"ל: גם יזכר עם זה מנהגם ש"י כשמוכיחים המן בקריאת המגילה פ"כים ברגל בארץ והוא לרמוז שמכה ומשפיל בעקבותיו להמן שהוא מודקלי, עבה שבעקבים וע"י כך מגיע חולשא ותשות כח להקלי, ונמצא שמנהגם ש"י יש להם שורש ועל כן כתב כ"י הרב בעל המפה ז"ל שאין להלעיג על שום מנהג של פורים יען כי לכל מנהג יש לו שורש, עכ"ל — — —

אולם גם לזה יש לדון ולומר דהיינו דווקא בדורות ראשונים דאכשור דרי וכל כונתם לשם מצוה ובידאת ה' על פניהם, לא כן עתה דאחסור דרי והשיאו הענין לז"א להנהיג שחוק והיתול בבית ה' הא דדאי אמינא ולא מסתפינא דאם היה רואה הרב ז"ל מנהג דורינו זה ורוב חרפתו היה היה נאור בגבורה לבטלו משום כל הני חורבני דנפקי מיניה כמ"ש בעניותו, וע"י נאמר אין לנו עסק בנסתרות ומקבלין שרר על ביטולו שהכל לפי הזמן והמקום. הנלע"ד כתבתי להלכה ולא למעשה עד שיסכים עמי אדוני נר"י יען רבים מאנשי עירנו מתיהדים לאסור לבטל המנהג הזה כי מרגלא בפומיהו לומר מנהג ישראל תורה היא אל תבו כי זקנה אמר אל תטוש תורת אמן, הנה להם לישראל וכיוצא. והחששני כי ילע"זו חסידים ירצו אבתראי כי מה כחי לבטל מנהג אבותינו אשר קטנם עבה ממתני ולו חכמו ישכילו זאת כי שנה ושנא בין דורות הקדומים לדורינו זה כי הן בעון בזה"ן אין נסתר דבר מהעמים כי היהודים בעצמם מגלים להם כל מסתרי עבודתנו בכל מכל כל מה שלא היה מקום. ועוד כי בזה"ן רצון אדונינו המלך יר"ה הוא שיהיו כל האומות שוות באחיה כי כמ"ש בסי' יפד ללב שם, וע"כ לפי הזמן החדש ולפי המקום החיוב מטיל על המורה לגדר ולחקן שלא יתבזה כבודו יתברך וישראל עמו בין העמים חלילה, ובבאד"ט סקט"ו כי בשם הרמ"א בתשו' דאם נשתנה הענין מאשר היה בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג לפי הזמן. וגם הרה"ב בתשו' ח"ג סי' תרמ"ה כי משם הריטבי"א ח"ל: אבל המנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפי' היה עפ"י גדולים שבעולם כל שנראה בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם שאין צל אלא השופט שיהיה בימיו עכ"ל. וע"כ אם יטיבו דברי בעיני אדוני אחלי יבטו שישלח דברו הטוב בכל תוקף לי לשמי להנתן דת שכן ראוי לעשות

לבטל המנהג הזה מכל וכל ואז ישמח לבי גם אני והפעם אודה את ה' שאוכה להרים חרפה וקלון מאומותינו העבריה וכונן רא עריכה רבה הכיד המדבר לבבד ה' ועמו ישראל המיחל ברכתו ותשובתו בבח האל, העבד ישראל - רחמים חיים יאודה ישראל סי"ט

והנאון רבי אברהם פלאני אבי"ד ורב דק"ק איזמיר השיב לי: "באותו להודיע כי מזה שנים שנכנסתו לשרת בקדש דאני עושה כרוז בשבת זכור בכל בחי כנסיות לכל יכו בפרשת זכור ברגליותם כלל כ"א אחר גמר ילא תשכח, קודם ברכת התורה שלאחריה מעט מעט ברגליותם כרפיון רגלים לא בחזקת, וכן בליל פורים אחר ברכות המגילה שלאחריה כשאומונים ארור המן ותו לא להגם דהיה המנהג להכות כאשר הובא בראשונים ואחרונים עד ס' מועד לכל חי סימן ל"א אות צ"א. מ"מ עתה דנתרבה העם וההינוקות מכוסים בפטוש בשגעון ואוכא תלתי דפורענותא אחת דעוברים על לא תעשון כן לה' אליהם ושוכרים ונותנים אבנים וקלות וספסלים של ביהכ"ז דאפילו להזיזו איכא משום כל תשחית. ב' דמבלבלים הקריאה ואינם יוצאים ידי חובה. ג' דהטעם שמעו עמים ירגוון עתה דכל האומות באהבה וחבה ועל הרוב מתקדבים מחשבויו אוה"ע כדי לראות, איכא איבה ושנאה וכל כי האי מצוה לבטל המנהג הזה, דכשהוקבע המנהג מעיקרא לא הוקבע כשיעור הזה דהפריזו על המידה לעשות קולות ושברים ומלכד דכך אנו נוהגים באומי מקרב שנים, גם מצד השררה שמעתי מרגנים על המנהג ההוא, ובכן לעצתי יקחו ויכריזו בכל הקהילות בשבת זכור כמו שאני עושה פה איזמיר יע"א לא להכות כלל אפילו ברגלים. ובליל פורים דיעמדו השמשים בפתח הבית הכנסת ולא ינצחו לשום חנוק שיכנס שום פטוש לתוך בית הכנסת אפילו בעזרה וזה דרך ישכון אור, דכיון שנתן רשות למשחית כו', ואם כן הטוב טוב שלא יהיה בידם שום פטוש והוא כבוד לאומה ישראלית ולא יהיה בלכול בקריאתם ולא יגרמו שום נזק לבתי כנסיות חסיה נפשי דיקבלו דברי בסבר פנים יפות ויעשו גזרה שוה בכל חומר ועליהם תבא ברכת טוב ובישמחה יעשו את הפורים. - אברהם פלאני סי"ט"9

היוזמה לבטול מנהג הכאת עמלק והמן זכתה גם להסכמות בית הדין שברושלים שבשנת תרמ"ו:

9. נציין שת"ד הללו נדפסו גם בספרו של הגר"א פלאני זכור לאברהם מערכת פ' אות כ"ז.

הן כל יקר ראתה ענינו דברי מע' הרב הפוסק אור החי"א גר"י מעי"ת ורדים יע"א על אורות המנהג הנהוג להדעש את העולם ולהכות בשבתות של סוף "בשלח" ו"שבת זכור" וסוף "כי תצא" בכל כחם בהזכור השלוח צבור שם עמלק וברגליותם מבלבלים את הצבור ולא ישמעו אל הקורא, וביום פורים ולילו עמו עורכים עצים והתניקות בשומעה קול קורא המן המנהגים להכות בקרדומות אשר בידם ובמבלים את הצבור, והרב הפוסק גר"י כתב ה' דברים רעים היוצאים ממנהג זה ובשביל זה רוצה לבטל המנהג הזה, והביא ראיות שמותר לבטל מנהג הזה כאשר כתוב ב"ק, ואני הצעיר החותם הראשון שבאתי מן המערכה אני מוסיף הקלקול היוצא מהכאה הזאת שנוהגים קודם סיום ברכה אחרונה של המגילה לא הספיק לומר 'ברוך אתה ה' כו' האל המושע' מתחילים להכות בקרדומות דאי אפשר לצבור לשמוע סימיה ולברך ולו' אמן על הברכה ומכים בעת ההכרת השם ח"ו. עוד רעה חולה שנשתרררר מסובת המכתב הזה דבסיום קדיש בתרא קודם ברכו את ה' חזורים להכות בקרדומות דמלכד דמאבדים הצבור לשמוע ברכו, עוד זאת רעה חולה דנראה ח"ו חורף וגידוף בשם ה' כי בעת ההיא אין שחר להכות כלל כ"א ביוון וקלון לשם חלילה, לכן אחר שקרינו בכל לב דבריו הרב הפוסק גר"י וגם למדנו בשורש מנהג זה עלתה הסכמתנו כהוראת הרב הפוסק גר"י לבטל המנהג הזה בשביל הטעמים שכתב ועולה על כולם עון חלול ה' כי לא כימים הראשונים הימים האלה. ומה גם דנשתרררר המנהג להכות בסיום ברכת המגילה ובעת אומרים קדיש בתרא קודם ברכו דחלילה, ואם נראה חורף וגידוף ח"ו וכבר אמרו ז"ל פעמים שבטלה של חורה היא יסודה, כ"ש וק"י במנהג כזה דיוצא חלול ה' וכיוצא דודאי דצריך לבטלו בכל מכל, והרב הפוסק אור החיים גר"י יאזני-ה"ל בכל כחו לבטל מנהג זה דאין הכונה אלא לקדש שם ה' בריבים מהאומות ודא גזירה דאורייתא דכל מי שיערער ויקום לעשות ההפך שלא לבטל המנהג ורוצה בקיומו אינו אלא טועה, וב"מ עליו נאמר גבר לא יעלה בימיו, והמבטל ישא ברכה מאת ה' ושבחו כפול מן השמים. אך אמנם בעת זכירת המן ובניו ידרכו ברגליותם מעט מועד כדי למחות שם עמלק מן העולם"9 והנה ה' למלך ע"כ הארץ בינם ההוא ויהיה ה' אחד ושמו אחד כו"א. דברי ב"ד

9. מתוך הענין בנוסח הכרה שפיסם הבר"י דשם נראה שחששו מלכסל לגמרי את מנהג הנהגה, וכחכו לבטל רק את ההכאה הפורענה כגון ההכאות במקלות ופטישים כמחזאי, אבל התירו להכות [לדורן כלשונם] ברגליותם כדי למחות שם עמלק מן העולם. ברם באריכות דבריו של הרב בן ימין משמע שרצה לבטל את המנהג ההכאה לגמרי.

החומות פה עו"ק ח"ו בש"א לח' אדר הראשון מש' ותגביה קר"ן לר"ד עבדיך לפ"צ ברוב עז ושלום.
הצעיר רפאל יצחק ישראל ס"ט
הצעיר מורנו יוחאל בר ארזן ס"ט

היומא האמורה זכתה גם להסכמת הרב הגדול ראשון לציון רבי מאיר רפאל פאנזיל:
מקום חותם הבר"ץ

אנא נפשי ראש"ל ראיתי השאלה הכתוב למעלה אשר שאל הרב הפוסק אור היר"ח גר"ן מע"ת וידעס יע"א על אודות המנהג הנהוג להרעיש את העולם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בשבתות של ס' בשלח ושבת זכור וכו', להרב הגדול ראב"ד מקודש פחד יצחק יהיה בעצור וראיתי מה שפסק הרב הפוסק גר"ן ואת הגורה אשר גזר לבטל המנהג הרע הזה ואין זה אלא מצוה הבאה בעבירה כו', הנה גם אני הבא על החתום כל ימי אני מצטער בזה ע"כ גם אני מסכים לבטל המנהג הזה כי יוצא חילול ה' וגורם איבה ושנאה ותחרות בין האומות וירדפו אחרינו ח"ו, ובכן גם אני מסכים לבטל המנהג הזה מכל וכל כי אם בעת זכירת עמלק והמן ובניו יירכו ברגליהם מעט מעט והקבי"ה כ"י בעל היכולת יקנא ע"ש הגדול וימחה שם עמלק מן העולם והיה ה' למלך ע"כ האר"ץ ובוים ההוא והוא ה' אחר ושמנו אחר יראו עינינו ונשמח לבנו אמין כ"ר, כ"ר החותם פה עו"ק ירושלם ח"ו בב"א בש"א לח' אדר ראשון משנתנו זאת ה'תרמ"ו.

מאיר רפאל פאנזיל ס"ט

גם רבני קושטא הגאונים רבי מאיר יעיש ורבי משה הלוי נדרשו לחות דעתם בזה למען לא יהיה פוצה פה עוד על ביטול המנהג. ואכן גם רבני קושטא הסכימו ליחומה האמורה וכתבו:

עלינו בהסכמה עפ"י מה ראינו בספרין של צדיקים שיפה עשה יפה תקן מנ"ר באחריה דמור ולו נמצאו ביטולין להכחאות הנ"י כי לא לדעון יעלה לפנינו אלחנו שבשמים לנהוג קלות ראש בבתי כנסיות ובתי מדרשות מקום מקדש מעט רשונה, מה הלשון אומרת המערת פריצים הכית הזה אשר נקרא שמו עלי, לכן כל לגבי ריזן מסכימים ומעריבים לבטל המנהג הזה בהחלט ולא ישמע עוד קול המולה במחנה העברים זה לא בשבתות הנ"י ולא בימי הפורים כי יצא שכרו בהפסדו במנהג הזה ככל הכתוב לחיים בדבריו מנ"ר

גר"ו. ואם המצא ימצא איזה מהמחמדים שלם נוקם לבטל את המנהג הזה בעיקרו שמא בידיו למכור בי עשרה בבתיים ולקרות שם המגילה ושם יוכלו להכות ביד וברגל דוקא ולא בעצם ומקבות והגרון אמנם לא בבהכ"ג של רבים ובבתי מדרשות, כי שם לא יכה איש עברי שום הכאה אפי' ביד, שכן עלתה הסכמתנו לפי מקומו ושעתו כי נשתנו סדרי בראשית ולא כל העתים שוות שמות עשה שחזמן גרמא הוא לבטל איזה מנהגים כאלו דנפיק מיניה חורבא וחילול ה' והאומה. חתימה מעין פתיחה אגן מהכא באנו לפרק הן צולין הא כדון צלוחא והא רעוא כסא רי"ם ירום וגבה לעולא מן כל ברכתא במוטב תלתא בני חיי ומוזני ובכל הון יקר בתוספת מרובה על העיקר. עד עת בא הגואל הק' משיח לשראל הלא כה דברי החומות פה העירה קושטא יע"א לכבוד החורה וברוב עז ושלום.

הצעיר מאיר יעיש ס"ט - מקום החותם

הצעיר משה הלוי ס"ט - מקום חותם

אם באנו לסכם בקצירת האומר הדברים האמורים לעיל, הרי שבמקלות האשכנזים לא מצאנו לחכמים ופוסקים שהתנגדו להכאות, ואפילו אלו המכים ביותר... אמנם בקהילות חכמי הספרדים תיקנו תקנה מיוחדת לבטל המנהג, ברם ניתן לדייק מתוך דבריהם [כפי שכבר הערנו בהערה 9] שמדברי הרב רחמים חיים יהודה ישראל בספרו בן ימין משמע שבעירו רודס רצה לבטל המנהג לגמרי, ברם בברחי בתי הדינים שאסף, משמע שהתירו את ההכאה השקייטה כמו הכאה ברגל, כמורכב התייר לאסף [מחוץ לביהכ"ג] עשרה אנשים לקריאת המגילה ולהכות המן בשקט, ותו לא.

היכן מכים בקריאת המגילה

בומנינו נדונים ילדי ישראל להכות בכל עת שמוכרי הקורא את שמו של "המן". אכן מחוץ עין בספרים עולה שהיו מנהגים קדומים בנידון זה, וכמובא לפנינו.

בספר שבלי הלקט סימן כ' בשם ר' שלמה ז"ל [רש"י] שהמנהג להכות ברגליהם או אבן על אבן ומשברין קצוות כששומעים המן ורש 10. ולפי גירסת האורחות חיים כפי שהובאה בבית יוסף מביא גם כשמוכרין את בני המן יש להכות.

10. יתכן שנפל טעות סופר אצל המעתיקים והיה צריך לומר "המן ורשע" וראה כ"ספר המנהג" הנ"ל עמוד רמ"ב שהביא נוסח: "ועל כן מנהג התינוקות בצופ"י ופריבניצי".

במקור חיים לשר"ע א"ח סימן תר"צ כתב שבק"ק וורמייזא אין מכן רק כשמגיעים לזיכר היהודים.

בספר מנהגים דק"ק וורמייזא לר"י שמש ח"ב עמוד ר"נ: "בפורים, בקריאת המגילה, אין מכן המן בכל המגילה, רק כשקורא החזן עשרת בני המן, וחו לא, ומנהג כשר הוא, מאחר שכל אדם חייב במקרא מגילה, אם יבוא להכות המן בכל מקום שקורא החזן 'המן' במגילה, ה' ביטול גדול בקריאת מגילה. אבל עשרת בני המן נאמרו בנשימה אחת, אף אם מאריכין בהכות המן ההוא אין בא מזה ביטול קריאה, כי החזן שותק אחר שדי' קורא עשרת בני המן עד שפסקו מלהכות, ואחר כך חזר וקרא" 11.

ובמנהגות וורמייזא לרבי יודא ליוא קירכום עמוד רכ"א: "ומה שמנסקין התנוקות... כשקורא החזן ויכו היהודים בכל אויביהם" עד "עשרת בני המן" ולמנהג הזה יש שורש שכתב בהם שם המן ובניו".

בספר עמק ברכה (לרבי אברהם הלוי הורביץ אביו של הש"ה) עמוד רמ"ז מובא "להכות בהמן, אין להכות כל מקום שנזכר המן אלא דוקא במפלת, וחו לא, כמו בקהלות גדולות".

בספר עתים לבינה עמ' קט"ז כתב: "נהגין להכות ברגלים במקום שנזכר במגילה המן בן המדחא האגני או המן האגני", ושם בהערה הוסיף: "ראיתי באיזה מחוזות שמניחים את הנערים לעשות קול רעש בקשקש עצים בעת

לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם ומקישין זו על זו כשהקורא מוכיז המן ורשע, ושם רשעים ידבק".

11. רבי אברהם חיים נאה בקצות השלחן מביא מנהג זה, כמנהג עיר"ק חברון שהיו התנוקות מכים כשהצניכור אמר עשרת בני המן, והוסיף משמים זה זכר בני המן שהצניכור יקרא אותם חזילה, כדי שיוכלו לספוק המכות, דבומן שהקורא אומר א"א להכות כיון שצריך לאומם בנשימה אחת.

גם בספר נהר מצרים (לרבי רפאל אהרן בן שמעון) עמוד ק"ח מביא ש"מנהג יפה נעם שורר פה מצרים, שאין התנוקות מכן המן בבית הכנסת בשעת קריאת המגילה כלל. רק בעת קריאת עשרת בני המן, ששותק השליח ציבור עד שיגמרו ההכאות, ואז חוזר וקורא מתחילת מלת איש עד עשרת בנשימה אחת, ואין מכן את המן עוד, עד אחר גמר הברכה אחריה של אחר המגילה, בעת שמתחילין לומר אורור המן. ובכא הקהלות עניות פקחה על זה, ואשריהם ישראל כי על ידי כל הקהל שומעים את המגילה מלה במלה מפי השליח ציבור בדקדוקית וטעמית. וכן ראוי לנהוג. ודלא במקומות שמוניחים התנוקות להכות המן בכל פעם ופעם שמוכריזו שמו. ויש שמכים גם בקרדמות ומהלומות ופטיש, על ספסלי בית הכנסת, ומה ויבלכלו השומעים בקריאת המגילה, ולא שפיר למעבד הכי".

מועדים

מנהג הכאת המן

לשמחה

שיח

הזכרת הקורא שם המן, ומבלבלים בזה את השומעים, ומהראוי למחזות בידם, ועל כל פנים לא יעשו כזאת רק בזכרון שמו ושם אביו ומשפחתו, ודי בזה, כמנהג בקהילות ליטא ורייסין" 12.

ויכן הוא מנהג חב"ד להכות המן במקום שנזכר באיזה תואר וכאמר כנראה שהוא מנהג מקובל מדורות בקהילות ליטא ורייסין" 13. וכן הוא במנהגי מטרסדורף אות קע"ו לא היו מכים את המן אלא בפסוקים שכתוביבדם המן בן המדחא האגני" 14.

הבן איש חי פרשת תצוה כתב שהיה מכה ברגליו רק בשם המן הראשון המוזכר במגילה וכן בשם המן האחרון" 15.

בסיום דברינו נציין למנהג יחודי ומעניין שהיה נהוג בקהילת היהודים בלוב, שכאשר מגיעים לפסוקים "איש יהודי", "בלילה ההוא", "ויאמר חרבנותי", "ומדכי יצא מלפני המלך", "ליהודים היתה אורה ושמחה", מוחאים כל המתפללים כפיהם, והילולים מקומים רעש גדול ברקיעת רגלים, ברעשנים וכדומה, וכן עושים לאחר סיום קריאת הפסוק האחרון של המגילה" 16. מנהג נוסף המובא בליקוטי מדר"ח בשם א"ר דכשאומו' גם הנה העץ, הנערים מכין בפטיש של עץ על הספסלין.

12.

ועיי"ש שמעשין: "גדולי הדור לא יניחו לעשות שום רעש, אך כל הקהל וגם הנערים

שהגיעו לחניך מט"ם אונם לקריאת המגילה. ועל אלה שאומרים שכונתם לשם שמים,

קורא אני עליהם לא ביעש ה'..." והביא דברים אלו במשנת יעקב (לעבאויטש) על

גליין שר"ע, וסיים: וכן נהגתי גם מקודם שראיתי את דבריו.

13. וראה עוד אויכות דברים אודות מנהג חב"ד בהכאת המן בספר חקרי מנהגים (גור

אריה) עמוד רכ"ב. ובספר המנהגים מנהגי חב"ד.

וראה גם בכתב שם טוב (גאנץ), ח"ב עמ' תקמ"כ אות י"א, שכתב: נהגו בני

ישראל גדולים וקטנים להכות בפטישים וכיצא כשהש"ן אומר החיבות "המן הרע

זה", וכשמזכיר רשימת בני המן, וכשאומר "אורור המן".

14. רכ"ב בס' מנהגי מטרסדורף — רשעו הקהילות לירידי הרה"צ יחיאל גולדברג שליט"א,

העמוד לראות אור, ושם מקורות נוספים למנהג הכאת המן.

15. נציין גם שזכר איש חי ציין שמנהג בגור להכות רק בקריאת עשרת בני המן, בהוסיפו

ש"הראשונים קנו לעשות הרעשה גדולה בהכאת המן ובשריפתו", ראה בספרו בן איש

חזק ח"א דרוש כ' לפרשת וזכר. (עוד על טעמו של הבא"ח ראה לעיל הערה 2).

16. הובא בספר ילקוט מנהגים עמ' 232 וראה עוד במאמרו הנפלא של הרה"ג גדליה

אברלנדער בקובץ אור ישראל אד"כ תש"ס גליין י"ט עמ' ק'.

יצוין עוד שבספרו של ר' אליהו כיתון אור יהדות לוב' פורים אות א' מסופר על

מה שנהגו בלוב שבהגיע הקורא את המגילה למלים "המן הרע הזה", להכות באצבע

על המלה "המן" שכמגילה.

על שנהגו בלוב שבהגיע הקורא את המגילה למלים "המן הרע הזה", להכות באצבע

על המלה "המן" שכמגילה.

המכים בהמן הקמנים או הגדולים

מתוך דברי הראשונים המובאים לעיל, נראה שמנהג הכאת המן היה מיועד רק עבור הנערים והתניקות. והדברים מפורשים יותר בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סימן רט"ז והעתקנו דבריו לעיל¹⁷.

אמנם מצאנו שהעידו על כמה וכמה מגדולי חכמי ישראל שנהגו בעצמם להכות בשעת הזכרת המן. כן מציינו להד"ק ב"ר שידורו שהעיד: "ודשנחתי על אבי מורד הגאון זצ"ל [החכם צבי] שהיה מכה ורוקע ברגליו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכור המן". גם הבן איש חי פרשת תצא הביא דברי היעב"ץ והוסף ואני רגיל להכות ברגליים בשם המן הראשון וכו'. גם בספר תולדות החפץ חיים - חייו ופועלו ח"ג הביא שהחפץ חיים בעצמו היה מכה בקריאת המן. וכן בספר המנהגים (חב"ד) עמוד 72 הערה 3 מובא שכך נהג האדמו"ר רבי יוסף יצחק מליובאוויטש זצ"ל. וכן ראיתי בפסקי תשובה (ריבנוב"ץ) שסיפר על אביו זקנו האדמו"ר מביאלא זצ"ל שהיכה בעצמו בקריאת המן.

וכן מובא ב"ארחות רבינו" ח"ג עמוד מ"ג שבעל הקדילות יעקב היה רוקע ברגלו בכל פעם שמזכירים המן. וראה גם בשו"ת משנת יעקב לרבי יעקב סג"ל לעבאוויטש מקאפוש, ח"ג עמ' ס"ח, סי' תר"צ לאחר שמביא את דברי המהר"ם שיק שמנהג זה דקא בקטנים, הוא מעיר מדברי היעב"ץ בשידורו ומסיים: וכן ראיתי שגדולי ישראל עשו כן להכות המן בעת קריאת המגילה. מעין פשרה בנידון זה מצאנו בספר נימוקי א"ח סימן תר"צ משמע בדבריו שהמבוגרים מתחילים להכות קצת ברגליים לרמז לחנינות לקיים מנהג ישראל.

מנהגי מחיקה והכאה נוספים

לומר בשעת קריאת המן 'שם רשעים ירקב': מציינו במדרש רבה בראשית פרשה מ"ט: שרב כשהיה מגיע להמן בפורים אמר: 'אורר המן' לקיים מה שנאמר "שם רשעים ירקב". על סמך דברי המדרש מציינו עוד מנהג קדום בשעה שמזכירים את המן במגילה אומרים "שם רשעים ירקב".

המשנה ברורה כתב להסביר דאין זה נחשב הפסק בקריאת המגילה כיון שהוא מענינו של יום, וכתב ה"דוק"ה סימן רל"ה שמצאנו אנו במגילה

17. בספר מקור חיים לבעל החות יאיר על א"ח סימן תר"צ הביא בלשון: "ראיתי המונים ונשים דורסים בכח על הארץ כשמיכרין המן" ומשמע קצת מלשונו שרק אנשים המונים ונשים בדייקא נהגו במנהג הכאת המן.

מועדים

מנהג הכאת המן

לשמחה

שכא

שם המן חמישים וארבע פעמים, ורמז הקב"ה לאברהם מפלחו של המן במה שאמר "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי". אמנם כתב המשנה ברורה בסוף דבריו דאף דאין זה נחשב להפסק יוכל להיות מזה קלקול גדול שלא ישמע או איזה חיבות מן השליח ציבור ולא יצא או בקריאת המגילה, דאפילו אם לא שמע היבה אחת מהמגילה לא יצא ידי חובתו. וכן רבי משה פינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה חלק אורח חיים סימן קצ"ב מביא דברי...הרא"ש במסכת מגילה שהיו נוהגים לומר זאת רק אחר קריאת המגילה וכמו שאנו נוהגים היום, ולכן מספק יותר טוב שלא לומר זאת באמצע קריאת המגילה¹⁸.

אכן מצאנו בספר נימוקי א"ח ששמע מאביו בעל הדרכי תשובה זצ"ל שאחר קריאתו ויתלו את המן וגו' וחמת המלך שכבה היה אומר בלחש "כן יאבדו כל אויביך ה'" הגיד לו כי זה מנהג אבותינו הקדושים ז"ל דור אחר דור. ולא הוי הפסק וכמו בק"ש שמוותר לענות בין הפרקים ומפני הכבוד וגם הכא הוי לצורך, והוא במקום פתוחה ולא חמיר מק"ש, משא"כ לענות ולהפסיק בכ"ע באמצע הפסק כשקורים המן בודאי י"ל שהוא הפסק וצ"ע.

מנהג נוסף הנהוג עד היום ברוב מקדילות ישראל שאחר סיום קריאת המגילה אומרים "אורר המן ברין מרדכי אוררר זה רש ברובה אסתר אורררם כל הרשעים" [בירושלמי הגיטא אורררם כל הגוים. ומסתברא שהכוונה על רשעי הגוים ולא על חסידי אומות העולם] ברוכים כל הצדיקים [בירושלמי הגיטא כל היהודים] וכן צריך שיאמר וגם חרובנה זכור לטוב. מנהג נכון זה הובא כהלכה פסוקה בשו"ע א"ח סימן תר"ץ סעיף ט"ז.

וכן יש נוהגים לומר פיוט "אשר הניא וכו'". ומצאנו בשבלי הלקט עמוד 156 שהביא בשם רש"י: "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא ואומר ברין מרדכי ברובה אסתר אורר המן אוררר זה רש ומכין ברגליו או אבן על אבן ומשבירין קדירות כשמעם שבר המן ורש, ומשבחין לבורא אשר הציל את עמו ישראל ואומר מי כמוך

18. ראה בספר נתיבות המערכ (לר' אליהו ביטון) שמספר שנהגו במרוקו, בעת קריאת המגילה לומר בשמינית תיבות מרדכי ואסתר: "כיון מרדכי", "ברובה אסתר", ובשמינית תיבות המן ורש: "אורר המן", "אורר זה רש". (וראה באוצרות הפוסקים (פורים), שהביא בשם פרחי שושנים, שהחמיר בכך משום הפסק).

וראה ביהדות המגיד - מסורות ומנהגים, פרק י"ד שבתניניה כאשר החזן הכיני את המילה המן, הקהל ענה "אורר המן", בחוטפת קללה בערבית המקומית: "אללילא ללחור וג'דורא דפ'ינחור". (הלילה הוא לילו האחרון, מחור קבורתו, אורר המן).

ג' פעמים, עזי חמרת יד' ג' פעמים, ה' איש מלחמה ג'פ, ה' ימלך ג'פ, וכל זה אינו חובה אלא מנהג טובי.

עשוית 'צורה' המסמלת את המן הרשע: מנהג קידם חובא בספר הערוך (ערך שוור): "מנהג בכל העולם שבחורים עושים צורה בדמות המן, ותולין אותה על גגותיהן ד' וה' ימים, ובימי הפורים עושין מזורה ומשליכין אותה צורה לתוכה, ועומדין סביבה ומזמרין, ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנתלין וקופצין מצד האש לצד האש".

כפי הנראה מדברי הערוך, שעור בזמן הגמרא נהגו כן, שכן דברי הגמרא סנהדרין דף ס"ד "משוורתא דפוריא", כוונתה על אותה טבעת שהיתה "בית קפיצה" בתוך האש, מדורתו של המן האגני.

דברי הערוך הועתקו גם באבודרהם דיני פורים עמוד כ"ט: "כתוב בערוך, שמנהג בכל ועילם: 19 כל הבחורים עושים צורה בדמות המן קודם פורים, ותולין אותו על גגותיהם כמה ימים. ובימי הפורים עושים מזורה, ותולין אותה הצורה לתוכה, ומזמרין. ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שתולין בה הצורה, וקופצין מצד האש לצד האחר. וטבעת זו נקראת משוורתא. כדאיתא בסנהדרין בפרק ארבע מיתות (ס"ד ע"ב)... רבא אמר כי משוורתא דפוריא" 20.

לכתוב חיבת עמלק ולמחוקו: בספר קב הישר פרק צ"ט בשם הגאון הר"ר העשיל (מקראקא) זי"ע כשהיה רוצה לנסות את הקלמוס היה כותב שם המן חרעו ומוחקם לקיים מצות מחה תמחה.

ובספר פסקי תשובה (רבינוביץ) מספר ששמע שכן נהג ג"כ השפת אמת זי"ע ועדיין נמצא דף נייר הכתוב בו בכת"ק פעמים רבות חיבת 'עמלק' מחוק בהעברת קלמוס עליו, ועשה כן כשניסה הקלמוס אם כותב כהוגן.

19. נציין כי בערוך מופיע "ככל העולם" ואולי טעו המעתיקים ושיכשו וכתבו "ככל ועילם". כמוכן, יתכן גם שהטעות הפוכה.

20. ראה בספר מנהגי ישראל, חלק א', ירושלים תש"נ, עמוד י"ז, שמנהג זה קיימו כבר בארץ ישראל בראשית מאה החמישית, שמצינו חקיקה נוצרית כנגדו, שאסרו על היהודים לשורפו, בזמנו הרבה עוד נודגין במנהג זה. וכך מעיד הרב רפאל בן שמחון ב"יהדות המערב" — מסורות ומנהגים, פרק י"ז, חג הפורים: "בכל קהילות המערב [מרוקן] היו נוהגים לשרוף כובה ענקית שהיו מכינים ושמימלה את המן הרשע ולקודו מסביב למזורה. במקומות אחרים נהגו הבחורים לעשות צורה בדמות המן ותולים אותה על הגג במשך ארבעה וחמשה ימים, וכיום פורים עושים מזורה ומשליכים אותה לחזקה, עומדים סביבה ושרים".

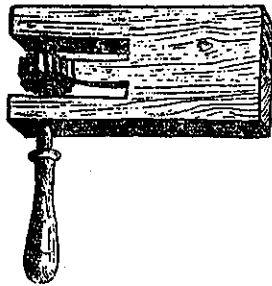
מועדים

מנהג הכאת המן **לשמוחה** שכג

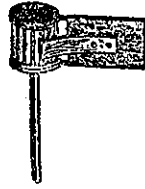
וראה גם בספר בן איש חי פרשת תצוה שהביא שמנהג יפה לכתוב עמלק ושם המן ולמחותם, וקודם שימחם ידרוס ויכה עליהם בסנדל, ולא ימחם ברוך שבפיו, אלא במים מזוהמים, ואם יש שכר לפנוי, ימחם בשכר, והסימן הוא: תנו שכר לאובר.

הכאת המן בתפילה כ"על הניסים: בבורדיתאן היה המנהג, שגם בחזרת שמו של "המן" בתפילה "על הניסים" שבשמונהעשרה מקימים רעש גדול ע"י מחזאות כפיים ורקיעת הרגלים על הרצפה. ראה בספר ולקוט מנהגים עמוד 199.

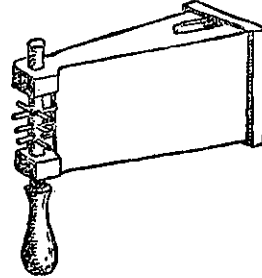

דעשן נוסח איטליה.

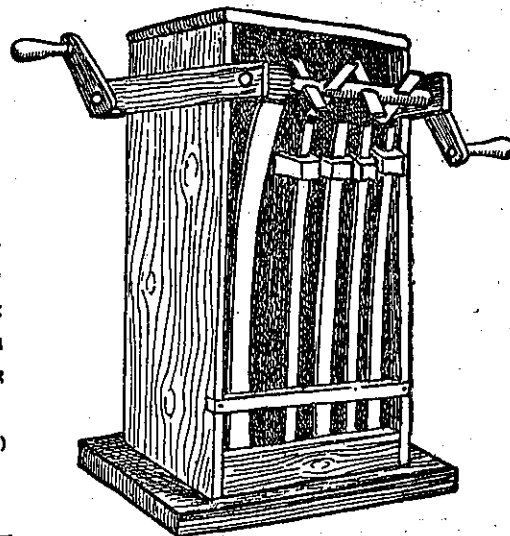

דעשן נוסח צרפת.

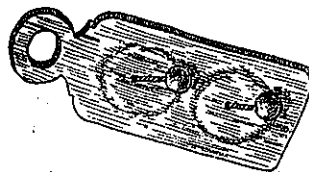
דעשן נוסח ארצות השפלה.

(מאוסף "ידע"ס").

דעשן תופת" להכות בו את המן הרשע
— מופעל על ידי שני ילדים גברתונים
ומשמיץ גם שני מיני חריקה מחרישי
אוננים. מקורו כנראה בבתי היראה היחיד
גים-קתוליים שנהגו להכות בו את יהודה
איש קריות בליל הפסחא.

(מתוך "כיצד הכו את המן" מאוסף
התמונות של "ידע"ס").

דף ועליו שני פעמונים. כאשר אחד קורא "ארור המן אשר בקש לאבדני",
ענה הקהל "ברוך מרדכי היהודי" ומכים בדף והפעמונים מקשקשים.

הכאת ומחית המן

פרק ו

"וכללא כיל רמ"א אין לשחוק על שום מנהג אפילו על הכאת המן". (שו"ת חתם סופר חו"ד סי' שכ"ז).

"באשר חוב קריאת המגילה גדול ועצום כמש"נ (סי' תרפ"ז סי' ט) מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה ק"ו ששאר מצות של תורה שכולם נדחו מפני מקרא מגילה ע"ש, וממילא גם כל המנהגים השייכים והנהגים בישראל למקרא מגילה עצומים הם". (הגרי"י ווייס צ"ח אב"ד יעקביו בספרו שו"ת שנת יצחק סי' שצ"ח).

המנהג במקורות - כישול המנהג באשכנז ובספרד - המחזיקים בקיום המנהג - חשיבותו של המנהג - מנהג התענוקות - אומות מכים - טעמי המנהג - 'צראער' להכות המן - אמירת שם ששעים ירקב - שוללי האמירה - משוורתא רפוריא

המנהג במקורות

מנהגן של ישראל עתיק יומין מדור דורים, מענפי המצוה של מחית זכרון עמלק הנוהג בכל דור, הוא המנהג שנהגו בשנים קדמוניות בחג הפורים למחות שמו של המן הרשע נצח ודון מזרע עמלק על ידי הכאות בחתוכת עץ או ברזל שחוקק בו שמו או דמותו של המן ועמלק, ועל ידי ההכאה הם נמחקים, מנהג זה קדמון הוא ביותר עוד מימיהם של הראשונים הקדמונים, ומבית מדרשם נשתלשל המנהג במרוצת הזמנים בכל קהילות ישראל הנקרא 'המן קלאפען', היינו שמכים ב'החכ"נ' בפטישים ומטפחים ברגלים כשהקורא מזכיר שמו באמצע קריאת המגילה [אף כלי מחיקה], הכאה זו מבטאת את תקיפות רצונם של עם בני

פרסם אל'יעזר

הוא דובר בקול על מצבי ישראל המפורסם על ידי ישראל ומעוררם לדעותיו אצל שומעיהם, לזכר חלק משהם לזכר חלקם, ויחזקו יסודותיהם סביב דברי חז"ל הנפשות והפסוקים, גם לזכר חז"ל הנפשות, עיני קדש על פסוקי המצוות ללמדנו מהם חז"ל, כל נפש ונפש, ומהם נפשותיהם בשר נפשותיהם נפשותיהם על לשונם.

מ"ז בשבת - שבת שירה - פורים

נער גמור על ידי חז"ל
בית המדרש אל'יעזר
בשנת ה'תר"ס י"א אל'יעזר קופטנברג שליט"א
בית המדרש

מקום ג' שם חסידים לזכר

אל'יעזר על ידי
בית המדרש
אל'יעזר

חיוב מחאה כנגד כל הפוגעים בדמותו האצילית של מל"ר הגאון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל

ישראל לראות במפלגת ותבוסתם של זרע עמלק ושונאי ישראל ככל דור ודור. וננסה לבאר לפנינו מקורות מנהג זה בשרשיה ובטעמיה בעז"ה.

במשנת הראשונים

לראשונה מופיע מנהג זה 'להכות המן' בדברי רבותינו הראשונים חכמי צרפת ופורובינצא, ששם היתה כנראה מקור מוצאו של מנהג זה, וכה מביא בספר שבלי הל'קט (סי' ה' וכו') בחניא רבתי סי' ט' משמו של גדול ראשוני צרפת רבינו הגדול רש"י ז"ע: "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא, ואומר בדרך מרדכי ברוכה אסתר ארור המן ארורה זרש, ומכין ברגליו, או אכן על אבן, ומשברין קיריות, כשמעם שבר המן וזרש... וכל זה אינו חובה אלא מנהג טוב..."

ברם, מלשונו נראה שלא הי' מנהגם להכות באמצע קריאת המגילה, אלא אחר ברכת הרב את רבינו שאומרים אחר הקריאה, ואז מכים בעת שמזכירים 'ארור המן וארורה זרש' בסוף הפיוט אשר הניא [ושונת יעקב].

גם רבינו אהרן מלוצ'ל ז"ע מזכיר את מנהג מקומות אלו בסתם להקיש באבנים שנכתב עליהם שם המן, וכה דבריו בספרו ארחות חיים (הל' פורים אות מ"א): "ומה שנהגו בפרובינצא ובצרפת שלוקחים הנערים חלוקי אבנים וכותבין עליהם המן, ומקישין זו על גב זו, על מה דכתיב (משלי י' ד') רשם רשעים ירקב, וכתיב (שמות י"ז) כי מחה אמהה את זכר עמלק".

י מדברי ראשונים אלו נמצא דמיון הי' מורע עמלק, וממ"ש נמילה המן בן המדמה האנגי, ע"כ מזה למחקן בורות הסי"ת, ואלה בחי' הגרי"ף ע"ה פ"ה"פ ד"ס"ג (נפש י"ט ע"ה 524) שמציא שכי' נפשות דעת רוב ראשונים המדכ"ן והד"ס"ס ק"ר"פ ט"ה, אמנם ר"ל דעת נה"ג דהמן ל"ה מורע עמלק כלל, והענין בן דברי ירושלמי (נפשות סי' תל"ט) וזה הי' הקושיא איך נהגו מרדכי מניח המן, ועי"ש.

ברם, בעוד שבדברי אורחות חיים הללו אינו מוזכר כלל פעולת הכאה קשורה לשעת הזכרת שמו של המן או אורר המן, הרי מצינו העתק דברי האורחות הללו מנוסחים בידי פון הבית יוסף זצ"ל בתוספת ובשינויים קלים, ואכן לדבריו נמצא מקור קדום למנהג צרפת ופורובינצא להכות המן בעת זכירת שמו של המן באמצע הקריאה.

וכה כותב הב"י (סי' תר"צ): "כתוב בארחות חיים, כשמוזכר הקורא שם המן ובניו מנקשין התניוקות באבנים או כלוחות עץ שבידים וכתוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים, ולמנהג הזה יש שורש בהגדה דאמרינן כי מחה אמה את זכר עמלק (שמות יז, י"ז) אפילו מעל העצים ומעל האבנים, לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבעו.

² וכן לא קנע מקומו נהלכום קריאת המגילה, אלא נהל, סעודה פורים.

³ לא נמנה מיתורא מפורסם כו, אלא מקור הדברים הוא במכילתא דרבא קמחי * בשלח ובאכ"ז סוף ט"ז, ומונח בפרש"י סוף פ' תלף (דברים כה, ט) עה"פ תמחה את זכר עמלק. "מליש ועד אשה משולל ועד יונק משור ועד שם (שחולל לו טו, ג, ואלה דריש שם), שלא יחא שם עמלק מוכר אפילו על הצהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היסוד, ואלה נמח"מ (מחט מר"י) שהעיר דברי"מ ובמיון לוסא. ולכאורה ה"ל דכוחיה שלא יאמר עין זו משל עמלק אכן זו משל עמלק.

והנה פסוק זה שצפרי יצא עמלק כי מחה אמה וגו' שמיחא הא"ס והצ"י, מרמז בפסוק מיתורא וכל לשון 'מחה אמה', וכן הבין החת"ם 'דרשומיו' (י' חדר מקד"י, ופר' ופר' מקד"י): "כי מחה אמה ואח"ל הכפל לרבות אפי' שעל עולם והאלפים, ויבאר שם לפי"ו דשולל שלא הרג הצהמות על עמלק, ע"כ דפ"ל דיערה מורה כלשון צי"א ואין שום משמעות דמיתורא דמחה אמה ע"י"ן. ולכאורה יל"ע דמ"ש 'מחה אמה' אין זה מ"ע המוטלת על ישראל, אלא הקד"ה קבל על עצמו בדיכול למחות את שמו של עמלק, ונאילו נמ"ע שצפרי תלף במיך רק תמחה את זכר וגו' ולא כפל לשון, וא"כ איך נמרצה מזה ציווי למחות שמו מעל העצים וכו'. ועל"ל שגם מחה אמה שפיר יצא עמלק הוא מ"ע המוטלת עליו למחלות ולטו ימי שימחה את שמו של עמלק, אלא שגמא משה נמנה מורה והכל חד, וכ"כ בפרי"י שם וברש"י וברמב"ן, (והנה נחמתי, ובת"ס ח"י סוגים דף ע"א), ולפי"ו א"ש שפסקו זה

המנהג הזה נוהגים בצרפת ובפורובינצא, ונותנים טעם על שם ושם רשעים ירקב (משלי י, ז) עכ"ל."

מנהג צרפתי זה מביא גם רבינו אברהם הירחי נ"ע הכותב בספרו המנהג (ה'ל מגילה סי' י"ח), וכן ציטט דבריו האבודרהם (סדר תפלת פורים): "איתא בירושלמי דמגילה (פ"ג הל"ז) ובמס' סופרים (פ"ד) ובראשית רבה (מס' א) בפסקא המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר אורר המן ואורריו בניו... ר"י כי מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר היה אמר נבוכדנצר שחיק טמא... נמצא שכך ה"י מנהגם משום זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, ועל כן מנהג התניוקות בצרפת ובפורובינצא לקחת חלוקי הנחל [אבנים חלקים (אבודרהם)] ולכתוב עליהם המן, ומקישין זו על זו כשהקורא מזכיר המן ורשעו [למחות את שמו (שם)], שנאמר ושם רשעים ירקב". ונבאבודרהם מוסיף: וכן אומר במדרש תמחה את זכר עמלק, אפילו מעל העצים ומעל האבנים.

מנהג אשכנזי בעקבות הראשונים אלו נתפשט מנהג הכאה המן באשכנז, אם כי בספרד לא נודע התפשטות מנהג זה, ולכן לא מזכיר מרן המחבר את המנהג למעשה בשלחנו הטהור, אע"פ שבבית יוסף מביאוי, הרי בקהילות אשכנז נשחרש מנהג קדמון זה ביותר, כפי שקובע רבינו הרמ"א זצ"ל את המנהג, וכותב: (סי' תר"צ סעי' י"ז): "עוד כתבו שנהגו התניוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים, או לכתוב שם המן עליהן, ולהכותה זה

מחה אמה, שה"ס מ"ע, נמרצה מיתורא שכלל המלה היא גם למחות שמו מעל העצים והאלפים ודוק. (והנה נחמתי, ובת"ס ח"י סוגים דף ע"א), ולפי"ו א"ש שפסקו זה

⁴ כן נילח בשו"ת מוה"ר"ם שיק (מח"ד סי' ע"א), הו"ד נסמון בהערה 9.

על זה כדי שימחה שמו, על דרך מחזה תמחה את זכר עמלק (דברים כה, יט) ושם רשעים ירקב (משלי י, ו), ומהו נשתרבה המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבדכ"ג, ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבעו. (כ"י בשם א"ח).⁵

והנה מריהטת לשון הרמ"א נראה אשר השתלשלותו של מנהג הכאת המן הי' כן, בתחלה נהגו להכות על עצים ואבנים שנכתב עליו שם המן כדי למחותו, ובמשך הדורות נשתלשל מזה המנהג להכות המן בביהכ"כ כששומעים זכירת שם המן באמצע קריאת המגילה, ולכאורה גם לפי מנהג זה להכות המן בביהכ"כ שמזכיר הרמ"א בסיום דבריו, צריך לכתוב שם המן על העץ שמכים בו, ועל ידי פעולת ההכאה ימחקוהו, לקיים כזה מחיית עמלק. וכן מפורש בדברי תלמידו המובהק הגאון בע"ה ד"ר שם הכותב בספרו לקיים המנהג בצורה זו: "ונוהגין התינוקות לנקש בשומעם שם המן, ויש להם סמך משום דכתיב שם רשעים ירקב, וכתיב מחזה אמחה את זכר עמלק, ולכן יש לכתוב להם שם המן על העצים שמוקשים בו, ועל ידי הנקישה ימחקוהו..."⁶

וכן כותב הגאון רבי רחמים חיים יהודה ישראל זצ"ל אבד"ק רודום בספרו בן ימין (סי' א') אחר דברי הבי"ש בשם האו"ח והרמ"א, כותב בכונת דברי הרמ"א: "וכונתו ד"ל באומרו ומה נשתרבה המנהג המנהג שמכים

⁵ ואכן כן מנואר בדברי הבי"ש בשם האו"ח כוונ"ל, שהמנהג הוא לנקש בצינים או בלוחות עץ שנכתב בהם שם המן וזניו זע"י ניקוש הס נמחקים. ונראה משם שאם הרמ"א לא דבריו (כפי שניין מקור דבריו נמוסג, כ"י בשם א"ח). אולם בדברי האו"ח עצמו, וכן בשאר ראשונים המביאים את המנהג, המנהג נעשה כוונ"ל, לא הוכיחו המנהג עדיין, אלא להרעיש ולהכות סתם כששומעים שם המן, בלי מתיקת שם המן בכל, וכן נראה ממנהג להכות ברגל (שם) בשביל נפחתיים להלן) כשמוכרים שמו של המן, שפעולה זו אינה קטורה כלל למחיקת שם המן, וכן נהוג עלמא, ודוק.

המן כו', פשיטא שהוא באופן הנזכר למחוק שמו או צורתו כמ"ש האבודרהם ז"ל...⁶

התפשטות המנהג

ואכן, לאור דברי הרמ"א נשתרש מנהג הכאת המן ברוב קהילות עתיקות ישראל באשכנז, וגם הי' נמצא בביהכ"כ שלהם כלי נקישה מיוחדת שקורין 'המן קלאפערלי' לצורך קיום מנהג הכאת המן, ובשעה שהיו שומעים את שמו של המן יוצא מפי הקורא, נהגו התינוקות לנקש ולהרעיש בחוזק בכלי נקישה זו לקיים מנהגן של ישראל להכות המן. כלי זה מוזכר גם בדברי הגאון בע"ה חתן יאיר זצ"ל אבד"ק וורמייזש הכותב בספרו מקור חיים (סי' שמ"ט): "כלי נקישה שעושים לחינוקות לנקש כמו בפורים, וזהו גדול מלטלול... אבל ביד התינוקות אין מוחין, כ"ש כשתל פורים ביום א' כשהולכין בערב לביהכ"כ".

עוד מצינו על תפוצת מנהג זה בדברי חכם אשכנזי אחד בדורו של הבי"ש, הגאון רבי בנימין הלוי אשכנזי זצ"ל רב דק"ק האשכנזים בשאלוניקי הכותב במחזור מעגלי צדק (מחזור על כל השנה, סי' ס"ב): "וכשאומר גם הנה העץ מרים קולו, והנערים מכים בפטיש עץ על הספלים, לומר שם רשעים ירקב... ואומר איש ואת עשרת בני המן וכו' בנשימה אחת, וחוזרים הנערים ומכים על הספלים..."⁷

וכן כותב על קיומו של מנהג חשוב זה בקהילות ישראל הגאון רבי יוסף יוסף זצ"ל אבד"ק דובנא בספרו יסוד יוסף (פרק פ"ב): "...היה עד היכן הי' אותו [המן] הרשע הצורר מתכוון להרע לישראל, ועליו נתקיים

⁶ ובמק"ד כותב עוד: "נמצא דעיקר המנהג הקדום לא הי' אלא נמחקת שם המן או לומר, וא"כ מנהג זה להכות על העצים וספלי ציה"כ" נגזרתיים וצרגליים מבלי המחק שום לזכר או שם המן מאלו הרגלים לכות דבר מיותר כזה בשם מנהג ישראל...". (ראה להלן המשך דבריו בביטול המנהג בק"ק רודום).

בעזרת הש"י ב"ה בור כרה ויחפרהו ברשתו אשר טמן נלכד בה, ואיך לא נחרת שינינו על הרשעים להמחות שמם וזכרם כמ"ש חז"ל למחות שמו אפילו מן העצים והאבנים, וכמנהג ישראל להכות המן כדי למחות שמו, והוא מנהג ונתפשט בכל ישראל, ואחרונים הזהירו שלא לבטל⁹.

מעין דברים הללו מעתיק גם תלמידו הגאון רבי צבי הירש קוידנוביצער זצ"ל בספרו קב הישר (פצ"ט אות ט): "...מנהגן של ישראל תורה הוא להכות בעץ הנקרא 'המן' קלעפרלי, כשזוכרין שם המן כדי למחות את שמו, וכל הראשונים והאחרונים כתבו שלא לבטל המנהג...".

המנהג בתקופת בית שני

סברא מחודשת עצומה על מקורו של המנהג, שהוא עתיק יומין עוד מימיהם של הסנהדרין יושבי לשכת הגזית, בחקופת בית שני, כה העלה אחד מגדולי תלמידי החת"ס זצ"ל, ה"ה הגאון רבי ישראל דוד מוהצ"ח יפה זצ"ל אבד"ק פעזינג הכותב בספרו שו"ת מילי דאבות (ח"ג או"ח סי' י"ג): "מנהג הזה אי אפשר וזלת שהי' בהסכמת יושבי לשכת הגזית, והוא מבורר יען דקיי"ל שכל החולק על המנהג שתקנו בעלי לשכת הגזית נקרא זקן ממרא, ונודע שהמגילה היחה נקראת כל ימי בית שני, כי המעשה הזה הי' קודם בנין בית שני, ומעתה אם בזמן בעלי לשכת הגזית הי' קורין המגילה ולא עשו הפסק בה בהכאת המן, אם כן הי' אסור לנו לבטל המנהג שלהם שנהגו שאין מפסיקין בה שצריך לכתחלה לקרותה כאחד

⁷ וצמח דבריו ממכר בעל יסוד יוסף ע"ד חז"ל אלו למחוק שם המן אפי' מעל העלים: "וזהו הגאון החסיד מוה"ר העש"ל [מקראאקא] זצ"ל הי' נוהג כשהי' רוצה לנסות הקולומס ולנמנע מעט הי' כותב עמלק ואח"כ ממקו, כדי לקיים מלות משה ממחה את זכר עמלק". וכן הוכיח מנהג זה דהר"ק רבי יצחק מנעכפי זצ"ל, כפי שמוסר משמשו בקודש בספר זכרון טוב (מנחת מאדקס אות ל"ו): "בספרים מרכזי הוכיח מן [ממסכין] בשם הספר לכתוב מיתב עמלק או המן ולמחוק לקיים מ"ע ממית זכר עמלק".

(מג"א סי' תר"צ סק"י)⁸, ואיכה יפסיקנה בהכאה, אלא ודאי כי עכ"פ גם בזמן בעלי לשכת הגזית כבר הי' המנהג הזה, ואל תטעה בדברי שאני מפליג לומר שהוא חקנה מסנהדרין, שהרי מבואר בב"ד"מ שהוא רק מנהג של מדינות ואינו חקנה, ואמנם רצוני רק לומר שגם אז הי' קהילות שנהגו בזה המנהג, כי לולא כן אי אפשר לחדש בפרובינצא או בצרפת דבר חדש שלא הי' בימי סנהדרין להפסיק בין הקריאה, אלא מסתמא גם אז הי' קהילות שהי' נוהגין כן⁹.

כותב המגילה כיוון עץ המנהג

ועוד ממשיך הרב מפעזינג זצ"ל לחזק סברא זו שהרי גם כותב המגילה עצמו כיוון בכתיבתו על מנהג הזה, וכה דבריו: "ואמנם נראה שמיד כותב המגילה כיוון על מנהג הזה, יען לא כתב יחוסו של מרדכי רק פעם הראשון בלבד כדרך כל כותבי ענין, ואח"כ נזכר רק שם מרדכי בלתי יחוס, ולמה בהזמן שמצוה לעקור זכרונם כפל את יחוסו כמה פעמים, מבואר אשר נכתב כדי לעשות סימן מחייה בהזכרת שמו, ולכן נכפל

⁸ ראה להלן שהנאטו מ"ש הפמ"ג לפקפק על המנהג מחשש זה שאסור להפסיק בין הפסקים יותר מכדי נשימה שנקראת אגרת כמ"ש המג"א בשם הממ"מ ע"ש.

⁹ ואכן, מה שלא נחשב הכאה זו כהפסק באמלע הקריאה, י"ש הגאון מפעזינג זצ"ל בהמשך דבריו, הנהנו להלן הערה ...

¹⁰ בשו"ת מוה"ר"ש ש"ך (חיד"ו סי' רט"ו) נחשונה להרב מפעזינג, העיר על דבריו: "מ"ש מעלמו נחזיו הכאת המן וכו' דפועל המנהג לפי הנראה אי אפשר וזלם שהיו הסנהדרין יושבי לשכת הגזית, והאריך עוד שם ע"ז, כמזומה לי שלא עיין במקור הדברים בד"מ (סי' תר"ט) שם הביא מהאגודה שנהגו צרפת ובמנהג להכות המן, וצ"י בשם אר"ם דברפרט ובפרובינצא נהגין מנהג הזה, נראה דרך בלל מקומות היו נוהגין כן אף, וגם הבי"א אע"ג שהביא מנהג זה צ"י, אצל נש"ע לא הביאו, ונראה דבספר שנהגין כדבריו אין מנהג הזה, והרמ"ל שהביא שמוה נשמרצ המנהג, מובאר מלשון דרך אשמרתוני אשחריצ"י".

יחוסו למחות תמיד כל משפחתו בזכור יחוס, ואם כן מבואר אשר פועל של ענין או שהי' מרדכי ואסתר כותבי המגילה עצמם, או עכ"פ בעלי לשכת הגזית סנהדרי בית שניו".

המנהג בזמן התלמוד

עוד חידוש נפלא על מקורו וקדמוניותו של המנהג עוד מימות רבותינו חכמי התלמוד, יצא לחדש אחד מגדולי תלמידי החת"ס זצ"ל, הגאון רבי משה צייב ר' ראובן זצ"ל דומ"ץ פרעשבורג בספרו חמדת אריה (פרק כ"ד אות א), דהנה איתא בגמ' (סוטה י"ג ע"א) אר"י שמשון על שמו של הקב"ה נקרא, שנאמר כי שמש ומגן ה' וגו', אלא מעתה לא ימחה וכו', ופ"י שם בתוס' (שם ד"ה לא) דפריך משום דמשמע דשמו של הקב"ה נקרא כך ע"ש, ובמהרה"ש"א (שם בח"א) מקשה ע"ז מנ"ל למקשן דלמא באמת לא ימחה, וצ"ל דפסיקא ליה בשום דוכתא דשמשון נמחק ע"ש.

וג"ל עפ"י דאיתא במהרה"ש"א מגילה (ט"ז ע"א) דשמשי ספרא דאחשורוש ה"י מבניו של המן, וה"י כותב שטנא על בנין בית המקדש כמבואר בתרגום שני, ואם כן י"ל דה"י רגילין לכתוב שם שמשי על העצים ולהכותו כדי למחותו בימי פורים, ולזה פסיקא ליה דשמשון נמחק, היינו מנהג זה למחות שם שמשי, ואילו ה"י שמש שמו של הקב"ה לא היו נוהגין כן מפני כבוד השם, ומזה סמך וראיה למנהג הכאת המן ובניו שהי' נהוג עוד בימי הגמרא, ואין לבטל שום מנהג.

ו"י ועוד מצא שם הרב מפענינג זצ"ל סמך למנהג זה, מנהג משרפה דפורים בימי התלמוד, וזה כותב נמו"ד: "ואולי תלמידי סעד לנחש הוא בט"ס פרק ד' מישות (פסחדין פ"ד ע"ג) רצא אמר משרפה דפורים, לומר ריקוד של פורים, ופ"י בענין (ש"י) שחול מנהג צל ועלם בימי פסח הבחורים עושים לזרע כדמות המן ומצינים אותם ע"ש, והנה בגמ' קרו לה משרפה דפורים, מנחל שם נפורים, לא נפסח בליל, נהגו כן בימי בגמ' ולכן נקרא משרפה דפורים, ועכ"פ מנחל מנהג הוא בגמ' אשר נפורים הי' עושין לחשו ריקוד על לזרע המן לזרע אותם". (וראה עוד בסוף פסקא בענין מנהג משרפה דפורים).

פסוקין מן התורה

וכן נמצאו סמוכין מן התורה למנהג קדמון זה להכות המן כדי למחות שמו, ששורש ענינו הוא קיום מצות מחית עמלק, כפי שצינו הראשונים המוכבים לעיל במקור מנהג זה, דכתיב כי מחה אמונה את זכר עמלק, ובגופא דקרא נרמז מנהג זה על ידי רבינו יעקב בע"ה הטורים הכותב בספרו על התורה (שמות י"ז): "מח"ה אמונה", בגימטריא ד"ה המ"ד", וכן מובא במטה משה (ח"ה אות תתר"ו).

כיותר נתפרש הרמז בחיבות אלו גם על פעולת ההכאה, על ידי הרה"ק רבי פנחס מקאריין זצ"ל (אמרי פנחס מועדים אות רל"ט): "אמר רמז מן התורה שמכין את המן, שנאמר כי מחה אמונה, מחה מלשון מכה, כמו מחי ומסי".

דבריו הללו של הרה"ק מקאריין זצ"ל נמסר עוד בהרחב ביאור בשמו

בספר אמרי פנחס (שם אות ר"ט): "בשם הרב ד"ל טעם שמכין את המן כי כל מצות דרבני יש להם שורש בתורה, והיינו חיבה שיש לה ב' פירושים חששו חכמים לשניהם, כגון והניף את העומר (ויקרא כ"ג י"א) פ"י חנופה והרמה, ויש לפרש גם מלשון מניף בגפה, על כן צריך להניפו ב"יג גפה, וכן יום כפור נקרא יום מחילה, ויש לפרש גם כן לשון תופים ומחולות, על כן בנות ישראל חוללות בכרמים (תענית כ"ז ע"ג), וכן כאן תמחה את זכר עמלק, יש לפרש מלשון מחי ומסי בשעת זכר עמלק".

בענין אחר נחבאר רמז הנז' בחיבות 'מחה אמונה' על מנהג הכאת המן, בספר מפעמים, דהנה כתיב במגילה מ"ח פעמים חיבת המן, ובא הרמז מחה אמונה, ש"ח פעמים תמחה אותו, כמנין מח"ה עם הכולל.

עוד רמז נוסף בתורה על מנהג הכאת המן, כותב המטה משה (שם. ה"ד בלבוש ובא"י): "סימן לדבר והיה אם כן הכות הרשע (דברים כ"ב) ס"ת המן".

רמז אחר על מנהג הכאת המן כשקורין המגילה, ובפרט כמגיעים לפסוק ויבא המן, מביא בספר משעממים, משום דכתיב (משלי יח, ג) בבא רשע בא גם כוז ועם קלון חרפה, ס"ת המן, והוא ה' כוזי בן כוזי.

*

בימול המנהג באשכנז ובספרד

אולם, למרות כי מנהג זה להכות המן קדמונו הוא מבית מדרשם של הראשונים, ומה גם אשר נקבע למעשה ע"י הרמ"א, מכל מקום מצינו במשך הדורות גדולים וטובים שלא חששו לקיים מנהג קדמון זה, וברכות העתים גם בקשו לבטל אותו בקהילות רבות אשר באשכנז העתיקה, מחמת כמה תוצאות לא טובות שנגרמו על ידי הכאה זו, ולכן גזרו אומר להרחיק מנהג זה מכל וכל, כפי שיבואר להלן.

מהר"ל ז"ל הקפיד להכות המן וכבר מצינו לאחד מגדולי האחרונים הקדמונים אבי מנהגי אשכנז הגאון מהר"ל זצ"ל שלא הקפיד על קיום מנהג זה, כפי שנמסר במנהגיו (הול' פורים אות יב. הרי"ד בד"מ ובמג"א סק"ט): "וכן הבנתי בו שלא יהי מקפיד להכות המן ואפילו פעם אחת [כמנהג] העולם, כשמוכרין שמן" ¹².

דברי מהר"ל אלו מביא גם המגן אברהם (שם), וסיים: "ועכ"פ כשמכין המזון צריך החזן לשחוק כדי שישמעו כולם קריאתו, וכל יחיד יקרא פסוק או ב' מתוך החומש בעוד שמכין המן, כי אז אף שלא ישמע מהחזן יצא כמ"ש ס"ג".

¹² נכונות מנהגי מהר"ל אלו, ראה עוד להלן (נספח) מנהג העיתונות) דברי הגאון מפענינג. ומ"ש ע"ז בשו"ת מהר"ם שו"ק, ובשו"ת פרי השרה. (ראה הערה 29).

¹³ כונת המגן דברי המג"ל למ"ש במלה מנהגי מהר"ל, ראה בשו"ת מהר"ם שו"ק ובשו"ת פרי השדה הנו' בענין הקודמת.

וכונתו ביאר היטיב הפרי מגדים (א"א שם): "ומ"ש בעוד שמכין המן צריך לקרות מתוך החומש, כך כתב לעיל כמה פעמים, דמיעוט על פה יצא דיעבד, הא השמיט חיבה אחד לגמרי אף דיעבד לא יצא, ולכן מנהג יפה להחזיק חומש בידו".

בפ"ב הקריאה

אולם הגאון הפרי מגדים עצמו מתרעם על מנהג ההכאה, מחמת הרעש שמפריע לשמוע את קריאת המגילה, וכותב (א"א סק"ב. הרי"ד במשנ"ב סק"ט): "ומכל מקום יצא שחרם בהפסד שמבלבלין הרבה".

¹⁴ אולם קיים הפרי מגדים (שם): "ואשרי מי שיש לו מגילה כשירה לו ולא שמוע נעוה נשים ג"כ". וכן העיר ע"ד המג"ל הגאון בע"ה הוות יאיר זצ"ל בספרו מקור חיים (קולר בלחם סי' מ"ט): "מ"ש במג"ל שנגמל הסכלה יקרא כל יחיד מתוך החומש, י"ל שהוא טעות, וי"ל מתוך מגילה כשירה שלפניו".

אולם בספר נדרה בצאן יוסף (הל' פורים אות ו) העיר על כל האמור, ובה כתב: "וי"ל הסנהג שצריך לכוון בשעה שמתקין הש"ץ ללאת בצורה זו גם לקריאת אלו פסוקים, דל"כ אינם יולאים במה שהם קוראים, ראה לזה ממה שמתנו שהקהל קוראים פסוקי גדולה כמו איש יודי, ומרדכי יא, ליהודים הימה אורה, עשרת בני המן, כי מרדכי היסודי, והסון סוחר וקורא אותם אח"כ, ואינו קורא עם הקהל דשמה לא ישמעו אותו מפני שהם עומים קוראים, וכי"ת אדרבה מכאן משמע דל"כ צריך לכוין בצרכה הסון ללאת טו, דל"כ צריך לכוין ה' די כנוונם ללאת כשהם קוראים, וא"ל לשמוע עוד מפני הש"ץ, דל"כ באמת אינן הקוראים א"ל לכוין שיהי ולא נהגן לחזיר ולקריאות אלא לחזקן באינה בקיאים".

ולפי"ז צ"ל להסך בדברי אלו הסוף זה והסוף זה במ"ש בס"ח [והמג"ל] שיקראו איזה פסוקים מפני שאולי לא ישמעו ממהם הסכלה, דל"כ מן האזין, דל"כ שם יולאים כזה איך יולאים אותם שאינם בקיאים, אלא ודאי צ"ל שגם הסון ימחין עד אחר הסכלה, א"כ מה הועילו בקריאתם, הלא גם הם יכולים ללאת במה שסכון קורא אח"כ".

אין להפסיק בשתיקה שנקראת אגרת
גם על עצת המג"א שהש"ץ ישתוק בשעת הקריאה, פקפק עוד הפרי
מגדים (שם) וה"ד בשעה"צ סק"ז, וכותב: "והש"ץ ישתוק בעוד שמכין, וגם
זה אין נכון, שאסור לכתחילה להפסיק ובין פסוק לפסוק יותר מכדי נשימה
שנקראת אגרת (כמ"ש המג"א סק"ז בשם המג"ש ס"ט)¹⁵."

¹⁵ אמנם טענה זו דמה להאזין רבי ישראל דוד מרגליות יפה זצ"ל אבר"ק
פעיוניג בספרו שו"ת מלי דלמות (ה"ד) לכן נשמע המנהג, כי אין זו נקרא הפסקה, אלא
שמיים היו הפסקה בנינו הם, משא"כ הכאן המן לא נקרא הפסקה בנינו הם, כי
עסוקים בלומי ענין ממייה ממש בפועל, שכל ענין קריאה המגילה ילפי מקרא כחוד ואם
זכרון כספר, שהוא מ"ע דמחיים עמלק, וכן שורש הכאן המן הוא ענין מחיים, לכן לא
היה אלו הפסקות במגילה, כי גם זה עסוקים בלומי ענין מחיים עמלק.

ובמהנך דבריו נותן הרב בפעיוניג זצ"ל טעם נפלא על ענין של הפסקה
באומע קריאה כדי לקרוא בלגות, וזה כותב: "בקריתא המגילה קי"ל שצריך לקרוא
כולה יחדיו בלגות מכללי הפסקה כלל אפי' בשמייה... והטעם כ"ל משום שבגם היה לא
הי' יכיר שום שו"י טעם כלל, אבל הכל צריך הטעם ממש, המלך הרג את השמו בעל
אויבו המן ואח"כ הרג אוהבו בעל השמו האויבו עליה ומה, וכן כל ענין וענין, וא"כ
נוכל למלות הדברים על ענין כפי"ע שהוא רק מקרה בעלמא, ואמנם כאשר נלמד הכל
ביחד ונראה רצוי המקרים וכולם בלא על רגע בזמנם, ואילו בלא במקרה אחת ניוס
שאח"כ לא הי' מקומה ח"ו, והוקף זה בלילה שרלה המן למלות את מרדכי נדדה שנת
המלך ודחומה, או נכין שהוא גם ולא יודע הנה וזלח ע"י צירוף כל המעשים האומים יחדיו
המה יגידו עדות אחת אשר היטה זאת עמל'ה' בלגות, ולכן אם נעשה הפסקה לקרוא
ענין ענין כפי עמל'ה' אין אחד מהם גם בלגות, ולכן צריך לקרוא יחדיו בלגות לעמן יוכר
לנו הכם.

ומה מחד מחקר דברי חז"ל בלגות 'בלגות', והוא ע"ד מחקר העיוני שבי' הרבינו
בחי' שאומנו אם נראה למלות מעשה הבורא שהם במקרה לבר נדמה לפענו אגרת נכחו
לפענו והנה על כל אומ בלגות נוכל לומר אשר במקרה נפל טיפס דיו ועמשה חמונה אומ
אחת, אבל לא יפול במקרה שיהי' לו צירוף דברים ענין אגרת יחדיו, וכן במעשה הבורא
כאשר נראה הדעה פעולה אשר לענין אחד יחדיו יתאמו נדע נאמנה שהוא נעשה ע"י
פועל, כמו הוראה אגרת כחובה לפניו שמיין שבי' אפשר במקרה מכללי פועל מכיון.

ביטול המנהג בקהילות אשכנז

מפני חשש סכנה

עוד נמצאו גדולי אשכנז בשנים קדמוניות שתבעו לבטל את מנהג
ההכאות מחמת חשש סכנה שבדבר, שבסיבת הכאות אלו נתעורר עליהם
שנאת ואיבת העמים שדורו בנייהם, שלא ראו בעין יפה את ההכאות
והנתיבות האלו, ופעמים רבות גם זממו עליהם השלטונות עלילות של
שקר, דוגמת 'עלילת דם' הנודע לשימצה, ובאו לכלל סכנה, ובכן פסקו
לקיים את המנהג הזה בכמה קהילות ישראל.

נימוק זה מצאנו בדברי אחד מגדולי הדור הקדמונים¹⁶ הכותב
להסתייג ממנהג זה לחלוטין, ה"ה הגאון רבי בנימין הלוי אשכנזי זצ"ל
רב דק"ק האשכנזיים בשאנצניקי במחזור מעגלי צדק (סי' ס"ו): אחר
שמביא מקור המנהג מדברי הראשונים המנהיג והאבודיהם הנ"ל, כותב:
"מזה נהגו בקהילות אשכנז להכות בפטיש עץ על הספסלים כשקורא החזן
גם הנה העץ, וכשקורא עשרת בני המן, כמו שנזכר לעיל, וכל כיוצא
באלה המנהגים יותר ראוי לבטלם בזמנינו זה מלקיימם, לפי שבכל דור
ודור עומדים עלינו לכלותנו, ומעלילים עלינו עלילות רשע, והדברים
באים לידי סכנה ח"ו, ומצינו כמה דברים שהם חובה ובטלום חכמים
מפני חשש סכנה דחמירא סכנתא מאיסורא... (ע"ש שמביא ראיות לזה), ואפילו
מפני חשש לעג הגוים מצינו שבטלו כמה דברים... וכל כיוצא באלה

ולזה רמזו בלגות צריך לקרוא יחדיו בלגות, והכן זה אשר מעשה מגילה כל אחד כפי"ע
נוכל למלות במקרה, אבל יחדיו צריך מעשים על הנה בלגות, ולכן אומנו שצריך לקרוא
בלומי הפסקה למען שכל המעשה יחדיו יעיד לנו על הנה בלגות."

¹⁶ בשנות ע"ז - ע"כ, בזמנו של הגאונים מהלל"ט ומרדכי"ט ומרדכי"ס.

מנהג הכאת המן: "המנהג להכות המן בעצים ובאבנים משום מחה תמחה, ונראה כמה איסורים יש בזה, שחוק וקלות ראש, הבנים אינם שומעים לקול אביהם, רוב העולם אינם יוצאים בקריאת המגילה, אינם שומעים כי אם חלק ממנו, כי אינם יודעים הדין שיאמרו הפוסקים שלא שמעו בעצמם, ובלבול הקריאה, וחוצא ואטלולא בעיני העמים, וגם כן חשש סכנת נפשות כי המתענים צריכים להתענות עוד יותר מחמת עיכוב ההכאה, גם הרעש ומהומה שזה גורם מזיק לחלשים ובקל יוכלו לבא לידי חולשה וסכנת נפשות, מה שאין כן בימים ההם היו גיבורים בראים וחזקים, וגם הבנים היו שומעים לאביהם שהיו מדקדקים לשמוע המגילה מלה במלה, דבדאי הקטנים היו מכים ולא הגדולים כאשר עושים עכשיו, והקורא המגילה אינו יודע באיזה מקום הוא עומד, וגם הספרדים היו להם מנהג זה, וכשראו הרע היוצא מזה בטלו אותו".

לא תעשון כן דה' אלקיכם

סיבה נוספת לביטול המנהג שנמשך מריבוי הכאות אלו על ספסלי ביהכ"נ, קוראים אנו בדברי הגאון רבי יצחק פלאגי זצ"ל מאזיזיך בספרו יפה ללב (סי' תרצ' אות ט"ז, ותד"כ מוכח בשר"ח ח"ה מערכת פורים ס"ס): "מה שנבדגו להכות המן בקריאת המגילה נמשך מזה קלות ראש בביהכ"נ אשר תבקע

¹⁸ נכתב ע"י ר"י גראנצס בנו של הג"מ ר' יצחק ו"ל אבד"ק עמק יזרעון, קהילה זו

הוקמה באמסטרדם בסוף המאה י"ח, וקלה לעגמה רב אורחודוקסי הגר"ג ו"ל, שלא הי' מוכן לשום שינוי ברוח המתקדמים החזקים, ואכן מאחר שהי' רבה של קהלה חדשה הבין להם מנהגים ומקומם, וסלק את מנהגים אלה שלא היו נראים נעימים, ומרעיתם בואו כדי לשמור על כבוד מעמד ביהכ"נ, ואחד מהם הי' מנהג הכאת המן כזו, ואח"כ נקבץ מנהגים אלו והוכנס לספר תנ"ך יוסף הכ"ל. (מנהגי ישראל ח"ג עמ' קצ"ט, ועי' קובץ יסודות מ"ח...).

הדברים אינו לא חובה ולא מצוה אלא מנהג בעלמא לעורר השמחה...
וראוי לקיים מנהגים כאלה לפי הדור ולפי הזמן...".¹⁷

חולשת התענית

ברכות העתים גרמו חששות אלו לביטול מנהג קדמון זה בכמה קהילות אשכנזיות עתיקות בישראל, ועוד הוסיפו עליהם סיבות נוספות לפסוק ממנהג זה לגמרי, שבסיבת ריבוי ההכאות נתעכב הקריאה והמתענים באים לידי סכנה, וגם ע"י הרעש בקל יוכלו לבא לידי חולשה וסכנה.

נימוקים אלו מופיעים בספר פלאגי יוסף הכותב: "דו"ח על מנהגי ק"ק באמסטרדם בשנת תקס"ט (י' ע"ב), ובתו"ד מנמק הסיבות השונות לביטול

¹⁷ לשון זה הועתק גם בהגהות מנהגי ק"ק וורמייזשא לר"ל קלינס (פורס עמ' רכ"א), ולאור דברי המעב"ר אלו סמך גם הדבר"י וז"ל: "אבד"ק ווערבוירי לנצל מנהג זה בדורות האחרונים מפני הסכנה, וז"ל בשו"מ שו"י יצחק (פי' ע"כ): "עלה ספק בלגני דהנה צומרת משה להכתיב"ל כמוצ לאמר (נפ"י מ"ט) שמנהג שמכיס המן בשקורים המגילה ביהכ"נ, ואין לנצל שום מנהג וכו', לעשות כאלו אשר אגורם אורחים לשרא'ל בכל עם ואלקלוס בכל פה, ומפחד צללות מהם יראים אף לעבור בשווקים וברחובות, אם ממיינים להכות המן בשום לחוש שלא יעלילו עלילות ברשע ע"י, אם כי הכאת המן ענין גדול".

ואחר ששקל וטרי בדבר מסר"י על מנהג, שוב מסך הגאון מווערבוי זצ"ל: "לחלח י"ל, כיון דשיטת המהרי"ל היא (נפ"י מ"ח) שלא חש להכאת המן (והנהגה בדברי משה ג"ח, ושיטת רבינו (מנחם) [בנימין] מעגלי לזקן צמחור עם פירושו בזה' מגילה שלו, שבזמן הוא שיש לחוש להשעות הגויים יש לנצל מנהג זה, והבית כמה ראיות לדבר, ועם שמרן המג"ל דרכו בקודש להביא ממיד פסק דברי המעגלי לזקן, ובכאן השמיטו, וז"מ דלא ס"ל להמג"ל דבריו, אומנם לעשות כאלו אשר לרוב ורשעת הגויים כמוהו לא נראים ויש משש סכנה בדבר, צדדי ש' ולא מעשה ערף, וטוב כעס למנוע מנהג זה דהכאת המן, ועיין פסחים (ט' ע"ב) שהיכא דשיכחא הויקא שאני, ובא"ח (פי' מ"ג ע"ב), בלגני"ד".

הארץ לקולם, ומאבדים כונת הקורין את המגילה וכונת השומעים¹⁹, וגם כי להכות אפילו בסנדלים על מקום קדוש קרקע הביהכ"נ לאו שפיר, ולפעמים נמשך השחתה בספסלים, ועוברים על לא תעשון כן לה' אלוקים, וגם חמירא סכנתא שבאין לידי סכנה כבלי דעת כאשר אירע דע"י הכאתו קפץ ונשל הברזל מן העץ ונפל לזולתו".

ביטול המנהג בקהילות הספרדים

גם בקרב קהילות החשובות של הספרדים בדורות האחרונים מצינו ביותר הסתייגות גדולה מן מנהג הזה להכות המן בביהכ"נ, שנעשה בהשפעתם העצומה של חכמי ורבני הקהילות ההם, שכולם כאחד העלו עוררין על המנהג מחמת תלת פורענות הנמשך מרוב ההכאות, והוא: א. כלבול הקריאה ב. לא תעשון כן וגו' ג. סכנה ואיבה מן האומות, ולכן תבעו גם הם בחוקף מבני קהילתם להפסיק מנהג זה, ולהחזיקו מכל וכל, כדלהלן.

ביטול המנהג בק"ק איזמיר

הפסיקה הראשונה מן מנהג ההכאות מצויה אצל חכמי ספרד בק"ק איזמיר שהוציאו כרוז לקהל עדתם לבטל מנהג זה בגלל התקלות

¹⁹ וכי לנין מ"ש הג"ר אברהם חיים נאה ז"ל נספרו קלום השלמן (נפ"ס מ"ז) הערות לענין טורס ח"ט הממרטס מאל נגד מנהג מקומו שהילדים לידות בפולווער בקריאה המן, וכס בוחב: "המ"א כתב על מנהג הכאת המן דלון לנטל שום מנהג לו ללנוג עליו, אצל המנהג י"י להכות צענים, ויומא כי האידנא מידע להם הילדים מנהג חדש שמכין עם כדור פולווער, שנשמע קול יריה, והפולווער הוא מוציא עשן מסמית ומחניק, עד שא"א ללל לעמוד ציפהכ"י, העשן נכנס בגרון הקורא וקולו נעשה צרוד, ובקושי אפשר לו להמשיך הקריאה, וכן הצור סוגלים ממוסר אויר ותלפים ממנו יצמרו הקריאה, צודאי מוצה לעקור המנהג של היריות בשעת הקריאה, דוא אילו מנהג ומיקון, ועל דר זה לנין לעמוד לפני הקריאה בכל חוקף ולהוציא מידם כלי היריות".

היוצאים מזה, כפי שמוסר אחד מרבני העיר הרב בעל יפה צ"ב וצ"ף בספרו (שם): "איכו השתא הכא בשנת ה'תרל"ה הוציאו כרוז בהסכמת ממוני ורבני העיר העי"א, שלא להכות המן בשום צד, דחיישי נמי לסכנה מן הגוים שיבקשו עילה לבא בעלילה כמנהגם בפרוס הפסח חלילה... דיש לבטל המנהג כשיש לחוש לסכנה... ועל אלו המכים שלא בהשגחה על אבני הקודש ושאר מקומות שבביהכ"נ וביהמ"ד נאמר והידים ידי עשו, וממ"ש בסוף פרק החליל (סוכה נ"ז ע"ב) במעשה מרים בת בילגה כו' כי היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח כו' ע"ש, י"ל דאפילו להכות בסנדלים על ארעא קדישא בקרקע של ביה"כ וביהמ"ד אינו שפיר... וכן מ"ש בס' תניא 'ומשכרין קדירות כשמעם זכר המן ודרשי' יע"ש, אין יתכן מנהג זה לעבור בידים על לאו דלא תשחית... ולבי אומר לי כיין דבזמן הזה רצון א"ה יר"ה שיהיו כל האומות שיה באחוזה, ובדבר הזה יוצא איבה וחשש סכנה, ולמלך אין חפץ בו דהוא היפך אשר צוה, נראה יפה לסמוך על מהרי"ל ושאר גדולים דלא היו חוששים למנהג להכות המן בהצטרפות כל הג"ל, ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ומסתמא אף שמים עמהם בהסכמה...²⁰"

ביטול המנהג בק"ק רודוס

כעבור כעשר שנים אחר ביטול המנהג בק"ק איזמיר, נתעורר עוד חכם אחר מרבני הספרדים בתקופה ההוא, הגאון רבי רחמים חיים יהודה ישראל צ"ח אב"ד רודוס לעשות כמעשיהם להפסיק מנהג הכאות המן

²⁰ ומצינו שם דגרי"פ ספר לוח שמואל לגטל המנהג מפני חשש איבה של הגוים: "...חיונה מדברי הכלו כהל' אלו (פי' מ"ה) שכ' ח"ל... וצוה"ל אין קורין לוחם אלא בזמנה כמו שציטרו ו"ל הוליל ומתקלן זה כו' איש וגורסין ומתמכנין בה, פי' להעמיד דת מפני האומות ואם יחיו ומניס הרבה ירגישו האומים בדבר... שהוא זכרון נקמת האומים יש לחוש שלא יקנאו ע"ז ע"ש, וזה סיוע לדברינו וקטע למקנת והסכמת ממוני ורבני טירנו...".

ועל כל אלה ויותר מהמה רחש לבי לבטל המנהג הזה מכל וכל שלא להכות בשום עת וזמן".

ואחר שהארץ הרב מרודום זצ"ל כבריר מקור ושורש מנהג קדמון זה ועל מה ארניו הוטבעו, והביא דברי מרן הב"י בשם האו"ח והרמ"א, כותב על זה: "נמצא דעיקר המנהג הקדום לא הי' אלא במחיקת שם המן או צורתו", ואם כן במנהג זה להכות על העצים וספסלי ביהכ"נ בגרזניהם וברגליהם מבלי המחך שום צורה או שם המן, מאין הרגלים לכנות דבר מכוער כזה בשם מנהג ישראל".

ה' אבות נזיקין וממשך הרב החכם מרודום בדבריו, וחושב את הרע הנמשך ממנהג זה: "ולדידי אינו אלא גהנם ומנהג אותיות גהנם דהרי ה' אבות נזיקין גורמין על ידי זה. זה יצא ראשונה, שמבזים בכבוד השכינה הנצבת בעדת אל, מקדש מעט, דכיון דהעיקר חסר ממה שגבלו הראשונים, א"כ כל מעשינו תהו בלי שורש ויסוד ולא נשאר בידינו אלא שחוק וקלות ראש לפני אלקינו דאינו אלא מנהג בטעות, וזאת רעה חולה שגם הגדולים והזקנים מרבים להכות, והמנהג הקדום לא הוסד אלא להניקות דלא בני דעה נינהו.

זאת שנית, דיש לחוש משום איבה עם הגוצרים, וכדיןן הוה עובדא זה שנתיים ימים שחללינו פני הדיס'פוט איפינדי [שופט עלין] לבטל מנהגם שהיו נוהגים לעשות צורת יהודי כיום אידם ולעשות בו משפטי נקמות על מה שתלו לנביאם, וגם שבאותן הימים היו דורשים בבית חפלהם שינטרו בלבם איבה ושנאה עם היהודים וירדפו אחריהם להכותם ולקללם, ועי"ז

²¹ וכ"כ עמ"ס הרמ"א ומוס נשמרצ מנהג שמכיס המן כו', פשוט שהוא נאמן למחוק שמו לו לזכרו, (ואם לעל במקורות מנהג לשכס).

בקהילתו, בגלל אותן הסיבות שזקקו חכמי איזמיר להרחיק את המנהג מקרב מחניהם, אמנם בכל זאת לא רצה הרב מרודום לעשות הדבר כן מדעת עצמו, לכן יצא בתשובה ארוכה לכמה מגדולי ספרד שבאותו הדור שיסכימו לדעתו, ובו פירט באורך את כל הנימוקים שיש בזה כדי לבטל את מנהג ההכאות בשעת הזכרת המן, וגם מביא איזה עובדות שאירעו בקהילתו בסיבת ההכאות אלו, כדי להצדיק את ביטול המנהג מחמת חשש סכנה ואיבה מן הגוים הנמשך מזה.

וכה תמצית דבריו בתשובה הנד' בספרו שו"ת כן ימין (סי' א'): "ראיתי ונתון אל לבי על המנהג שנשחרכב בעירינו דבשבת זכור בעת קריאת המפטיר ובסדר כי תצא... גם לרבות בסדר בשלח בעת קרוא המשלים והמפטיר פסוקי ויבא עמלק, ואף גם זאת ביום פורים בעת קריאת ס"ת... ואין צריך לומר בפורים בעת קריאת המגילה ביום וכלילה שאז מרבים להכות בלי שיעור, ומוה שנים רבות זה המנהג פה עירנו להביא לביהכ"נ בפורים מערכות עצים וקורות והקטנים באים לביהכ"נ וכל אחד קדרומו כיזו ותבקע הארץ לקולם בעת מקרא מגילה, וכמעט רוב אנשי הקהל אינם יכולים לשמוע מקרא מגילה כדבעי, וגם הגדולים רגליהם לרע ירועו להכות בכל כוחם.

וכבר הי' מעשה בשנה העברה שבא שר אחד מגדולי המלכות בליל פורים לביהכ"נ והי' כראותו המנהג המכוער הזה תמה מאד, ודבר סרה עם איזה יהודים חשובי עירנו, וכה אמר להם, מה המעשה הזה אשר אתם עושים, כושו והכלמו מעשות זאת לפני אלוקים, בבית אשר תקראו שמו עליו הכזה יהי' מוראכם וחתכם בעת עבודתכם לבא לפני האלוקים כחוטבי עצים, וכזאת דבר אתם קשות עד כי כסתה כלימה פניהם ולא מצאו מענה בפיהם. ועוד הי' מעשה בשבת זכור בגוי אחד מכובד שעבר דרך שוק ביהכ"נ בעת קריאת המפטיר וכשומעו קול ההכאות נבהל משמוע כי לא ידע מה הוא, וינס אחר ביראה ופחד, עד שהגידו לו האמת, ואז פצה פיהו לחרף מערכות אלוקים חיים תצלנה אזנים משמוע,

לא היו יכולים היהודים ללכת באותן הימים ברחובותיהם ובשווקים מאימת הערלים המסקלים אותם באבנים, ועל הכל בקשנו מאתו והוא אור כגבר חלציו לבטל המנהגים האלה מקרב עמו באמור להם אם אבותם חטאו ואינם, מה לנו עם בניהם, ומאז והלאה לכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו, אך גם הוא נתרעם עלינו כימים ההם על המנהג הזה של פורים, וכה אמר לנו שלכם רעה משלנו, כי הלא אנחנו יש לנו לנקם נקם מכם יען אבותיכם הרגו את נביאנו, ונפקד עון אבות על בנים, אך אתם עשיתם באוביכם המן ובניו כאות נפשכם והוא לא חטא עמכם אלא במחשבת לבד שזמם לעשות ולא עשה, וא"כ על מה תכו עוד חוסיפו סרה, והמ כל החרדה הזאת כלם, וכהנה דבר דברים המכאיבים לבות שומעיהם, ולא מצאנו ידיו ורגליו די השיב לו וכדי בזיון.

על ג' פשעי, דעי"ז הננו ללעג ולקלס וכשומים בעיני העמים, ובושנו וגם נכלמנו משמוע מה שמדברים יום יום עם גדולי אומותינו וחמיהם הם, דמה נקמה היא זאת, ומה איכפת להו להמן ובניו אם יכו על העצים ועל האבנים ימים ולילות, ולא זו אף זו דאנו עושים השטות הזה בבית אלקינו ובשעת עבודתנו היפך מנהגם שהם עומדים בבית תפלתם באימה וביראה ובכבוד, וקולם לא ישמע כמי שעומד לפני המלך, היש חילול ה' ושפלות האומה גדול מזה.

ואת רביע, שהם עוברים בכל תשחית בשבר אשר הם שוברים הקנטים עם הגדולים בספסלי הקהילת קודש, ובפרט בשבתות ה' דהוא איסור מוסף.

ואת חמישית, דחוטאים ומחטיאים לשמוע שמיעת מקרא מגילה.

ואח"ז מביא דעת מהרי"ל שלא הי' חרש למנהג זה, וכן דברי היפה ללב שהרחיב בגנות מנהג זה, ושבעירו איזמיר בשנת תרל"ה עשו מעשה לבטלו מכל וכל, ואם כן גם אנחנו למה נגרע להיות עדיין נבזים ונכלמים בעיני האומות כאנשי תהו, ונחלל שמו ית' בעיניהם במנהג שאין בו

שורש ויסוד, ואף כי הרב כהנא רבה נותן טעם לזה בספר מדרש אליהו (הו"ד להלן בטעמי המנהג), מ"מ על זה נאמר אין לנו עסק בנסתרות ומקבלין שר על ביטולו, שהכל לפי הזמן והמקום.

וסיים תשובתו: "הנלע"ד כתבתי הלכה ולא למעשה עד שיסכים עמי אדוני גר"ו, יען רבים מאנשי עירנו מתיהדים לאסור לבטל המנהג הזה כי מרגלא בפומייהו לומר מנהג ישראל תורה היא אל תבזו כי זקנה אמר אל חטוש תורת אמר הנח להם לישראל וכיוצא... ולו חכמו ישכילו זאת כי שנא ושנא בין דורות הקודמים לדורינו זה... וע"כ לפי הזמן החדש והמקום החיוב מוטל על המורה לגדול ולתקן שלא יתבזה כבודו ית' וישראל עמו בין העמים חלילה... וע"כ אם ייטיבו דברי בעיני אדוני אחלי יכוננו שישלח דברו הטוב בכל חוקף לי לשמי להנתן דת שכן ראוי לעשות לבטל המנהג הזה מכל וכל...".

תשובות גדולי ספרד

אכן, בסימנים הבאים בספרו שו"ת ימין (ס"ב ב' ג' ד') מעתיק הרב מרדכי את תשובות גאוני דורו, חכמי ורבני הספרדים, שהסכימו כולם לדעתו ולהוראתו, וגם הוסיפו משל עצמם ברעת המנהג ומעשהו שראוי לבטלו ולהרחיקו מעדת ישראל.

ובראשם דברי הגאון רבי אברהם פלאגי זצ"ל אבד"ק איזמיר [בן הגר"ח פלאגי זצ"ל] הכותב אליו בתשובה מאהבה: "...כי הגם דמחנה קדשכם אינה תחת ממשלת איזמיר יע"א... מכל מקום דור דור נוהגים מטיבותיהו להיות נגדירים בתר איזמיר בכמה דברים, ומה גם לגבי ידי

²² ולין טס לר' הסאה"ט סקט"ו נסס משו' הרמ"א דאס נסמנה סענין מאשר הי' צומן הרלאוים מומר לשנות סמנה לפי סומן, וכ"כ נמשו' הרדכ"ו ס"ג ס' סרמ"ה נסס סריטכ"ב ע"פ.

דאורייתא דכל מי שיערער ויקום לעשות ההפך שלא לבטל המנהג ודוצה בקיזמו אינו אלא לטועה, ובר מינו עליו נאמר גבר לא יצלה כימיו... אך אמנם בעת זכירת המן ובניו ידרכו ברגליהם מעט מזער כדי למחות שם עמלק מן העולם... דברי בייד החותמים פעיה"ק תו"ת...".

מקום חותם בידי"ץ, הצעיר רפאל יצחק ישראל ס"ט, הצעיר אברהם בכר שלמה מבורך ס"ט, הצעיר יחיאל בר אדון ס"ט.

ועוד מצורף לזה תשובת הרב הגדול הראשון ציצין רבי מאיר רפאל פאניץ י"ץ זצ"ל, וכותב: "...הנה גם אני על החתום כל ימי אני מצטער בזה, ע"כ אני מסכים לבטל המנהג הזה, כי יוצא חילול ה' וגורם איבה ושנאה ותחרות בין האומות וירדפו אחרינו ח"ו, ובכן גם אני מסכים לבטל המנהג הזה מכל וכל, כי אם בעת זכירת עמלק והמן ובניו ידרכו ברגליהם מעט מעט... כה דברי החותם פעיה"ק ירושת"ו בשליש א' לח' אדר ראשון משנתו זאת התרמ"ז כסימן טוב תור"ם קרגינו ותושיענו".

דעת גדולי רבני קושטא

אחרי שכבר הסכימו עמו בדבר הזה רבני אלפין מעיה"ק ירושת"ו, ומעוב"י איזמיר י"ע"א, הצטרפו גם הגדולים חכמי ורבני דק"ק קושטא להסכים עם הוראת הרב מרדוס, וז"ל בתשובה ששלחו אליהם: "...לכן כל לגבי דידן מסכימין ומעריבים לבטל המנהג הזה בהחלט, ולא ישמע עוד

²³ ונא"ז מוסף הרב הסכם הזה: "ולא לעזי המותם הראשון שנאמי מן המערכה, אפי מוסף הקולקל הוצא מהכא הוצא, שוהבגיס קודם סיום הכרעה אחרונה של המנהל, לא הספיק לומר ברוך אלהים כי האל המושע, ממחלים להכות בקרדומות, דא"ל לנצור לשמוע סיומה ולנצח ולומר אמן על הכרעה, ומכאן נעם הכרעה השם ח"ו, עוד רעה חולה שנשמרת מסוכנת המנהג הזה, דנקמים קדיש נמרץ קודם כדבר אלהים ח"ו מוריס להכות בקרדומות, דמלכד דמלאכים לנצור לשמוע נצרכו, עוד ואלה רעה חולה דכרעה ח"ו מירוף וגיורף נצט"י, כי נעם הסכם און שחר להכות כלל כי אם ציון וקלון לשם מלכה".

דהייתי שם וגשאר אהבתינו עמהם כמו שהם יחידים עירנו, כי על כן באנו להודיע להם כי מזה כמה שנים שנכנסתי לשרות בקודש דאני עושה כרוז בשבת זכור בכל בחי כנסיות לכל יכו כפ' זכור ברגליהם כלל, כי אם אחר גמר לא חשכת קודם ברכת התורה שלאחריה מעט מעט ברגליהם ברפיון רגלים ולא בחזוק, וכן כליל פורים אחר ברכת המגילה שלאחריהם כשאומרים ארור המן ותו לא, דהגם שהי' המנהג להכות כאשר הובא בראשונים ובאחרונים... מכל מקום עתה דנתרבה העם והתניקות מכים כפטיש בשגעון, ואיכא תלתא דפורענותא, א' דעובדים על לא תעשון כן לה' אלקיכם ושוכרים ונותנים אבנים יקרות וספסלים של ביהכ"נ דאפי' להדיט איכא משום כל תשחית, ב' דמבלבלים הקריאה ואינם יוצאים יד"ח, ג' דהטעם שמענו עמים ירגזון... וכל כי האי מצוה לבטל המנהג הזה... ומלבד דכך אנו נוהגים באיזמיר מקרב שנים.. ובכן לעצתי יקחו ויכריזו בכל הקהילות בשבת זכור כמו שאני עושה פה איזמיר י"ע"א שלא להכות כלל אפי' ברגלים, וכליל פורים דיעמוד השמששים כפתח הביהכ"נ ולא יניחו לשום חינוך שיכניס שום פטיש לתוך ביהכ"נ אפי' כעודה, וזה דרך ישכון אור...".

דעת בידי"ץ הספרדים בירושל"י

גם הקול נשמע ברמה מציון עיר קדישנו, ה"ה גדולי הרבנים חברי בי דינא רבא דק"ק הספרדים בעיה"ק ירושת"ו ששלחו תשובתם אליהם ובו הסכמתם הנלהבה לביטול הכאות אלו, אך ידרכו ברגל מעט מזער בזכירת שם המן ובניו, וכה דבריהם: "...לכן אחר שקרינו בכל לב דברי הרב הפוסק נר"ו נהרב מרדוס, וגם למדנו בשורש מנהג זה, עלתה הסכמתנו כהוראת הרב הפוסק נר"ו לבטל המנהג הזה בשביל הטעמים שכתב, ועולה על כולם עון חילול ה' כי לא כימים הראשונים הימים האלה... וכבר אמרו פעמים שביטולה של תורה היא יסודה, כ"ש וק"ו במנהג כזה דיוצא חילול ה' וכיוצא דצריך לבטלו מכל וכל, והרב הפוסק אור החיים נר"ו יאזור חיל בכל כחו לבטל מנהג זה... ודא גזירה

ישראל, למרות כל הטענות והסיכוח שהעלו נגדו, וכן בדורות האחרונים השתמש המנהג כמעט בכל תפוצות ישראל.

ובעוד שבמנהגי מהרי"ל נאמר עליו שלא היה חושש להכות המן, הרי ציין על זה הג"ה בגליון מהרי"ל (נד' במהרי"ל שם בשנינו נוסחאות מהד' ירושלים) מבנו הגאון רבי שמעון סג"ל זצ"ל, הכותב: "מהר"ר שמעון בנו כתב, דנראה לו בהמן, כמנהג קהילת מגנצא להכות או לדרוך".

הגאון רבי יעקב עמדין זצ"ל כותב בסידורו (שער י"ג אות י"ד): "ונוהגין לכתוב שם המן על העץ ולקוש עליו, כדי שימחה שמו, ואומרים סמך וזהו אם כן ס"ת המן, וכתיב בחריה הכות הרשע, והשגחתי על אבי מורי הגאון [בעל חכם צבי] זצ"ל שה"י מכה ורוקע ברגלו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכור המן".

גם הגאון בעל חתם סופר זצ"ל "החזיק במנהג להכות המן". (מנהגי חת"ס פ"ט אות ה. ראה להלן בטעמי המנהג בשם חלמיז בספר מילי דאבות).

וכן מובא מנהג זה על ידי פוסקי ספרד האחרונים, הגאון בעל בן איש חי זצ"ל בספרו (שנה א' ה' פורים אות ח ז'): "והמנהג להכות ברגליו על הקרקע כשאומרים שמות עשרת בני המן, ויש נוהגים להכות בידם על הקרקע ואין זה מנהג יפה, אלא ראוי להכות בסנדלים שברגליהם..."²⁵.

וכן החזיקו במנהג זה רוב גדולי ישראל בכל הדורות, כפי שהעיד בספר משנת יעקב (ח"ג סי' תר"צ): "...וכן ראיתי שגדולי ישראל עשו כן להכות המן בעת קריאת המגילה".

²⁵ נקשר למנהג זה מוסף עוד הגאון בן איש חי (פ"א פורים שם פ"א כ): "מנהג יפה לכמו עמלק וסם המן ולמחוס, וקודם שימחם ידרום ויכה עליהם נסמל, ולא ימחם כרוק שנפיו מלא נמים מוזהמים, ואם יש שר לפניו ימחם נשמו, וימחן מנו שר לאוד (מסעי פ"א כ')."

סוד גדול להוציא בתמים
עוד מצינו לאחד מגדולי ספרד שלא הניח לבטל מנהג זה בעירו, בנימוקו עמו כי הוא 'סוד גדול להולכים בתמים' כפי שכותב הגאון רבי מנחם זצ"ל מרבני שאפוזניק בספרו דברי מנחם (על הסוד סי' תר"ע הגב"י אות י"א): "וראיתי בספר דברי חפץ (דק"ב ע"א) דכתב שם וז"ל וכיום פורים יביאו לחינוקות לביהכ"נ והגרזן ביין וילמדו להם שיכו על הארץ בעת שמוע שם הנקלה בויו ושסוי יקומו הנערים וישחקו ויתקע יראת ה' בלבם ויהיו תאבים ללכת בביהכ"נ, ומנהגו של ישראל חורה היא ואין לבטל בשום צד, ונהירנא כד הוינא טליא שבשנה א' הכריזו אלו מן הממונים שלא יביאו חינוקות שיש להן גרזן קטן ביין להכות את המן לביהכ"נ, ויצאו למוכרים שלא ימכרו גרזן המן לחינוקות ושלא יתנו להן גרזן בידם שום צד, ומוה"ר ע"ה חרה לו מיד מאד באומרו שזהו סוד גדול להולכים בתמים כר".

נגד כת הריפורמים המתחדשים

ביותר נחזק מנהג קדמון זה בדורות האחרונים על ידי גאוני הדור גדולי אשכנז והגר זי"ע, בגלל עמדתם החריפה נגד קבוצת המתחדשים מזרע ישראל שקמו במדינת אשכנז, וביניהם רבנים רפורמים, ובקשו להרוס ולקצוץ נטיעות ככרם בית ישראל, וזממו בלבם להנהיג שינויים בדת ישראל בניגוד לתורתנו שבצ"פ, אמנם כדי להסתיר את מטרתם העיקרית ניסו בתחלה לשלוח יד רק בביטול איזה נימוסי ומנהגי ישראל קדושים המקובלים מדור דור, ואכן, במשך הזמן נתגלה זממם הרע של אנשים החוטאים האלה שהלכו מקלות לחמורות בהידור יסודי התורה וכפירה בעקרי הדת רח"ל, והסכנה הייתה מרחפת על שארית יהדות הנאמנה, ובאותה תקופה יצאו כנגדם מנהיגי ישראל האמיתיים גדולי אשכנז והגר, לגלות את הלז מעל פניהם, ולהדוף את טענותיהם הנכזבות נגד מנהגי ישראל (ראה שו"ת מהר"ם שיק חי"ד סי' של"א), ובראש המערכה עמדו גדולי חלמידי החת"ס זי"ע שלחמו באש קודש ובחירוף

נפשמ נגד תנועה חדשה זו, שלא להניח את רוח ההתחדשות לנשב בקרב קהילות ישראל.

בין השניונים הראשונים שרצו המתחדשים לעשות במנהגי ישראל הותיקים, היתה במיוחד במנהגי 'בית הכנסת' המקובלים בקהילות אשכנז, יען שבהם נשמרו את דיוקנה הרוחני של קהילה קדושה בישראל מדורי דורות, ואחר מהם ה' מנהג הכאות המן בביהכ"נ, הנקרא 'המן קלאפפער', שבקשו לפגוע בו יד ולעקור אותו מקרב קהילות ישראל, ולפעמים גם נקטו הריפורמים לצורך זה כאמצעי מנהג זה בכמה קהילות, שביזמתם והשפעתם גזרו השלטונות להפסיק מנהג זה במסירת נפש, ולא ולכן התיצבו גדולי הדור ההוא להגן על מנהג הזה במסירת נפש, ולא הניחו לבטלם בשום צד וסיבה, שלא ליחן בזה מקום לאנשים החוטאים האלה להתגדר ולזלזל במסורת המנהגים הקדושים של קהילות ישראל שנמסרה מאבותינו ודכותינו מוסדי דור ודור, אפי' במנהג קל כזה, וכלשונו של מו"ן החתם סופר בתשובה (חיד"ו סי' שכ"ו): "וכללא כ"ל רמ"א אין לשחוק על שום מנהג אפילו על הכאת המן".

חדשים מקרוב באו לא שערם אבותיכם

וכה מוסר לנו על תנועה חדשה זו אחד מגאוני הגר בתקופה ההוא מיוצאי בית מדרשו של החת"ס, שהשיב מלחמה שעה נגד כתות המתחדשים האלו, ה"ה הגאון רבי עקיבא יוסף שלענינער זצ"ל בספרו לב העברי (ח"א סי' ב), והוא רואה בשמירת מנהג זה את חובת ההתבדלות שהזהיר עליו רבו הגאון בעל חתם סופר זצ"ל בצוואתו הקדושה, וז"ל: "אל תט לבבכם להתעולל עלילות ברשע את אנשי פועלי און החדשים מקרוב נחרתן מאת ה' ותורתו בעו"ה, אל תדורו בשכונתם ואל תחתנו עמהם כלל וכלל".

ובאר הגאון בעל לב העברי ז"ל כוונת רבו הק' במ"ש 'החדשים מקרוב': "באותו זמן מקרוב החלילו רק להתחדש עצמם בדברים

מועטים, כגון להעביר איזה מנהגים נימוסי ישראל כאלו שול קלאפפער, המן קלאפפער... וכהנה מילין זוטרין, ככתוב (ישעי' ה' יח) מושכי עון כחבלי שוא, וחכם עדיף מנביא ראה רבינו ז"ל מאז מה שיעלה עלינו, ושיחת חולין שלו ה' על מקרא חדשים מקרוב באו לא שערם אבותיכם (דברים לב. יח), כ"כ לא יעלה ולא יוכל לשער השכל האנושי הכליין אשר יעשו החדשים האלה, ולא שער אבותיכם מה שיעלה לישראל בזמן מועט מזה, החדשים מקרוב אשר כעת כבר הם עומדים בכמה מקומות בפש החוטאת ביד רמה וזורקים חיצים למות ע"י אנשיהם וכדומה בכל זוית ופניה ממש גזירת שמד להשמיד אמותינו ותורתנו ר"ל, ובקטן החלו ובגדול מסיימים, בהעברת מילין זוטרין האלה התלוצצו והוסיפו והלכו בכח המשחית של התחדשות, ע"ד (דברים לב. טו) ויטש ישראל עושהו....".

בדורות הללו ביותר יש להכותו

עוד מצינו לאחד מגדולי הדור בתחילת תקופה סוערת זו שעמד בפרץ לעצור בעד נגע ההתחדשות מלהתפשט בקרב קהילות, ולכן זירם במיוחד לשמור על מנהג הכאת המן בדורות הללו, כה דרש הגאון רבי צבי הירש הלוי הורוויץ זצ"ל אבד"ק פראנקפורט דמיין [כנו ומ"מ של ההפלאה זצ"ל] בספרו לחמי תודה (ירושת עמי מ"ד ע"א) בדרשתו לז' אדר שנת תקס"ט: "וביותר פליאה נשגבה בעיני על שזה איזה שנים חדשים מקרוב באו לבטל המנהג שה' מקדם מה שמכין התניוקת את המן, והלא אדרכא בדורות הללו ביותר יש להכותו, מאחר ששמה אוכלין עמהם ושותין מינים, א"כ הרי אותו דבר המסירה שמסר המן על היהודים אצל המלך אחשורוש שדתיין שונות מכל עם דלא אכלי מינן ולא שותו מינן (מגילה י"ג ע"ב), בשקר דיבר".

מנהג הנז' בשו"ע אין לבטלו אפי' בשעת הדחק

גם הגאון רבי ישראל דוד מהר"ל יפה זצ"ל אבד"ק פענינג מגדולי תלמידי החתם סופר ז"ע, הונדע בספריו מחולת המתניים, הר תבור, שבו

האריך להכות על קדקדם של כתות המהחדשים למיניהם, ולסתור את טענותיהם הנכונות, בכירור יסוד ושוורש מנהגי ישראל, חשיבותם וחוקם, וכן הניף את ידו בתשובה ארוכה להגן בתקיפות על מנהג המקובל להכות בעת קריאת המן בבית הכנסת, ויצא נגד אלו שרצו לבטלו, וכה דבריו בספרו שו"ת מילי דאבות (ח"צ סי' י"א): "שאלתם וזה לשונכם, מה המכות האלה אשר הוכת בבית מאהבך הוא בית ה' שחובטין בו ערבות בהושענא רבא, ומכין המן בפורים, ואמנם על חיבות ערבה אשר מקובל מימי הנביאים לא באנו לחלוק, אבל הכאת המן זה הוא רק מנהג שנמסר לחינוקות, על זה יש לנו להתרעם הרבה, והוא א' מה ענינו, ב' אם יש בה ענין למה נמסר לחינוקות, ג' למה נעשה בשעת קריאת המגילה, הלא מבלכל לב השומע, ולכן עלינו לבטל המנהג הזה ולעקרו.

תשובה, בחנתי דבריהם אשר בעיניכם זר יחשב לחלוק על חיבות ערבה וקל בעיניכם לבטל הכאת המן, חזעו וגם תבינו כי הגם שהחיבות ערבה ודאי חמור הרבה יותר מן הכאת המן שהרי אנהו עוקרים קביעות ר"ה שהוא חיקון ויסוד המועדים כולם עבור חיבות ערבה, דהיינו אם חל ר"ה ביום א' אין קובעין בו ר"ה כדי שלא תחול יום חיבות ערבה בשבת. וא"כ ודאי חמור חיבות ערבה מאד יותר מן מנהג הכאת המן הנמסר לחינוקות, ואין מעכב כלל אם לא יעשה, מכל מקום היינו דוקא לאיש אשר יודה כי הוא נכון וראוי ולא יבוא לבטל או לחלוק עליו, אבל לבטל שום מנהג ישראל אין חילוק בין אם יהי חיבות ערבה או יד"ט שני או הכאת המן, כי כל החולק על מנהג ישראל נקרא זקן ממרא, וע"ז אמרו חז"ל (עירובין כ"א ע"ב) חומר בדברי סופרים מדברי תורה, שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, אפי' הולך ד' אמות שחרית בלא נטילת ידיים אמרו (סוטה ד ע"ב) שחייב מיתה, והיינו גם על אופן הזה שיחלוק על הדבר הזה, אבל אם יודה לדברי חכמים שהוא נכון ורק שלא יהי נזהר בו, חלילה לחייבו אפי' מכת מדרות וכ"ש מיתה, רק שיש בו סכנה משום

שיבתא (ראה יומא ע"ז ע"ז ובדש"י שס)²⁶, ואמנם הכאת המן לבור מה ענינו, אין צריך אני לומר רק שהוא מנהג אשר נזכר בשו"ע סי' תר"ץ, וקיי"ל שמנהג הנזכר בשום פוסק אין לבטלו אפי' בשעת הדחק, ודי בזה...²⁷

וסיים הרב מפענינו את תשובתו, אחרי שמאריך לברר מקורו וטעמו של המנהג, כותב: "ומעתה כיון שיש למנהג הזה יסוד וטעם וסברא... דינו כמו כל מנהגי ישראל, אשר הגם שמי אשר עובר על מנהג קטן לא יענש אפילו מכת מדרות, אבל החולק על מנהג ללעוג עליה או לבטלו עושה איסור דאורייתא והוא נקרא זקן ממרא ומלעיג על דברי חכמים אשר אפילו רק ההולך בשאט נפש לבלתי יאמין או לבלתי לקבל דבריהם שלא לילך ד"א בלא נט"ג ג"כ חייב מיתה ח"ו, ולכן חלילה לנו ללעוג או לבטל המנהג הזה, ובפרט שהוא מבואר בש"ע להדיא שנהגו כן...".

בקשר לזה, מצינו גם לגדולי החסידות שהקיפידו מאד שלא לבטל מנהג הכאת המן, להוציא מלבן של המהחדשים, כפי שסיפר פרץ רביה"ק מסאטמאר זצ"ל, שעל גבול פולין וטשעכ"י יש עיר בשם טעשין, שמחציתה ה' בפולין ומחציתה בטשעכ"י, ובחלק הנקרא פוליש טעשין היו דרים הרבה חסידים וראי ה', וביטשעכ"י פולין, דרו בה אנשים מתקדמים ומודרניים, אמנם בטשעכ"י טעשין ה' מקום מוכשר לפדנסה בריח, ולכן רצו הרבה חסידים לעבור את גבול מדינת פולין ולהשתקע בצד העיר אשר בטשעכ"י, ושאלו בעצת הרה"ק בע"ד דברי חיים מצאנז זצ"ל, והוא השיב להם, שאם לא יוותרו גם שם על שום מנהג קל שנהגו בה החסידים אזי הרושות כידם לעבור את הגבול לגור בצד השני, והדגיש

²⁶ ורמזים ויסודות דבר זה נמנעל ע"ה ספרי שו"ת ממולת הממונים וסו"ת הר תנור מזרז פניו ענמו (סס).

²⁷ ראה להלן בטעמי המנהג שהכחנו המנך דבריו שמהלך לספרי הדבר צען יפה.

הרד"ק מצאנו ז"ל ואמר: שלא ישנו אפ"י במנהג קל אפילו פון המן קלאפען עב"ל. (מושיען של ישראל).

מס"ע עבור מנהג זה
וכן מצינו לגדולי הגר ששמרו בקפדנות יתירה על מנהג ההכאות עד כדי מסירת נפש ממש, כפי שסיפר הג"ר יצחק ווייס זצ"ל אבד"ק ווערבווי בספור שו"ת שיח יצחק (סי' שע"ג וכו') ברשימותיו אלף כתב אות תר"צ: על דרדו הג"ר יעקב פראג אבד"ק אדא בע"ל שא"ת יעקב שכמעט הכניס עצמו בסכנה על ידי שלא הניח לראש הקהל בקהילתו לבטל מנהג זה, וניתן בפלילים, ושנה תמימה מנעו ולא נתנו לו סיפוק, עד כי יצא ב"ה משפטו לאורה.

אין צבטל בשב"ר רעש ההכאות
גם כל הטענות שהעלו נגד מנהג קדמון זה כדי לבטלו, נדחו בתוקף על ידי גדולי רבני הגר, שלא הניחו להפסיק את הכאות אלו בכל צד ואופן, וכן כותב הגאון רבי אלעזר דייטש זצ"ל אבד"ק באניהאד בספור שו"ת פרי השדה (ח"ג סי' מ"ב), במענה לשואל רב אחד אשר בקשו אותו רבים מבני עדתו לבטל מנהג זה כדי שלא יהיו הרכה נמנעים מלבא לביהכ"נ לשמוע מגילה ברכים, מפני שאינם יכולים לסבול קול המולה והרעש אשר בביהכ"נ על ידי הכאת המן, ולאשר המנהג אין לו שורש בש"ס, על כן יש להקל לבטלו, כמו שמצינו שחז"ל הקילו באיזה ענינים במקום פסידא.

וכה השיב הרב מבניהאד: "הדבר פשוט שבדאי אין לבטל מנהג כזה, ולא לחנם הופיע רוח הקודש בבית מדרשו של הרמ"א שלאחר שהביא זה המנהג מסיים ואין לבטל שום מנהג וכו', ולמה לא כתב כן במקום אחר גם כן... אלא ודאי כיון שידוע שכל מחבר אשר כוונתו לשם שמים רוח ה' דבר בפיו, ובפרט אדונינו הרמ"א אשר כל בית ישראל נשען

עליו, וידוע שיהיו הרכה אנשים אשר ילעגו על זה המנהג או שיאמרו שקול הרעש צללה כאזנם, וזאת הוהיר כאן באזהרה כפולה ומכופלת שלא לבטל".

וכן מצינו מעשה רב שלא השגיחו גדולי ישראל על קול הרעש היוצא מהכאות אלו בביהכ"נ, כמסופר על ידי הגר"י ווייס זצ"ל אבד"ק ווערבווי בספור שו"ת שיח יצחק (סי' שע"ג וכו') ברשימותיו אלף כתב אות תר"צ: "הה"ג מו"ה קאפל הכהן בלוי ז"ל מפה, גם הוא סיפר לי, שהגאון ר"ש זאמער ז"ל כאשר ישב עוד על התורה בקאמארן, ביקש מריעיו שני גדולים מו"ה משה קאמארן ז"ל ומו"ה מאיר באסקאווויטץ ז"ל נאבי הברוך מרדכי על ברכות, שבאשר איש חלוש הוא ומוזק מאד לראשו הכאות, לזאת ימנעו עצמם מהכות המן בעת קריאת המגילה, אמנם הם לא הקשיבו לדבריו והכו בכל כח, כי השמיעו עבור האי מנהגא אף לסבול צריכים".

בקול רעש גדול שבבית המקדש
עוד ממשיך הגאון בע"ל פרי השדה מבניהאד זצ"ל לסתור את טענות מבטלי ההכאות מפני שהוא חילול ביהכ"נ, על זה כותב בתשובתו (שס): "ומה שאומרים איזה אנשים שהיא כמעט חילול כבוד ביהכ"נ, אם קור לא שנו ולא ראו משנה מפורשת במס' תמיד (פ"ד מ"ה) מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח, מיריחו היו שומעין קול המגריפה וכו', ולאיה צורך סיפר לנו התנא אלו הדברים, דמה נפק"מ לדינא בזה, אלא דסיפר לנו שאע"ג שהי" עי"ז קול רעש גדול עד שאפילו ביריחו שהי רחוק עשרה פרסאות משם הי נשמע, וגם עוד הוסיפו לזה שבן קטין עשה מוכני לכיור ונשמע אחריו קול רעש גדול בכל זאת לא צללו אזניהם וגם לא אמרו שהיא חילול כבוד בית המקדש ח"ו, כי כל דבר אשר רק איזה הכנה או סניף לאיזה מצוה גם כן חביב מאד לפני הקב"ה, ומי שראה בעיניו מ"ש בספרים הקדושים ישער קצת בעין שכלו כמה היא חביב לפני הקב"ה עבודה בקול בלא דיבור".

שירי מצוה מעכבין את הפרעניות
גם חושב את הכאות אלו לשיורי מצוה אשר סגולתן לעכב את
הפרעניות, וכותב: "ויאמרו נא האנשים האלו אשר כבדה אונם משמוע
הרעש של הכאת המן, אשר היא עכ"פ שירי מצוה, כמו שמצינו בכמה
מצוות שהי' רק שירי מצוה ומ"מ מעכבין את הפרעניות, כגון סמיכה
ותנופה למ"ד אינה מעכבת (נויז מ"ז ע"א), או נענועים בלולב (סוכה ל"ז ע"ב).
וא"כ הכאת המן אם אינה מצוה גמורה עכ"פ בכלל שירי מצוה היא,
וכדאי היא לעכב את הפרעניות, ואיך כבדה אונן כ"כ לסלף מיני הדרך
אשר היא דרכה של תורה..."

ביפול כח הקליפה ע"י יחוד קול ודבור
ומוסיף ע"ז כוונה פנימית להכאות אלו: "חזן לזה שהכונה בזה לבטל
כח הקליפות והסט"א ר"ל, וכוונתו כאמירת ארור המן או הכאת המן רק
לא על המן שהי' בימי אחשוורוש כי עצמותו כבר נשחקו, אלא הכונה על
כח הקליפה אשר גובר בכל עת ובכל זמן בעוה"ר, רוצים אנו להשביח
זכרו ע"י קול ודבור, דבור היא קריאת המגילה, וקול היא הכאת המן, וקול
ודבור הם יחוד שמות הקדושים, וכמ"כ הי' במקדש שע"י כלים האלו
נעשה רעש גדול וזה הי' לשמחה בכל העולמות להגביר כח הקדושה".

לא יאריכו בהכאות יותר מדאי
נגד מבטלי המנהג בגלל חולשת התענית שע"י ההכאות מתעכב
קריאת המגילה יותר מדאי, כותב: "והרבה אנשים יש אשר רק משום הכי
מקפידים על הכאת המן לפי שע"י נמשך קריאת המגילה יותר קצת, כי
החזן צריך להמתין שלא לקרות עד שיפסק קול ההכאה כדי שישמעו כל
העם קריאת המגילה, אשר על כן רוצים לבטל המנהג הזה... בודאי לא
יניח לבטל זה המנהג, רק יכולים להעמיד איזה איש אצל התינוקות שלא
יאריכו יותר מדאי בהכאת המן שלא יבא הדבר לצחוק ח"ו..."

חשיבותו של המנהג
על חשיבותו של המנהג תעיד העובדה שסיפור דר"ק רבי פנחס
מקאריין זצ"ל (אמרי פנחס מעשיות וסיפורים אות ל"ז): "סיפור הרב מעשה, שפעם
אחד גזר שר אחד בסטאמבול שלא להכות המן, שהי' מזרע עמלק,
והעמיד ישמעאלים אצל כל ביהכ"נ, ונכנס זקן אחד בביהכ"נ והכה המן,
וכל מה שאומרים לו היהודים לבל יכה שהם בסכנה ח"ו על זה, לא שמע
אליהם כלל ועשה את שלו והכה המן, ורצו הישמעאלים השומרים לכנוס
לביהכ"נ ולא יכלו לכנוס לפתח, ונעשה רעש גדול בעיר עד שהגיע
לחוגר, וסיפרו לו כל המעשה, וצויה לתלות לשר הנ"ל לפני ביהכ"נ,
ומסתמא אותו זקן הי' אליהו זל"ט".

כנוסחא דומה סיפר עובדא נפלאה זו דר"ק רבי יצחק מנעסכין
זצ"ל, כפי שמוסר משמשו בקדש בשמו בספר זכרון טוב (מעבדות הצדיקים
אות ל"ז): "סיפור מרן שפע"א גזרה אומה שלא יכו המן בקריאת המגילה,
אבל בעת הקריאה נשמע בדרך פלא הכאות גדולות ורעשים עצומים
בביהכ"נ, וכמדומה שסיפר מרן שנראה זקן אחד שעשה מעשה ההכאה,
והצבור בקשווהו שלא להכות שלא יסתכנו, והשיבם לבל ידאגו, ודאומה
בקשו ולא מצאו את המכה, ובקראם המן חזרו להכות ולהרעיש מאד,
ונתבטלה הגזירה".

*

מנהג התינוקות
הנה, במקורות המנהג המוצגים בריש דברינו נראה כי מנהג קדמון זה
להכות המן נועד בעיקרו לתינוקות הקטנים הנמצאים בביהכ"נ בשעת
קריאת המגילה, וכן פשט המנהג בכל הדורות מאז ומקדם כשמגיע
הקורא להוכיח שמו של המן אז מתחילים התינוקות לטפח ברגליהם
ולקשקש ולהרעיש בפטישי המן, שייחדו להם למטרה זו להכות את שמו

ולמחזותו, גם הגאונים שביטלו את המנהג כיוונו עיקר טענותיהם כלפי הנערים הקטנים שכאים לביהכ"ץ ומרבים בהכאות אלו בצורה מופרזת ביותר, כאמור לעיל.

'מנהג התניוקות' קוראים אותו הראשונים, בעל המנהג והאבודיהם: "מנהג התניוקות בצרפת ובפרובינצא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן, ומקישין זו על זו כשהקורא מזכיר המן ורשעו".

וכך הוא לשון הב"י בשם בעל אורחות חיים: "כשמזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשין התניוקות כאכנים או בלוחות עץ שבידים..."

גם הגאון בעל ה"ביושים זצ"ל קורא אותו 'מנהג הנקישו שנהגו התניוקות', כלשונו בספרו לבוש החור (שם ס"ו): "וזהו הגין התניוקות לנקש בשומעם שם המן... ולכן יש לכתוב להם שם המן על העצים שמנקשים בו, ועל ידי הנקישו ימחקוהו... לפיכך אין לבטל מנהג הנקישו שנהגו התניוקות, כי לא לחנם נהגו כן".

מקור בדברי מהרי"ף

מקור מוסמך לזה אשר מנהג הכאת המן מיועד לתניוקות לבד, נמצא למידין ממנהגי מהרי"ף המובא בפג"א (ה"ד לעיל) שכתב: "הבנתי בו שלא הי' מקפיד להכות המן כמנהג, ומריהטת לשונו הבין הפג"א שלא הקפיד מהרי"ף על קיום המנהג לגמרי, כאמור לעיל, אמנם הגאון רבי ישראל דוד מריגליות יפה זצ"ל אבד"ק פעזינג בספרו שו"ת מליל דאבות (שם) ביאר דברי מהרי"ף שלא הי' מקפיד להכות בעצמו, אלא הניח את ההכאות לתניוקות שיקיימו אותו, כי מנהג זה מיועד בעיקרו לתניוקות.

וכה כותב: "זמ"ש במ"א הבנתי אחר מהרי"ף שלא הי' חושש להכות את המן, הכי פירושו, המהרי"ף בעצמו לא הי' מכה המן אלא הניח לתניוקות, דאם ס"ד שלא הי' מכין אפי' התניוקות, מאי קאמר 'הבנתי' מה הבנה יש בזה, הלא הבנתי אחר מהרי"ף משמעו כן, הצבור הי' מכין והוא

הבין אחר מהרי"ף עצמו שהוא לא הי' מכה המן, וע"ז שייך לשון הבנתי אחר מהרי"ף וזה פשוט²⁸.

והרב הגדול מו"ה משה מברעזאווה נ"י [הגאון מהר"ם שיק זצ"ל] אמר לפרש, שהמהרי"ף נודע שהי' ש"ץ, וגם קרא המגילה בעצמו, ובשעת הקריאה לא הקפיד לרמו לתניוקות להמתין כדי שיכו המן, אלא הניח להם לעשות כמה שירצו, וזה שכתב 'הבנתי' וכו', וגם זה הפירוש נכון הוא²⁹.

²⁸ וכן כותב בטומת מנהג מהרי"ף הגאון בעל נהר מצרים (ה"ד לעיל) נל"ד: "...מ"ש בנפ"ש שמהרי"ף לא הי' חושש להכות הוא אם המן, הי' שמלאכתו נעשית ע"י אחרים..."

²⁹ דברי הגאון מהר"ם שיק אלו מובאים בהרחבה בספרו שו"ת מהר"ם שיק (הוצ"ה סי' ת"ח) בתשובה שכתב להגאון מפעווג זצ"ל להעיר על דבריו בפי' דברי מהרי"ף, ובה כותב: "מ"ש מעלתו נ"י לפרש דברי מהרי"ף שלא הי' חושש להכות המן, היינו שהוא לא הכה, כבר אמרתי לו פל"פ דמאי הו"א יס שמהרי"ף יכה, והיכן נמלא מנהג זה גדוליס והלא המנהג רק בחיטוקס, ועו אין יפרש מעלתו דברי המנה"ל (בפי' מה"ל פק"ט. הי"ד לעיל) לאחר שהציג דברי מהרי"ף כי ועכ"פ כשמכין וכו', ואין לזה פירוש.

אלא ע"כ הפירוש זה פשוט, שמהרי"ף הי' ש"ץ (במ"ש סט"ו) בפי' מה"ל פל"ט, ואם הי' המנהג הזה חשוב בעיני מהרי"ף אפילו הי' חטוקת שוכחין להכות, הי' הוא נשאר עומד ומפסיק שם שימטורכו החטוקת להכות וכו', אבל תלמידיו ראו שלא הי' מעורר החטוקת להכות, מזה הי' מצינים שלא הי' חושש כ"כ על המנהג הזה שלא הי' חשוב בעיניו חובב כ"כ, וזהו דלון להלעג עליו ולא לנטול, מ"מ ג"כ לא תשג להחזיקו, כי לא הי' קיס לי' בגוויה אם המנהג הזה כבר וישר כל כך, או שילא שכוו בהפסדו (במ"ש סט"ז הי"ד לעיל), ולכן אם לא התעוררו החטוקת מעתה גם הוא לא הי' מפסיק חלקרות כדי שמתעוררו, וכבר אמרו חכמי' (אבות פ"ד מ"ג) אל תהי' מפלג לל דבר וק"ל".

אולם הגאון רבי אליעזר דייטש זצ"ל אבד"ק באניהאד נספרו ש"ס פרי השדה (ה"ד סי' מ"ג) דמה ראות מהר"ם שיק מדברי המנה"ל שלא לחוש כ"כ לחזיק המנהג, והפסיק כוונת דברי מהרי"ף לענין אחר, ובה כותב: "בשו"ת מהר"ם שיק מפלפל עם בעל מומלת המחזיק בענין זה, ורוצה להציג ראייה מדברי המנה"ל שלא לחוש כ"כ לחזיק

יעוררו לבכם למצוה הזאת מדה כנגד מדה, ועוד למען יבינו אשר לא שנינו הדת גורם השנאה, ולא ישנאו שאר בעלי הדתות, אפס זרע עמלק בלבד, כאשר מקובל אצלנו אשר משפחה הזאת המה תמיד המצידים ישראל, ולכן בא המצוה לשנא אותן, ומכלל הן אתה שומע לאן, שאסור לשנא שום אדם בין יהי ישראל או אינו ישראל, וזאת זרע עמלק בלבד."

כדי שירצו הקטנים לשמוע את המגילה

ביאור נוסף על יסוד המנהג שנמסר לחינוקות, מסביר הגאון מפעיונג זצ"ל בספרו (שם): "וזהנה תכלית המנהג הזה מלבד שהוא מצוה בפועל על מחיית עמלק שנוהגת כל שעה ורגע.. אמנם בלא"ה יש כזה כמה תכליות... בהיות ששקלו חז"ל (מגילה ד' ע"א) את קריאת המגילה בפלס מאזנים של לילה הראשונה של חג המצות, כאמרם לחייב נשים בקריאת המגילה יען שאף הן היו באותו הנס, כשם שחייבות במצות לילה של פסח הגם שהוא מ"ע שהזן גרמא יען שהי' גם כן באותו הנס, [ועיין בזה פלוגתא רשב"ם עם התוס' (מגילה שם ד"ה שאף) ואנן לשיטת התוס' בע"פ (פסחים ק"ח ע"ב ד"ה הוי קיימין), ולדידו גם חינוקות באותו משקל יישו, יען שגם הטף הי' באותו נס של המן, ומעתה כשם שתקנו חז"ל כמה תילי הלכות ודינים כלילה של פסח רק לעשות היכר לחינוקות, והלא גם במקרא מגילה הי' הן החינוקות באותו הנס, וראוי לעשות להן איזה התעוררות והיכר, ולזאת כאשר יעמדו בהשגחה יחידה עד שיגיע להם התור אשר יזכר שם יחוסר של אותו רשע למחות את שמו שיוכלו להכות ולקשקש, מתוך שלא לשמה בא לשמה שישמענו את קריאת המגילה מלה במלה, ולכן מסור זאת דוקא לחינוקות, כמו שתקנו לנו בסדר לילי פסח כמה הלכות רק להיכר החינוקות בלבד."

מעין דברים הללו, גם נתגלה בחלום לאחר מגאוני דודו הגאון רבי יעקב קטינא זצ"ל דומ"ץ חופט, כפי שכותב בספרו קרבן העני (פורים ד"ה

להכות ברגל יעורר החינוקות שיכו וכן יוצא מדברי הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל הכותב

בספרו נימוקי אורח חיים (ס' תר"ע אות ב), שיסוד המנהג הוא להכות קצת ברגל, היינו הגדולים, שהוא כדי לדמו ולעורר כזה החינוקות שיכו הם כשמוכרים שם המן לקיים מנהג ישראל.

מחיית עמלק והמן מדה כנגד מדה

בטעמא דמילתא מדוע נמסר מנהג זה לחינוקות, נשאל להגאון מפעיונג זצ"ל בספרו שו"ת מילי דאבות (שם), וז"ל השאלה (הבאנו לעיל), בא"ד: "...הכאת המן זה הוא רק מנהג שנמסר לחינוקות, על זה יש לנו להתרעם הרבה, והוא א' מה ענינו, ב' אם יש בה ענין למח נמסר לחינוקות..."

והשיב הגאון מפעיונג זצ"ל: "...מהות ענינו לקיים מצות עשה של זכירת עמלק... והיות שהמעשה שנעשה בפועל תתקיים הזכירה יותר... ואמנם עצמיות הצורה הוא טעם המנהג, יען שביארה התורה טעם מחיית עמלק על שלבש מידת אכזריות מאוד, וכא רק לעקור זרע ישראל כאמור ויזנב כך כל הנחשלים אחריו (וברים כה, יח, ובפרש"י, ומקורו כמד"ד ג' יג) שהוא רק למעט אברי הזרע כדי למעט זרעו ח"ו, והנה נינו המן אחריו גם הוא כא לעקור את הכל ח"ו גם הטף כאמור בגזירתו טף ונשים, ולכן הטף

המנהג, ולענ"ד אינו מוכרח מזה, דכד"מ כמע רק שמהי"ל לא הי' מוטב להכות המן, כלומר כל פעם, שהכנה פעמים קרלו המן ולא הי' מכיס, עכ"פ לנטל המנהג לגמרי ח"ו אי אפשר, דמשום זה מסיים שם המג"ל ועכ"פ כשמתן המן וכו', כוונתו לנטל לגמרי נודלו אסור כמ"ש שם הרמ"ל צענעוו, והיינו דלע"ג דהקורא מותר לקרות לשעממס אפי' לא ירמוז להכות המן, מכל מקום כשמתן, כלומר כיון שלנטל לגמרי והוא אי אפשר, ע"כ כשמתן המן לרין לשמוק, ודוק". נאום לאה לעיל דיש נוסחא במהי"ל שלא מתקמד להכות אפי' פעם אחת, וכו', זה שלא כדי הפכה"ש דדוק, (וזהו לטן פסקא אוממי מביס).

אימותי מכים

להכות בכל פעם שמזכירים המן

הנה במקורות המנהג הראשונים נראה שהמנהג הוא להכות 'בכל פעם' כששומע זכירת שם 'המן' מפי הקורא את המגילה, וכן ביאר הרמב"ם בעל 'ישמח משה זצ"ל' את דברי הרמ"א, וכותב בספרו (לפורים אבקת רותל ד"ה מ"ש): "מ"ש רמ"א כש"ע בענין הכאת המן שאין ללעוג על שום מנהג, נ"ל דכוונתו לפי שכל פעם צריכין להכותו, והבן".

צמצום ההכאות בגלל התקלות

ברם, בגלל כמה תקלות וכיזין ביהכ"נ שנמשך מריבוי הכאות אלו, שדין גרמא להתנגדות מרובה של כמה גדולים וחכמים עד שביטל מנהג זה בעידם, כאמור לעיל, לעומת זאת לא הסכימו רוב גדולי ישראל להפסיק לגמרי ממנהג זה שנתקדשו בקדושת מסורת קדומים (כמ"ש רמ"א שאין לבטל את המנהג), אלא גדרו גדר לחקן את המנהג שלא יביא לידי תקלה, ולסיבה זו הגבילו גדולי הדור את ההכאות באמצע קריאת המגילה, להכות רק פעם אחת או שתיים ולא יותר, על דרך זה ביאר הגאון בעל פרי השדה זצ"ל בספרו (שם) את מנהגו של מדר"י שמיביא המגן אברהם, שלא הי' חושש להכות המן, כלומר בכל פעם, שהרבה פעמים קראו המן ולא הי' מכים, אבל בודאי לא ביטל את המנהג לגמרי, אלא הכו פעם אחת או שתיים.³²

³² ראה לעיל הערה 29 שהצלנו דבריו במילואם, אולם ראה לעיל דיש נוסחה נמכרת"ל (בשתי נספחים מחדות ירושלים) שלא מקפיד להכות 'אפי' פעם אחת וכו', וזה שלא כד' הפרי הטדה אל, ודו"ק. ולגין כי גם נספר המנהג כי שמזכיר מנהג ההכאה, כותב בלשון זה: "...ומקישין זו את זו כשהקורא מוכיר המן ורשעו...". נראה מדבריו שלא הי' המנהג להכות בכל פעם, אלא כשמזכיר שמו ורשעו עמו, כמו 'עורר היהודים וכו'.' ודו"ק.

פעם): "פעם אחת נתגלה לי בחלום היום טעם על מנהג ישראל שבשעת קריאת המגילה התינוקות מכים את המן כדאיתא בשו"ע, כי בחנוכה לא רצו רק להעבירם מהדת, וזה לא שייך רק בגדולים, כי הקטנים אינם מרגישים זה, אבל בפורים שרצו לעקור את הכל כקטן כגדול ולא יזכר שם ישראל עוד, וזה שייך אף בקטנים, לכך מצוה להביא הקטנים לשמוע מקרא מגילה, אך הקטנים לא ירצו לשמוע, לכך חקנו להם להכות את המן כשמזכירים את שמו, ומילא מוכרחים לשמוע".

במקום אמירת שם רשעים ירקב

ביאור חדש לגמרי על התפתחות מנהג הכאת המן לתינוקות לבד, העלה בהגהות מנהגים (מהד"א טיבא את נ"ה): "וזה דרוהגין להקיש כשזוכרין המן, הוא בשביל התינוקות שאין יודעין לומר שם רשעים ירקב", כי הוא חייב לומר כשמזכירין רשע...". כלומר שתיקנו הכאת המן במיוחד עבור התינוקות הקטנים שאין יודעים לומר הפסוק שם רשעים ירקב כששומעים קריאת שם המן, אבל הגדולים שנהגו אז לומר פסוק זה, אין צריכין אז להכות כלל.³³

*

³⁰ כמ"ש הלבוש והמגיל' שצ"ח לומר פסוק זה כששומעין המן. ראה להלן אודות מנהג זה. ראה להלן נטעמי המנהג (פסקה 'מקום אמירת חור המן') מה שהצלנו בשם הגר"ש קלוגער זצ"ל.

³¹ וכן העמיק נטעם זה בהגהות מנהגי ק"ק וורמייזשא ליי"ל קורבוס (פורים עמ' רי"א). אולם למי"מ שוינא להלן בשם האחרונים שפקפקו בלמירה זו, מתשש הפסק בלמע קריאת המגילה, א"כ גם הגדולים צריכין להכות המן במקום אמירת פסוק זה, והכאה ל"ה הפסק ודו"ק.

הציבור חוזרים על עשרת בני המן
מהאי טעמא גופא מסביר הג"ר אברהם חיים נאה ז"ל את המנהג
בעירו חברון ת"ו שהציבור חוזרים בעצמם על 'עשרת בני המן', ואינם
יוצאים מקריאת הש"ץ³⁵, וכה כותב בספרו קצות השלחן (כס"ח ח"ג הערות
לעניני פורים אות ג): "דכידנא כד הוינא חליא בעה"ק חברון ת"ו, כשהצבור
היו אומרים עשרת בני המן לפני שהכעל קורא אומרם, היו החינוקות
מכים, ואחר כך אומרם הקורא מתוך המגילה, ויש לומר דמשום זה זכו
עשרת בני המן שהצבור יקרא אותם תחלה, כדי שיוכלו לספוג המכות,
דכזמן שהקורא אומרם אי אפשר להכות כיון שצריך לאמרו בנשימה
אחת".

זכירת שם המן בתחלה ובסוף

מנהג אחר לצמצם את ההכאות, ה"י נהוג הנאון בע"ב בן איש חי
מבב"ל זצ"ל כפי שכותב בספרו (שנה א' הל' פורים אות ח ט'): "...ראני רגיל

³⁵ עוד הסגר נפלא על זה נודע בשם הגר"י ראזין מראגנשאווי זצ"ל בספרו
לפנת פנת (השטות על הדמיון הל' מגילה) על מנהג זה שהציבור חוזרין על עשרת בני המן
שהוא מדינה, דמה שהש"ץ מוסיף לה הציבור בקריאה וכו' משום שזמנא כעונה, אבל הוא
אינו יכול להוסיף אחרים דיון של 'נשימה אחת' הצריך בקריאת עשרת בני המן, דסוכ"ס
מסר אלס הקריאה בנשימה אחת ע"ש נפ"ד ש"י הכים הלוי (נפטר ש"ס) דיון שזמנא כעונה
בנשימה כהנים דל"י להוסיף דיון 'קול רס' ע"ש, וראה בחו"ל (מסד סי' כ"ז אות ג) שחולק עליו,
ואכמ"ל.

טעם אחר על כך כותב הערוך השלחן (תרי"ז סכ"ט): "גם טעם מלאם איש עד עשרת
ועשרת בכלל אומרים הציבור, משום דכזה היה עיקר השמחה", כלומר טעם ד' פסקוס
של גמולה שזומרים הציבור נקול רס.

אולם הדריי אדם (כלל קרי"ה סק"כ. ה"ד במסג' תרי"ז סק"ט) כ' דמה שנוסגין במקל
מקומות שכל הקהל אומרים י בני המן, אינו מנהג, אלא הקורא יאמרם לבד והשאר
ישמעו כמו כל המגילה".

להכות כרגלים בשם המן הראשון הכתוב בפסוק, אחר הדברים האלה
גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי, וגם עוד שם המן
האחרון בפסוק, כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב וכו'".

להכות דוקא במפלת המן

עוד מצינו גדולי הדור שהגבילו את מנהג הכאת המן באופן אחר,
והוא להכות דוקא בקריאת שם המן הנזכר במפלתו, מנהג זה מביא
הש"ת הקדוש זצ"ל בהגהה לספר עמק ברכה (לאביו. דיני פורים): "יש
למחות באותן יושבי כפרים שנהגין קלות ראש עד מאד בשעת קריאת
המגילה... ויש יושבים שמורים בעפר השריפה שקורין נפולפי"ן ואין אחד
מוחה בדין, אלא אורבה אפי' כ"ב קצת מהן מסייעין להנערים שעושים
כן, ואינן משגיחין כלל על קריאת המגילה, וגם לענין הכות המן אין
להכות כל מקום שנזכר המן אלא דוקא במפלתו, ותו לא, כמו בקהילות
גדולות...".

מנהג זה ה"י נהוג עוד בדורות קדמונים כדברי הרב בע"ב חמדת ימים

בספרו (לפורים פ"א): "...כתב הב"י ז"ל שאין לבטל שום מנהג או ללעוג
עליו כי לא לחנם הוקבע, היינו מנהג הקדום להכות המן דוקא בענין
מפלתו, לא זולת, ולא כאשר תעלולים עוללו למו להכות המן כל מקום
שנזכר...".

בקריאת שמו ושם אביו

מנהג אחר נהגו לצמצם ההכאות בכמה קהילות להכות המן רק
כשיחסו הכתוב אחר אביו ומשפחתו, 'המן בן המדתא האגגי', מנהג זה
מוזכר בע"ב ערוך השלחן בספרו (שם אות כ"ד): "והמנהג להכות כשמזכירין
המן בן המדתא האגגי, על דרך מרשעים יצא רשע, ומשורש נחש יצא
צפע... וכשמכים המן לא יקרא וישתוק".

את הצדיק ואינו מכרכו עובר בעשה, מה טעמיה זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מה טעמיה ושם רשעים ירקב... רב כי הוי מטי להמן כפורים אמר אורר המן ואוררים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב."

ולדברי המדרש אלו ציינו הראשונים המנהיג הארחות חיים והאבודיהם טעם והסבר למנהג זה: "ועל כן מנהג התניוקות בצרפת ובפורבינצא לקחת אבנים חלקים ולכתוב עליהם המן, ומקישין זו על זו כשהקורא מזכיר המן ורשעו, שנאמר ושם רשעים ירקב."

מחית עמלק
אמנם, במשנתם של רבותינו האורחות חיים והאבודיהם מצינו תוספת לשורש מנהג הכאות אלו, שהוא מענפי מצות 'מחית עמלק', וכלשון האורחות חיים (המוכא בכ"י): "ולמנהג הזה יש שורש בהגדה דאמרינן כי מזה אמהה את זכר עמלק (שמות יז, יד) אפילו מעל העצים ומעל האבנים."

בעקבות ראשונים הללו צועד גם רבינו הרמ"א לשלב שני טעמים אלו לבאר שורש מנהגינו להכות המן, וכלשונו: "...על דרך מזה תמחה את זכר עמלק, ושם רשעים ירקב, ומזה נשתרבה המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בכה"נ."

רוח אלקים דיבר בהרמ"א
ביאור נחמד ע"ד הרמז על כוננת הרמ"א בסמיכת שני מקראות אלו בטעם המנהג, פירש הרמ"ק רבי יהושע מריבאטיץ בלאוזב זצ"ל בספרו קרן ישועה (אור מאמר ג אות י"א): "איחא ברמ"א כסי' תר"ץ שנכון הוא המנהג לכתוב שם המן על עצים ואבנים ולהכותן וע"ז כדי שימחה את שמו והוא ע"ד הקרא תמחה את זכר עמלק, ושם רשעים ירקב... וניל בזה, וגם להסמין שני המקראות הללו, תמחה את זכר עמלק מתחת

וכן ה"י פשט מנהג זה ביותר בקהילות ליטא, כפי שמביא בספר בספר **עתים צבינה** (ר"י גינבורג וורשא תרמ"ו, עמ' קי"ט): "נוהגין להכות ברגלים במקום שנזכר במגילה המן בן המדתא האגני, או המן האגני". ושם בהערה מוסיף: "ראיתי באיזה מחוזות שמניחים את הנערים לעשות קול רעש בקשקוש עצים כעת הזכרת הקורא שם המן, ומבלבלים בזה את השומעים, ומהראוי למחות בידם, ועל כל פנים לא יעשו כזאת רק בזכרון שמו ושם אביו ומשפחתו, ודי בזה, כנהוג בקהילות ציפא ורייסיץ וכו'". ובספר **משנת יעקב** (ה"ב סי' תר"צ) מביא דבריו, וסיים: "זכנן נהגתי גם מקודם שראיתי זה".

*

טעמי המנהג

טעמים רבים וכיארורים שונים ניתנו במשך הדורות על מנהגן של ישראל של 'הכאת המן', החל ממשנת הראשונים המשמשים למקור קדמון ביותר למנהג זה, עד לספרי האחרונים גאוני וחכמי הדורות זי"ע, שפירשו טעמי המנהג, זה בכה וזה בכה כדרכה של חורה, גם רבותינו הקדושים גדולי החסידות נ"ע השכילו לבאר בספריהם עומק טעמי המנהג הזה, כוונותיו ודמיונותיו הפנימיים הטמונים במנהגם של קדמונים, וכאורם נראה אור.

ושם רשעים ירקב
הנה, טעמו העקרי הקדום ביותר על המנהג להכות המן בשעת קריאת המגילה, הינו ודאי מה שנאמר במקורות הראשונים על מנהג זה, אשר הכאה זו בזכירת שמו של המן מיוסר על יסוד הכתוב ושם רשעים ירקב, על פי מה ששינוי **במדרש** (ב"ד מט, א) **ובירושלמי** (מגילה פ"ג הל"ח): "ר"י פתח (משלי) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אר"י כל מי שהוא מזכיר

השמים, עם שם רשעים ירקב כמבואר ברמ"א, וזהו כתיב (כמוכר כר, כ) ראשית גוים עמלק ואחרייתו עדי אוכר, וי"ל כזה עפ"י הידוע כי עמלק"ן עולה א"ל אח"כ, והענין הוא יען שרצונו ה' להטעות את ישראל בין אות דל"ת לאות רי"ש, שהאות ד' דאחד ואות ר' דלא תשתחוה לאל אחר הם מאתון ורכינ, ככדי שלא לטעות ח"ו להחליף בין רי"ש דל"ת, ובין דל"ת לרי"ש, והוא ה' רוצה להטעות את ישראל בזה ח"ו, ועל כן שמו עולה א"ל אח"כ, עיין בכל הספה"ק בזה, ודנה החילוק בתמונה בין ד' לאות ר' הוא רק בקוץ, שהאות ד' נמשך בו עוד קוץ, על כן המן הרשע נצר זדון מזרע עמלק במילואו כזה, ה"ה מ"ם נר"ן עולה קר"ן, יען שכל עיקר רצונם ה' ליטול הקוץ מאות ד' לעשותו רי"ש ח"ו.

ובזה נ"ל כי רי"ש נטריקון שם רשעים ירקב, וכיין שהוא ה' רוצה להחליף ולהטעות אותנו מאות ד' לאות רי"ש, על כן מצוה עלינו מדה כנגד מדה למחות את שמו ע"ד הקרא הלו שם רשעים ירקב שהוא ג"כ ר"ת רי"ש... וזהו ראשי"ת גוים עמלק, היינו שהוא ה' רוצה להטעות את ישראל באות רי"ש, ע"כ מרומז באות רי"ש גופא, כי ואחרייתו עדי אוכר, יען שאות רי"ש בעצם נט' שם רשעים ירקב וכו"ל והבן...³⁶ ורוח אלקים דיכר בו בהרמ"א ז"ל בהסמיכות שני מקראות הללו.

המן מרגיש את ההכאות
מסורה נפלאה בטעם המנהג להכות המן מביא החסיד שבכוהונה הגאון רבי א"ה הכהן מאיזמיר זצ"ל בספרו מדרש אליהו (על מגילת אסתר).

³⁶ ע"ד נוסף נוסב עוד בע"ל קרן ישועה (מס) לנמו בזה: "וכנה לפטר לי עוד לומר, כי מרומז בהקלל דשם רשעים ירקב עמלק גופא הגאמר כי ממהם את זכר עמלק ממהם השמים, כי האמנע מינין דשם רשעים הם אמתון רש"ע, ושאר האומות המה מיצת שמי"ם, וזהו לניוף ש"ס רשעים"ם. וזהו כוונת הקלל גופא ממהם את זכר עמלק ממהם השמים כמ"ס שם רשעים ירקב וכמו שרמזנו עד כה, הן מאוד כי קלרמ".

בס"ס על ירושלמי מגילה ד"ה שם פ"ג: "וקבלתי דכשואומרים אורז המן, או כשומכירין שמו ושם אשמו ובניו ומכין, שעושה הקב"ה שירגישו ההכאות כדי שיקבלו צער גדול, יען שכל הבאים לעולם כאילו בימיהם נעשה הנס, לפי שאם נתקיים עצמו לא היו באים לעולם, לכן כל הבאים לעולם צריכים לצעור, לכן עושה הקב"ה שירגישו ההכאות שמכים בהזכיר שמם".

קבלה קדמונית זו מופיע בסגנון דומה בשם הגאון רבי יהודה החסיד זצ"ל, שפעם אחת שאל הגמון מרגנשבורג את רבי יהודה החסיד, למה אתם דופקים על הכתלים כשאתם מזכירים את המן. א"ל כל כך דפיקות שאנו דופקים כך השרים דופקים לו בגיהנם, א"ל מנא לך, א"ל בוא ואראך, הלך עמו והראוהו בפתח גיהנם וראה שהכהו, פתח הגמון ואמר אילו הייתי אצלכם הייתי מסייע לכם להכותו". (אספות צ"ה עמ' א מכת"י קדמון לתלמידו של הרוקח).

טעם האמור בתוספות נופך מזכיר גם הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל בספרו רוח חיים (סי' תרצ"ו אות ט'): "טעם שמכין המן בקריאת המגילה, מרגלא בפומייהו דאינשי שהמן לוקה במכות הללו בכל שנה ושנה בגיהנם, ונראה לומר ע"ד שדרשו רי"ל במכילתא (פ"ב בא) שבמכת בכורות לקו גם המצרים בכורות שכבר מתו בקברם, ובהו פידשו המפרשים, ויך כל בכור בארצם (תהלים קה, לו), כמו כן בהמן שהוא לוקה היותו בארץ, וזהו רמז הכתוב (שם כא, יא) פרימו מארץ תאכר, שרמו הרב [החיד"א] דבש לפי (מערכת פ אות ט) פרימו אותיות פורים יע"ש, והכוונה כי בפורים מארץ תאכר המן הרשע שמת והרי הוא קבור בארץ, משם תאכר על ידי ההכאות".

להשפיע המן מרק"פ"ה שבעקביים

טעם פנימי נוסף על המנהג, גם על ענין הכאה 'ברגל' דיקא, כותב הגאון רבי א"ה הכהן זצ"ל בספרו מדרש אליהו (ד"ה מסכת יומא פ"א):

"וכן כמה שכתב האר"י זלה"ה בדרוש פורים (דף ס"ב ע"ב), דאלו הארבע גליות, גלות מצרים ובבל הכל אחד לפי שהכל בראש, וגלות מדי הוא כחזה, וגלות יון הוא בגוף, ובגלותו זה אחר שכבר נתקן הכל בשלשה גליות שעברו לא נשאר כי אם בחינת העקביים, וזהו שאמר (סוטה מ"ט ע"ב) בעקבות משיחא חוצפא יסגא, לפי שהיא קליפה קשה ועבה והאור בה נסתם לאין תכלית, ודניאל היה בקדושה מזאת הבחינה, ונקרא התך שהיו נחתכים כל דברי המלכות על פיו (מגילה ט"ו ע"א), לפי שהי' מזאת בחינה שהוא מלכות, והמן הי' מהקליפה העבה שבעקביים לפי שהוא מאדום, ובאדום נאמר (עובדי א, ב) בוזי אותה מאד, עיי"ש באורך.

גם יוכן עם זה מנהגם של ישראל כשמוכרים המן בקריאת המגילה מכים ברגל לארץ, והוא לרמוז שמכה ומשפיל בעקבותיו להמן שהוא מהקליפה עבה שבעקביים, ועל ידי כך מגיע חולשת ותשות כח לקליפה, ונמצא שמנהגם של ישראל יש להם שורש, ועל כן כתב הרב בעל המפה ז"ל אין להלעיג על שום מנהג של פורים תראהו משם, יען כי לכל מנהג יש לו שורש וענף."

שיראו העמים ויקחו מוסר

עוד טעם הגון על מנהג הכאת המן מביא הגאון החיד"א זצ"ל בספר מחזיק ברכה (סי' תרפ"ז ק"א אות א'): "יש לתמוה דבכל תפוצות ישראל עושים רעש ופרסום גדול ומכים להמן וכיוצא ותבקע הארץ לקולם, וכיוצא מיני שחוק, וראיתי לאחד חכם בספר פאנוקי כ"י שכתב, שהטעם שראו רז"ל אורך הגלות המר הזה וחיישי שמא יקום מאומות העולם וירצה לגזור כגזירת המן, לכן הנהיגו זה הפרסום והשמחה בהפלגה ברחובות ובשווקים, למען ישמעו קול רעש גדול ודברים משונים, וישאלו מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, ויודיעום ענין המן ויקחו מוסר, וזהו כוונת הראב"ע אשר שר כשיר שוסד, 'שומעי דבר בן המדתא, תפול עליהם אימתה', וזה תורף דבריו."

וכן זכה לכיון טעם זה מדנפשיה דגר"ח פלאגי זצ"ל הכותב בספר מועד לכל חי (סי' ל"א סי"ק צ"א): "כדי שישמעו עמים ירגוזו בכל דור ודור, שלא יקמו על ישראל, לכך כותבין שם המן על הפטיש ומכין..."

אין אנו רוצים לשמוע שם המן

טעם נוסף על מנהג הכאת המן העלה הגאון החתם סופר זצ"ל בהגהות לשר"ע (סי' תר"ע שם): "ונ"ל הטעם להרעיש ולבלבל אוזן השומעים, שלא ישמעו שם זה המחוי האגרי."

דברי מרן החת"ס הללו מנוסחים בבהירות יותר בידי תלמידו הגאון

רבי ישראל דוד מרגליות יפה זצ"ל אבד"ק פעזינג בספרו שו"ת מילי דאבות (ח"ג סי' י"ג): "שמעתי מאדמו"ר הגאון מדרמ"ם זצ"ל טעם נכון על הכאת המן יען שאנחנו עושים קריאת בהמגילה למחות עמלק, ויוקשה כי מעולם לא זכה עמלק לזכרון שמו כל כך פעמים רק על ידי קריאת המגילה, עד שמאור ימי הפורים אפילו כימי המשיח לא יחבטלו, ואם כן לא נמחה שמו, והנה אמנם אין זה זכרון כי הלא אי אפשר מבלעדי להזכירו למען נדע ענין ההוא, ולכן אנחנו מרעישים ומקשקשים לומר אני אינו רוצה לשמוע שם זה כלל אבל מה נעשה ההכרח הוא עלי, והכל הוא רק להראות שאין אנחנו רוצים לשמוע שם זה, עד כאן שמעתי."

לזכור כונת מחייית עמלק בקריאת המגילה

בהמשך דבריו שוב מוסיף הגאון מפעוזינג זצ"ל טעם מדנפשיה על מנהג זה, וכה כותב: "מהות ענינו לקיים מצות עשה של מחייית עמלק אשר בתורה נאמר רק זכור, ונוכל לומר במחשבה לבר, ולמדור בגמ' (מגילה י"ח ע"א) שיהי' גם כן בדיבור, ובהיות שהמעשה שנעשה בפועל חתקיים הזכירה יותר, ולזה למדו בגמ' (שם) מקרא דכתיב (שמות י"ד) זכרון בספר שיכתוב מגילת ספר על מעשה עמלק שהוא המן, ואם כן הוא מעשה כתיבה בפועל, ובאה גם כן עתה בשעת קריאתה מעשה המחיייה בפועל,

ואני אומר דלא ידעתי מי דחיק את שניהם לזה דאין לו דמיון זה לזה, דבע"כ כונת ר"י הוה מה דלא אמר בחייו כן ולאחר מיתתו ה"י אומר, היינו דמכת דבחייו ראוי לחלוק כבוד למלכות, אבל אחרי מותו אין צריך לחלוק לו כבוד, וכן הוה במדרש (שמו"ר פ"ג א) בפסוק ויצום את בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, לחלוק כבוד למלכות ע"ש, ואם כן אחי שפיר דתינת בבוכדנצר שה"י מלך, אבל המן שלא ה"י מלך אין צריך לחלוק לו כבוד, לכך אף בחייו מותר לומר ארור המן, ולכך זה קמ"ל רנב"י לולא ה' שה"י לנו בקום עלינו אדם, ולא מלך, ואין צריך לחלוק לו כבוד, וראוי לומר מיד ארור המן.

רק כיון דאסור להפסיק בדבור בין המגילה, לכך מכין אותה, דלא הוה הפסק, ואם כן הוה זה מדינא דגמרא והירושלמי לומר אף בחייו ארור המן, והכאה זו הוה במקום אמירה.

במעשיו למשה מתענעו העלמות למעלה

עוד טעם פנימי עמוק על המנהג להכות המן לזכרון מחיית עמלק בכל דור דור, נתבאר בטוב על ידי הרד"ק רבי מאיר מקארטשוש זצ"ל ותלמיד מובהק להר"ק בעל אור המאיר מדיטאמיר זצ"ל הכותב בספרו מאיר עיני חכמים (בסוף דרוש לפי זכור ד"ה וזה): "ונבוא לביאור מפני מה שאנו מצווים על מחיית עמלק, ואין יהי עתה מלחמת עמלק בכל אדם וכלל זמן, הנה כתיב (ויקרא י"ז) ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה על נסותם את ה' אם יש ה' בקרבנו אם אין, ורז"ל (שמו"ר כו, ב) משלו משל למה הדבר דומה לאדם שהרכיב בנו על חזיוני וכו' לכך נסמן למקרא זה ויבא עמלק.

⁴⁰ בעי"ז הנלנו לעיל צעממי המנהג שנמסר למינוקום (פיסקא עמוקא אמירה שם רשעים יקרי) שנהגו דברי הגהות מנהגים שגילי טעם מפני שהמינוקום אינם יודעים לומר שם רשעים יקרי, לכן נהגו לכתוב, וראה להלן צעממי הפסק אמירה שם רשעים יקרי צאמנע הקריאה ע"ש.

רמיה להשי"ת בלי דיבור טעם דומה על מנהג ההכאות שהיא דוגמת ענין הסימנים שנהגו לאכול ברי"ה, כה ביאר הרד"ק רבי אליעזר מנלאגוב זצ"ל [בהה"ק רבי יעקב יוסף מגלאגוב, וחתן הה"ק רבי שלמה מסאטוב זצ"ל], בספרו זכרון אלעזר (לפרסם ד"ה אימא), דהנה צריכין להבין מה שאיתא בחז"ל לומר ארור המן, מה יוצא לנו מזה מה שמקללין להמן אשר הוא כבר מת, אמנם י"ל שהוא כעין חפלה להשי"ת כשמגיע זמן הנס, שיכרת שונאינו שלא יקום עלינו עוד שום המן, ובוזה נוכל להבין שפיר טעם המנהג שהילדים מכין המן על הרצפה, שהוא לרמוז חפלה הנ"ל, ע"ד שאנו אוכלין ברי"ה הסימנים (הודיות י"ב ע"ב), כרתי שיכרתו שונאינו, שהיא רמיה להשי"ת בלי דיבור, כי השי"ת מבין כונתנו, והמקטריגים אינם יודעים מחשבה כלי דיבור ולא יכלו לקטרג.

הכאה במקום אמירת ארור המן

סמך וטעם נכון על מנהג נותן הנאון רבי שלמה קלוגער זצ"ל אבד"ק בראדני בהגהות חכמת שלמה (סי' תר"צ שס): "ולפענ"ד יש לזה מקור בש"ס, דקאמר שם (מגילה דף י"א ע"א) רנב"י פתח לה פתחא להא פרשתא מהבא, לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, אדם ולא מלך, ולכאורה מה בעי בזה, ומי לא ידע שהמן ה"י אדם פשוט ולא מלך, אך נראה עפ"ד הירושלמי (בפ"ג דמגלה בסופו) ד"ל שם, רב אמר צריך לאמר ארור המן ארורים בניו אר"פ צריך לומר חרבונוה זכור לטוב, ר' ברכיה זכ"י כד ר' יהונתן דהוה מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות, שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי ה', ברם הכא מת ה' עכ"ל הירושלמי, והנה הקרבן העדה כשיירי קרבן הביא כשם יפה מראה דלא מפליג [ובן בין המן דקודם תליה שלאחר כך, דפליג על ר' יהונתן דכסמך, והוא כתב שלא ידע מי דחק לכך, שכונת רב הוה נמי לאחר שקראו המגילה לאחר שנתלה עש"ה].

וכשיצאו ישראל ממצרים קודם שפסקה זוהמתן במעמד הר סיני הר קודש בקבה"ת לא היו באמונה זו שאנחנו בני העמוסים מני בטן ונבראו בצלם אלקים ממש, והוא נתן יכולת בנשמותינו שכפי מעשינו ותנועותינו הן לטוב והן למוטב כן יתנענו ויתנהגו ויתלבשו כל העולמות כפי רצונו הן לטוב והן למוטב, כן יתגלה ויאירו לנו דברי תורה ע"י לבושין האלה הן לטוב והן למוטב... ואמונה זו לא היו מאמינים ישראל כשיצאו ממצרים, וזה על נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, רצ"ל שכביכול ה' בקרבנו ממש חלק אלוה ממעל, והשי"ת נתן יכולת בנשמותיהם הקודשים שכפי מעשיהם ותנועותיהם הן לטוב והן למוטב כן יתנהגו ויתחדשו העולם, ותוקף אמונה זה לא ה' להם.

ולכן כתיב אחר מקרא זו ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, ודרשו חז"ל (סנהדרין ק"י ע"א) שרפו ידיהם מן התורה, רצ"ל שרפו ידיהם, היינו מעשיהם, מן התורה, רצ"ל שלא ה' להם אמונה זו שע"י מעשיהם מתנהגים כל העולמות, וכפי הזדככות העולמות כן מתגלה לנו דברי תורה כמ"ש לעיל, ומחמת שרפו ידיהם מהדברי תורה, ולכן נתעורר עמלק להלחם בם... מפני שהעמלקים מכחישים פמליא של מעלה, רצ"ל שעמלק מכחיש זה ומרפה אמונה זאת לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, ושהדבר יהי' מסופק אצלם שנשמותיהם חלק אלוה ממעל, ועמלקים הם מכשפים גדולים שמכחישים פמליא של מעלה (סנהדרין ס"ז ע"ב), שהוא כנסת ישראל שהם פמליא של מעלה, ורצ"ל שעמלק מכחיש זה שכל העולמות עליונים ותחתונים מתנהגים ע"י ישראל שהם עיקר הבריא של כל העולמות... ולכן יש יכולת בידם להתנהג כל העולם על פי דרך הטבע כרצונם, כמו שה' כימי מרדכי ואסתר שנעשה להם נס ע"פ דרך הטבע, שנתהפך רצון אחרושו להטיב לישראל בלי שום מלחמה... וכשישראל מחזקים את עצמם נגד קליפת עמלק ומאמינים באמונה זאת באמת, ואז נתלהט ונתלהב לב כל אחד מישראל בגדלות המוחין באהבה ויראה אמיתיים בתשובה וחפיצה גדולה לעשות רצון השי"ת.

וכבר הקשיתי הלא הרי דור דעה וגם כבר ראו גודל הניסים של יצי"מ והבאר והמן ושלי, ואיך לא האמינו שהשי"ת נותן להם כל צרכיהם, אך באמת כבר האמינו בה' מחמת ראותם גודל הניסים של יצי"מ ושידוד המערכות וכבר והמן שליו שהוא יכול להפוך כל העולם, והוא תקף ובעל היכולת, ומכין מזון לכל ברייתו אשר ברא, אך זה לא ידעו היש ה' בקרבנו אם אין, רצ"ל שלא היו באמונה זו שהשי"ת הוא בקרבם ממש וחיותם, שהם חלק אלוה ממעל שנבראו ממש בצלם אלקים, וה' נתן יכולת בנשמותיהם שכאם ינעזע אדם למטה יעשה רושם למעלה בכל העולמות, לפי התכשרות מעשיהם הטובים מחדש בחוקף אמונה בגדולת הבורא, לא ע"י לבושין ומסכין ח"ו, רק יראה פנימית עילאה שהוא עיקרא ושרשא דכל עלמין... וכפי הזדככות מעשיהם הטובים מחדש יום אחר יום לרבות תוקף אמונתם בגדלות רוממות הבורא ית' כן יבראו כל העולמות וכל הנבראים מחדש כלבושין שפיראין וכלבושין זכין ונקיים יום אחר יום לרבות, אין לך יום שתקנתו ותפארתו מרובה מחבירו, ומשם ישמעו בת קול דברי תורה חדשה ע"י לבושין שפיראין זהירין יום אחר יום לרבות דברי תורה כל חרי"ג מצות ע"י לבושין שפיראין ומאירין כשמש בצהריים כפי הזדככות העולם וכל הנבראים כלבושין זהירין, כן יתגלה ויאיר לנו דברי תורה ממש ע"י לבושין האלה, וזה בכללות, וכן בפרט בכל אדם ואדם כפי בחינה שלו.

וכלל הוא שאנו בני ישראל עם קדשו ע"י מעשינו ותנועותינו אנו מנענעים כל העולמות, וע"י מעשינו נוהגים כל העולמות הן לטוב והן להפוך ח"ו, כשאנו מרעים מעשינו ח"ו השם יצילנו אנו גורמים ח"ו שהעולם וכל הנבראים נתגשמים ונתלבש כלבושין עבין דקדרין יום אחר יום למעט ח"ו, אין לך יום שקללתו מרובה מחבירו ח"ו, וממש ע"י לבושין העבין והקדרין האלה מתגלה לנו דברי תורה, ובת קול יוצאת מהר חורב, ממקום החורב המגושם והמוזהם, וח"ו משם אנו צריכין לשמוע דברי תורה שמכרזת ואומרת לנו לחמי בלחמי, בלחמי של תורה.

רוצים להראות להם שיש לנו עצה טובה נגד גזירותיהם, והיינו הרגלים, כי כל זמן שיש לנו רגלים ומסוגלים אנו לברוח למדינה אחרת, איננו מפחדים מהם, ולכן אנו מכים ברגלים בעת כששומעים קריאת המן. (שולמו של אבא עמי רכ"ה).

*

ג'ראגער' להכות המן

הנה, ממנהג הקדמון שמוכא בספרי הראשונים להכות המן בעצים ובאבנים, נשתלשל המנהג שנהגו החינוקות בתפוצות ישראל להכות ולהרעיש בפטישי המן הנקרא 'גראגער', שהוא כלי שאוחזין בו בעין מלמטה וסוכבין ומגלגלין אותו, ועיי' נשמע קול רעש גדול כשמוכדיין שם המן בקריאת המגילה.

טעם נחמד על מנהג ההכאה בכלי ה'גראגער' מביא הגאון רבי יעקב קשינא זצ"ל דומ"ץ חוספ בספרו קרבן העני (לחנכה ד"ה ט"ז) בשם הרד"ק מוהרצ"א מדינוב זצ"ל, וכה כותב: "שמעתי בשם הצדיק המפורסם מו"ה צבי אלימלך שפירא, הטעם דבחנכה נהגין לעשות לעזרים עגול שקורין דריידל ואוחזין מלמעלה ומגלגלין, ובפורים נוהגין לעשות לעזרים 'גראגערס' להכות את המן, ואוחזין העץ מלמטה ומגלגלין, ואמר הטעם דבחנכה לא ה' התעוררות דלתתא רק מלעילא כי לא עשו תשובה כהוגן רק הש"י ברוב רחמי ריחם עליהם, לכן מגלגלין העגול מלמעלה להורות על התעוררות דלעילא, לא כן בפורים שה' ביניהם מדרכי ואסתר ואנשי כנה"ג וגזרו שק וחענית שק ואפר יעץ לרכים, וה' התעוררות דלתתא, לכך מגלגלין העץ מלמטה".

¹ וזוהי נימא הגאון בעץ קרבן העני מחוספ זצ"ל קושטא ה"ט (פי' מ"ט) למה לא מיקנא בחנכה משמה ושמה כמו בפורים: "והנה שמעתי בשם הגאון מהר"ם געט מניקלסבורג לפרט הפסוק (סאלס י"ג) ולמי נמסר נעמתי יגל לני נישועתן, פי' כשאין

וכן מוטל על כל אחד מישראל בהגיע יום הקדוש הזה, שהימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור ומשפחה ומדינה, לעשות לעצמו הכנה טובה ושלומה למחות זכר עמלק, וזה שמכין ברגל או ככותל כשמגיעין לתוכת המן במגילה, למחות זכר קליפת עמלק אצל כל אחד מישראל, ויחקק בלבנו באמת שאנחנו ישראל הם חיות כל הנבראים כולם, וזוה תלוי יחדו ואחדותו ית"ש בהתגלות ע"י מעשינו הטובים, וזה מלחמה לה' בעמלק מדור דור (שם טו), ואין השם שלם והכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק (תנחומא חצא יא').

העביר גילויים מן הארץ

עוד טעם יפה על המנהג כותב הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל אבד"ק ערצ'יא בספרו שיר מעון (פורים ד"ה ועלה): "כי ידוע שקריאת המגילה סגולתו להעביר גילויים מן הארץ ר"ת מגל"ה (חט"ס בחורח משה לפורים ד"ה ונהג נצחית), ובכח קריאתה מבטלין כל הקליפות ומזיקין, היינו מחיית עמלק כדאיתא בפסיקתא אמר הקב"ה אם אתם קורין פרישת זכור את אשר עשה לך עמלק מעלה אני עליכם כאלו מחיתם אותי, וזוה יש ליתן טעם על שמכין המן כשקורין המגילה כמבואר ברמ"א, שבהכאה הזו מבלבלין ומטעין ומחלישין ברעש גדול הסט"א שהיא בבחינת המן, כדאיתא בספרים שהמן מראה על הס"ם".

ע"י הרגלים ניצולים מגזירות המן

טעמא דצחותא על מנהג ישראל שנהגים בעת קריאת המגילה להכות גם ברגלים כששומעים את השם המן, אמר הרד"ק רבי ישכר דוב מבעלזא זצ"ל בעת שנמלט עם אנשי ביתו וחצרו מגאליצ'יא לקאפרסוס בתקופת מלחמת העולם הראשונה, שטעם המנהג הוא, כי אנו יודעים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלוחינו, וישנם שונאי ישראל כמו המן ימ"ש, שהוא מסמל את כל צוררי היהודים, שרוצים להשמידנו, לכן אנו

אמירת שם רשעים ירקב

הנה, בקשר למנהג הכאת המן כששומעים תיבת המן מפי הקורא, גם לכתוב שם המן על העץ ולהכות בו עד שנמחק, ע"ד הכתוב ושם רשעים ירקב, נציין עוד מנהג קדום בדומה לזה, המיוסד גם כן על זכרון מחיית שם רשעים כשמוזכרין את שמו, והוא מופיע בדברי הלבוש (סי' תר"צ סי"ו, הו"ד במג"א סקכ"ב): "כשהקורא קורא שם המן יאמר השומע שם רשעים ירקב".

מיוסד ע"ד המדרש והירושלמי

מנהג זה מבוסס מיסודו על מנהגו של רב המופיע במדרש רבה (בראשית מט א): "רבי יצחק פתח (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מה טעמיה זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מה טעמיה ושם רשעים ירקב... רב כי הוי מטי להמן בפורים, אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב". (וראה ירושלמי מגילה פ"ג הל"א, ומס' סופרים פ"ד הל"ג).

ופירשו במתנות כהונה על המד"ר, וכן מדר"י יפה ביפה מראה על ירושלמי (שם) דמ"ש דרב מטי להמן, היינו באמצע הקריאה כשמוזכרים שמו במגילה, אמר ארור המן וכו'. ונלא כהקדמנו העדה ושיירי קרבן שנחלקו עליו. וראה לעיל מ"ש בשם הגר"ק בחכמת שלמה.

איה זוכה מזה מעט רק אי מוכרח לטעם נשומק, אז יגל עלי חסדך כי רב הוא אצל לא אצל לציר צפרוס, כי לא זכינו מזה מעט ואין זה רק נהמא דכסופא, אהמס אשורה לה' כי גמל על, פי' כשגמל לו הטובה דרך גמול דהיינו שזכיתי מזה מעט, או אשורה בקול רם, וה"י ינמא צדי"ד כי לא שייך לטעום משהם ושתמה רק כשהם ע"י השתרדות שלנו כמו צפורים, אצל לא כמנהג שיה' רק נהמא דכסופא".

דברי מהר"ש יפה אלו בכונת הירושלמי מביא הגאון רבי אליהו הכהן

האחרני' צ"ל בספרו מדרש אליהו (בס"ס ע"ד ירושלמי מגילה ד"ה שם פ"א) ומוסיף: דכונת הרב מהר"ש יפה באומרו דצ"ל ארור המן כאמצע הקריאה, דאין הכוונה שהקורא עצמו יאמר כך, אלא השומעין, שאם הקורא אומרו נראה כאלו ארור המן כתיב במגילה, ואין להוסיף בה דבר⁴². ולכאורה נראה דעל דברי המדרש והירושלמי אלו, מיוסד גם המנהג שמביא הלבוש לומר גם יושם רשעים ירקב' באמצע הקריאה כשמוזכרין שמו של המן⁴³.

צמוד הקטנים לומר כן

אמירה זו היתה נהוג גם אצל הקטנים כפי שכותב הרב בעל חמדת ימים בספרו (שם) הו"ד בשלמי חגיגה: "והאיש הירא ילמוד את בניו הקטנים אל כל מקום שישמעו את שם הנקלה והבוזי המן, לאמר שם רשעים ירקב".

⁴² ומ"ס במדרש אליהו (שם): "ועשיו לנו נוסחים לאומרו אחר קיום קריאת המגילה אחר צרכי הרב את ריענו ארור המן צדק מרדכי וכו'". אהמס בשו"ת משנה שביד (מ"צ סי' רכ"ט) צירף בלחוד דלמדת ארור המן מושך שייך לקריאת המגילה, כדמשמע בדברי הירושלמי והמדר' כנו, וא"כ לנאורה לרין לאומרו מיד בסוף הקריאה קודם הצרכה, כדי להסמיכה מיפך אל הקריאה ע"ש.

⁴³ ולנאורה לדברי הלבוש דנהוג לומר שם רשעים ירקב בלחמט הקריאה, מהי שוגא מאמרת ארור המן וכו' שנהוג לאומרו אחר הקריאה כנו, הלא שניהם נובעים מדברי המדרש כנו, ציאר בע"ה משנה שביד (שם סי' רכ"ט) דהלא אסור לשום בשעת הקריאה כמנואר בסי' תת"צ (מ"ט), והטעם כ"י המג"א (מק"ד וי"ו גלו"ש ומה"ש) דלמא לא ישמע אף רק מינה אחר ולא יא, א"כ בלחמט מאמר קצר דס"ס רשעים ירקב יוכל להוסיף לאומרו במחיה שלא יבא לרמי מכוול שלא ישמע קריאת הקורא אף במחיה אחת, אצל מאמר ארור של ארור המן וכו' ודאי א"כ להוסיף שלא ישמע ממנו שמיעת מינה אחת, וע"כ נהגו לאומרו אחר הקריאה ע"ש. (אלם ראה בסמוך שפקדון ממש הפסק גם בלחמט שם רשעים מ"ו).

גם הכאנו לעיל דברי דגהות מנהגים (מהר"א טירא אורח נ"ה) הכותב כי גם שורש מנהג 'הכאת המן' שנמסר בעיקר להניקוח, הוא כדי שיהי' להם הכאות אלו במקום אמירת 'שם רשעים ירקב', וכה כותב: "והא דגהוגין להקיש כשזוכרין המן, הוא בשביל התניקות שאין יודעין לומר שם רשעים ירקב, כי הוא חייב לומר כשזוכרין רשע...".

*

שוללי האמירה

חשש הפסק

אולם מנהג זה לא נתפשט בחפצות ישראל, כאשר כמה גאונים וגדולים פקפקו על זה משום חשש הפסק בקריאת המגילה, כפי שחמה על כך הרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל בספרו נימוקי אורח חיים (סי' תרצ"ז), וכותב ע"ד הלבוש: "ויש להמוה ולא זכיתי להבין איך יפסק בדברים אחרים, היינו אמירת שם רשעים ירקב, כאמצע קריאת המגילה, והלא פסקין לקמן (סי' תרצ"ב סי"ב) דאין לשוח בעוד שקורין אותה, וכן לעיל (בסי' זה סי"ה) ועיי"ש במג"א (סק"י) בשם הב"י הדשומע גם בדיעבד לא יצא אם הפסק.

ואולי יש לומר עפ"י שור"ת מהר"ם שיק (תא"ח סי' נ"א) לענין עניית ב"ה וב"ש בברכה שיוצא בה השומע, די"ל כמו מין במינו אינו חוצץ ויוכל לענות ב"ה וב"ש, מכל מקום אינו דומה בזה, כיון דשומע כעונה⁴⁴, [אבל] ואם יאמר בכל עת שקוראין המן שם רשעים ירקב הוי כאילו משנה לשון הפסוקים בכל עת, וכלא קורא בכל פעם סמוך להיבט המן שם

⁴⁴ יל"ע דזה עפ"י המקרה הידוע דבין שומע כעונה, אם נחשד השומע כעונה ממש ונחשד דיעור, או דשומע לא הוי כעונה ממש, דאין על שמיעתו פורע דיבור, אלא שפעמים מנהגם לא השומע ד"ת, ואכמ"ל ולפי"ז אם נחשד השומע כעונה ממש ד"ס ע"י פורע דיבור, לכאורה אין נפק"מ בין שומע כעונה, לאמירת שם רשעים ירקב, ודוק.

רשעים ירקב, וזה שינוי גדולה בקריאה, וי"ל שלא יצא, וגם לא נהגו כן כלל לומר שם רשעים ירקב...".

חשש שלא ישמע איזה תיבה

גם תמה על מנהג זה מהר"ח סופר זצ"ל בספרו כף החיים (שם סי' ק"א), ועוד העלה נימוק נוסף שלא לנהוג בכך, וכה דבריו: "ולא ראיתי נוהגין כן, ואפשר שלתחלה אין להפסיק בה בדברים אחרים, ועוד מפני שיש לחוש שלא ישמע איזה תיבה מש"ץ כאמרו הדברים הללו".

כדברים הללו נגד מנהג זה מנמק גם הגאון בעל משנה ברורה זצ"ל

בספרו (תרצ"ז שער הציון אות נ"ז): "הנה לא העתקתי מה שהביא המ"א בשם הלבוש שה' אומר ושם רשעים ירקב בעת זכירת המן, דאף אם נימא דזה לא חשיב הפסק משום דהוא מענינו של יום וכדמוכח סוף סי"ג, עכ"פ יוכל לצמוח מזה קלקול גדול שלא ישמע אז איזה תיבות מן הש"ץ עיי"ן ולא יצא אז בקריאת המגילה, לכן טוב שלא לומר כלל".

שמו יטעו ויאמרו בחייו

אך לנימוקו הנד' של המשנ"ב כותב הג"ר חיים פנחס צוריא זי"ץ דומ"ץ לאדז' בספרו משיב הלכה (ח"א סי' קע"א) דלהמנהג שממתיך הקורא בשביל התניקות שמכין המן (כמ"ש המג"א), י"ל דיאמרו אותו בשעת ששוחק הקורא, ואז אין לחוש שמו יחסר שמיעת חיבה אחת.

ברם, י"ל טעם אחר שלא לאמרו כלל, והנה איתא בירושלמי שם, ר' ברכיה וכו' כד ר' יהונתן דהוה מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות, שכל נבוכדנצר דכתוב בירמיה חי ה', ברם הכא מת ה' עכ"ל הירושלמי, היינו⁴⁵ שאין לאמרו אלא לאחר מותו

⁴⁵ ועיי' נזקקין סעודה נשירי קרבן, שפי' ער"י מה דאיתא שם דכד כד מטי להמן אמר אורח המן אורחין ננין, היינו נמי לאחר שנתלה, דלא פליגי רב עם ר' גרמיה, ע"ס,

אבל לא בחייו, ולפי"ז י"ל דאין לאומרו כלל דיטעו ויאמרו בתחלה כשהי' המן עדיין חי, וזה אסור, דוק במוחו מותר כמ"ש הירושלמי, לכן טוב שלא יאמרו אותו כלל.

אמירת 'בן יאבדו וכו'

אמנם הרה"ק ממונקאטש זצ"ל (שם) מזכיר מנהג אחרת דומה שנהגו כן אבותיו הקדושים דור אחר דור: "ושמעתי בלחש מאמור" דהה"ק [בע"ז דרכי תשובה] זי"ע שהי' אומר אחר קריאתו ויחלו את המן וגו' וחמת המלך שכבה, הי' אומר בלחש 'בן יאבדו כל אויבך הי', והגיד לי כי זה מנהג אבותיו הג' הקדושים ז"ל דור אחר דור, אבל זהו כמו בק"ש שמותר לענות בין הפרקים ומפני הכבוד, וגם הכא הוי לצורך והוא במקום פתוחה, ולא חמיר מק"ש, משא"כ לענות ולהפסיק בכל עת באמצע הפסוק כשקורים המן, כדאי י"ל שהוא הפסק וצ"ע".

*

משוורתא דפוריא

בסיום פרק זה יש לציין עוד מנהג קדמון, דוגמת המנהג להכות המן, המבטא גם כן בצורה מוחשית את מאווי נפשם של עם ישראל בכל הדורות שימחה שמו של המן ועשרת בניו מתחת השמים, לקיים הכתוב תמחה זכר עמלק מתחת השמים, ושם רשעים ירקב, והוא המובא בנפרא סנהדרין על נותן מזרעו למולך (דף ס"ד ע"ב): "אר"י אינו חייב עד שיעבירו

ומה שנחלק עם היפה מראה שם (ראה לעיל). אמנם נחלקו לעיל מ"ס גרש"ק בזהב ומכאן שלמה שהעלה דנהמן מומר לאומרו גם בחייו ע"פ דוק...

דוך העברה, היכי דמי, וכו' רבא אמר כמשוורתא דפוריא. ופירש"י, כמשוורתא דפוריא: "אינו מעבירו ברגליו אלא קופץ ברגליו כדרך שהתניקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו, והוא קופץ משפה לשפה". וכן מופיע פירש זה בספר המנהגי (הל' מגילה) בשם מגילת פתרים.

אמנם רבינו נתן בע"ז הערוך בספרו (ערך שוה) פירש אחרת: "שוור פוריא, הוא ימי הפורים מנהג בכל העולם כולו שבחורים עושין צורת כדמות המן ומשליכין אותה צורה לתוכה ותולין אותה על גגותיהן ד' והי' ימים, ובמי הפורים עושין מדורה ומשליכין אותה צורה לתוכה ועומדין סביבה ומזמירין, ויש להן טבעת תלויה בתוך האש שנתלין נבו הצורה, וקופצין מצד האש לצד האש", [וסככת זו נקרא משוורתא].

פירש זה מביא גם רבינו אהרן מלונג' נ"ע בספר אורחות חיים (הל' מגילה סי' מ"ב) אך הוא מזכירו בתור "מנהג בכל ובעולם", [ונכונה ט"ס נפל בערוך, שבמקום 'בכל ועולם', העתיק 'בכל העולם', וכלשון האו"ח העתיק גם האבודרהם בשם הערוך].

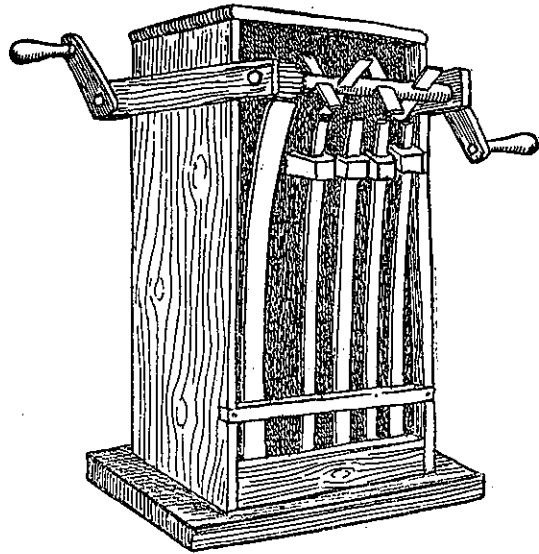
ומזה נתפשט המנהג בקהילות ישראל בארצות המערב כפי שתיאר התייר המפורסם רבי יעקב הלוי ספיר ז"ל מעיר"ק ירושלים ת"ו בספרו אבן ספיר (ח"א מסעות הימן פל"א) מה שראה המנהג אצל יהודי תימן, ובה תוארו: "ממנהגי הקהילה בשיבא, הילדים משחורים את האמור כמגילה, צרים עץ ואבן כדמות הצר המן, הרץ לפני מרדכי רכוב על סוס, ופני הרץ לקראת עמוד עץ גבוה אשר בחצר בית הכנסת, ועליו תולים אותן, ויורדים בו חיצים ואבנים עד התנפצו לרסיסים, הנערים ממשכים במשחק הכאת המן, וקוראים בקול 'אור המן', 'בורך מרדכי', עד שעת סעודת פורים, הנערכת ברוב שמחה".

ליצנותא דע"ז תיקון שחוק דאדר

מנהג זה לעשות שחוק וליצנות מהמן נתבאר ע"י הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל הכותב בספרו צדקת הצדיק (אות ר"ס) : "ב' מיני שחוק הם הא' ששחק מאיזה בריה, כענין שחוק לרעהו אהיה (תגיגה ה' ע"ב), וזהו ליצנות, וצד ההיתר שבו ליצנותא דע"ז, וזה נזכר במס' מגילה (כ"ה ע"ב) [כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא], כי זה ענין יום הפורים שהוא תיקון השחוק דאדר, שלכן מנהג ישראל לעשות בו מיני שחוק וליצנות מהמן, שהי' הוא לשחוק תחת שחוק הכסיל שהי' לו לפי שעה מישראל.

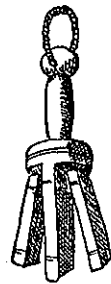
כדברים הללו אמר גם הרה"ק רבי יהודא לייב איגר מלובלין זצ"ל כפי שמביא בנו הרה"ק רבי אברהם מלובלין זצ"ל בספר שבט מיהודה (תרס"ו סעודת שר"פ ד"ה הענין) : "הענין שמקילין בשמחת הפורים לשורר שירי ליצנות על המן ימ"ש ועל המינים וזדים, זה רבות בשנים שמענו מפה קדוש כ"ק מר אבא [הרה"ק מהרי"ל בעל תורת אמת] וצוקל"ה, שהוא עפ"י מאמרם ז"ל (מגילה דף כ"ה ע"ב) כל ליצנותא אסורי לבר מליצנותא דע"ז, והליצנות על המן ומינים וזדים הוא ליצנותא דע"ז ממש". (ראה מה שהארכנו עוד בכ"ז בפרק ח).

מכונת-תופת

דורעשן רבתי להכות בו את המן. משמיע שני מיני קולות. מקורו בבתי
הכנסיות שלהם להכות בו את יהודה איש קריות. ראה להלן עמ' 65 (ד'לקיב).

תלמות-המן (נוסח בוכרת)

גם בארצנו. מנועעים בידית ושלושת הקרשים מקישים זה את זה.
קוראים לו מקוש.

הרב גדלי' אבערלאנדער

מח"ס פדין-הבן כהלכתו

מנהג הכאת המן בשעת הזכרת המן בקריאת המגילה

המנהג של הכאה ברגל או בחפץ אחר בעת הזכרת המן בשעת קריאת המגילה, איננו מנהג חדש אלא מנהג עתיק יומין, שמוזכר כבר בספרי ראשוני הראשונים. ויש לזה אף סמך מן המדרש. במאמר זה נסכם מקור המנהג, השתלשלותו וקיומו.

המקורות ויסודי המנהג

מהמקורות שלפנינו נראה כמעט ברור, שראשיתו של מנהג זה התחיל בצרפת. ומשני מקורות שונים אנו יודעים על מנהג מיוחד זה. הראשון שמזכיר מנהג זה במפורש הוא רבי אברהם ברבי נתן הירדוי בספרי 'המנהיג', וז"ל:

"ומה שנהגו בצרפת אחר קריאה לומר ארור המן ואורחים בניו, ברוך מידני וברוכה אסתר, בירושלמי המגילה (פ"ג ה"ז) ובמסכת סופרים (פ"ד) ובבראשית רבה (מט, א') בפסקא דה' אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארור המן ואורחים בניו וארור מלכותו וציון שמיאמר חרובנו וז"ל וכו' מטי להאי פסוק אשר הגלה

בבוכדנצר שחק עצמות, למה שכל בבוכדנצר שבידמיה חי הוזה ברם הכא מת הוזה. מרדכי לארור המן, נמצא שכך היה מנהגם משום זכר צדיק לברכה ושם רשעים ידקב. ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ובפרובינציא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן, ומקישין זו על זו כשהקרא מזכיר המן ורשעו, ושם רשעים ידקב ושלום".¹

ה'אבודרהם' מביא זאת בשמו בשינויים:

"וכתב אבן הירחי [ה"ה בעל המנהג ג.א.] שנהגין בצרפת ובפרובינציא התינוקות לקחת אבנים חלקים ולכתוב עליהם המן, וכשזוכר הקרא את המגילה המן הם

1. מהדורת 'צחק רפאל', ירושלים תשנ"ד, היא הלכות מגילה, עמ' רמב-רמג.
2. ולחעיר מלשון 'ה'בראשית רבה' שם: "רב כי הוי מטי להמן בפורים, אמר ארור המן ואורחים בניו לקיים מה שנאמר 'ושם רשעים ידקב', ומשמע שעיקר תודי הוא האמירה בפה, וראה להלן.
3. ונראה מדבריו שגור המנהג הוא רק מצד ושם רשעים ידקב, בניגוד להאחרונים החולקים בעקבותיו שהגדרת המנהג אליבא דידם הוא גם מצד ר"ן ומצות מחית עמלק ראה להלן הערה 20.
4. ונראה מדבריו שגור המנהג הוא רק מצד ושם רשעים ידקב, בניגוד להאחרונים החולקים בעקבותיו שהגדרת המנהג אליבא דידם הוא גם מצד ר"ן ומצות מחית עמלק ראה להלן הערה 20.

אור ישראל

קובץ לעניני הלכה ומנהג

אדר ב' (תשס"ב), שנה ה' גליון ג' (טו)

מנהגי ישראל

מקישין זו על זו למחוק את שמו משום שנאמר וישם רשעים ידקב. וכן אומר במדרש תמחה את זכר עמלק אפילו מעל העצים ומעל האבנים.⁶

וב'אורחות חיים' – שניראה שאף זה מקורו מבית מדרשו של 'המנהיג' – כתב וז"ל: "ומה שנהגו בפרובינציא ובצרפת שלוקחים הנערים חלוקי אבנים וכותבים עליהם המן, ומקישין זו על זו גב זה על זה דכתיב וישם רשעים ידקב וכתוב כי מחה אמה את זכר עמלק".⁷

כנגד זה, ב'שבלי הלקטי' מביא את המנהג הצרפתי ממקור אחר הקשור בבית מדרשו של רש"י, וז"ל: "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון אשר הניא ואומר ברוך מרדכי ברוכה אסתר ארור המן ומשבחין לבורא אשר הציל את עמו ישראל ואומר מי כמוך ג' פעמים, עזי וזמרת ג' – ג' פעמים, ה' איש מלחמה ג'פ, ה' ימלך ג'פ, וכל זה אינו חובה אלא מנהג טוב. וכן בדיק כחב בספר ה'תניא רבתי', שכידוע ברובו המכריע, אינו אלא קיצור מספר השבלי לקט".

וכמורמני, שיש לראות בשתי מסורות אלו, שני מהלכים לגמרי ביסוד מנהג זה:

(א) לפי 'המנהיג' – ובעיקר לפי נוסחאות ה'אורחות חיים' 'אבודרהם' – המנהג הוא בעצם קיום של קללת שם של רשע ומחית עמלק, על ידי כתיבת שמו של המן על האבנים (ומקורו בשם אפיקורס).

שמו ואבן דבריו באים כהמשך לאריכות דבריו שם על החובה ש"שם רשעים ידקב". וכן הוא להדיא ב'אבודרהם' וב'אורחות חיים'.

5. לשון כזו לא מצאתי בינתיים, אך לחעיר ממכללת דירי (סוף בשלח, מהדורת 'הורוביץ') של אפיקורס אמר...אם אנו נין ונכר של עמלק תחת מפתח כל השמים שלא יאמרו גמל זה (מהדורת שם מביא נוסח: "ונכר גמל סוס ופרד וחמור וכל דבר לעמלק"). ובמכללת דירי שלמלך רחל זו שלעמלק אילו זה שלעמלק. וראה רש"י סוף פ' תצא (כו, יט) ד"ה תמחה. וראה ר"ד (שמואל א' טו, א) על הפסוק, 'והמחית...משור ועד שוה ממל ועד חמור, שמפרש: 'כי אם יהיו חסם שור אל חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק'.
6. וצ"ע מנחם לאבודרהם' הוספה זו על מחית עמלק שאינו לפנינו 'המנהיג' (וכן לא מציין רפאל לגירסת שבו בבבלי יח' בכל אופן נראה להדיא מכאן, שיש כאן שני דינים במחיקה זו א' ר"ן כללי של ירשם רשעים ידקב ב' וז"ן מסויים של מחית שם עמלק.
7. פיריני הקי"ד, ר"ד ירושלים תשמ"ה, ה' מגלה ופירס אות מא, עמ' קכא.
8. והנה כאן אינו מזכיר שהפעולה קשורה בעת קריאת שמו של המן, וכן אינו מזכיר בין ה' קריאת מגילה אלא בדה' סעודה פורים, אך ראה להלן הציטוט מבית זוסק, שכנראה הייתה לו גירסת אחת למנהג באורחות חיים. וכידוע שהאורחות חיים שבדפוס מאד משובש.
9. מהדורת 'שלמה באבער', ווילנא תרמ"ז, ר"ד ירושלים תשמ"ז, סימן ר עמ' עט.
10. וביתחיים טרם מצאתי הדבר מורה...

ב) אך לפי השבלי לקט' בשם רש"י, יסודו של המנהג הוא קיום של שמחה ושבת בתרועות נצחון. על שמירת מפלת וישרי שארע להמן ורש, ולכן אף ממשין: "ומשבחין לבורא אשר הציל את עמו ישראל..."¹².

המנהג מובא גם ב'בית יוסף' ו'בהגהת רמ"א':

כך מביא ה'בית יוסף' מנהג זה בשם ה'אורחות חיים', אך בנוסח שונה ממה שהובא לעיל, וז"ל: "כשמוזכר את המן ובניו מנקשין התינוקות באבנים או בלוחות עץ שבידים, וכחוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הנקיש הם נמחקים. ולמנהג הזה יש שורש בהגדה דאמרינן כי משה אמחה את זכר עמלק" אפילו מעל העצים ומעל האבנים. לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבעו. והמנהג הזה נוהגין בצרפת ובפובליצא ונותנים טעם על-שם ירשם רשעים ירקב"ו עכ"ל¹³.

אולם למעשה אין הבי' מביא את המנהג בשלחנו, וכנגד זה מביאו הרמ"א בהגהתו וז"ל: "עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליהם ולהכותן זה על זה, כדי שימחה שמו על דרך מחה תמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב. ומהו נשורבב המנהג שמכים המן כשקורים את המגילה בבית המדרש. ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבע".

12. מהבדל יסודי זה אף נובעים הבדלים בקיום מנהג זה בפועל. לפי 'המנהג' הרי המנהג מתקיים א. על ידי פעולת כתיבת שמו ומחקו, ב. בשעת קריאת המן וירשעו, ג. בלי הכאה ברגל, כי הלא עיקר קיומו, הינו המשך החלק של קיום מחיית עמלק הנפגל על ידי קריאת מגילה ולכן יש כאן מעשה של מחיקה דיקא, וכן דוקא בשעת קריאת שמו של רשעות המן.

לעומת זאת, לפי השבלי לקט' – אליבא דרש"י – הרי כל קיומו של המנהג הוא גור של קיום שמחה ותרועה נצחון בלבד. (ולעזרי מתיאורי התרועה נצחון במקרא ובחז"ל הכוללים פעולה נצחון עיי הערשת קול והרמת חפצים. ראה (שמואל א' יח, ו) "ותצאה הנשים...לקראת שאול...בתפתים בשמחה ובשלישישים". וראה 'זנוחמא' (קדושים ט מהדורת 'שלמה בוכרי') "טלו מקליכם ומגליכם וצאו עליו... ואמרו שלנו נוצח שלנו נוצח", ו'בפסיקתא דר"כ' בפסיקתא ולקחתם אותם ב (מהדורת מנדלבס) ח"ב עמ' 406) "ולית און יודעין היילן אינן ניצחיהו, אלא ממה ישראל אין זה קשור לעצם וללבושים ואחרונותהם בידיהם און יודעים דשיראל אינו ניצחיהו", וממילא אין זה קשור לעצם קריאת המגילה, רק פעולה של שמחה והפגנה נצחון כולק מהברכה והשבח של מפלת המן שאומרים אחרי הקריאה, וכן אין זה דוקא בשעת הכרת שם של המן אלא גם של ורש. וכמו כן יש להבין את המשמעות של הכאה ברגל. כביטוי גופני וממשי של נצחון ושבת, מעין ריקוד של שמחה, ברגל. ובכובד שאין להתפלא על השוני בקיום ובמשמעות של מנהג. כי יתכן שאף צרפת הו חלוקים באופן קיום ובמשמעות של מנהג זה. ותופעה זו יש לראות כמעט בכל מנהג ומנהג.

13. סי' תרצ' אות י', במהדורת 'מפעל הסוד'.

14. בשבלי יז, יד.

15. משבלי יז, י.

16. מו"ב יז, יב' עכ"ל.

חתרו (ושם מוסף): "מחה אמחה" בגימ' זה המן". ונראה מדבריו שהשני עניינם שיש במנהג זה הם לפי דעת האר"ה שני שלבים במחשבתו ובתפניתו המנהג (א) לכל לראש ה' בכך ענין של מחיית עמלק. (ב) וענין המנהג כפי שהבני אותו בצרפת ובפובליצא, שזה טעם "ירשם רשעים ירקב". והיינו, שצורת עיקר גור של המנהג הוא רק מטעם "ירשם רשעים ירקב".

17. סי' תרצ' סעיף יז.

מנהגי ישראל

הרמ"א מראה לנו אפוא בזה השתלשלותו של מנהג הכאת המן בבית-הכנסת כפי שמוכר לנו כיום. מראשית היה המנהג להכות רק על ציור המן או כתיבת שם המן, משום מחיקת זכר עמלק. ואח"כ נשאר לנו רק הענין להכות המן בשעת זכירת שם המן אפילו בלי מחיקת שמו וצורתו.¹⁸

לכאורה משולב בהגהה זו שני המקורות ממנהג זה. כי כפי המעיין בלשון הראשונים, הרי במנהג כפי שמתאר בספר 'המנהג', אינו מוזכר כלל את ההכאה ברגל, ורק ה'שבלי לקט' מוזכר את ההכאה ברגל. ומאידך ב'שבלי לקט' אינו מוזכר כלל את ההכאה בעת קריאת המן במגילה, ולכאורה הרי לעיל ביארתי ששני מנהגים נפרדים הם? אך לאמיתו של דבר נראה, שהרמ"א בתיאורו, אינו מתכוון כלל לה'שבלי לקט', אלא מתאר את התפתחותו של המנהג לפועל, כלומר, במציאות¹⁹ כך הוסב המנהג מנקישת חפצים להכאת הרגל.

איפה מכין בקריאת המגילה

הבאנו לעיל מה שכתב בספר 'המנהג' – אליבא דשיטתו – שמקישין כשהקורא מוזכר 'המן ורשעו'. והיינו כשמוזכר לאחריו צור היהודים ובדומה.

אולם מניסוחו של שאר הראשונים – ה'אבודרהם' וה'אורחות חיים', הבאים בעקבותיו – יוצא, שאינם מגבילים את המנהג ל'המן ורשעו', אלא בכל הוכרת המן מקישין ומחזקים את שמו²⁰. אך בדורות מאוחרים אנו מוצאים 'צלולים' שונים לקיומו של מנהג זה.

ב'מקור חיים' כתב: "בקק"ו [בקהילה] קדושה וזרמיזא, גא. אין מכין רק כשמוציאים לויכו היהודים". ולכאורה כוונתו שמכין עד סוף עשרת בני המן וכפי

18. וראה בספר 'קב הישר', בריקלין תשל"ו, פרק צט, שמביא בשם הגאון מהר"ר העשיל ז"ל [מקראקא], בעל 'זנוחמא' (תורה' גא.), שהיה נהג כשהיה רוצה לנסות את הקולמוס, היה כותב שם המן ורשעו, ואח"כ היה מחק את שמו, כדי לקיים מצות עשה של מחה תמחה את זכר עמלק. וכ"כ בשו"ת 'מלי דאבות' (המנובא לקמן) ח"ג סי' יז: וא"א מריה מרדכי ז"ל בשו"ת 'מנחת הקולמוס', כתב עמלק ונחה אותו לקיים מצוה דכור.

19. ויתכן אולי לשער, שכל שנחפשו המנהג יתור, שגם גדולים החלו להשתתף בו (כי הרי מלכתחילה המנהג ה' רק לתינוקות וראה להלן בפרק 'למי המנהג') ותחילו להכות ברגל ולא באבנים וכ"כ. וענין להלן 'הסעמים' ורמזים נוספים מה שהבאנו ממנהגי רבי אברהם קלוזנר על התפתחות המנהג באופן הפוך מגורלהם לחינוך.

20. ונראה בהסתבר הדברים, לפי 'המנהג' הרי, כפי שביארתי לעיל, עיקר גור המנהג הוא מצד "שם רשעים ירקב", ולכן עיקר מחיקת שמו קשור ברשעות המן כי הרי זה עניינו של "שם רשעים ירקב". שלא יזכר פעולת הרשע; ברם לפי האבודרהם והאר"ה הרי גורו הוא מטעם מחיית עמלק. ואין זה קשור עם פעולת המרשעות של המן, אלא בנין וזכר של עמלק זה קשור בעצם מציאת המן, ולכן בכל הוכרת המן מכים למחוחו.

21. להוציא יאר', הוצאת 'מכון ירושלים' תשר"ב, ח"ב סי' תר"ץ על הגיה סי"ג.

אור ישראל

ב) אך לפי השכלי לקט' בשם רש"י, יסודו של המנהג הוא קיום של שמחה ושח
בתרועות נצחון, על שמיעת מפלת רשע-י שאירע להמן חורש, ולכן אף ממשיך:
"ומשבחין לבורא אשר הציל את עמו ישראל..."¹².

המנהג מובא גם ב'בית יוסף' ו'בהגהת רמ"א':

כך מביא ה'בית יוסף' מנהג זה בשם האורחות חיים, אך בנוסח שונה ממה
שהובא לעיל, וז"ל: "בשמוכזיר את המן ובניו מנקשין התינוקות באבנים או בלוחות
עץ שבידם, וכתוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים. ולמנהג הזה יש
שורש בהגדה ראמרינ כי מזה אמרה את זכר עמלק" אפילו מעל העצים ומעל
האבנים. לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבע. והמנהג הזה נהגין בצרפת
ובפובלינציא ונותנים טעם על-שם רשעים ירקב"י עכ"ל¹³.

אולם למעשה אין הביא את המנהג בשלחנו, וכנגד זה מביא הרמ"א
בהגהת וז"ל: "עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים או
לכתוב שם המן עליהם ולהכותן זה על זה, כדי שימחה שמו על דרך מזה תמחה את
זכר עמלק ושם רשעים ירקב. ומה נשחרב המנהג שמכים המן כשקוררים את
המגילה בבית המדרש. ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבע".

מחברל יסוד זה אף נובעים ההבדלים בקיום מנהג זה בפועל. לפי 'המנהג' היה המנהג
מחקים א. על ידי פעולת כתיבת שמו ומחיקתו, ב. בשעת קריאת המן ורשעו. ג. בלי הכאת ברגל, כי
מעשה של מחיקת דוקא, וכן דוקא בשעת קריאת שמו של קריאת מגילה ולכן יש כאן
לעומת זאת, לפי השכלי לקט' - אליבא דרש"י - הרי כל קיומו של המנהג הוא גיר של קיום
שמחה ותרועת נצחון בלבד. (ולזהיר מתאודי תרועת נצחון במקרא ובחיל הבוללים פעולה נצחון
ע"י הרעשת קול והרמת חפצים. ראה (שמואל א' יח, ז) "ותצאנה הנשים... לקראת שאול... בתופים
בשמוחה ובצלילים". וראה 'תחומא' יקדושים ס מהדורת 'שלמה בוכר' - טלו מקליכם ומגליכם וצאו
עלי... ואמרו שלנו נצח שלנו נצח", וב'פסיקתא דר"ב' בפסיקתא ולקחתם אות ב (מהדורת מגליכם וצאו
ח"ב עמ' 406) "לית אן יודעין הילין אינון ניצחונא, אלא ממה שישאל יוצאין מלפני הקב"ה
וללכתם ואחרונה בידים אן יודעים דשיראל אינו ניצחונא". וממילא אין זה קשור לעצם
קריאת המגילה, רק פעולה של שמחה והפגנת נצחון כחלק מהזכרה וזשבה של מפלת המן שאומרים
אחרי הקריאה, וכן אין זה דוקא בשעת הכרת שם של המן אלא גם של ורש. וכמו כן יש להבין את
המשמעות של הכאה ברגל, כביטוי גופני וממשי של נצחון ושבח, מעין ריקוד של שמחה ברגל.
וכמוכן שאין להשכלא על השוני בקיום ובמשמעות של מנהג, כי יתכן שאף בצרפת היו חלקים באופן
קיום ובמשמעות של מנהג זה. ותופעה זו יש לראות כמעט בכל מנהג ומנהג.

12. מהבדל יסודי זה אף נובעים ההבדלים בקיום מנהג זה בפועל. לפי 'המנהג' היה המנהג
מחקים א. על ידי פעולת כתיבת שמו ומחיקתו, ב. בשעת קריאת המן ורשעו. ג. בלי הכאת ברגל, כי
מעשה של מחיקת דוקא, וכן דוקא בשעת קריאת שמו של קריאת מגילה ולכן יש כאן
לעומת זאת, לפי השכלי לקט' - אליבא דרש"י - הרי כל קיומו של המנהג הוא גיר של קיום
שמחה ותרועת נצחון בלבד. (ולזהיר מתאודי תרועת נצחון במקרא ובחיל הבוללים פעולה נצחון
ע"י הרעשת קול והרמת חפצים. ראה (שמואל א' יח, ז) "ותצאנה הנשים... לקראת שאול... בתופים
בשמוחה ובצלילים". וראה 'תחומא' יקדושים ס מהדורת 'שלמה בוכר' - טלו מקליכם ומגליכם וצאו
עלי... ואמרו שלנו נצח שלנו נצח", וב'פסיקתא דר"ב' בפסיקתא ולקחתם אות ב (מהדורת מגליכם וצאו
ח"ב עמ' 406) "לית אן יודעין הילין אינון ניצחונא, אלא ממה שישאל יוצאין מלפני הקב"ה
וללכתם ואחרונה בידים אן יודעים דשיראל אינו ניצחונא". וממילא אין זה קשור לעצם
קריאת המגילה, רק פעולה של שמחה והפגנת נצחון כחלק מהזכרה וזשבה של מפלת המן שאומרים
אחרי הקריאה, וכן אין זה דוקא בשעת הכרת שם של המן אלא גם של ורש. וכמו כן יש להבין את
המשמעות של הכאה ברגל, כביטוי גופני וממשי של נצחון ושבח, מעין ריקוד של שמחה ברגל.
וכמוכן שאין להשכלא על השוני בקיום ובמשמעות של מנהג, כי יתכן שאף בצרפת היו חלקים באופן
קיום ובמשמעות של מנהג זה. ותופעה זו יש לראות כמעט בכל מנהג ומנהג.

13. סי' תרצ (אות ז) ותופעה זו יש לראות כמעט בכל מנהג ומנהג.
14. בשלח יז.
15. משלי יז.
16. מדברי הבי' עכ"ל. נראה שער כאן הציטוט מהאורחות חיים, וכן הוא 'במטה משה' סי'
חורר (שם מוסף): "מזה אמרה בגימ' זה המן". וראה מדברי שהשני ענינים שיש במנהג זה הם
לפי דעת הראי"ה שני שלבים בדתהות ובהתפתחות המנהג א) לכל לראש ה' בכך ענין של מחיית
עמלק. ב) ענין המנהג כפי שהבינו אותו בצרפת ובפרובנצה, שזה מטעם רשעים ירקב. דהיינו,
שבצורת עיקר גיר של המנהג הוא רק מטעם רשעים ירקב.
17. סי' תרצ סעיף יז.

מנהגי ישראל

הרמ"א מראה לנו אפוא בזה השתלשלותו של מנהג הכאת המן בבית-הכנסת כפי
שמוכר לנו כיום. מראשית היה המנהג להכות רק על ציור המן או כתיבת שם המן,
משום מחיקת זכר עמלק. ואח"כ נשאר לנו רק הענין להכות המן בשעת זכירת שם
המן אפילו בלי מחיקת שמו וצורתו.¹⁴

לכאורה משולב בהגהה זו שני המקורות ממנהג זה. כי כפי המעין בלשון
הראשונים, הרי במנהג כפי שמתאר בספר 'המנהג', אינו מחזק כלל את ההכאה
ברגל, ורק השכלי לקט' מזכיר את ההכאה ברגל. ומאידך ב'שכלי לקט' אינו מזכיר
כלל את ההכאה בעת קריאת המן במגילה, ולכאורה הרי לעיל ביארת ששני מנהגים
נפרדים הם: אך לאמיתו של דבר נראה, שהרמ"א בתיאור, אינו מתכוון כלל
להשכלי לקט', אלא מתאר את התפתחותו של המנהג לפועל, כלומר, במציאות" כך
הוסב המנהג מנקישת חפצים להכאת הרגל.

איפה מכין בקריאת המגילה

הבאנו לעיל מה שכתב בספר 'המנהג' - אליבא שיטתו - שמקישין כשהקורא
מזכיר "המן ורשעו". דהיינו כשמוזכר לאחריו צור היהודים וכדומה.

אולם מניסוחו של שאר הראשונים - האבודרהם והאורחות חיים, הבאים
בעקבותיו - יוצא, שאינם מגבילים את המנהג ל"המן ורשעו", אלא בכל הזכרת המן
מקישין ומחזקים את שמו. אך בדורות מאוחרים אנו מוצאים 'עלולים' שונים
לקיומו של מנהג זה.

ב'מקור חיים' כתב: "בק"ץ [בקהילה קדושה ורמיזא, גא.] אין מכין רק
כשמוגעים לזיכו היהודים. ולכאורה כוונתו שמכין עד סוף עשרת בני המן וכפי

16. ראה בספר ק"ב הרש"י, ברקלין השל"י, פרק עט. שמביא בשם הגאון מהר"ר העשיל ויל
[מקראקא, בעל 'זכות התורה' גא.] שהיה נהג כשהיה רוצה לנסות את חקלמוס. היה כותב שם
המן ורשעו, ואח"כ היה מחזק את שמו, כפי לקיים מצות עשה של מזה תמחה את זכר עמלק. וכ"כ
בשרת 'מילי דאבות' (המבוא לקמן) ח"ג סי' יז: וא"א מידה מרדכי דיל כשה' מנסה ודקלמוס, כתב
עמלק ומחה אותו לקיים מצוה דכור.
19. ויתכן אולי לשער שכל שנחפשו המנהג יתור, שם גדלים החלו להשתקף בו (כי הרי
מלכתחילה המנהג ה' רק להניקות וראו להלן בפרק 'למי המנהג') התחילו להכות ברגל ולא באבנים
וכו"ב. ועיין להלן 'הטעמים ודמויות נוספים' מה שהבאנו ממנהגי רבי אברהם קלויזנר על התפתחות
המנהג באופן הפוך מגדלים להניקות.

20. וראה בדוסברת הזכרים, לפי 'המנהג' הרי, כפי שביארת לעיל, עיקר גיר המנהג הוא מצד
"שם רשעים ירקב", ולכן עיקר מחיקת שמו קשור ברשעות המן כי הרי זה ענינו של "שם רשעים
ירקב". שלא ייזכר פעולת הרשע; ב"ש לפי האבודרהם הראי"ה הרי גירו הוא מטעם מחיית עמלק,
ואין זה קשור עם פעולת המורשת של המן, אלא כנין וזכר של עמלק זה קשור בעצם מציאת
המן, ולכן בכל הזכרת המן מכים למחוקו.
21. להיחות יאיר, וצאצא מכן ירושלים תשר"ב, ח"ב סי' תר"ט י"א.

מנהגי ישראל

ולפי גירסת האורחות חיים³³ כפי שחזבאה ב'בית יוסף' מביא גם כשמוכרין את 'בני המן' יש להכות³⁴.

אולם למעשה כבר נהגו בהרב קהילות ישראל להכות ברגל בכל פעם שמוכרים שם המן, וכמו שאכן מובא באורחות חיים ובאבודרהם ובפשוטו לשון שמוכרים סתם שמכין בהמן, והיינו בכל מקום שמוכרין המן, וכמו שמעיד גם היעב"ץ על אביו³⁴.

למי המנהג, לחינוקות או גם לגדולים?

כבר הבאנו לעיל לשון הראשונים שמוכן נראה שהיה זה מנהג מיועד רק לערים וקטנים. וכלשון המנהג 'מנהג החינוקות' והאבודרהם 'מה שנהגין החינוקות' והאורחות חיים 'ומה שנהגו... שלוקחים הנערים' וכ"כ במהר"ם שיק³⁵: "דמאי היה אמנא יש שמהר"ל יכה, ודיכן נמצא מנהג זה בגדולים? המנהג רק בקטנים".

אולם ב'שבלי הל'קט' כתב: "ומכין ברגליו או אפן על אפן ומשברין קדירות כשמעם שבר המן וורש", ולא כתב שכן נהגו הנערים או הקטנים. וכך הוא ב'תניא רבתי'³⁶.

גם מלשון 'מנהגי מהר"ל': "שלא היה מקפיד להכות המן כמנהגו" מבראר בפשוטו שכל העולם כן מכין, רק הוא לא היה מקפיד להכות.

וב'מנהגי ורמיוא' כותב: "כשאוחרים ויכו היהודים... מכין כולם". מבראר ג"כ דכולם מכין³⁷.

גם ב'מקור חיים' (שם) כתב: "וראיתי המונים נשים דורסים בכח ברגל על הארץ כשמוכרין המן. מבראר דכל הקהל מכין בהמן".

בסידור הרי"י עמדין³⁸ מביא המנהג לכתוב שם המן על עץ ולקטש עליו, ומוסיף:

33. השווה דברי המקור חיים' והמנהגי ורמיוא'. שמכים ויכו היהודים עד סוף עשרת בני המן. גם בארץ מצרים התקבל המנהג להכות רק בעת קריאת עשרת בני המן, ראה 'נחל מצרים', הל' פורים סעיף י'.

34. ראה להלן ליד הערה 38.

35. חזקוני סי' רטו, קטע השני.

36. תנין שם ב'שבלי לקט' שם שעל מנהג זה מסיים: "וכל זה אינו חובה אלא מנהג טוב".

37. ואילו מיד לאחר זה כשמביא המנהג לומר הפסוקים הידועים בקול רם מסיים על כך "וכל זה אינו חובה ולא מנהג אלא שמחת חינוקות וקלות לפניהן כדי שישמחו...". הרי שבנהג זה מציין שהם שאינו חובה אף הוא מנהג.

38. אולם בהגהות מביא הנסח מכתב הקצרי: "מכין הנערים מכה רבה". ולפי"ז משמע דרך הנערים הכו וראה שם בהערה 18 שבבאר דאין שום סתירה. דכולם היו מכים ברגליהם, אבל לנערים חזו נוסף לכך כלי נקישות. להעיר ביותר. וכלשון המקור חיים' כפי שמוג: "כלי נקישות עשושין לחינוקות ולקטש בפורים...".

39. "בית יעקב", הוצאת אשכול, ירושלים תשנ"ג. ח"ב עמ' תעב אות יד.

שרואים להדיא ב'מנהגי ורמיוא'²²: "אין מכין המן בכל המגילה, רק כשאוחרים ויכו היהודים", עד סוף עשרת בני המן. מכין כולם, ותו לא".

ומקורו²³ כנראה מ'מנהגות ורמיוא' לרבי יודא ליוא קידרוב²⁴: "ומה שמקשין החינוקות... בשקורא החזן 'ויכו היהודים' ככל אויביהם" עד "עשרת בני המן" ולמנהג הזה יש שורש שכתב בהם שם המן ובניו".

ב'עמק ברכה'²⁵ כשמוחקר נגד אלו המכין בהמן יותר מדי, כותב: "וגם לענין להכות בהמן אין להכות כל מקום שנוכר המן אלא דוקא במפלות, ותו לא, כמו בקהילות גדולות".

ואכן ב'שלמי חגיגה'²⁶ מביא בשם ספר ח"י²⁷ שמחה על אלו שמכים "המן" בכל מקום שנוכר, מסיים: והאף כי כתב הבית יוסף שאין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבעו, היינו מנהג הקדום להכות המן דוקא בענין מפלות לא וולת, ולא כאשר תעלולים עוללו למו להכות המן כל מקום שנוכר²⁸.

ואילו ב'בבן איש חי'²⁹ מביא מנהגו: ואני רגיל להכות ברגלים בשם המן הראשון, הכתוב בפסוק 'אחר הדברים האלה גל המלך אחשוורוש את המן בן המרתא האגגי', וגם עוד שם המן האחרון בפסוק 'כי המן בן המרתא האגגי צורר כל היהודים חושב וכו'".³⁰

בספר 'עותם לבניה' מביא דמנהג ליטא והייסין להכות בהמן רק כשמוכר שמו ושם אביו.

וב'ספר המנהגים' מנהגי חב"ד כותב, שמכין המן במקום שנוכר באיזה תואר, כגון האגגי, הרע וכיוצא בזה³¹.

22. לרבי יוחנן שמש', מהדורת 'מכון ירושלים' תשמ"ח, ח"א סי' יח עמ' רנט.

23. ראה במהדורת 'מכון ירושלים' עמ' 36, במבוא שם. שרבינו החתן יאיר השתמש בספר מנהגים זה.

24. 'מכון ירושלים' תשמ"ז, עמ' רכא הערה ה.

25. לרבי אברהם הלוי חזקוני, אביו של השליח, מהדורת קדושה, ירושלים תשל"ו, דיני פורים, עמ' רמו ומענין שב'קיצור שלח' (מס' מגילה) מביא מנהג זה כלשון, ומשמט קטע זה.

26. הוצאת 'אגודת שלום', ירושלים תשמ"ז, עמ' של-שלו.

27. הכוונה לספר 'המרת המים', ח"ב סוף פרק ג.

28. אף בסוף הגדה יש הספה בחצי ריבוע: אף כבר נהגו בכל תפוצות ישראל להכות בכל פעם שקוראים המן, ושם רשעים ירקב.

29. שנה ראשונה פ' תזריע הל' פורים אות ג, הוצאת 'מרכז הספר', ירושלים תשמ"ז, עמ' קפח.

30. וראה גם ב'ערך השלח' סעיף כד: והמנהג להכות כשמוכרין המן בן המרתא האגגי על דרך מרשעים יצא רשע ומשורר נחש יצא צפע.

31. עמ' קיט. הובא בינטעי גבריאל, הל' פורים, ברוקלין תשמ"ז, עמ' פב הערה כ.

32. וראה גם ב'כור שם טוב' (גאנזן) ח"ב עמ' תקמב אות יא, שכותב שנהגו בני ישראל גדולים וקטנים להכות בפטישים וכיוצא כשהשי"ץ אומר החיות 'המן הרע הזה', וכשמוכר רשימת בני המן, וכשאומר 'אירר המן'.

"ההשגחתי על אני מורי הגאון זצ"ל [ה"ה החכם צבי ג.א.] שהיה מכה ורוקע ברגליו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכור המן".

וב"בן איש חי"⁴³ מביא את דברי העב"ץ ומוסיף: "זאני רגיל להכות ברגליים בשם המן הראשון...".

ובשורת 'משנת יעקב'⁴⁴ לאחר שמביא את דברי המזכיר שיק שמנהג זה דוקא בקטנים, הוא מעיר מדברי העב"ץ בסידורו ומסיים: "ובן ראיתי שגדולי ישראל עשו כן להכות המן בעת קריאת המגילה".

הטעמים ורמזים נוספים

כבר הבאנו לעיל הטעמים העיקריים המובאים בראשונים, והוא מפני "שם רשעים ירקב" וברכי למחוק את זכר המן שהוא מזרע עמלק משום דכתיב: "תמחה את זכר עמלק".⁴⁵ אך כדרכם של מנהגי ישראל שחורה הם, הרי טעמים רבים נוספים נאמרו לקיומו במשך הדורות.

מעניין אפוא תיאורו של התפתחות המנהג כפי שמובא ב"ספר המנהגים לרבינו אברהם קלוזנר"⁴⁶: "זאני הסופר שמעתי שלכן מקישין על האבנים, דקל כל המזכיר הצדיק צריך לברכו ולומר זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר את הרשע צריך לקלל ולומר שם רשעים ירקב, ועתה כשמזכירין את מרדכי אומר הציבור בלחש זצ"ל, וכשמזכירין שם המן אומר שם רשעים ירקב", ומשום דאין הנערים יודעים לומר

³⁹. בג"ל הערה 30.

⁴⁰. לרבי יעקב סג"ל לענאוויטש מקאפוט, חיג עמ' סח"א סי' תרצ, ירושלים תשל"ו.

⁴¹. וראה גם ב"ספר המנהגים" – מנהגי חב"ד, הוצאת קה"ת, ברוקלין תשרי, עמ' 72 הערה 3. שכן נהג כ"ץ אדמו"ר רבי יוסף יצחק מליובאוויטש זצ"ל.

⁴². ומעניין שהרב אש"ח (שבהערה 29) מביא להמנהג להכות בהמן, ואח"כ בסעיף כ' מביא המנהג למחוק את המן ועמלק. והלשונן: מנהג יפה לכתוב "עמלק" ושם "המן" ולמחותם, וקודם שימחק ידרס ויכה עליהם בסנדלו. ולא ימחקם ברוק שבפיו, אלא במים מוחזקים; ואם יש שכר לפניו ימחקם בשכר, ויטמן "זנו שכר ואובד" (משלי לא, ו). ומשמע שהכותה המן ומחיקת המן הם שני ענינים נפרדים, וראה לעיל מה שביארתי בדברי הרמ"א, ואכן כאן רואים שהם שני דברים נפרדים במציאות. וכן מובא להדיא ב"מנהגי ויהי בכל" שב"ילקוט מנהגים", או"ח תשי"ט, עמ' 114 אות 7: סעודת פורים נערכו ברחבת ובשתיית שכר, ונהגו לכתוב בפתקה את השמות "המן, וריותא, ולמחוק אותם בשכר, לקיים מה שנאמר "זנו שכר ואובד".

עוד טעמים בהכנת המן ראה בספר "פרי הדר" על פמ"ג חירד (ירושלים תשמ"א), ח"א בפחא דאגרתא, עמ' כט.

⁴³. "מכון ירושלים" תשל"ח, דיני פורים עמ' עז אות ת.

⁴⁴. מקור מנהג זה הוא מ"מדרש רבי" ריש פרשה מט א ד"ה אהר: "זכר כי היו מטי להמן כפורים אמר ארז המן וארזים בניו לקיים מה שנאמר: שם רשעים ירקב". מנהג זה הובא גם ב"בשר" סי' תרצ אות י': "כשהקורא קורא שם המן יאמר שם רשעים ירקב". ומביא המנ"א סקני"ג. וכן ה' מנהג ברלין. מובא ב"מנהגי ק"ק בערלין" נדפס בנכד לאברהם, תשנ"ט, עמ' רלו אות שיד': "כשעת שאומרים המן, יאמר שם רשעים ירקב". אולם ראה במ"ב שער העין אות נו, וד"ל: ונהג לא העתיק מה שהביא המ"א בשם הלבוש שהיה אומר ושם רשעים ירקב בעת זכירת המן, דאף אם

שם רשעים ירקב נהגו להזכיר להקדים להקדים באבנים כשמזכירין אותו, לומר ירקב שמו מלהכור, בשם ה"ר מנחם זצ"ל".

וכעין זה כתב בספר חלמיוז' ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא'⁴⁵: "זהא הנהגין להקיש כשזוכרין המן הוא בשביל הדינאות שאין יודעין לומר שם רשעים ירקב. כי הוא חיוב לומר כשמזכירין רשע".⁴⁶

ה"מחזיק ברכה"⁴⁷ מביא מה שראה "לאחר חכ"ם בספר כף ונקי כ"י שכתב שהטעם, שראו רז"ל או"ח הגלות המר הזה וחיישי שמא יקום מלך מאומות העולם ויירצה לגזור כגזירת המן לכן [כצ"ל] הנהיגו זה הפרסום ושמחה בהפלה ברחובות ובשוקים למען ישמעו קול רעש גדול ודברים משונים וישאלו מה ראו על ככה ומה הוגיע אליהם ויודיעו ענין המן ויקחו מוסר. וזהו כונת הראב"ע אשר שר בשיר שיסד: "שומעי דבר בן המדת תופל עליהם אימחה". זהו חורף דבריו".⁴⁸

לקמן הבאנו סמך לדבר בשם הלבוש ועוד, מהקרא: "היה א"ם ב"ן הכות הרשע, סופי חיבות המן" וכתב אחריו הכות הרשע היינו שצריכים להכות כשמזכירין את הרשע.

הה"ק רבי פנחס מקאריץ'⁴⁹ מביא רמז נוסף: "כי כל מצות ורבנן יש להם שורש בחורה, והיינו חיבה שיש לה ב' פירושים חששו חכמים לשניהם, כגון: והניף את העומר, פ' תנופה והרמה, ויש לפרש גם מלשון מניף כנפה, על כן צריך להניפו ב"יג נפה".⁵⁰ וכן יום כיפורים נקרא יום מחילה, ויש לפרש ג"כ לשון תופים ומחולות. על כן בנות ישראל חולות בכרמים".⁵¹ וכן כאן: תמחה את זכר עמלק יש לפרש מלשון מחי ומסי [לשון הכאה ג.א.] בשעת זכר עמלק".⁵²

נימא דהא לא חשיב הפסק משום דהוי מענינו של יום וכדומה סוף סי'ג, עכ"פ יוכל לצמח מה קלקל גדול שלא ישמע אז איזה חיבות מן השי"ע על ידי זה ולא יצא אז בקריאת המגילה, לכן טוב שלא לומר כלל. וראה גם מה שכתב בזה בשורת 'אגרות משה', ח"א אורח סי' קצב.

⁴⁵. "מכון ירושלים" תשל"ט, דיני פורים עמ' קט ב"הגהות המנהגים" הערה נה, וראה שם במבוא עמ' 17 של מי זאת הגהות.

⁴⁶. ומשמע מראשונים אלו, שבעצם המנהג לומר "שם רשעים ירקב" כשמזכירין המן ומנהג "הכות המן" הוא מנהג אחר, רק שהגדלים היכולים לומר שם רשעים ירקב אין נהגין להכות. והקטנים נהגין להכות במקום לומר שם רשעים ירקב. ובהו מובן מה שכתבו רוב ראשונים שמנהג הכאה הוא רק לקטנים, ולכן בומננו שאין נהגין לומר שם רשעים ירקב אפי' הגדולים, המנהג שכל הקהל מכין בהמן.

⁴⁷. להחיד"א, בסוף סי' תרפ"א קריא, ירושלים תשנ"ו.

⁴⁸. וראה ב"פיה ללב" שם שתמו על המחזיק ברכה דה"פ חזונא מדברי ה"ב"ל-ב' בהלכות אלו סי' מה שכתב: "זמנים הרבה הקנו חכמים בקריאת המגילה כמו שמפורש וכו'. ובה"ז הואיל ומסתכלין בה... ואם היו זמנים הרבה היגשו הארזים בדבר, ואפי' שוכרין נס חנוכה ערשין ח' ימים ולא חששו להז אפשר לפי שאותה מצוה היא לזכרון הנס של שמן לא לזכרון נס נקמת הארזים. אבל זה שהוא זכרון נקמת הארזים יש לחוש שלא יקנאו על זה".

⁴⁹. 'אמרי פנחס', מהדורת 'פרנקל', תשמ"ח, עמ' קלט אות רמ.

⁵⁰. ראה מנחות עז, ב.

⁵¹. ראה תענית כז, ב.

⁵². וראה שם במדור מעשיות וספורים, עמ' רלו אות לו, מה שספר הה"ק רבי פנחס מקאריץ

רבי אליהו הכהן האתומי⁵³ כותב טעם הכאת המן: "יקבלתי דכשמכין המן כשמוכרין שמו ושם אשוחו ובניו, עושה הקב"ה שירגישו ההכאות כדי שיקבלו צער, יען שכל הבאים לעולם נחשב כאילו בימייהם נעשה הנס, לפי שאם נתקיימה עצתו לא היו באים לעולם, לכן כל האב לעולם צריך לעצרו. ולכן עושה הקב"ה שירגישו ההכאות שמכים בהזכרת שמו".⁵⁴

ובכינו זה כותב גם ב"רוח חיים"⁵⁵: "מרגלא בפומיהו דאינשי דהמן לוקה במכות הללו בכל שנה ושנה בגיהנם. ונראה על דרך שדרשו רז"ל במכילתא פ' בא שבעת מכות בבורות לקו גם המצרים בבורות שכבר מתו בקברם. ובוה פירשו המפרשים יו"ך כל בבור בארצם. כמו כן בהמן שהוא לוקה בהיותו בארץ".

וביחזק סופר⁵⁶ כותב טעם נוסף: "כדי להרעיש ולבלבל אוזן השומעים שלא ישמעו שם זה המחוי האנגלי⁵⁷. ובשרית מילי דאבות⁵⁸ מביא ג"כ טעם ששמע מרבו החתם סופר, ביתר פירוט: "הנה שמעתי מאדמו"ן הגאון מהרמ"ם זצ"ל טעם נכון על הכאת המן, יען שאנחנו עושין קריאת המגילה למחות עמלק, ויוקשה כי מעולם לא זכה עמלק לזכרון שמו כל כך פעמים רק ע"י קריאת המגילה... וא"כ לא נמחה שמו, והנה אמנם אין זה זכרון כי הלא אי אפשר מבלעדי להזכירו למען נדע ענין ההוא, ולכן אנחנו מרעישים ומקשקשים למר אינו רוצה לשמוע שם זה כלל, אבל מזה נעשה ההכרח הוא על, והכל הוא רק להראות שאין אנחנו רוצים לשמוע שם זה. ע"כ שמעתי".

ב"ספר מטעמים" מביא טעם שמכין להמן בקריאת המגילה ובפרט כשמוציאים

זצ"ל: "שפעם אחר גור שר אחד בטטאמבל שלא להכות המן שהיה מורע עמלק, והעמיד ישמעאלים אצל כל ביהכ"י, הנכס זקן אחד בביהכ"י והכה המן. וכל מה שאומרים לו היהודים לכל יכה שהם בסכנת חיו על לא שמע אליהם כלל ועשה את שלו והכה המן. ורצו הישמעאלים השומרים לבטל לביהכ"י ולא יכלו לבטל לפתח. ונעשה רעש גדול בעיר עד שהגיע להונג וסיפורו לו כל המעשה הוציאו לחלוט לשר הנל לפי ביהכ"י. ומסתמא אותו זקן היה אליהו דל".⁵⁹

53. בעל ה'שבעט מוסרי', בספרו 'מדרש אליהו', מגילת אסתר סו: הובא בספר 'קב הישר' השלם, ירושלים תשנ"ט, חי' עמ' תקכו הערה טו.

54. השוה מה שמוכר בשם ר"י חסיד: "פעם אחת שאל הגמון (מרגשבורג) את ר' יהודה

חסיד: למה אתם דופקים על הכתלים כשאתם מוכיחים את המן? אמר לו: כל כך דופקים שאנו דופקים, השדים דופקים לו בגיהנום. אמר לו: מנא לך? בא ואראך. הלך עמו והראהו בפתח גיהנום וראה שהכיתו. פתח אותו הגמון ואמר: אם הייתי אצלכם הייתי מסייע לכם להכותו. מכובד-י שחזר תלמידו של ר' אלעזר מגרמייא (בעל ה'דרכה'), ונפס באספות' צה עמוד א. הובא ע"י יריט לוינסקי במאמרו 'היצר הכו את המן בתפוצות ישראל', ח"א תשי"ז עמ' 28.

55. איומרי תרמ"א, ר"צ ירושלים תשנ"ח, ס' תרצ"ו אות ט.

56. הגהותיו בשו"ע ריש ס' תרצ.

57. וכן מבואר ב'מנהגי חתם סופר', ירושלים תשל"ב, פרק ט אות ה: "חזיק במנהג להכות

המן".

58. לרבי ישראל יוד מרגליות פה"י, מח"ס 'מחלות מחזניים', (דרך אגב: אלו מופנה השוכחות

של המהדרים שיק בנידון זה), ירושלים תשל"ו, חי' אורח ס' יג.

59. לרבי יצחק ליפשיץ, אדוק תשנ"ג, עמ' קמב אות ד.

מנהגי ישראל

לפסוק יובא המן: "משום דכתיב" ⁶⁰בבא רשע בא גם בזו ועם קלון חרפה, סופי חיבות המן, הוא היה בזוי בן בזוי, ואח"כ מביא טעם נוסף: "דכתיב במגילה חמישים וארבע פעמים המן, ובא הרמז - מזה אמהה - שחמישים וארבע פעמים תמחה אותו כמנין אמה' עם הכולל".

המערערים על המנהג

אך בדורות מאוחרים קמו מערערים למנהג זה מטעמים שונים. במחזור 'מעגלי צדק' כותב: "יותר ראוי לבטלם בזמננו זה מלקיימם, לפי שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו ומעלילים עלינו עלילות רשע, והדברים באים לידי סכנה".⁶¹

ב'מנהגי ורמיישא' כתב רז"ל: "אין מכין המן בכל המגילה, רק כשאומרים יו"כ והיהודים, עד סוף עשרת הני המן, מכין כולם, וחו לא". ובמקום אחר⁶² מוסף: "זמנהג כשר הוא, מאחר שכל אדם חייב במקרא מגילה, אם יבוא להכות המן בכל מקום שקורא החזן המן במגילה, היה ביטול גדול בקריאת מגילה, אבל עשרת בני המן נאמרו בנשימה אחת, אף אם מאריכין בדכות המן ההוא אין בא מזה ביטול קריאה, כי החזן שותק אחר שהיה קורא עשרת בני המן עד שפסקו מלהכות, ואח"כ חזר וקורא".

הפרי מגדים⁶³ כותב על מנהג זה⁶⁴: "ומ"מ יצא שחרם בהפסד שמבלבלין הרבה, והש"ץ ישתוק בעוד שמכין, וגם זה אין נכון שאסור לחתולה להפסיק יותר מדי מכדי נשימה שנקראת מגילה".

ב"פסל לל"ז" מביא כמה טעמים נגד מנהג (א) "אשר חבקק הארץ לקלם ומאבדים כוונת הקורין את המגילה וכוונת השומעים", ומביא מש"כ הרב "אורחות ישר" (פרי"ט) "דלא יפה הם עושים להכות המן על העצים ועל האבנים, שמבלבלין את הקהל מלשמוע קריאת המגילה". (ב) "שעושים השחתה בבית הכנסת ובבית המדרש שנטולין בידם כלי משחית לחבל בכל אבן ומקבות והגרזן כל כלי ברזל המורש שנטולין בידם כלי משחית לחבל בכל אבן ומקבות והגרזן כל כלי ברזל

60. משלי יח, ג.

61. מחזור למנהגי אשכנז, וניצא שכתב, דיני מגילה. הובא ב'מנהגי ורמיישא' ח"א עמ' רס

הערה 16.

62. ולשון זה בדיוק מופיע בהגהות ל'מנהגות ורמייא' לרבי יודא ליוא קידוב, 'מכון ירושלים'

תשמ"ז, עמ' רכא הערה ה.

63. ח"א ס' יח עמ' רנז.

64. ח"ב עמ' רג.

65. שם, 'אשל אברהם' סק"א. הובא גם במשני סק"ט.

66. והגם שכתוב זאת על דברי המגיא שם סק"א שמביא את ה'לבוש', 'שיבועה שאומרים

המן יאמר שם רשעים ירקב', מ"מ מאי נפקי' בין זה להכאה בהמן. וגם המגיא כותב זאת על הרמ"א

שכתב מנהג הכאה בהמן. ועוד מהמשך דברי הפמ"ג 'הש"ץ ישתוק בעוד שמכין' משמע דמיידי על

הכאה בהמן ולא דוקא על אמירת שם רשעים ירקב.

67. לרבי יצחק פאלאג'י, אומ"ר, חול"ו, חי' ס' תרצ אות טו.

ומכין על רצפת אבנים ועל הספלים וקירות שבבית הכנסת ובבית המדרש שעוברין על איסור כל תשחית ועל לא תעשון כן לה' אלקיכם, דאיסור זה איתיה נמי בבית הכנסת ובבית המדרש.⁶⁷ ג. כטעמא של ה'מעגלי צדק': 'דהייש נמי לסכנה מן הגוים שיבקשו עילה לבוא בעלילה כמנהגם בפרוס הפסח חלילה'.⁶⁸

ובאמת שכבר ב'מנהגי מהרי"ל'⁶⁹ מבואר שלא היה מקפיד להכות המן (אפילו פעם אחת!) כמנהג.

המצדיקים מנהג זה

ברמ"א אחר שמביא מנהג זה מסיים: "ואין לבטל שום מנהג או ללעג עליו כי לא לחנם הוקבע". והיינו שבזמנו היה אלו שרצו לבטל מנהג זה והוא יצא להצדיקו?

אחריו יצא ה'לבוש' להגן מנהג זה: "ונזהגין התינוקות לנקש בשמעם שם המן, ויש להם סמך משום דכתיב שם רשעים ירקב. וכתיב מחה אמהא את זכר עמלק. ולכך יש לכתוב להם שם המן על העצים שמנקשים בו וע"י הנקשה ימחקוהו. סמך לדבר והיה אם כ"ן הכות הרשע סופי תיבות המין", לפיכך אין להם לבטל מנהג הנקשה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן".

68. וראה בספר 'מליץ יושר' (מנהגו אמשטרדם), אמשטרדם תקס"ט, ג, ב לאחר שמביא מנהג הכות המן בקריאת המגילה כותב, ח"ל: וראה כמה איסורים יש בזה: שחוק וקלות ראש – הבנים אינם שומעים לקול אביהם. רוב העולם אינם יוצאים בקריאת המגילה, אינם שומעים כי אם חלק ממנו, כי אינם יודעים הדין שיאמרו הנספים שלא שמעו בעצמם, ובלבול הקריאה, חזקת ואטלולא בעיני העמים, וגם כן חשש סכנת נפשות. כי המתענים צריכים להתענות עוד יותר מחמת עיכוב ההכאה, גם הרעש והחומה שזה גורם וזיק לחלשים ובלקל יכול לבוא לידי חולשה וסכנת נפשות. משא"כ במגילה מלה מלה בגורים בראים וחזקים, וגם הבנים היו שומעים לאביהם שהיו מקריקים לשמיע המגילה מלה במלה. וכוונתו היו הקטנים מכים ולא הגדולים כאשר עושים עכשיו. והקרא את המגילה אינו יודע באיזה מקום הוא עומד, וגם הספרדים היו להם מנהג זה, וכשראו הרע היוצא מזה בטל אותו. הובא ב'מנהגי ישראל' ל' שפירב ח"ג עמ' קנח הערה 120.

וראה ב'ילקוט יוסף' חלק תמישי, מתעדים, עמ' רצא סוף הערה כו, שהיה רבני ספרד נמנו וגמרו שמצוה לבטל המנהג הזה, דבר גזירי, ושכל הרעה בקיומו של המנהג הרע הזה ומלמד עליו זכות אינו אלא טועה שגורם לחילול ה', ע"כ. ושאריו ליה מאריה לכתוב כך בדבר שהובא כבר בספרי ראשונים, ושרבינו מאור הגולה הרמ"א כותב ע"ז: "ואין לבטל שום מנהג או ללעג עליו כי לא לחנם הוקבע".

69. מהדורת 'מכון ירושלים', ירושלים תשמ"ט, הלכות פורים, עמ' תכו אות יב.

70. לפי אחת הנוסחאות שם. (וראה בשו"ת 'מהר"ם שיק' חיד"ק סי' רטו קטע השני, משיב לפרש הנוגת המהרי"ל. וראה משיב ע"ז בשו"ת 'פרי השרף' ח"ג סי' מב בסופו, ואין שהוא מבאר הנוגת המהרי"ל, ולפי הנוסח המובא כאן "אפילו פעם אחת" דבריו שם צ"ב).

71. אולם להעיר שלאמיתו של דבר, לשון זו כבר מופיעה בארוחות חיים שמוצא בבית יוסף: "לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבעו, ויתכן שכבר בימי לעגו על מנהג זה במשעב את הקריאה וכו"ב".

72. בסי' הר"צ אות יז.

73. דהיינו המשך הקרא והיה אם כן שסופי תיבות המן כתיב בתריה 'יכות הרשע', רמז זה

מנהגי ישראל

ובדור מאוחר יותר אנו מוצאים את רבי צבי הירש הורוויץ⁷⁴ בספרו 'לחמי תודיה' התמרמר על "זה איזה שנים, חדשים מקרוב באו לבטל המנהג שהיה מקדם, מה שמכין התינוקות את המן".⁷⁵

בשו"ת 'פרי השרף' יצא להגן על מנהג זה בלהט וכוותב: "הדבר פשוט שבדוראין אין לבטל מנהג כזה, ולא לחנם הופיע רוח הקודש בבית מדרשו של הרמ"א, שלאחר שהביא זה המנהג מסיים: 'ואין לבטל שום מנהג' וכו', ולמה לא כותב כן במקום אחר ג"כ, כגון בסימן חלב סוף סעיף ב שכתב: 'ונזהגין להניח פתיתי חמץ' וכו', ולא כתב שאין לבטל, ואדרבה כתב: 'זמיהו אם לא נתן לא עכב', וכאן כתב: 'ואין לבטל', אלא כיון... וידע שידיו הדבה אנשים אשר ילעגו על זה המנהג או שיאמרו שקול הרעש צללה באונם, וזאת הוזהר כאן באזהרה כפולה ומכופלת שלא לבטל". עיי"ש מה שהאריך בזה.

מנהגים שונים

כבר הבאנו לעיל מה'שבלי לקט' שכתב: "יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט אשר הנ"א, ואומרים 'ברוך מרדכי' 'ברוכה אסתר', 'אור המן' 'אורח זרש' ומכין ברגליו או אבן על אבן ומשברין קדירות כשמעם שבר המן הורש, ולאחר זה עומדים הציבור ומשבחים לבוא שהציל את עמו ישראל. ואומרים מי כמוך גי'פ...". ומבואר מדבריו שהכאת המן הורש לא היה בעת קריאת המגילה, אלא לאחר מכן בעת אמירת 'אור המן' באמירת 'ושונת יעקב' שלאחר קריאת המגילה.⁷⁶

בספר 'אור יהודה' מביא מנהג לוב שבהגיע הקורא את המגילה למילים 'המן הרע הזה', להכות באצבע על המלה 'המן' שבמגילה.

ב'כורסידותאן' היה המנהג, שגם בהזכרת שמו של 'המן' בתפילת "על הניסים" שבשמונה-עשרה מקימים רעש גדול ע"י מהיאת כפיים ורקיעת הרגליים על הרצפה.⁷⁷

מביא גם ה'מוטה משה' (סי' תחרי, מהדורת 'אוצר הפוסקים', עמ' שג) כחלק מרבני האוהרות חיים. ובימקור חיים' להחרי סי' תרצ. וכ'מוטה משה' מוסיף: "מחה אמהא בגימטריא זה המן. ורמז זה מבואר כבר ב'כעל הטורים' על אתר, וב'דיוקן' ה'ל' פורים סי' רלה.

74. רבה של פרנקפורט דמיין, ובנו של הרד"ק רבי פנחס הורוויץ יציל בעל התפלה.

75. תוכנה ז' אור תקיט, מד, א. – חידושי הלכות ואגדות. אוספיק תקיט, ר"צ ג' תשי"ז,

76. וראה בהערות 'מנהגי וירמייאש' שם שחופעה זו בא מכה המתחדשים. וכך כותב גם מ' סמט במאמרו 'השנינים בסדרי בית-הכנסת', 'אספות' ספר המישי עמ' שמו.

77. ח"ג סי' מב.

78. גם ב'על מצרים' מבואר שנהגו להכות כשאמרו 'אור המן' לאחר קריאת המגילה.

79. אוסף מנהגי לוב, אה"ק תשנ"ד, עמ' 17.

80. מנהגי יודות כורדיסותאן, ב'ילקוט מנהגים', עמ' 199 אות 7.

ומעניין שב'לובי' היה המנהג שכאשר מגיעים לפסוקים "איש יהודי", "בלילה ההוא", "ויאמר הרבונה", "ומרדכי יצא מלפני המלך", "ליהודים היתה אורה ושמחה", מוחאים כל המתפללים כפיים, והילדים מקימים רעש גדול ברקיעת רגלים, ברעשנים וכדומה, וכן עושים לאחר סיום קריאת הפסוק האחרון של המגילה.⁸²

בין גראגער לדריידעל

ב'טעמי המנהגים'⁸³ מביא: "טעם שמשחקין בדרעדיל (סביבון) בחנוכה, ובפורים בגראגער (רעשן). דבחנוכה לא היתה התעוררות מלמטה, רק מלעילא כי לא עשו תשובה כהוגן, רק השי"ת ברחמיו, לכן משחקין בדרעדיל, ואוחזין אותו מלמעלה, ובפורים שגזרו צום, ושק ואפר יוצע לרבים, והיתה התעוררות מלמטה, ע"כ אוחזין מלמטה".⁸⁴

81. ממנהגי יהדות לוב, ב'לקוט מנהגים', עמ' 232 אות י מספר 2.
82. ומנהג זה הוא להראות שמחה במקומות שהיה ניצחון ליהודים, לעומת מנהג שאר המקומות להכות כדי למחות ולמחות את שם המן ובניו.
83. מהדורת 'אשכול', ירושלים חשיד, עמ' שסח-שסט, אות חתנט, בשם ספר 'קרבן עני בשם הריצ"א זצוק"ל'. וראה מה שמוסיף שם בקונטרס אחרון אות ח בשם ספר 'אזור אליהו'.
84. עור בחילוקים בין דריידיל לגראגער, ראה במאמרו של ידידי הרב יצחק טעסלער 'הדריידיל' (סביבון) בחנוכה, 'אור ישראל', גליון יד עמ' נה, בפרק 'בין סביבון לרעשן'.

לפני ולפנים

איתא בזהר הקדוש פורים על שם יום הכיפורים דעתיד להיות משתנה מעינוי לעונג, כי ביום הפורים נכנס הכהן גדול לפני ולפנים, ועל זה כתב [ויקרא טז, ב] ואל יבא בכל עת, רק ביום מיוחד, ועל ידי תענית כל בני ישראל ועיניתם את נפשתיכם, ובימי הפורים כתיב אבוא אל המלך כו' לא כדת, במקום שאין רשאים לבוא בכל עת, רק בפורים ניתן רשות להתגלות אור הנעלם בל עת. (שפת אמת)

החברה העברית לזכרון-ע"ם

תל-אביב, ת.ד. 314

ביצור חברי זמן המזן בתפוצות ש"ה יסקוט פולקלורי לפורים

מאת

יוס-טוב לוינסקי

התכנית
תל-אביב.
פורים.
תש"ז

פתח דבר

המן האנני צורי היהודים מצאצאי אג מכר עמלק היה דור י"ז לעמלק
בן אליפו, בכור עשו, ע"פ המסורת המדדית.

מצות-עשה שבתורה, "מזה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים"
בזמנא אישוא עד גמירה בימי מרדכי ואסתר — המן האנני ועשרת בניו,
שרידי אחרון לגזע עמלק, נתלו על העץ, אך לפישה אין עוד גמירה. הסיסמה
שבתורה, "מלחמה לנו בעמלק מדור דור" התמונה במסורת העברית עם תקנת
מרדכי ואסתר, "הימים האלה נזכרים ונעשים מדור דור" ונקבע המנהג של
אלחמה ונקמה בורעו של עמלק — בשעת קריאת המגילה בימי הפורים בכל
שנה ושנה. תחילה הסתפקה מלחמת נקם זו בהנאה בלשון, קראו את שם
המן ונעשרת בניו. בגשימה אחת, כתבו את המן ועשרת בניו בצורת "אריז"
על גבי אריה — שלא תהא להם תקומה, קצרו והאריכו להם אילו אותיות,
ללעג, וכי"ב. מפלחו של המן נעשתה עיקר בקריאת המגילה כאמור: "מחיקו
קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו ר' שמעון בן יוחי אומר
מגילתה הווא" במקום שהיתה מפלחו של המן (ירושלמי, מגילה, פרק ב',
ע"ג עמ' ב').

במאות הראשונות של הספירה פשט המנהג לשרוף את דמותו של המן
בפורים או לצלוב אותה בעסק גדול ואח"כ לשרוף. אולם משפשטה השמועה
בארצות הנוצרים שהיהודים רואים בתלית המן ושרפתו גם את צליבת ישו
הנוצרי (שניהם נתלו לפי מסורת-עם ממחרת הפסח), גורה הכנסת הנוצרית
על נקמה מעין זו ולא נחתרשן אלא לאחר מאות רבות בשנים. בארצות
אשכנז ואיסלמיה, כחלק של קומדיות הוצגות פורים.

בימי הבינים נקטו גם דרכים אחרות לעשות נקמה. בהמן ובדורעו:
"מחיות עמלק" ע"י הקשה באבנים שכתבו עליהן שם המן, הקשית בפטישים
ובכלי-נשק, רקיעה ברגלים וכד'. נוצרו כלי הקשה מיוחדים לפורים, דומים
בחלקם לאלה של הנוצרים, בהם הכו בערבי פסחים את יהודה אשכנזיות.
בהנאות אלה כיוונו היהודים להתנגס גם בשאר אויבי ישראל, בני דורם,
שראו בהם ילדי רוחו של המן האנני. מכאן הביטויים כמו "תבוא עליו מפלת
זמנך וכי"ב שנעשו שגורים גם כפי שאינם יהודים (ראה דויטש, שפריכה,
לכסיקה, וואנדר, ברך, ה', ע" 1400), או משל האוקראיני: "ביטש יאק זיידוב-

סקאבו גאמאנא" — יכו כאת המן של היהודים (ילינק "האסיף", תרמ"ז, עמ' 120). ברוסיה יאמין ההמן שאם יום יבדוקיה הקדושה חל בפורים — יעניש ה' ויצליף את שניהם גם את המן וגם את הקדושה שגלותה אליה. ואז ירדו שלגים וסופות לעולם (השווה ש. טשרניחובסקי, ברלה חולה: "המן שלכם ויבדוכה יוצאים במחולות כיום). כלי המשחית להכות בהם את המן ולהרעיש בבתי התפילה בעת קריאת שמו, נוהגים עד היום בכל עדות ישראל ורבים המנהגים ושונים בהם תכסיסי המלחמה והנקמה.

חיבורנו זה נסיון ראשון הוא לרכז את החומר המתאר כיצד היכו את המן במרוצת הדורות בכל תפוצות ישראל. לא תפשונו מרובה, ויבואו היודעים וישלימו.

החומר מחולק לג' שערים:

(א) דברי קבלה — לקט מתוך ספרותנו העתיקה, ספרות התלמוד והמדרשים, דברי הימים, ספרי דינים ומנהגים.

(ב) כתובים — לקט מתוך ספרותנו החדשה, תאורים, זכרונות, חזויות וכיו"ב.

(ג) מפי העם — מבחר תשובות שנתקבלו בחברה ל"ידע עם" על השאלה שפורסמה בשמה, ערב פורים, תש"ו: "כיצד היכו את המן בתפוצות ישראל?" התשובות ניתנות בזה, בשם אומרן.

בינתיים, לאחר עריכת החוברת וסידורה, נוספו אילו מקורות ותשובות ואנו נפרסמם בהודמנות אחרת.

* *

נביעה"נא רחשי תודה לרבי ש. ח. קוק שטרח והעיר לנו הערות נכונות, לציייר אביגדור סטימצקי, שצייר אילו תמונות לפי תאורנו, בהבנה רבה, לה' אפרים דוידזון (רמת-גן) שהבין לדובב שפתי הורים, על ידי תלמידיו, ולהמציא לנו כמה תשובות יפות על הנושא שלנו, לה"ה זכריה כהן, שו"ב בנהלל, יהודה רצהבי, שלמה מאמו מירושלים, אהרון באביות, איש בוכרה, מיכאל גיל, איש אפגניסטן ואחרים, על תשובותיהם הממצות, ואחרון-אחרון, להנהלת החברה העברית ל"ידע עם" ולמוכירה מר יעקב צדקוני שטרחו לא מעט למען פרסום החוברת, שהיא ראשונה בסידרה.

ל. ל.

מחזה אמחה

"מחזה אמחה" בגימטריה "זה המן" — לכן אין להלעיג על המנהגים (להכות את המן). כי לא לחנם נקבעו, והמנהג הזה נוחגו בצרפת ובפרובאנציה ובותנים טעם על שם ה"שם רשעים ירקבו", וסימן לדבר: והיה אם בן הכות הרשע — סופי תיבות המן. כלומר: להכות המן הרשע. (מטה משה).

מחזה תמחה

הגאון ר' השיל, כשהיה רוצה לבסות את הקולמוס היה נותן שם ע מ ל ק או שם המן וזרעו אחר-כך היה מוחק את שמם כדי לקיים מצוות עשה "מחזה תמחה זכר עמלק", כי אנחנו מחויבים להתפלל על מחיית עמלק. (קב הישר, פ' צ"ט).

מחזה זו הכאה

רבי פנחס מקורין פירש: מה שמכין את המן, רמז הוא מן התורה, שנאמר: "מחזה תמחה את זכר עמלק" — מחזה זו הכאה, כמו מחי ומסי (טעמי המנהגים ומקורי הדינים, אי"ש שר"ב, חלק ג', ע' 222, ובס' "ירח למועדים", חלק מועד ימי שמחה, מובא זה בשם ס' קדושת לוי, לקוטי פורים).

לנקום נקם-אל

לנקום נקם אל
בני ישראל
בלץ המגאל

איש חרפתי

בא זדון קלון
עד קץ מלון
פליטי וילון

לכרות בריתי

זכרו להכרית

שמו עד אחרית

מצות עברית

היתה אתי.

(מאורה לפורים)

ישועה על ידי נקמה בהמן

אך לישראל באה ישועה על ידי הנקמה, כמו זאת שעל ידי הנקמה מהמן וממשפחתו ועוזריו באה ישועה לישראל. (אבודרהם, סדר תפילת פורים, בפירושו לברכת הרב את ריבנו).

הכאת המן בקריאה ובכתיבה

את המגילה קוראים כרגיל בהטעמה. ארבעה פסוקים, המדברים בכבוד מרדכי ואסתר ובשמחת היהודים, הנתיגו משנים קדמוניות לומר בבית הכנסת בקול, פה אחד, יחד עם החזן. ויש מקומות שנהגו גם לשוררם ביחד. והוא הדין בפסוק ויתל את המן, שנהגים לקראו כל הצבור — לעשות פומבי למפלתו.

אלם כשמוציא החזן לשמותיהם של עשרת בני המן שנחלו, הריהו ממנה וקורא את כל העשיריה, בתוספת "חמש מאות איש" בנשימה אחת, דרך זלזול ובזיון. וזה נותן אות בבית הכנסת להכות את המן ובניו ולמחות את שמם.

גם בכתיבת המגילה נהגו סופרי ישראל הקדומים להלקות את המן ועשרת בניו בעטם, עט-סופריים, לסמל שלא תהיה לו תקומה. ועל כן פשט המנהג עד היום לכתוב במגילה את עשרת בני המן בצורת שיר, "אריה על גבי אריה, לבינה על גבי לבינה" ולא כדרך בנין של קיימא שבונים, "אריה על גבי לבינה". (ירושלמי מגילה, פרק ג' עמ' ע"ד). כמו כן נוהגים להאריך את הווא"ו של ויחא, להבליט שכל עשרת בני המן נתלו בוקיפה אחת, בשורה ישרה זה מעל לזה והווא"ו הארוכה היא כעין קרס התליה.

עשרת בני המן בנפיהה אחת

רבי חייא בריה דרבי אבא דיפוי, רבי ירמיה בשם רבי זעירא: צריך לאומרו (עשרת בני המן) בנפיהה אחת ועשרת בני המן עמה. אמר רבי יוסי בי רבי בון: צריך שיהא "איש" בראש דפא "ואת" בסופה, שכן הוא שניין ונהיה כהדין קינסרה. (שם, שם).

וכשהוא קורא "ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא וכי עשרת בני המן", חייב לקרותם כבת אחת כולם, לא יפסוק בהם דאמר רב אדא דמין יפו: עשרת בני המן צריך לאומרינהו בנשימה אחת. מאי טעמא? כולחי כהדין נפיק נשמותיהו. (סדר רב עמרם גאון, עמ' י"ב).

כדי שישמחו התינוקות

בשעת קריאת המגילה נהגו העם לומר בפה אחד איש יהודי, ויתלו את המגילה ליהודים הייתה אורה, כי מרדכי היהודי, ואינו לא חובה ולא מנהג אלא שמהם התינוקות וקולות לפניהם כדי שישמחו. ובעבור שגוי זה ישאלו מה זאת ומתוך כך אב לבנים יודיע גבורות ה' (משה משה, בשם התניא, פסקידינים ומנהגים לכל השנה, חובר במאה י"ג).

אריה על גבי אריה

כל השירות כולן נכתבות אריה על גבי לבנה ולבנה על גבי אריה חוץ משירה זו (עשרת בני המן) ומלכי כנען שאריה על גבי אריה ולבנה על גבי לבנה. מאי טעמא? שלא תהא תקומה למפלגתו. עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבים אריה על גבי אריה ולבנה על גבי לבנה. כל בנין כדון לא קאים. (ירושלמי, מגילה פרק ג'; מסכת סופרים י"ג, ג').

בנפיהה אחת — בנסכת סופרים הנוסחה: בנשימה אחת. כהדין קינסרה — כאן, כלומר מ"איש" ירד קו ישר מאונך עד "ואת". מלכי כנען — בספר יהושע ט' כ"ז.

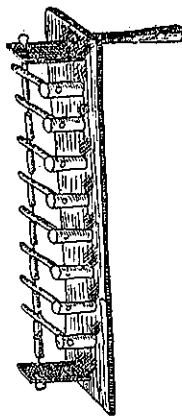
ויש שעושין עשרת בני המן בסוף ההך תחת זה את י' ובהך אחר מתחילין בני המן. וכל זה על פי הקבלה. וצריך לעשות בה כל חומרי ספר תורה. (ארחות חיים ל' אהרן מלונגל).

צריך שיהא חמש מאות איש בראש דפא ואת בסופה ועשרת בסוף דפא — כדי שיפלו ולא תהא להם תקומה (שם, שם, ר').

ר"ן דרזיזתא

ר"ן דרזיזתא צריך למקפידא כוקיפא. כמורדיא דלברות. מאי טעמא? כולחו בזה וקופא אודקיפו (מגילה ט"ז, עמוד ב'). צריך לוקוף ראשו (של ויזתא) הכפוף, והינו לשון זקוף וכן עיקר. וכל המאריכו אינו אלא טועה. (ארחות חיים" ל' אהרן הלוי מלונגל, י"ז).

יש שמפרשים שצריכין להאריך את אות הו"ו בכתבתה והיא מן האותיות רבות. ויש מפרשים להאריך בקריאתה, וזהו גי' בשניהם. (לבוש, סימן תרצ"א ר')

ידעין (הרינה) רבתי בצורת ו"ו של ויזתא, בימי הבינים בהגמיה

כשנכתבו את הרעש הרעש 10 פ"ש, כנגד 10 בני המן.

כמורדיא דלברות — כמשות של ספיה בנה. בחד זקיפא אודקיפו — נתלי בקיפה (שורה) אחת. מן האותיות יבתי — מן ל"ן האותיות בתנ"ך הנכתבות באות גדולה לפי המסורת שנקבעה על ידי הסופרים. (ראה מסכת סופרים, פרק ט').

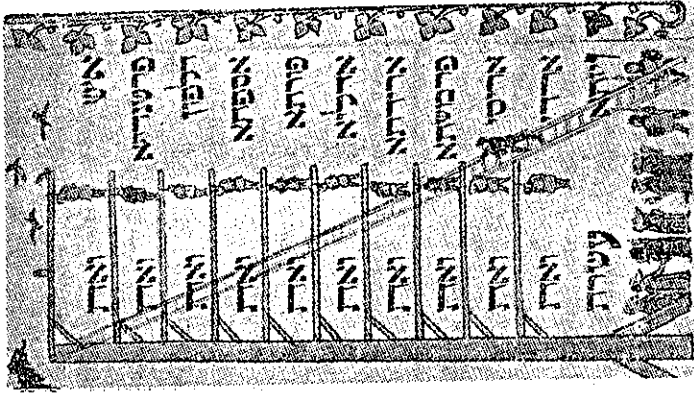
משוררתא דפוריא

משוררתא דפוריא — מנהג נקמה בהמן שהיה פשוט מימים קדומים בקהילות רבות. שריץ מנהג זה נשאר עד היום. "משוררתא דפוריא" נזכרת בתלמוד: אמר רב יהודה: אינו חייב (המעביר מורעו למולד) עד שיעבירו דרך העברה. היכי דמי? אמר אביי: שראא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא. רבא אמר: במשווררתא דפוריא (סנהדרין, ס"ד, עמוד ב'). פירוש רש"י: כמשוררתא דפוריא — אינו מעבירו ברגליו, אלא קופץ ברגליו כדרך שהתניקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ האש בוער (ת) והוא קופץ משפה לשפה (שם).

הגאונים בבבל פרשו את משוררתא דפוריא כך: "הבחורים עושים צורה כהמן ותולין אותה על גגותיהם ארבעה עשר ימים. וביום הפורים עושים מדורה של אש ומטילים לתוכה את הצורה והיא ועומדים הבחורים סביבה ומרקדים ומזמרים. ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנתלין בה וקופצים מצד האש הזה לצד האשה הזה" (תשובות הגאונים, מתוך הגניזה, הוצ' גינזבורג, עמ' צ').

נוסח אחר מובא בספר הערוך (ערוך השלם, ערך משוררתא): "מנהג בבבל ובעילם שהבחורים עושים צורה בדמות המן ותולים אותה על גגותיהם ד' הי' ימים וביום הפורים עושים מדורה גדולה ומטילים אותה הצורה באש ומטילים עליה מלח הרבה כדי לעשות לה קול והבחורים עומדים סביבה ומזמרים כל מיני זמר ושמהם וגם יש לה טבעת תלויה באש וכי'..." בס', "המנהג" מובא זה בשם "מגילת סתרים".

בימי הונוריוס, מושל ממלכת רומי המערבית (384—

עשרת בני המן

ידעה של מגילה מהמאה ה"ד, עשרת בני המן כחובים אר"ח ע"כ אר"ח, לבינה ע"כ לבינה. ו"ו של ויחא — אוזכה וגדולה יחא. ברקע: ציור חליה ענקית ועליה חלויים בוקיפה זה ע"כ זה עשרת בני המן.

למטה: "שושנת יעקב" צוולה ושמה" — קהל יהודי חוגג.

עיד אלבורי

...ואלעיד אלבורי (חג הפורים), שקורים לו גם כן חג המגילה וחג המן—סור, היהודים שורפים בו צורות (אדם) ומתכוונים לשרפת המן. (דברי ימי עמי הקדם — אבו ארריון מוחמד אבן אחמד אלפירנזי מת 1048 באסיה התיכונה).

המן חי בפשימשל

וגכבר הזכר הפשע הגדול ההכר של היהודים שהם לוקחים נקם מהמן בימי הפורים. וזהו דרך נקמתם בהמן: הם שוכבים נוצרי ומלכים אותו בתרעות נצחון דרך רחובות העיר, מכים אותו ומצליפים, ומורסים שערותיו ומתלוצצים עליו, הולכים רכיל, מגנים ומבזים אותו. בעת החקירה האחרונה הוכר שהיהודים עורכים לשם זה חגיגות מסכה של פורים: יהודים מבוגרים ובהורים מתחפשים כתורכים ועורכים ע"י בית הכנסת מדורות אש נצחון, יורים, ו"ויוואס" (חי) ברחובות. מתחפפים ורועשים. (מתוך פקודת הבישופ של פשימשל, גלציה, משנת 1743, לאסור את חגיגות פורים של היהודים — עי' מ. שור, היהודים בפשימשל, תעודה 136).

המן הוא ירח האיום

ובשנת ה'רצ"ז (1537) בכ"ז לחודש ניסן הביאו לפני בית הדין בבריסק דליטא בחור יהודי אחד. הוא נחפש בפורים בשעת משחק, אחשוורוש ואסתר, כשהוא ממלא תפקיד של המן. אולם תלבושתו של המן זה הייתה דומה לתלבושת המלך הרוסי של הימים ההם, ירחו האיום. בית הדין ראה בזה זלזול בכבוד המלך (מ. בלבן, יהודים בפולין המתחדשת — מאסף בשפה הפולנית — עמ' 368). במאה ה"ח עוד נהגו יהודי פולין להכין לחג הפורים בובות בצורת המן ותלו אותן על העץ, ברב עם, בפורים. (הנ"ל שם שם).

המן וזרש כיערים כנר

מנהג היה בקהילת פראנקפורט על נהר מיין להעמיד בעת קריאת המגילה למעלה, על הבמה, דבר מיוחד במינו, כעין ארמוח

423) וכן אחיו תיאודוסיוס השני, מושל ממלכת רומי המזרחית. חשדו קנאי הדת הנוצרית שלא המן הרשע נמלה כאן ונשרף. כי אם ישו הנוצרי, תחת מסוה של המן. ועל כן מינו פקידים מיוחדים מטעם המלכות להתבונן במנהגי היהודים בימי "חג המן" שלהם, שבהם הם שורפים את המשיח על הצלב, כדי לזלזל בדת הנוצרית.

בשנת 415, גרר אחיו מנהג פורים זה באנטיוכה תוצאות מעציבות מאד. יהודי העיירה הסמוכה אימנסתר, הקימו בפורים תליה בצורת צלב, ותלו עליה את המן, פסל עשוי עץ, והכו אותו. אולם בסביבה פשטה שמועה כי היהודים צלבו נער נוצרי. הדברים הגיעו כמעט לידי הגרת דמים בין היהודים והנוצרים, אך הקיסר תיאודוסיוס התערב בדבר והרגיע את רוחות הקנאים הנוצרים בזה שהטיל עונש המור על היהודים שהשתתפו בחגיגת פורים זו. ובינתיים עשהה לו השמועה כנפים בכל ארץ סוריה ועוררה שנאת חינם לישראל וגם גרמה התפללויות על בתי כנסת. התנקשויות בנפש וברכוש. מאורע זה מובא על ידי היסטוריון הכנסיה הנוצרית סקראטס (Hist. Eccl. VII, 16) שהוא מאמין באמונה שלמה שהיהודים דים צולבים בפורים, נער נוצרי, זכר להמן. (עי' דובנוב 11 ע' 132).

זהו הנוסח בספר החוקים של תיאודוסיוס מושל ממלכת רומי לפי נ. קסל, אנציקל' ארש-גרובי, סקציה 11, כרך 27, עמ' 79: "Judaei quodam solenni Aman ad poenae quondem recordationem incendere et sanctae fidei sacrilega mente exurere". in contemptum Christianae fidei sacrilega mente exurere". (Codex Theodosianus XVI, 8,18)

אותה סחבות תולים אותה על עץ ומבעירים בה אש.

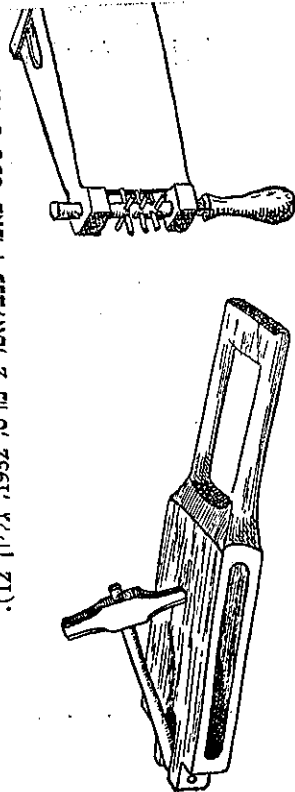
בחינו נפוץ מאוד המנהג להרכיב את המן על סוס עץ, שמת-
קנים לו ארבעה גלגלים, כדי שיוכלו להובילו. משיבים את המן
לבשר סחבות על הסוס והמאשר שנבחר להובילו בחצות מליכו
מתוך יחירת על פני הרחובות ומחנות נעים רצים לפניו ולאחוריו
צוחים בקול גדול ושרים:

קרא המן ג'א	הנה המן בא
פוק פרס עוג'א	על סוס חגר
וקח ואפתג'א	החרגו והתפקע
י'א או'א אוממא	אוי למי שיאכסן
או'אלג'א	ויעזר לאמו

מדות המן היא המחזה האחרון בחגיגות פורים. בערב היום
יוצאים כל אנשי הקהל לשדה מחוץ לעיר. הנערים מביאים את
השירים שנשארו לפליטה מדמויות המן ועושים מהם מדורה גדולה
בשפם על הערמה נפט ובשימם בה אבק שרפה וחמרים אחרים
העלולים להדלק מהר, וכאמצעות פתיל מוצת מתפוצץ "גל'המן"
זה ועף לתוך חלל העולם מתוך קול נפץ עז, כאלו מכריז על סיום
מוצלה של חג הפורים.

(מ. ש. גשורי, העולם, גליון כ"ח, 1938, לפי אריך בראור.

איראטישעס פאמילינבלאט, 2 מרס, 1932, גליון 12).

רעטן ופטיש'המן, נוסח ארצות השפלה, בסוף ימי הביניים.

גבוב ושקוף, עשוי שעות, בצורה אמנותית, צביע זהב. המן היה שם
על יד החליף, וכן גם זרש אשתו. בראשית קריאת המגילה הודלקו
(המן ואשתו), משני הצדדים היו דמויות שני גברים גבוהים, זרת
חצי גבהם, עשויים שעות, מקושטים על ראשם כוכבים שחורים,
זקנם צהוב, ושער ראשם — פאה נכרית לבנה. הגבר שמימין לבוש
בגד אדום, מקטורת טבק בפיו וחורב גדולה לצדו. זה שמשמאל —
בגדיו ירוקים, שרכיט זהב בימינו ומקטורת טבק בשמאלו. (ייד.
מארכיווידר'קייטען, 11, עמ' 378).

נוסח דמשק

בליל חג המן, הוא פורים, יתפללו היהודים בדמשק עד חצות
בבית הכנסת. מלבד קריאת המגילה, יתפללו לך, שיקח את המן
וילקחו שלא יוסיף קום.

ממחרת יעמידו על יד בית התפילה צורת המן, פסל גדול
עשוי סמרטוטים וחמרי שרפה אחרים. לאחר הסעודה מתכנסים
היהודים וזורים ב"המן" ברובים ממש וכן בחרבות שלופות. (ברגש-
טראסר, צום אראב, דיאלקט פון דאמאסקוס, 1, עמ' 69).

משוורתא בחדרי תימן

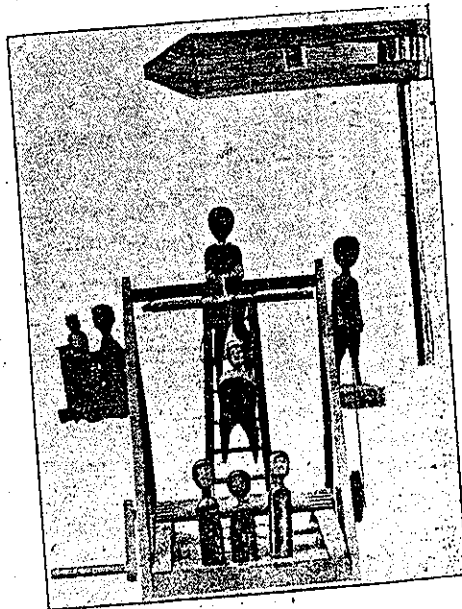
הנערים יעשו דמות המן, מקלעת עצים וטוח טיח עליהם חומר
גדול כתבנית אדם ומשוה בשר בבעים שונים. גם דמות מרדכי
יוכתב על הסוס והמן רץ לפניו. ותולים את המן בחצר בית הכנסת
על עץ גבוה וזורקים עליו בחצים ובאבנים עד שמנפצים לרסיסים.
כה כל היום ההוא הנערים משחקים ומכים ומקללים להמן ומברכים
ומשבחים למרדכי ואסתר, זכר צדיקים וישרים לברכה. (אבן ספיר,
חדרי תימן, פרק ל"ח, הוצ' ליק, 1866).

בכפר אחת, צפונה מצנעא, צרים צורת המן מחמר,
צובעים אותה בצבע אדום ומעמידים ליד קיר הבית. אחרי
התעצות קודמת מתנפלים עליו בקריאות סואנות: אורח המן!
עד שהוא נופל שדוד.

בעיר עמר'אן עושים הילדים כובה גדולה מקש מלבישים

המנהג שמכים המן

"עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורות המן על עצים ואבנים. או לכתוב שם המן עליהם ולהכותם זה על זה כדי שימחה שמו. על דרך "מחה תמחה את זכר עמלק" ושם רשעים ירקב" ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בבית הכנסת, ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחינם הוקבעו (ארחות-חיים, א' קכ"א, אות מ"ג. שולחן ערוך אר"ח, סימן תר"ץ, סעיף י"ז).

למעלה: רעשן, לפי נוסח פולין-גליציה.
למטה: רעשן-חליה, מלאכת מחשבת, גמ"כ מפולין. כשמשוברים את הידית של הרעשן יהלה הסן, (מאוסף רגינה לילינסאל).

כשיזכיר הקורא שם המן ובניו, מנקשין התנוקות באבנים או בלוחות עץ שבים וכתוב עליהם בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים. ולמנהג הזה יש שורש בהגדה, דאמרין: "כי מזה אמהה את זכר עמלק" — אפילו מעל העצים ומעל האבנים. והמנהג הזה נוחגים בצרפת (בית-יוסף, אורח-הים, תר"ץ, סימן י"ז).

עוגה בצורת המן

מה שעושין מעיסה צורת המן ואוכלים הקטנים... (חיים פאלאג'י, מועד לכל חי, אדר, סימן מד').

המ"ן מכ"י

אומרים "למנצח על אילת השחר" (תהלים כב') שיש בו רמז לשם המן: הצילה מחרב נפשי מיד כלב ייחדי — ראשי תיבות המ"ן מכ"י (אבודרהם, סדר תפילת פורים). ולכן מכים את המן, כי הבא להרוג השכם והרגו (שמעתי).

מצוה להכות את המן מן התורה, ורמז על זה: "והיה אם בן הכות הרשע (דברים כ"ה) סופי תיבות המ"ן הכות הרשע. (ספר מנהגי המקדש, הלכות פורים).

שם המן נ"ד פעמים

במגילת אסתר נזכר שם המן נ"ד פעמים. כמנין ד', ורמז למפלתו שלו בברית בין הבתרים שנאמר: "וגם את הגוי אשר יעבודך דן אנכי" (בראשית ט"ז י"ד) — ונחגגים להקיש שמוכריים שם המן...

גם מכין כשקוראין שמות בני המן וצריכים לקרותם בשמחה אחת, כי כולם מתו על התליה כאחד. ויש אומרים שצריך לקרות גם "חמש מאות איש" ועשרת בני המן עם שמותיהם בנשימה אחת, שהם היו שרי חמשים על אותם חמש מאות איש (סי' הרקח סימן רל"ז לרי' אלעזר מגרמיה, מת במגנצה, 1238).

מתפללים רבים מכים בפטישים על גבי השלחנות ואילו קבוצת נוער ממסירה מהלומות על אבן גדולה נאשם, "ומן" כתוב עליה באותיות רומיות.

המן מרגיש ההכאות

קבלתי כשאומרים ארור המן או כשמוכירים שמו ושם אשתו ובניו ומכין שעושה הקדוש ברוך הוא שירגישו ההכאות, כדי שיקבלו צער גדול, יען שכל הבאים לעולם כאילו בימייהם נעשה הנס, לפי שאם נתקיים עצמו לא היו באים לעולם. לכן כל הבאים לעולם צריכים לצער, לכן עושה הקב"ה שירגישו ההכאות שמכים בחזקת שם. (מדרש אליהו, מובא בספר טעמי המנהגים ומקורי הדברים לא"ש שר"ב חלק ג' ע' 222).

למה דופקים על הכתלים?

פעם אחת שאל הגמון (מרגנשבורג) את ר' יהודה חסיד: למה אתם דופקים על הכתלים כשאתם מוכירים את המן? אמר לו: כל כך דפיקות שאנו דופקים, כך השדים דופקים לו בגיהנום. אמר לו: מנא לך? אמר לו: בא ואראך. הלך עמו והראהו כפתח גיהנום וראהו שהכוהן פתח אותו הגמון ואמר: אם הייתי אצלם הייתי מסייע לכם להכותו. ("אסופות", צ"ה עמוד א', כתב"ד שחורב ע"י הלמ"ד אלמוני של ר' אליעזר מגרמיזא. עיין התורה והחיים לר"מ גידמן חלק א' ע' 121).

אותו רשע מרגיש ההכאות בגופו

כל ההכאות שמכים את המן בימי הפורים אותו רשע מרגיש ההכאות בגופו. (ספר קמח סולת, בשם מדרש אליהו).

סכנה מפני החשד של שונאי ישראל

בספר "מעגלי צדק", פירוש על המחזה, מחבר אלמוני מובאת התנגדות להכאת המן בפורים, בעת קריאת המגילה. הכאה זו יש בה משום סכנה, מפני החשד של שונאי ישראל וגם מפני שהגויים מלעיגים על זה. "ואפילו מפני חשש לעג הגויים מצינו שבטלו כמו דברים". (עמ' 423, Die Lebensalter Loew).

ר' יהודה בר' שמואל חסיד, מחבר "ספר חסידים", ראש ישיבת ברגנשבורג, נפטר בשנת 1210 בערך (ר' אלפים חתק"ע).

משום חילול השם לגויים.

יש מקומות שנהגים להכות באגרוף או בקדוח על ספלי בית הכנסת כשמוכרים המן בעת קריאת המגילה ובזכר עמלק. כשקוראים פרשת זכור. וכמעט נתבטל המנהג משום חילול השם לגויים הבאים לבית הכנסת ואם לפעמים יקומו הנערים לשחק ולהכות — שמש בית הכנסת משתקים (מנהגי נוא אמו, הלכות פורים).

איך חשש להכות את המן.

המהר"ל לא היה קפיד להכות המן כמנהג (ספר מהרי"ל, הלכות פורים).

ראוי לנהוג וטוב להביא קטנים וקטנות לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה.

ומנהגם של ישראל תורה היא שנהגו להלבישם מחלצות ולחת להם מעות פורים ומיני מתיקה. כי עיקר השמחה תלויה בהם. וגדולי ישראל לא היו חוששים למנהג להכות את המן. ואבירי ישראל יאותה להם למחות אף ביד הפעוטים והפעוטות, שלא יתגור קלות ראש בבית הכנסת. להכות את המן דווקא בענין מפלתו, לא חולת, ולא כאשר תעלולים עוללו למן להכות המן כל מקום שנזכר. (חמדת ימים, חלק ב' ע"ה עמוד א').

חכמים בעיניהם לחמול על רשעים

יצאתי חוץ מגדרי רק על שראיתי כמה אנשים חכמים בעיניהם ורוצים למנוע התינוקות מלהכות את המן ופתאום נעשו קנאים לחמול על רשעים, ודין לחכמה כרמיזה.

(זכרון יעקב יוסף, מערכת ה').

מכה אחת אפים

מנהג יפה ונעים שורר פה מצרים שאין התינוקות מכין המן בבית הכנסת בשעת קריאת המגילה כלל, רק בעת קריאת עשרת בני המן, ששותק השליח-צבור עד שיגמרו ההכאות ואז חוזר וקורא מתחילת מלת איש עד עשרה בנשימה אחת. ואין מכין את המן עוד עד אחר גמר הכרכה האחרונה של אחר המגילה בעת שמחזיקין

לומר ארור המן. וגבאי הקהילות עיניהם פתוחה על זה. ואשריהם ישראל. כי על-ידי זה כל הקהל שומעים את המגילה כלה מפי השליח צבור בדקדוקיה ושמעיה. וכן ראוי לנהוג. ודלא במקומות שמגניהם התינוקות להכות המן בכל פעם ופעם שמזכירים שמו ויש שמכים גם בקרדומות ומחלומות ופטיש על ספסלי בית הכנסת ומוזה יתבלבלו השומעים בקריאת המגילה ולא שפיר למיעבד הכי. (נחל מצרים, הלכות פורים, י').

כשמכים את המן צריך החזן לשחוק

בשעה שאומרים המן בשעת קריאת המגילה יאמר: "שם רשעים ירקב". ועל כל פנים כשמכים המן צריך החזן לשחוק. כדי שישמעו כולם קריאתו וכל יחיד יקרא פסוק או שנים מתוך החומש בעוד שמכים המן, כי אז אף שלא ישמע מהחזן יצא (הלבוש, לר' מרדכי יפה).

ראוי ונכון שתהא לכל אחד מגילה כשרה כדי שיאמר בעצמו כל חיבה בלחש, כי אי אפשר לשמוע כל חיבה מחמת הרעש שמקינים בהכאת המן. (ע"פ ספרים שונים).

כשמבלבלים בהכאת המן ישחוק הקורא

הקורא את המגילה צריך לכוון להוציא את כל השומעים... ולכן צריך הקורא להשגיח מאוד שבשעה שמרעישין ומבלבלין בהכאת המן ישחוק עד יעבור הרעש לגמרי. ומכל מקום ראוי ונכון שיהיה לכל אחד מגילה כשרה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש. (קיצור שלחן-ערוך, לר' שלמה גאנצפריד, קמ"א סימן י"ג).

שומעי דבר בן המדתא — תפול עליהם אימתה

טעם לזה שנהגו בכל תפוצות ישראל שעושים רעש ופרסום גדול ומכים להמן וכיוצא ותבקע הארץ לקולם וכיוצא מיני שחוק כתב הרב קב ונקי (בכתב-יד): "שרא חז"ל ברוח הקודש אורך הגלות המרה הוה וחדשו שמא יקום מלך לגזור גזירות המן, ימח שמו, לכן

30

הנהיגו זה הפרסום למען ישמעו (הגויים) קול רעש גדול וישאלו: מה ראו על ככה? ויודיעו ענין המן ויקחו מוסר, וזהו שיסד ר' אברהם אבן עזרא בשרי: "שומעי דבר בן המדתא — תפול עליהם אימתה (מהר"א)".

שלא יקום המן חדש באלג'יר.

ויש מוסיפין, "ויתלו את המן על העץ" בקול רם. ונהגו כן לומר בקול רם כשהם התחלת הגאולה וכדי לעורר הלב. אם נתגמם אחד מהם שלא ירדם, או כדי להרבות בשמחה לילדים.

ומה שנהגין להכות המן בפרסום גדול, שראו רז"ל כי בעתונותיו הרבים ארך הגלות וחייתו שמו יקום מלך ויגזור כגזרות המן. לכן הזהירו על זה כדי שישמעו אומות העולם וישאלו: מה זה? וישיבו ענין המן... ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחינם הוקבע. אבל עמד פעם איש גבאי ורצה לבטל המנהג הזה (להכות את המן), מפני שדרים עם הנוצרים וגם רוב אנשי העיר הם (בני) אדום, וחלונות בית הכנסת פתוחים לשוק ועל ידי זה קטני אומות העולם משליכים עלינו אבנים. ויפה עשה הגבאי שעכב עליהם. (הגהות, "ויגש אליהו" לספר, "זה השולחן", אליהו גיג, הלכות פורים).

שם המן על הפטיש באיזמיר

כדי שישמעו עמים ירגזו בכל דור דור שלא יקומו על ישראל, לכן פותבים שם המן על הפטיש ומכין. ומסד לזה והיה אם בן הכות הרשע — סופי חיבות המן. ובעת דמכין ישחוק השליח צבור, כדי שלא יפסידו השומעים. (ר' חיים פאלאג'י, מועד לכל חי, אדר, סימן צ"א).

אנשים באים כימים אוחזים מעשי נעדרות

המנהג להקיש כשזוכרים שם המן בקריאת המגילה בבית הכנסת הוא בשביל התינוקות שאינם יודעים לומר שם רשעים ירקב. כי חייבים לומר כן, כשמזכירים רשע.

ובאמת, במקום שיש על ידי זה שחוק והוללות, שגם אנשים באים בימים אחרים במעשי נערות ועושים מה שנתקן להיבונות, ולא עוד אלא אם גם הקורא את המגילה חוזר לקרות שמות הרישעים וכבר עבר עליהם, עוד הם או התינוקות מנקשים ומבטלים שמינית הקריאה, ודאי יש למחות שלא להכות כלל, אף לא התינוקות, אם אין כח ביד הממונה להשתתקם, והוא דומה למנהגינו שהנשים משליכות מותר הורכים צמוקים ושקדים בשמחת-תורה על החתנים (חזון תורה וחתן בראשית), ובחור ימות השנה על נער בר-מצה — גם כן מנהג קדומים שנהוגים בו קלות והוללות. (מקרי המנהגים, אברהם לוויזון, סימן ס"ב, 1846, ברלין).

קלות ראש בבית הכנסת

להכות תבקע הארץ לקולם ומאבדין כונת הקורין את המגילה וכוונת השומעים: וגם להכות אפילו בסנדלים על קרקע בית הכנסת לאו שפיר, וגם חשש איבה מצד האומות וכל המלכים והשרים בזמן הזה רוצים שיהיו כל האומות באחה ורשלא להראות שנאה שכלב. על כל אלה הסכימו הרבנים שבדור לבטל מנהג זה. וכן עשו והכריזו בכל העיר שלא להכות המן בשום צד. (מובא ב"שרי המד", בשם בעל "יפה ללב", סימן תר"ץ, אות ט"ו).

מרובה צעקת העם

רע עלי המעשה אשר נעשה, כי צעקת העם מרובה בבית הכנסת שא"אפשר לשומעה כלה מהשי"ן. (הרב ישעיה הלוי הורוויץ, שני לוחות הברית, השל"ה, מסכת מגילה).

"כאשר ראיתי רבים בני-אדם אשר זמה ביין שגו פקו פליליה ומרבים בימי הפורים האלה לעשות שחוק וקלות ראש ואינם חוששים להתפלל בימים האלה, ואדרבה מרימים קולות בשעת התפילה לקריאת המגילה ומערבבים החזן עד כי קולו לא ישמע... (השל"ה, מסכת פורים כ"ל).

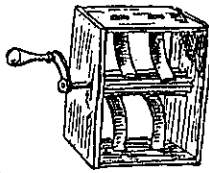
יש למחות באותן יושבי כפרים שנהוגים קלות-ראש עד מאוד בשעת קריאת המגילה ואין ממש אחד מן הקהל שיוכל לצאת ידי חובתו לשמוע המגילה מראשה לסופה מפי השליח-צבור. ויש ישובים ש מורים ב ע פ ר ש ר פ ה, שקורין בלפני"ר ואין אחד מוחה בידם אלא אדרבה אפילו בעלי-בתים קצת מסייעים לנערים שעושים כן ואינם משגיחים כלל על קריאת המגילה. וגם לענין מכות המן — אין להכות כל מקום שנוכח המן אלא דוקא במפלתו וזו לא כמו שנהגין בקהילות גדולות. על כן מי שיש בידו למחות בידו ואינו מוחה — הוא יחא נחפש בעצמו כיוון שלא מוחה בידו. (קיצור השל"ה, שם "ג"ה).

אסור השלטונות בלונדון.

בלונדון הכירה רבו המתנגדים מבין עדת הספרדים להכות את המן בפורים, שמא יאמרו הגויים ללעוג ל"שרי" הם מתכוונים. ונשאל נשמעו להם, פנה, "המעמד" בשנת תקמ"א (1783) לשלטונות לאסור על היהודים להכות בפורים. במצותים ובפטישים וכיוצא באלה. (השוח: רגינה לילינטל, שוויאנאס זיידובסקי, חלק ד' 83, הערה 8).

רעשן בתיבה

(נוסח דולקוב, פורים)

במרכז התיבה גליל מופצל גליטגליס שעלין נשענות ארבע לשונות פוח גשונות בדפני התיבה. כשחוסבבים בידית שמלמטה יתנובב הגליל וכל גל שלו נתקל בדי השונות אנב חריקה — שריקה חתרישה אונס.

בולפיר זהו פולווער, אבק שריפה.
תמונת — ראשי הקהילה הספרדית.

ה ג ר א ג ר

כפי שראינו לעיל במקורות שונים של מנהגי ישראל, נהגו בקהילות צרפת ואשכנז, איטליה ומצרים, אלג'יר ואמשטרדם להכות את המן על-ידי רקיעה ברגל, חבטה במקל, הקשה בפטישים ובאבנים, מחיית צורתו של המן או שמו ע"י שחיקה והקשה באבנים ובעצים וכיוצא בהם.

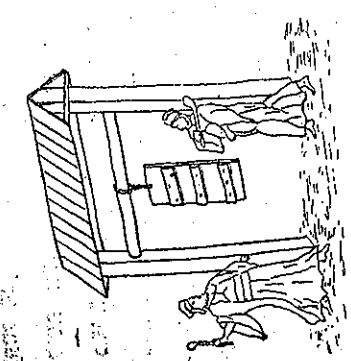
אולם בדורות האחרונים קנה לו מקום חשוב הגראגר (רעשן) הוא הולך בראש כל כלי הכאת המן כמעט בכל קהילות האשכנזים ומהם גם חמק עבר לכמה עדות של הספרדים ועדות המזרח.

הורתו של הרעשן היא כנראה ביון. כלי-רעש זה נתקבל בימי הביניים בכנסיה הקתולית להזעיק בו את המאמינים לתפילה בארבעת הימים האחרונים של השבוע הקדוש, בערב הפסחא שלהם. לפי המסורת הקתולית ידומן פעמוני בחי התפילה מיום רביעי עד שבת הגדול (לפי האגדה: הפעמונים עולים לרגל לרומי וחוזרים בערבי הפסחא). השמשים מועיקים אז את הקהל לתפילה על ידי הקשה ברעשן גדול מעל מגדל בית התפילה.

בליל הפסחא נהגו ילדים נוצרים לסובב רחובות ובתי התפילה ברעשנים ל"הכות בו את יודה איש קריות", אחד מ"ב תלמידי ישו הנוצרי שבגד ברבו, לפי מסורת הברית החדשה, ומסר אותו לסנהדרין בעד שלושים כסף. באותו לילה נהגו גם נזירים להכות מעל מגדל המנזר את יודה ברעשנים גדולים או בחבוט מקלות על גבי טבלת עץ או פח.

מאין בא הגראגר?

גראגר נקרא גם גרעגער, גריגער, המן-גרעגער (מלאוזה, פולין), שרייער (וילנא וסלונים), דרייער, דרייערל (ווישגרוד), גזשעכעטע (פולנית Grzechota) גרעכעטשע (זאמברוב פולין) קאדרייקע

2 נזירים יוונים מכים בערבי פסחא את יודה איש קריות.
בסביבות פרנסוס (יוון התיכונה). לפי תאודור של הנסע
הצרפתי הנרי ביל (בשנת 1870 בערך).

פטישוני המן

שני במערכה הוא "פטישוני המן" הנקרא בארצות אשכנז קלעפל, המן-קלעפל, המן פאטשער. מוצא השם מגרמנית: Kioepel סוגים שונים הם הקלאפליים שלידי ישראל מכינים מאומעולם לכבוד פורים: "תינוק של בית רבן עושה כלי געש והלמות המנים לפורים" (מנדלי מוכרספרים, בימים ההם, י"ב). הפשוט ביותר עשוי מר' או ה' לוחות-עץ דקים ומרובעים בגודל גליות, בין כל לוח, בקצה אחד שמים גלילי-עץ, בעובי של עפרון, מנקבים את הלוחות והגלילים ומשחילים חבל דק בהם וקושרים אותו כך שאפשר יהיה להכביש משני צדדיו את הידים להניע ולהקיש (ראה להלן ציור חלמות-המן, עמ' 54-55).

כלי-הקריה

בדורות האחרונים הוכנסו גם כלי יריה לתוך מערכות הקרב בתמן ובזרעו. בחימן, דמשק ועוד נהגים לשאול רובים ממש מאת פורים — יהודה-ליב גורדון. שיחת חולין, עמ' 95: "קלעפלער אויף פורים" מנדלי מוכרספרים, וינטש-פינגערעל, ספר א'.

(קולנה, פולין) פארפאצקע (מישניץ, פולין), כנראה מפולנית Farfaezka פטפטנית (ייד, פילאזאניע, 1, 89-90), קאלאקאטקא (אז'ר, בולגונותיו, כרך ג' ע' 323), ראפאקא' (טורנוא, סלובקיה) טרעשטשאטקא, גרעמושקע (רוסיה). ר' דוד ילין קרא לו "קרקה" (כתבים נבחרים ע' 108).

בכנסיה הקתולית הקדומה קראו לרעשן Crepitaculum (מרעש) וגם Crecella (קריקילה). השם האחרון, שיש בו משום חיקוי הצליל היוצא מהרעשן, פשט ביותר בכמה ארצות. הצרפתים קראו לו קרסל ואילו בארצות השפלה קריקל, קראקור, קריקילר ובדרום מערב גרמניה גם גראקור.

מכאן השתרבב בידיש השם גראגר ובכנס לכהן פאר את ילדי ישראל, להכות בו את המן הרשע. ומשהחזיקו בו ילדי ישראל "יהדותו" ונתנו לו גוון יהודי לפי טעם הדור והמקום.

לא מעט התנגדו הרבנים לרעשן ויצאו נגד המרעשנים, כי הם הפריעו ולא נתנו לשמוע את קריאת המגילה. אך "הרעשן" הגביר כדברי הפתגם העממי: "מהצרט די מגילה ווי דעם רב, דעם רב ווי די מגילה, און ביידע אינאיינעם ווי דעם פאראראינקן שניי" (שומעים למגילה כמו לרב, לרב כמו למגילה ולשניהם כלשגל של אשתקד).

קריקל, קראקור, קריקלער — על פי די קוק וטירילינק, קינדערספעל אין וויד נערערלאנד (משחקי ילדים בדרום גינולנד), גנט, 1907, עמ' 7, 80. גראנער — דר. מ. גרנוואלד סבור שמוצאו מפולנית. "גראנק" — כלי משחק (מיטטיילונגען, 1, עמוד 106); דר. א. לאנדוי מוצא את שורש המלה בשפה הרוסנית, "גרענא" (שג, שם, שנה 1899, עמ' 58); לפי דעת נוח פרילוצקי הי"ד (ייד, פילאזאניע, 1, עמ' 89) — בא גרענער מגרמנית טורלית, "גראנעלא" — לדבר ברעש וברוגז, ומכאן לפי דעתו הפועל השוואבי "גרענעלן" — לריב, "גראנעלער" — צעקן, ועיין שמיד, שוואב. ווערטערבוך, ערך "גראנעלן".

לפני חמישים שנה בירושלים

"ילדינו הזוינו ויחלצו איש איש בקר קרו וברובותו, וכמטחו ובפטישו ובכל כלי המלחמה, עומדים הכן להשמיד ולכלות לאבד מעל פני האדמה את כל ספסלי בית הכנסת, וקנינו אשר זכר ימי ילדותם הם כבר נמחה מלבם, מביטים בעיני זעזע, וקצף על שוכבות הילדים, פראי האדם" ומשכילינו מגבוה יראו ילעגו למעשי תבלי הילדות, וקורא המגילה — מלחמה קשה וכבדה לו ומלחמה מדור דור ב... בכל אלה אשר מלחמה להם בעמלק, בכל מאמצי כחו ותאמץ המסכן הזה להבליע למצער "המן" אחד בנעימה, פעם יקרא לחש, ופעם יפסיק לפני "המן", ואחר יקראנו בנשימה אחת עם עוד חרבה חמש מלים שלאחריו, אך גם ילדינו פקחים הם ויודעים את כל הכספי מלחמתו, והעמידו צופים לעיין במגילה וראה הצופה כי קרב אורב וזהיר את העם, ודעשו פתח כל אמות הספים, כי גבורינו כימים ושבים ומכים עד צאת נפש כל "המנים" שבמגילה. — — — ל דברי שכל אשר יטיפו להם חבריהם המתונים להבדיל בין "המן" חם ובין המן בן המרתא האגני צורר היהודים לא יועילו ביום רב זה, כי קץ כל "המן" בא לפניהם כיום, איש לא נפקד.....

דבר הכאת המן נהוג בירושלים רק בקהילות אחינו האשכנזים. על יחור עדותינו כספדיים, כמעריבים, כתימנים וכגורזים אין כל בר למנהג זה. (ד. ילין, כתבים נבחרים 108-9).

ברויה

הצ"ה — מצ"ה בלאדי

"על ביתו של (מיכל) פיינברג נמצא בכל יום רשום או חקוק מצ"ה — ראשי-תיבות: "מיכל צורר היהודים", על רעשני פורים בראגערס" או "קאלאקאטקס" בלע"ז) נרשם מצד אחד הצ"ה — וכן צורר היהודים" (ומהצד השני מצ"ה — מיכל צורר היהודים. ז"ל, ריב משפחות, כרך ג' ע' 323).

השכנים ולירות בפסל המן בפורים עד אשר יתפורר, יתמוטט ויפול. בארצות פולין, ליטא ורוסיה, רומניה ושכנותיהן מצוי בפורים "המפתח", והוא מפתח רגיל, נבוב, שממלאים את חלל גפרית שנגרדה מראשי גפרורים, גם קצת אבק-שרפה או כדורי-נייר. לתוך הצנור ה"מטען" חמרי-נפץ מכניסים מסמר נטול חודו. מחזיקים בחבל המקשר את שושנת המסמר ובית האחיות של המפתח, (בצורת קשת) ומסחכים בתנופה את המסמר בקיר או באבן. החומר במפתח מתפוצץ. ילדי החדר למדו גם להכין רובים ואקדחים לפורים. רובה-גליל (ראו"ב ביקסל) היו מכינים מסליל של חוטים, צד אחד סותמים בעץ מסומר ובצד שני שמים כריח הנדרך ומתמתח בעזרת גומי ויורד בחוקה ומקיש את העץ המסומר. דרך סדק מיוחד בסליל מכניסים כדורי-נייר ובהקיש הבריה את העץ המסומר הוא מתפוצץ. היו גם מכינים רובות מרעפי-גג. גם כאן נהוגת אותה הקונסטרוקציה. סדן הרובה עשוי חריץ. קצה אחד סותמים בתרמיל ריק של כדור רובה אמיתי, וזה משמש קנה לרובה, ובקצה השני נדרך ומתמתח בריח בעזרת גומי. שמים כדורי-נייר לתוך הסדן, נשען על כרכוב הצנור, דורכים את הבריה ומרפים ממנו. הוא יורד בקפיצה ומכה על הכדור. הכדור מתפוצץ ברעש. (ראה ציור "המפתח" ג' רובה-גליל", להלן עמוד 68).

ילדי החדר היו אומרים: מצוה להכין "רובים" (ביקסל) לפורים. לזכרו של בגתן (בהברה אשכנזית: ביקסל) וחרש שבמגילה. סוג רביעי של כלי-ידיה הוכן מחוט כרול כפוף בצורת ר"ן. את קצה הר"ן שמים לתוך שקערורית של כדור מתכת ודופקים בכוח הכדור. מתפוצץ ברעש.

רובה-מפתח — ראה נאום השרדן (רשומות, כרך ג', סדרה חדשה, עמ' 295) המפליג בשבחו של החתן היורע לירות במפתח בית הכנסת (און מיטן שליסעל פון דער שוהל קען ער שיסען).
כדורי-נייר — נקרא בגליציה המורחית, "פריסיפיק" (ד"ר א. לאנדא, שפיעלע דער יידישן קינדער אין אסטריאליציען).
כדורי-מתכת — נקרא באדיש גם "קאפסלישער" (ד"ר לאנדא, הנ"ל).

חובטים במקלות

ובימי הפורים נותנים את נקמתנו בהמן וחובטים אותו במקלות (מנדלי מוכר ספרים. בעמק הבכא. ספר א', פרק ג').

כיצד הכו את המן בימי רבי שמלקי, וקנו של הנגיד רבי יודיל הקבציאלי?

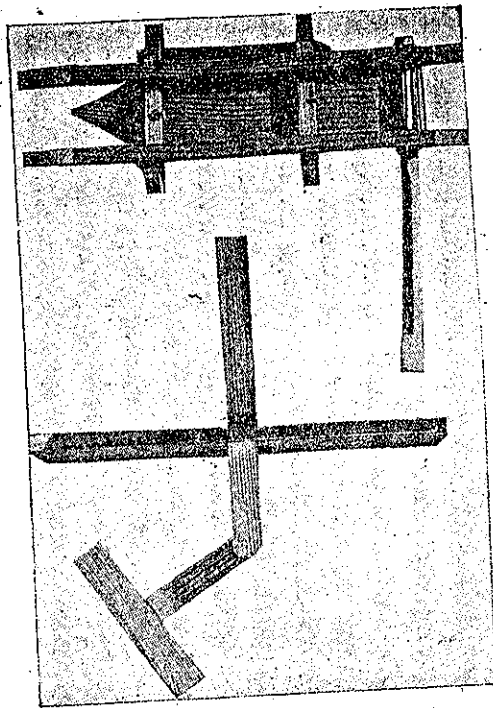
"רבי שמלקי הלך עם אורחיו לבית הכנסת והתפלל שם תפילת ערבית. אחד מן הישישים קרא את המגילה בקול ערב ונעים, כשהגיע לאותו המעשה בהמן הרשע, שעלה לגדולה, ובה בעליה ובמלשינות על ישראל לאבדם מן העולם, קפץ בעל הכובע הגבוה בנורע נטויה ובכעס גדול כל כך עד שנתבהל רבי שמלקי ופרחה נשמתו כמעט. ולא די לו בזה אלא שחפו ונטל אחת ממלונסאות החופה, המצויות בבית הכנסת, והיה מכה בה מתוך כעס ורוב הימה על גבי הרצפה מתכוין בלבו בכל מכה ומכה להמן צורך היהודים. (ממ"ס, בעמק הבכא. כנ"ל, פרק ו').

לפני 130 שנה בזופראן.

ערב פורים. טרם גמרו את תפילת מנחה ואני רצתי הביתה לקחת את כלי זיני פטישון המן (המנקלעפל) ורעשון (שרייער). כדי להקדים ולהפיש מקום מעולה על יד הבימה, בקרבת הקורא, שמשם אוכל להתקוף ולהרעיש את המן הרשע צורך היהודים, ימח שמו. מחוסר סבלנות החלפתי את מקומי משרת מונים ולסוף פקעה סבלנותי והתחלתי להפעיל את רעשוני בתפילת שמנה-עשרה. אותה שעה הרהרתי בלבי, אם יעזי השמש להפריע לי אתנכם בו בפטישוני ורעשוני — כשמש כהמן. סוף-סוף פתחו בקריאת המגילה. בקוצר רוח חכינו לפסוק "אחר הדברים האלה גל", כי כאן הותרה הרצועה. בית הכנסת השקט והשלו בשאר ימות השנה הפך שדה קרב והמקום הקדוש היה לחרדת אלהים: רעש המגולה, בוקה מבוקה ומבולקת. והשמש בעצמו עמד עלינו ופקד: "גיש דוד" — כלומר: הוסיפו רוח-חיים. ומשניתנה רשות למשחית ומשחזקו ידיו שוב לא הבחנו ביו המן למרדכי. הוא דפקו בעלי הבתים על גבי השולחנות

החומשים, הוא ניסה השמש לחזור בו ולהשתקנו. דפקנו ורעשנו ולבשנו גאות בכלי זינינו, כנפוליון בשעתו, עד אשר סיים הקורא את כל המגילה. ועדיין לא נתקדרה נקמתנו בהמן הרשע, המהדריץ שבנו הלכו לבתי כנסת אחרים ששם עוד עמדו באמצע הקריאה. בלילה, כאשר עליתי על משכבי, שכור נצחון ונקמה, שמתי את כלי מלחמתי למראשותי, כדרך הגבורים הגדולים אשר בארץ, ולמחרת, בבקר השכם, אך בא הביתה הבחור העני לקרוא את המגילה באוני-אמא והמבשלת קפצתי כארי ממטתי יחד ופוחת וכלי זיני עלי. מוכן ומוזמן לפתוח בקרב מחדש. (אייזיק מאיר דיק, יליד זופראן, על-יד ווילנה, בזכרונות ימי ילדותו, "דער פורים שפיגעל").

בחור עני — כינוי לבחור הישיבה בליסה.

רעשן ופטישון-המן, עשויים ביד ישראלי בפולין (מאוסף רגיה ליליינסאלי).

את הפטישון מפעילים ככה: אחזים בחוט המאוח, מצד ימין ותנועתים. הפטיש מתנונע ימינה ושמאלה ומקיש.

בברזל כפוף על פיסתוה שומה על אבן; אך אין אבנים בבית המדרש, וגם ירידתו לא תלך למרחקים. על כן נבנה את המן ברובה, מעשה ידיו של דוד בן יחזקאל הנפת. דוד, כבד היתה ביזו קת עשויה עץ ובתוכה יצוק ברזל, ולעיניו התקין ברזל כפוף, באשו ובפטישו, בגומי עבה חזק קשר את המושך אל הקנה. ברזל בברזל יגע בין שני הברזלים והשם ברזל ממש. ירדו כבר דמומי בן השמשות כשנעשה הנסיון הראשון. הרובה המופלא השמיע קול אדיר, שכנים הציצו דרך החלונות החוצה. אנהנו צחקנו, ואבי דוד חיך. נפול יפול המן ועשרת בניו. בית המדרש יחד וירעש. הקורא את המגילה יתבלבל. (מאיר אלעזרי [וולקאנסקי], "בחדר" עמ' 95-96).

ב ג ר מ י ה

נר נפץ

ליל פורים, בעת קריאת המגילה, ולמחרתו ידליקו אבוקות קלועות ספוגות אבק שרפה. הנר הדולק משמיע קולות נפץ. (כריסטאן, פאן דען יידישען פאסטנאכטען, 1677; טנדליק, שפירכות, אונז רעדענארטען, 65)

מנהג פרנקפורט דמיין

ובפרנקפורט דמיין ידליקו בליל פורים שני נרות שעות בבית הכנסת — אחד בשם המן ואחד בשם זרש ובערו שניהם עד גמירה ואין מכבה (ראה לעיל, עמוד 17, למטה).

יש נוהגים להכין עוגות בדמות המן והאוכל מולק את ראשו של המן ואוכל את המן בכל פה. (מיטט, דער געז. פיר ייד, פאלסקאונדע, חוברת א' עמוד 106).

תקנת אלטונה

ובאלטונה תקנו שלא יכו את המן יותר משתי פעמים, בעת קריאת המגילה, כדי שלא להפריע את שמיעת המגילה (מתוך ייד, מערקוידרייגייטען, שודט, חלק ב').

מאה רעשנים בסוויטליוביץ

ההנהגה החשובה ביותר (בערב פורים) היא התקנת "מרעשנים" או "רעשנים" בשביל הקטנים, זה כלי זין שהתקינו להם בני ישראל במלחמתם מלחמת עולם בראש צוררי ישראל בכל הדורות, בהמן בן המדנא האגני. בקוצר רוח הכינו לפרק השלישי "שבמגילת אסתר, שבו נגלה עלינו לראשונה המן. בשעת קריאת שתי הפרשיות הראשונות דומים היינו להיללים אלה הדרכים לקרב ומצפים שיהא המצביא נותן אות לקרב. וכך היינו יושבים וידינו צמודות בחזקה אל "הרעשנים", וכששמע השם המן יוצא מפורש מפיו הקורא, יורדה בן המגיד, עבר קול שאון והמולה מחריש אוזנים בבית הכנסת. מאה רעשנים המן סאנו וידי הקטנים מתנועעות ורעשניהם מסתובבים בסערה. אחדים מן הגדולים שנתביישו לעשות מעשי הקטנים ברעשניהם הביאו עמם מקלות וסתם אוריעץ כבדים והתחילו מקשים בהם על הספלים ועל העמודים למרבה הרעש. רגעים אחדים נבלע לגמרי קולו של הקורא, והרי היה אנוס להפסיק את הקריאה. לשנים הקהל במקצת התחיל שוב קורא: המן בן המדנא האגני — ושוב פרצה סערה מחרישה אוזנים — — — חשנו יפה שהמן אינו אתנו בבית הכנסת. הרי אי אפשר הדבר שיהיה בכל בתי הכנסת שבעולם. אנהנו תפסנו אינסטיקטיבית שאין זה אלא סמל לדבר. בכל דור ודור עומדים עלינו בני המן לבלותנו. עמוד ויעמודו עלינו, והנה פגענו בהם היום, "הרצנו" בהם יפה יפה. והלאי ולא יקומו יותר לחתיה. בטוחים אנו שבני המן אלה מרגישים במכות ובמהלומות שהמטרנו עליהם והרגשנו זו נטעה שמחה בלבבותינו, שמחה אמת וחדות תום. (שמריהו לוי, מזכרונות חיי, חלק א', עמודים 125-126).

ב ל י ט ה

בברזל כפוף ברובה באישישוק

הכה יכו את המן ברובה הקטן הנקנה לפני הפורים בחנויות; טוב הוא אף יפה, אך לא מכוחו יפול המן חלל. הכה יכו את המן

פורים בארץ המן

א. מקלות פטישים, רעשנים ונעלים משכנס אור מתכנסת מועצה של ילדים ותלמידים להיוועצ בדבר סידור פסל המן, ועל המקום בו יציגוהו לראות. אחרי שקלא וטריא רבתי יוצאת המועצה ידי חובתה בסדרה את המן בטעם הרצוי לכל הדעות: הבוש כובע נסיך, מזויין חרב, עוטה מעיל נסיכים כיאות ליוזיר של אחשוורוש, ומכנסים כלים של בלז, זכר לירידתו ממעלתו והיותו בלז למרדכי, עם זקו שחור ושערות לבנות. מעמידים אותו בחצר בית הכנסת, הראשי, שבו מתאסף כל העם...

בערב פורים, בהגיע החזן אל הפסוק "ויתלו את המן על העץ" — רעם של סערת ימי בראשית מתחולל בבית הכנסת. הנערים הללו, כרוזים שאננים אלה, שישבו בשקט כרוזי בך ומקופל-רגלים לפני הוריהם, וידם אחוזת במגילה לקריאה — נהפכו פתאום למלאכי חבלה. העושים שמות בבין המדמא הצור, ורקעים בידים ורגלים במקלות ופטישים, ברעשנים ובנעלים ובכל הבא ביד. ב. ארבע מיתות ביה"דין

הקהל בצאתו מבית התפילה בשירת "וליהודים היתה אורה" מניח את עיניו במהרה המוצג לפניו על ידי הצעירים המסתוללים בהם וממיתים אותו ארבע מיתות ביה"דין. המן "הפצוע והמת למחצה" מובא למדורה; הילדים יוצאים במחול מסביב למדורה עם שיר שבו לאסתר ומרדכי ולעג וקלס להמן ולזרש. (ג. אברהמוב, ע"פ "ש"ל יומי פורים", הוצאת המזרח, עמ' נ"ט).

בשורש הבירה

ובשורש הבירה, היא המדאן, מתכנס קהל גדול לשמוע את קריאת המגילה בחדר קטן הנמצא על "מצבת מרדכי הצדיק ואסתר המלכה זי"ע". החדר מלא נרות דולקים והמתנג גדול. כשמזכיר החזן את "המן" נאם עשרת בניו טופח כל אחד בידו על כתלי החדר ואומר: "ימח שמו! או שם רשעים ירקב!"

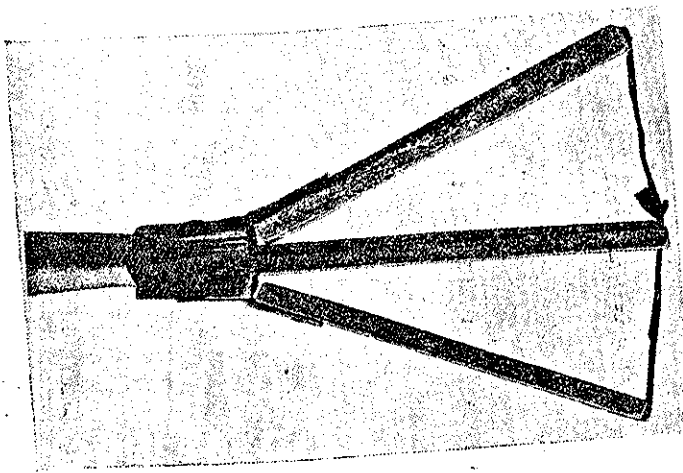
52

נקמה בהמן בטורח

עוד שבועות אחדים לפני החג ניכרים אותות החג... בהדרגה משנים הילדים את "מגילת אסתר", "תיקון פורים" ועל דבר שיש לו שייכות כל שהיא לפורים. הנעימות המסמלות את פורים נשמעות מכל בית ילדים. גדולים וקטנים עוסקים בשעות הפנאי בהכנת המן. נא הופר את אברי הידים וזה את הרגלים. זה את הראש וזה את הגופה, ממלאים אחד-אחד את כל חלקי הגוף. קש וגבבא וכל מיני סמרטוטים ואחר-כך תופרים את כל החלקים זה בזה והמן בכל מלוא קומתו, עם כל ציורי חלקי הראש עומד הכן לקבלת גור דינו לתליה. בשבת זכור, מכין המולא (הדרשו) בכל בתי הכנסת את הרוחות לקראת פורים, מלבד אמירת "תיקון פורים" בנעימה מיוחדת. לכן, בין שחרית למוסף, מלבד מכות אגרוף על השלחנות והקירות עם סיום קריאת התורה ב"תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח" — מתאסף כל הקהל, גדולים וקטנים בשעות של אחר הצהריים בבית הכנסת עד אפס מקום לשמוע את תפסיר (תרגום) "תרגום שני" —

במוצאי הצום (תענית אסתר) מתאסף כל הקהל בנעריהם ובוניניהם בבתי הכנסת או בבתים פרטיים, הרחובות אשר ברובע היהודים מתרוקנים לגמרי, הילדים מודיעים כולם בכל מיני חמרים מפוצצים: "טרקה", חמרים מתפוצצים ברובים, בניירות בגודל סוכריה המתפוצצים בוריקה, "פישפישאק", גלילים בגודל האצבע ממולאים חמרים מפוצצים ופתיל דק עובר לאורך הגליל, מציחים את הפתיל וחרבה ניצוצות ניתזים לכל רוח —

עם קריאת המגילה מתחילות הכנות ותנועות מצד הילדים — כל האונים קשובות ומצפות להוכרתי שם המן בפעם הראשונה. עוד טרם תפסיק הש"ץ לגמור את הפסוק "אחר הדברים האלה גדל המלך אחורש את המן בן המדמא האגגי" ורעש מן הפצצות של הילדים ומכות אגרוף על שולחנות וקירות מצד הגדולים מועז את כל חלל בית הכנסת. מעתה אין עוד שליטה על הילדים. מי שרוצה לצאת ידי חובת קריאת המגילה עליו להתקרב אל חור מחיצתו של השליח

הלמות-המון (נוסח גליציה).

מחזיקים בידית ומנונעים הנה והנה. שני הכדים החיצוניים המנונעים על צידיהם מכים את הכד התיכון ומשמיעים קול נקישה.

ב ת י מ ן

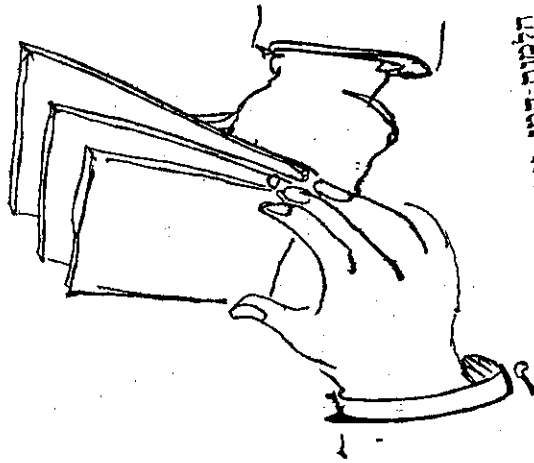
יריות באקדוחים ובפצצות

עוד נערב עם גמר התפילה

הילדים — שברגיל אינם נראים בחוץ עם חשכה — את הירחובות, ובמשך כל הלילה מורגשת מציאותם ברחובות שהם ממלאים אותם שאו. היריות באקדוחים פרימיטיביים שהם מתקינים להם אינו פוסקות כלילה זה וגם ביום שלאחריו. את האקדוח ממלאים בראשי גפרורים. משחקים גם בפצצות פרימיטיביות הנעשות ממין אגוז, ציננה בערבית, שממלאים אותו אבק שרפה ושמים בו פתיל, וכשמו—

צבור. אין קץ לשאון ולרעש, זה זורק המרים המתפוצצים בקול אדיר בהגיעם ארצה. זה שורק וזה מצפצף, זה מרעיש וזה מכה ברגליו. הרעש מתגבר עד כדי חרישת אוזנים. עם קריאת עשרת בני המון קולו של הש"ץ אין עוד שומעים — — —

ביום הפורים יודעים גם הילדים לצאת ידי חובת שמחת פורים. ה"המון" שלהם מוכן מזמן לתלילה. ביום הפורים תופרים הם בכל חלקי גופו "טרקה אתשי" (חומר מפוצץ בצורת משולש בעל פתיל) לעשרות ולמאות. באמצע החצר קובעים קורת-עץ או ברזל, תולים עליו את המון, יוצקים עליו שמן ומציתים אותו באש. המון ילדים מתאספים סביבו, תופפים ומחזאים כף וקוראים: המון, המון הרשע וכו'. (חנינא מורחק, יליד טהרן, ציון שנה א' גליון ג' עמ' 43—39).

הלמות-המון (נוסח זמברוב, פולין).

את קצות הלוחות המחוברים יחד מכניסים בין שתי כפות הידים, לוחצים עליהם ומגננים הנה על גבי התלילים הדקים שבין כל לוח ולוח. הלוחות נוקטים זה לזה ומשמיעים קול רעש.

פטישים מטעם הקהילה

בעת קריאת המגילה בירידים, רוקעים הגדולים ברגליהם שעה שהזון משמיע את השם המן.

הילדים מקבלים מטעם הקהילה פטישים קטנים להקיש בהם על גבי הקורות המכונסות במיוחד לשם זה בבית הכנסת. (פרופ.

אברהם גאלאנטי, תולדות היהודים בירידים, צרפתית, עמ' 116).

ס א ל ר י ק

ויאכלו את המן בכל פה

שיא השיאים של ההמולה בשוק היהודי היה מסביב לדמותו של "המן הרשע" עצמו החלוק, שברוך ברכה (בעל בית חרושת

לממתקים וחלבה) היה רגיל לעשות מסוכר מדי שנה בשנה, בגודל

חטבעי, ועמד לראוה על יד ההנות, מיום שישל, ערב "שבת זכור",

עד ימי הפורים.

התינוקות ותלמידי בתי הספר נהנו הנאה מרובה מיצירה זו

והתענגו עונג רב, כשהספיקו לידות בו אכן ולהוריד ממנו אברים,

אברים, החיכות הראויות להתכבד. (יצחק רפאל מולכ, בהאיר מורה)

בעדיות ספרד

בעיטות להמן וזרש

בקריאת המגילה כשהזון מגיע ל"המן הרע הזה" וכן ל"עשרת

זחון גשמע. ולכן אחרי עבור השאון יחזור לקרוא את "עשרת בני

המן" אמנם כלים להכות את המן אין לספרדים. לבד הרעשנים אשר

לקחו הילדים מהאכשנזים הנקראים גראגרי. אחרי הקריאה יאמרו

ברכת הרב ריבנו, "אורו המן" וכי ואז מחלקים בעיטות להמן וזרש

זסיעתם ברקעם ברגלים בחמת-כות, לשאון ההמולה אין קץ. (פורים

בין הספרדים, יצחק יחזקאל יהודה, "ציון" שנה א' גליון ג' עמ' 34).

הילדים שמחים לפי רוחם: יש שמשחקים, יש אשר יקימו

תבנית איש ממולא קש ותולים אותו ורוגזים אותו כאבנים ויש

אשר, ישרפרוהו בסוף. (שם, עמ' 36).

יליקים את הפתיל מתפוצץ המטען שבאגות, לתרועת ששונם של הילדים. (מ. ש. גשורי, העולם, פורים, תרצ"ח).

אין חדה מכה

בחדה, כפר בתימן, נתאספו לכבוד פורים קצת אנשים לבית מארי יוסף. את המגילה קראו בלי מנין. הסעודה היא סעודת חול בתוספת עראק. את המן אינם מכים. (ש. יבנאלי, בתימן, מתכונן לציון ע' 253).

ב א י כ ר ת י ס

רוקיסא ושקופיסא בפורים בבית-הכנסת

בראותי אנכי, החתום משה, מנהג רע שנהגו מקרב החתורים בימי הפורים שמשהלים בבית הכנסת בשעת קריאת המגילה לפיכך אש רוקיסא ושקופיסא ואת השליח-צבור יבעתוהו, כתרונה והדיפתו בלהבות אש, עד שברוב הפעמים שותק מהקריאה, ולפעמים בורח מן התיבה, מפחדו פן ישרפו את בגדיו או את פניו וכן כל הצבור יקום איש ממקומו ויבוא אחד הנגה ואחד מפהר הלפידים והאש ומדלגים ממקום למקום וקופצים, דועכו כאש קוצים, באופן שנעשית בבית הכנסת כלכל והמיה גדולה ואין שומע ואין מבין בקריאת המגילה... ולכן ראיתי לבער המנהג הרע הזה מביניהם וקבצתי כל הקהל י"ע בבית הכנסת של כהנים ובהסכמת הנכבד הקונדשטבלי והשבני, יצער צורנו וגואלנו, עמדותי הנכבד (והחמתי) בהוצאת ספר-תורה ובתקיעת השופר שלא יהא עוד קטן וגדול רשאי לכוזג המנהג הרע הזה בקהילתנו, להשליך שקופיסא או רוקיסא בשום בית הכנסת מארבע בתי כנסיות שבקהלתנו יצ"ו, לא בליל הפורים ולא ביומו, אכן בחוצות ובשווקים יעשה כל אחד ואחד איש כל הישר בעיניו יעשה. משום שמחת פורים. (ספר תקנות קנדיאה, ח"ל א. ש. הרטום, מרדא קאסטור, עמוד 130-131).

רוקיסא ושקופיסא — מיני פצצות קטנות, י"ע — יצער עליין קונדושטבלי — הנבאי.

ברוך ס' ה

האבות והבנים בדולהינוב

בדולהינוב (רוסיה הלבנה) התחלקו מני המן לשני סוגים: האבות והבנים. האבות, כלומר דור המבוגרים והזקנים, היו מכים את המן צ"י רקיעה ברגליו. הא כיצד? מהמת רעש הקרב של הבנים — שיתואר להלן — היה קהל המבוגרים מצופף מסביב ל"בימה", שעמדה באמצע בית-הכנסת, בכדי להאזין היטב לקריאת המגילה. ומדי השמיע הקורא את השם המן היו אלה העומדים על הבימה, הגבאי והשמש וכי' רוקעים בחזקה ברגליהם על הרצפה בצדק קריאת-קללה בפה: ימת שמו וזכרו! וכל הקהל אהיהם.

לא כן הבנים. אלה הכו את המן, ב"אש ותמרות-עשן" ממש. והכנות התחילו כמעט במוצאי-יום ט"ו בשבט. כל הימים שבין ט"ו בשבט לתענית אסתר היתה העיירה שומעת קולות נפץ ויריות שבאו מעברים שונים. אלה היו רק "תמרות-עשן" אך "המלחמה" האמתית ה"קרבנות" החלו בערב-פורים במקום "המערבה", היינו: בבית הכנסת פנימה ובכבר-בית הכנסת בחוץ (שול-הזיף). לפני קריאת המגילה, בשעת הקריאה ולאחריה, ונסתיימו רק במוצאי פורים-שני, עת שמחת ה"נצחון" על המן פנתה את מקומה לחדות חג החרות והגאולה. ובמה ובאיזה "נשק" הכו את המן? ב"קלאפערס" (רעשנים) רגילים, ב"ביקסלער" (רובים קטנים) וב"שליסלער" (מפתחות). בעיקר ב"שליסלער". זה היה הנשק העיקרי והוא הוא שגרם בעיקר לכל ההכנות והתמרוצים ו"שליסלער" — פשוטם כמשמעותם. אלה היו מפתחות ממפתחות שונים, שלחך חללם היו מכניסים גפרית מראשי גפרורים ומכסים במין חומר נפץ שנקרא "בלטעלער"; אלה היו פטות-נייר, בעיקר מצבע וירוד בגודל חלל המפתח, שביניהן היה איזה חומר מתלקח ומעלה עשן. לראש המפתח היה קשור במשיחה

בהדר

מרדכי והמן מתנגחים

"שבט הקאנארינצי, היושב על חוף מאלאבאר שומר את הפורים שמירה מעולה. הם יעשו שתי תמונות מעצבים ומלביש אותם בבגדים יקרים ומכין אותן בחזקה אשה מול אחותה עד אשר תשבר האחת לרסיסים. התמונה הנשברת תהיה לזכרת המן הרשע והנשארית לזכרון מרדכי היהודי. ועוד לא שככת חמתם עד אשר יתלו את המפותח על העץ. (מסעי ישראל" לר' ישראל יוסף, "בנימין השן בשנות 1846—1851 עמ' 63).

מסמך שהיו מכניסים לתוך חלל המפתח להדק על חומר הנפץ. אחת במשיחה וחבטו בכח את המפתח עם המסמר שבתוכו בקיר, החומר התפוצץ בקול רעש גדול. (משה אלפרוביץ, כפר יהושע).

ריקועי-פחים בקוסטיקוביצי

בעירה קוסטיקוביצי, פלך מזהלוב על הדניפר, כען קומונארי, היה ממונה על הכאת המן החייט ר' בניניה נחום-ניסנס בכל ימות השנה היה מתחצף כלפי בעלי הבתים ועל כן שנאוהו. אולם משנכנס פורים שינה את טעמו וראה את עצמו שליח-צבור נאמן להכות ולהשמיד את המן הרשע צורר היהודים. הוא היה מביא לבית הכנסת ריקועי-פח ששימש לו כימים שבין פורים לפסח, במאפיח המצות שהיתה בביתו, טבלה לנזק עליה את המצות. את הפח טמ מאחורי הבמה. ובהגיע תור, "המן" בעת קריאת המגילה וכל העם רקע ברגליו הילידים הרעישו בקאלוקטות שלהם — היה מוציח החייט ר' ביניה פטיש גדול מתחת בית שחיו ומכה בכל כוחו על הפח עד שבקעה הארץ לקול המכה ובעלי-בתים איסטניסים לא עצרו כח לשמוע את כל המכות.

— זוהי זכותי, היה אומר, להרוג ולהשמיד את המן, ורק במוח באלה אשתוק אותו רשע לדורות. ימים רבים צללו אוני בעלי-בתים מהמכות הללו. (מפי יהודה ליברוב).

שלפוחית נפוחה בקמינקא

מנהג היה בעירה קאמינקא, מחוז גרודנה (רוסיה-פולין) להכין שלפוחיות נפוחות של בהמות לכבודו של המן הרשע. בשע קריאת המגילה הכו את המן, כרגיל ברעשנים, באקדחים, בלוח עץ מחוכרים בחבלים ע"י גללים שביניהם וניצא בהם. אולם בהג' תור "עשרת בני המן בן המדחא צורר היהודים" הציאו הנערים או השלפוחיות והטחו אותן בקירות בית הכנסת. לקול הנפץ רעו השמשות כאלו התפוצצו פצצות ממש. זו היתה "התקפת הבוק" הכבד ביותר בעת קריאת המגילה. (צבי ברוזאב, חיפה).

קולקוטקה בשקלוב

לפני ששים שנה, בהיותי עוד ילדה קטנה, ידע כל אחד להכין לילדים "קולקוטקה" לכבוד פורים, להכות בה את המן הרשע. קולקוטקה היא רעשן (מהפועל הרוסי קולוט). הקטנים, לבם נמשך להכות את המן, ואילו המבוגרים קצת עינם הלכה אחרי דברים אחרים. יותר חשובים: "פורים-שפילער" ומשלוח מנות. ב"פורים-שפילער", כלומר בהכנת הצגה לפורים, עסקו בני הנעורים. עניני משלוח מנות נחונים היו בעיקר בידי האשה. (תנה נחמן, תל-אביב).

בסביבות פינסק

א. פולטוראק בסטאחוב
בסטאחוב, מחוז פינסק, היושבת על גדה פריפט, נהגו לסחוב בערב קריאת המגילה "פולטוראקיס" להכות בהם את המן. ופולטוראק — זהו בל-עץ, בגודל מטר וחצי, מעצי ההסקה של האניות המפלגות על פני הנהר. בבל-עץ זה היו מכים בשלחנות ובספלים של בית המדרש. והמהדרים לא היו זזים משם עד ששברו את הספסל או את השלחן או את הפולטוראק, או כולם ביחד, לקיים מה שנאמר "מחה אמה".

ב. פולניה דרוק בקאזאגורודוק

ארכו מטר בערך. ואילו בפולטניצה — נהגו לעקור מגדרות הנכרים שבסביבה את המוטות, "דוקטס", להתקיף בהם את המן. הנכרים נדעו לשסמה עוקרים את המוטות ולא כיהו בבחורים היהודים. (אשר קפלן, רמת-גן).

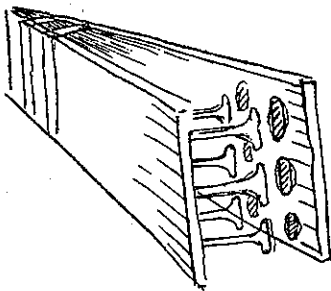
קורות-עץ בסמוטריץ'

גם בסמוטריץ' (רוסיה) היו מכים הנערים את המן בקורות עץ, בשעה שהקטנים הסתפקו ברעשנים. (גדליה שרפון, רמת-גן, מפי אבי).

ב ל ט ה

לוחות-יריה בוילנה

נשק מיוחד להכות בו את המן הכינו ילדי ווילנה והסביבה וקראו לו "שטיס-ברעטל" — כלומר: קרשון או לוח יריה. וזה מעשה הנשק: לקחו שני קרשים, בני 30 ס"מ כל אחד והרכיבו זה על זה בקצה האחד של הקרשון העליון תקעו 3-4 מסמרים, כשעושה בולטת. בדיוק מולם נקבו בקרש השני גומות, כך ששוענות המסמרים נכנסו לגומות. את שתי הקצוות של הקרשונים מהצד השני קשר בגומי או קפיץ. אל תוך הגומות הכניסו מזרדים (פיסטונים) וכשהזכיר בעת קריאת המגילה את המן הרימו ומתחו את הקרש העליון והרפתחו. המסמרים ירדו ופצצו את הכדורים בהשמיים קול נפץ חזק. (יצחק שוסטר, חיפה).

שיס ברעטל (לוח יריה) בוילנה

לפני ששים וחמש שנה בוילקומיר

אצלנו, בוילקומיר, עיר ואם בישראל, אשר במדינת ליטא התכוננו הילדים לקיים מצוות הכאת המן בשבועיים לפני פורים. 1. הל מן: הקטנים הכינו להם קרשונים מרובעים, במסמרי עץ חוברי קרשון לקרשון ויצאו להם חיבה. בפנים החיבה שמ אבנונים. דופן אחד של החיבה הואך ושמע ידית, כשנענעו בהלמור התנקשו האבנונים זו בזו והשמינו רעש.

2. מכונה: ילדי "החומש עם רשי" הכינו מכשיר ירח מורכב. מקלשים עשו להם ארגו ובתוכו הכניסו גלגלים בעלי שיניים

כשני המשור.

שני גלגל אחד נכנסו בין שני הגלגל השני. מבחוץ נעמדה ידית. כשנכנסו את הידית התנועעו הגלגלים ברעש ושניהם חרקו ושרקו בעומ. ויש שהקנו במקום גלגלים פטישים שעלו וירדו על גבי פח והשמינו נקישות חזקות צורמות אונים.

3. ח ב י ת: ילדי הגמרא לבם גם היה במכשיר כנ"ל. הם סחבו

מהרבה שלפני החנויות חבית שנתוקנה מסוכר, וגלגלה עד הפוליש" (הכניסה של בית הכנסת). כאן הסתדרו בשורותיהם ומקלות בידיהם. ובהגיע לאונייה השם המן יוצא מפורש מפי הקורא את המגילה הכו בכל כוחם בחבית וראו בשעת מעשה, בעיני רוח, את המן הרשע שוכב בחבית וסופג כל מכה ומכה. ולא זז משם עד שנתפקה החבית ונעשתה גל של שבבים. (ירחמיאל ליבוביץ, אשדוד יעקב: ד"ר אברהם אמיר, איש ווילנה).

ב פ ר י ל

מנהג חסידים בז'יטל

בבית החסידים שבז'יטל, (ליטא—פולין) שנקרא בפי בני הזמקס "חסידאוויה", הכניסו כליל פורים, לקריאת המגילה, ארגו פח וכל המתפללים, הגדולים והקטנים עמדו סביב במקלות ודשו בו כאשר חזקו הקורא את השם, "המן". ומימרה הייתה שגורה בפייהם: לא רק המן האגני אלא כל "ההמנים" שבעירה מרגישים במכות האלה. (הרצל קפלינסקי, רחובות).

ארגונים-רעשנים בוילקוב

רעשנים (גראגר) להכות בהם את המן נפוצים היו בין הילדים בכל ירחי גליציה. ידית הרעשן שמשה גם משרוקית. אולם בעיירת ז'לזיץ (גליציה), נהגו ילדים בעלי הבנה טכנית לבנות רעשנים גדולים בתוך ארגונים, לפי אותה השיטה של הרעשן המסובב ביד. הגלגל בעל השינים קוטרו היה 20 ס"מ. הגדולים לא השתתפו בהכאות זלזליות-התנצו למכים וקראו להם "באמיראין". (רע"ב-בקר בהונגא-דיות).

(מאיר צימלס, תל-אביב).

הכאת המן בקישינוב

שם הכלי, בו חכו כרגיל את המן, בקישינוב אשר בבסרביה, "גראנער" דומה לדגל או לגרזן, באורך של 20—25 ס"מ, עשוי פח הידית עשויה בצורת שפופרת דקה (דיאמטר של $1\frac{1}{2}$ ס"מ, בערך) ובמרחק של 2 ס"מ מקצה האחור היה מורכב גלגל (בלתי מסתובב) עם שיניים משני עברי הגלגל — במרחק של 1 ס"מ בערך — מורכבת הזתכת פח נבובה, אשר הידית משמשת לה ציר, בצורת "ח" מחולקת העליון של חתיכת פח זו יוצאת לשון של פח, אשר ארכה מגיע עד לשיני הגלגל הנ"ל. על ידי תנועה קלה מסתובבת ה"ח" והלשון — בבואה במגע עם השיניים — מקימה רעש דק, שנשמע יפה בכל אולם בית הכנסת. במרחק 1 ס"מ בערך מהקצה השני של הידית עשוי חור בצורת חצי ירח, הוא אשר שמש משרקה. לא אחת היו הילדים מחלקים ביניהם את "התפקידים": אחד מסובב ואחד שורק.

כאמור, היה ה"גראנער" — עשוי פח, צבוע ירוק, כחול או אדום — חביב מאד על הילדים. משהגיעה העונה, כלומר החללית אור, הרבה בתי-מלאכה ספלו בהכנתם והרוכלים היו מכריזים עליהם בשווקים וברחובות היהודיים. כי"כ היו מחלקים "גראנערס" בין ילדי ה"חדרים" והת"ת ואפילו בכיתות הנמוכות של הגמנסיה העברית "מגן-דוד".

עוד מין אחד של "גראנערס" היה עשוי עץ, אולם פחות נפוץ מהקודם. הצורה, בערך, כלקודם, אלא שבמקום גלגל הפח עם שיני משוב-ה"ח הרוס — מתוך הידית — גלגל ברוחב של $1\frac{1}{2}$ ס"מ בערך עם שיניים, גם ה"ח" וה"לשון" מעץ היו וחור סבוב, בכיוון הפוך לשיניים, הקימו שאון והמולה, אשר עוררו את חמתם של הגבאים ובעלי הבתים.

מנהג אחר של "הכאת המן" היה נהוג בין תלמידי הישיבה בקישינוב: נקישות חזקות ומהירות בקרש צר (באורך 50—60 ס"מ) או מקל כבתלי ה"שטענדרער" (עמוד). הרעש היה מחריש אוזניים נמרצות (הימים שייצגו ירושלים).

"יתלן את המן" בזמר בטומשוב

בטומשוב (פולין) נהגו לצייר על רצפת בית הכנסת דמות המן בגיר, בגודל של 4 — 5 מטרים, וכששמעו את השם "המן" יוצא מפורש מפי הקורא, רקעו הגדולים ברגליו, הילדים רעשו ברעשינותם, ואילו הבחורים היו מכים בפטישים ובמקלות על דמות המן עד אשר מצוה, לקיים מה שנאמר "מחה תמחה".

ובהגיע הקורא לפסוק, "יתלן את המן על העץ" הפסיק את קריאתו, וכל הקהל פרץ בזמר עליך במשך 3 — 5 דקות. (יעקב הרבסמן, חיפה).

ב ר ר מ י ה

גראנר רבתי בטומשובאני

בטומשובאני, קהילה יהודית שמנתה שלושים אלף נפש, רומנית הישנה, השתתפו בהכאות המן גם הגדולים, הקטנים היו מכינים להם כרגיל גראנרים עשויים עץ או פח, אולם הגדולים, יהודים בעלי-דק, התאו גם כן לתת את נקמתם, "בהמן" והם היו מתקנים גראנר רבתי" שהבליע את קולות כל הגראנרים והחריש את האזניים. וכשנסיק לזה גם הרקיעות ברגל והמכות במקלות על גבי השולחנות אפשר להבין מה מכות ספג כאן "המן", המתירות היתה גוברת כל כך עד ששמו של "המן" היה עיקר בקריאת המגילה ושאר הדברים ואפילו פרשת גדולתו של מרדכי — טפל. והקורא את המגילה היה המנצח גם על ההכאה: קרא בחסיפה ובנשימה אחת — הזו מכה בזק, בחפזו, מכה אחת ולא יספו; סלסל בקריאתו את השם המן — נשנו ושולשו המכות, הכל לפי קצב הקורא.

אולם בקריאת עשרת בני חטן היה פורץ מרד הקהל נדר המפקד, הקורא את המגילה. היה קורא את זה כדון — בנשימות אחת, ואילו הקהל מקטון ועד גדול מרכז את כל כוחותיו ומכריז מלחמת מצווה והשמד, הכה הדפוס רקוע ושרוק צפצף וילל בלי רחמים וכלי סוף. והקורא עומד נבדך ומביט פעם על הקהל המושלחב ופעם על הגבאים, שעמדו גם הם חסדי ישיע. (שלמה קופמן חיפה).

בעיירות הורגריה

המן של צמר גפן בטוקיי

בטוקיי לא יצאו הילדים ידי חובה בהרעשת המן בבית זכנסת ברעשנים ובריקעות רגלים. הם היו גם שורפים אותו. מצמר גפן עושים בובות בצורת המן וזורקים אותן לאש, למדורה המשותפת לכל ילדי השכונה. (גדעון פרנקל, רמת-גן, מפי אביו).

המן של שלג בדין

בדין היו מקימים צורת המן משלג ובפחם היו כותבים עליו זה מן. לאחר הסעודה ערכו התחרות. מרחק מסויים עמדו נערים זורקו עליו קוצים ואבנים. ומי שהצליח להפילו הוכתר בכתר הנצחון. (שולמית זינגר, מפי אביה, ילד חונגריה).

המן של סמרטוטים בלודווש

בלודווש מתכנסים כל ילדי היהודים למקום הקבוע ועורכים מדורת פורים. ואחר-כך מביאים אחד כבוד את צורת המן, עשוי סמרטוטים ומעמידים אותה על יד האש, לפי אות הניתן משתתקים כל הילדים ואחר מהם דחוף את המן לתוך האש. כל הילדים פורצים בבת אחת בצעקת גיל: המן הרישע נפל! המן הרישע נפל! (אמנון פורקוש, רמת-גן, מפי אביו, ילד חונגריה).

המן טובע בצירנוביץ

בצירנוביץ בירה בוקאיינה, מתאספים אחרי קריאת המגילה אצל הפרוט, הנחר הקרוב ביותר לעיר, על שפתו מעמידים צורת המן. מרחק ידוע מסתדרים הילדים איש ואבני קלע בידיו, מי שמצליח לקלוע אל המטרה ולהפיל את המן לתוך הנחר זוכה בפרס. (יהודה לוי, רמת-גן, מפי אביו).

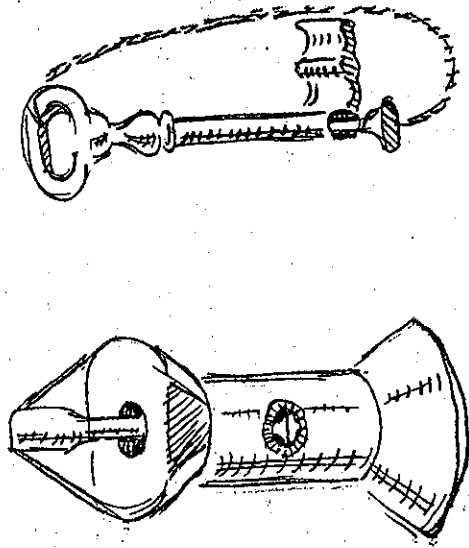
בסלוריה

רפקי, בטיירנוא

בשבת זכור היה דחיש הרב, מרא דאתרא טירנוא שבסלובקיה, שלא להכות את "המן", בעת קריאת המגילה, ומי שיעזר יתקוף אותו לחינם ברשע — יכה רק ב"עשרת בני המק", אולם לא נשמעו לו. לא הגדלים ולא הקטנים. הגדלים רקעו ברגלים על הרצפה ואילו

ואלה מכות בריציני (בסרביה)

בבית הכנסת "שערי ציון" בבריציני, מתנו חוטי, בסרביה, הממו (פאר-קלאפט) המתפללים את המן ע"י פתיחה וסגירה ברעש של מסב הספסל, ששמש גם עמוד (שטענדער) בהפתחו על ציר למעלה, ושל מושב הספסל שנפתח גסכן למעלה ושמש דלת למגורה. שמתחת למושב. השאר יצא ידי חובתו ברקיעה ברגל, חבטה במקלות, והילדים אחרים ברעשנים וב"מפתחות". (מ צירקאס-אמון, חיפה).

מפתח-הרובי

מתלמים את חולל המפתח גפריית אן אבק-שרפה אר כדורי נייר, מכניסים לחוכו את המסמר ומטיחים אותו בכוח בכותל או בצפה. חומר השרפה מתלקח ותשטט קול נפץ.

גליל-רובה

עשוי מטליל של חוטים (נחם וטבור, פולין). לפה שבמרכז מכניסים כדור נייר. מוחקים את הבוכנה ההדוקה בטרט של גומי ומרפפים הבוכנה קופצת ויורדת מהר ובקצה המפורז היא מפצעת את הכדור ויוצא מתפוצץ (ראו) ענני, עמוד 46.

הקטנים הכינו להם "רפקץ" — מין רעשן, ושפכו בו את כל חמתם על ראש המן. (איש טירנוא — חיפה).

ב ת ר נ י ס

חג תלית המן ושרפתו

בין כל החגיגות הרבות הנערכות בפורים בחנונים — בולטת בעיקר שמחת תלית המן, ה"כיתאבים" והחדרים, בחג תלית המן ושרפתו.

משנכנס אדר מתחילות ההכנות לחגיגה. ה"ריבי" (המורה) גותן פקודה לתלמידיו לאסוף כספים, לחסוך בהוצאות מדמייכים שלהם ולהכניס "תרומות" לתוך הקופה המשותפת — קודש לצרכי שריפת המן. ואף על פי "שאין אונס" כדברי המגילה, מקיימים תלמידים את פקודת הריבי, לרבות גם מעוטי היכולת וכל אחד מביא כסף בעין יפה. גם הגבאים הממונים על הכינתאב נותנים את חלקם. וביניהם ממנה הריבי "שליח מצוה" — תלמידים זריזים וממלחמים היודעים לקנות בכסף כל מה שנחוצ במחיר הטהור והנחות. גדולות וגם לאסוף חינום: נייר צבעוני, נפט, סמרטוטים, עצים וכו'. אחר כך מחלק הריבי לפי כשרונותיהם של תלמידיו את התפקידים. אלה גוזרים מנייר דמויות מצחיקות ומפלצות ומדיקים על גבי קרטון ואלה מכינים דחלילים, לבושים בגדי-שרד משונים. כתוצאה וסוג "המן" שלהם הכתה של דרדקי הלומדת, "ברכות" מכינה "המנים" קטנים מנייר. לומדי "פרשה" — דחלילים קטנים ולומדי גמרא — "המנים" יותר גדולים, עם גוון מיוחד, חותם הכתה, והכתה הגבוהה ביותר מכינה "המן" אחד, ענקי, בלוי עשרת בניו. ככלות ההכנות פוקד הריבי כל בית בקהילתו ומחלק שם "המנים" תוצרת תלמידיו. הוא מקבל תמורתם "משלוח מנות". ליום י"ג באדר, ערב פורים, מצפים התלמידים בכליון עינים. הם פטורים מעול התורה בחדר ואפילו מחזרה על הפסוקים של מגילת אסתר ששנו כמה ימים לפני כן בע"פ: "איש יהודי היה", "להיהודים היתה אורה" וכו'. לעומת זה הם נכנסים באותו יום לאוירה של פורים ומתקרבים לקרב הנערך על המן. הנשק לקרב הוא אלה עבה, מטר ארכה, "דאפוזפורים".

70

בלשח המקום. כל ילד מכין לו צלה ובקצה הוא מתקן לו בליטה. לפעמים עשויה מסמרים עבים, כי זה עשוי לגרום להמן יסורים יותר חזקים. מי שאינו מוצא אלה כוז מוציא את הידית של המטאטא ובשעת הדחק גם היא "דאפוזפורים" תחשב. המחזרים צובעים את הדאבון בצבעים שונים ומקשטים אותו בסרטים ונייר צבעוני. ויש ילדים המצטיידים גם בסוגים שונים של רעשנים וכלי יריה.

החגיגות של "שרפת המן" מתחילות בפורים משעות הבוקר ונמשכות עד הצהרים. בשעות מוקדמות נהגות סיעות סיעות של ילדים מוזיינים בדאבונותם בלוי חזורים אל חצר החדר ומסתדרים במעגל הגדול. באמצע — מדורה גדולה עצים ואש ותמרות עשן. אך הנה בא הריבי ונותן אות להתחלת החגיגה.

מקהלת הילדים פותחת בקול: "איש יהודי היה בשושן הבירה זשמו מרדכי בן יאיר, בן שמעון בן קיש, איש ימיני". על פסוק זה הם חורים פעמים רבות בניגון ובקצב וכל הקהל אחריהם.

עודם מזמינים, ותהלוכות של הכתה השונות בחדר הולכות ומתקרבות: "המן" ביד שמאלו של כל אחד ודאבון פורים — בימינו, דאבונים מתקרבים הקטנים, בני כתות המתחילים, ואחריהם — תלמידים הלומדים "פרשה" ולבסוף לומדי הגמרא.

כל קבוצה, בהגיע הורה ליד המדורה משליכה לתוכה את ה"המנים", מוסיפים נפט ועצים למדורה והאש מתמרת ועולה, ומתוך פיוזם פומני חג תפורים ובקריאות "אדר המן", "ברוך מרדכי" הם מכים בדאבונים את המן הנוער כאש ומשמידים אותו עד הרמה. גולת הכותרת היא מדורת הגדולים. "המן" שלהם, הגדול, הוא משותף לכל החבורה, והוא דחליל מכוער ממולא תבן ולבוש קריעים וסלאים ועל ידו דחלילים קטנים, מפלצות, עשרה במספר, — עשרת בני המן. לכבודם מתקנים במרכז עץ גבוה ותולים עליו את המן ובניו. אחר כך מעלים את המדורה ו"המן" ובניו אובדים תוך להבות, וגם עליו מתנפלים התלמידים בשעף-קצה ומכים בדאבונים את המן וצאצאיו שוק על ירך. וכעין התחרות קמה בין המנצחים האלה: מי "יטיב לזכות את המן, מי יצליח לשבר לו יותר עצמות ולרסק את

71

ב י ר ש ל ם מכת עיטור

בבית הכנסת "מושב זקנים" בירושלים הנו את המן בכל הכלים המקובלים בין הילדים. אקדוחים, רעשנים ומפתחות. אולם כשהחל הקורא את המגילה לקרוא את עשרת בני המן בנישמה אחת — שינו פתאום האסטרטגים הקטנים את חכמיו מלחמתם. כל אחד הכין לו קצת טבק-הרהר על כף ידו, וברגע הדרוש, לפי סימן מוסכם, החלו גושבים על אבקת הטבק לכל רוח. החלה עמישה רבתי הקורא היה מוכרח להפסיק את הקריאה ולהתעטש ולהתחיל את קריאת עשרת בני המן מחדש, בנישמה אחת. ושוב הפסיק והתעטש. עד אשר התעברו הקונים בדבר ובקשו להפסיק כי קשה להם להאריך את הצום. "מענית אסתר", ואז הפסיקו. (אברהם רוזנטל, תשי"ג, ירושלים).

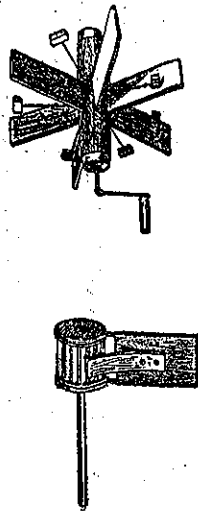
ב ר א ר ה

א. מקוש
יחזיק בוכרה הרבה מדקדקים לקיים את מצוות "מחה אמה את זכר עמלק". שבועיים לפני פורים מתכנסים ילדי השכונה לטכס צצה באלה מכשירים להכות השנה את המן. כרגיל מכינים מקשים, מעשה עץ, וזה מעשה המקוש: מגסרים שלושה לוחות-עץ, שנים בגודל-שזה ואחד, האמצעי, יותר ארוך ועבה. בשני הלוחות החיצוניים מנקבים חורים ומשחילים בהם חבל או חוט ברזל לחבר עם הלוח האמצעי. על הלוח האמצעי מרכיבים טבעת-עץ עד גובה שני הלוחות הצדדיים, מקשטים בחיטובים את קצהו העליון והוא משמש ידית. וכשמנענעים בידיה כדרך שעושים בפעמון — ישמע קול רעש חזק.

ב. בתי"ד מעץ
אחרים מתקנים בתי"ד, כדוגמת סנדלי העץ שבמרחצאות. הילדים שמים אותם על הידים. בעזרת רצועות עור שבצדדים ומחכים להחמך. ובהשמע מפי החזן השם המן, "ימחאו כף" עד שתחרשנה האזנים.
ג. חנשי גדולים
גם הגדולים רוצים להעניש קצת את המן. אך הם מתביישים

אבריו? ובינתיים מתווספים עוד ילדים חורקים לתוך המדורה מלה וגפרית. קולות נפץ בוקעים והם באים בערבוב עם קול ענות הגבורה: יחי מרדכי! אורר המן! ברוכה אסתר, אוררה ורש!

בתזנים הבירה עורכים שרפות המן במרכזי שכונות היהודים. התכונות מתחילות בראש חדש אדר. בני הנער חוזרים על פתחי היהודים ואוספים עצירי-שרפה. בגדים קרועים וסמרטוטים לכבודו של המן, מהם מכינים דחליל גדול וגבוה העושה רושם. ביום הפורים מתכנס קהל גדול ליד המקום בו שוכן כבוד "המן" זה. עורכים לו בצבור "תפילת אשכבה" של פגעים ומשכיבים אותו על אלונקה מיוחדת. אנשי חיל מעבירים את האלונקה דרך כל השכונה וקוראים את הקהל לצאת מהבתים ולקחת חבל בלוויה ולהלק להמן את קלוגר האחרון. ובשעה הקבועה מתקיימת תהלכת האבל, מלואה בשיירה ויללה, בקולות נפץ של אש וגפרית ובצחוק ושמחה, בכל החנה שנקבעה מראש עומדת הלוויה ואחד מן החבורה "מספיד" את "המן" וכל הקהל עוצה ב"ללה" כקול הצאן בגעותו. לאחר טלטול רב בעסק גדול מושלך "המן" אל מקום מנוחתו — לתוך המדורה, וכל הקהל, אנשים, נשים וטף פורצים בזמר ויוצאים בריקודים. (שלמה מאמל, איש תזנים, ירושלים).

כטישון ורעשון, נופח צרפת.

הראשון, צירוף של הלמות ופטישון. וכשמסובבים בידיה יסחוב הציר הגלילי והפטישונים יפלו ברעש על הדפנות שמשתמלים. ברעשן משתמשים עד היום הרוכלים ביידיים — לחשוך על ידו חשומת לב הקונים. עוד במאה התשע עשרה השתמשו בו המצורעים בצרפת — להזהיר את הטוברים והשבים שלא יקרבו אליהם.

שרפת המן בתופים ובמחולות בטשקנט

חרב הזקן עומד במקום החזן ומתחיל קורא את המגילה. מדי הרכיז את המן ועשרת בניו ירעשו אמות הספים של בית הכנסת. כל אחד דופק רועש ומכה.

לאחר קריאת המגילה מוזמנים כל המתפללים, עם נשיות למסיבה בבית אחד מנכבדי הקהל. בשעת הסעודה יכינו הילדים בחוץ פסל המן ותולים אותו. על יד התלייה יערכו עציר-שרפה, שמו, סמרטוטים וכו'. כתום הסעודה הצאנה שתים נשים ותחופנה בחות. הקהל מתאסף. מוליכים את המדורה. המן נשרף והנאספים צועקים:

ברוך מרדכי, ברוכה אסתר.

ארור המן, ארורה זרש.

אחר-כך יצאו במחולות, לקול התוף. (שלמה מוסאיוף, יליד טשקנט, בוכארה, כעת בירושלים).

פ ר ס

במדינת משהד

א. כידונים:

ערב תענית אסתר, במשהד אשר בפרס, אני ותשעת חברי יוצאים את "חדר" רבנו ושמים פנינו לבית שמעיה הזקן, האומן הגדול למעשה כידונים ולכלי הקשה והרעשה. מה שאלחכם, צאן קדשים, ויתנו לכם, ומה בקשתכם עד חצי המלכות ותעש—פונה אלינו הזקן בלשון המגילה.

— כידונים! אנו רוצים, אנו עונים. הזקן מראה לנו כידונים ופטישים רבים, קטנים וגדולים, מהם עשויים עץ ומהם — פח וברזל. אנו קונים כל אחד לפי טעמו ולפי מצב כיסו כלי הקשה ופורשים הביתה.

ובליל פורים, רק נשמע מפי החזן השם המן, מיד המתחלזו להייע ולרעיש ולהכות בפטישים ובכידונים בכל כוחנו. לשוא גערו בנו המתפללים והשמש, הארץ נבקעה לקול הרענה.

ב. שרפת המן בשעת הסעודה.

מנהג קדום במשהד. בכל שנה מוזמן אחד מעשרי העיר את

לבא בכלי-הקשה לבית הכנסת, כדרך הקטנים, ומשתפקים ברקיעה ברגלים על-גבי השטיחים. תימרות אבק מתאבכים עד לתקת.

אחרי קריאת המגילה ישחקו בקובית ובקלפים. בכסף, גם זהוי בקמה בהמן, הם אומרים, כי המן רצה לשקול עשרת אלפים ככר כסף ולהשמיד אותנו. ואנו פה גסיסן מפילים פור הוא הגורל (קוביה) לזכר מפלתו של המן.

ד. ייסלא המן שלג

בימי הפורים עודם מכוסים הרחובות והחצרות שלג רב ונוקשה. על כן אין טוב ממנו להיכן המן שלג, על יד בית הכנסת או ברחבה שלפני הבתים. מגלגלים כדורי שלג לרוב ומקימים פסל ענקי בעל צורה מצחיקה: רגלים ארוכות ועבות כרגלי הפיל, ראש גדול ועינים שחורות. מפתח שחבירו לו, חוטמו גור ופיו קלח סלק. על בטנו שרשרת, "זהב" עשויה קליפות אבטיחים. ועל ראשו קובע פלדה — גיגית שבורה שיצאה בדימוס.

למחרת, אחרי הסעודה, מסתדרת תהלוכה של נערים ובראשה — מותופים. מכים בתוף, מתכנסת כל השכונה לראות במפלת המן הרעשנים מרעישים וכל הקהל פוצה פיו בשיר:

המן מורד אימאן ניאבד,

בגידדי האבותש פרוגד ניאבד,

בעייני מורדגש כפן ניאבד.

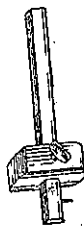
(המן מסרתו ואמונתו לא ישיג / מסביב לארון המתים (שלג) בנים לא ישיג / ובעת מותו גם תכריכים לא ישיג).

ופתאום וקול נשמע בין המתורגמים, מרדעים ומכריזים: "אל המן, אל המן! הכל רצים אל הפסל, איש השלג שנשאר כמה שעות עזוב, כאילו נשחח מלב. הילדים שבקבוקי נפט בידיהם מתקרבים הראשונים. אחריהם ילדים שאספו הרבה סמרטוטים וגוריעץ לשרפה מניחים את כל החומר מסביב לפסל, יוצקים נפט ומתחילים במדורות ואינם נפטרים משם לבתיהם עד שכל הפסל מתמוטט וגמס כמין (אחרון באביף, יליד בוכארה, הל אביב).

נשברה. מפסיד במשחק, ובשעת שבירת כל ביצה צועקים: "מחה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים".

ג. הנון כו

בשבת זכור קוראים בציבור תיקון פורים "מי כבוד ואין לומר" לפני קריאת התורה. ילדים מביאים אתם מקלות באורך של מטר בערך, וגם פטישיעץ מיוחדים, דומים למכשיר שמרסקים בו בשר או שום וכיוצא בהם. וכשמגיעים ל"רצתה פרשנדתא" —

הנון כו

מכים ודועשים ומתנקמים בהמן. פטישים אלה מכינים הגוים לפני פורים ומוכרים אותם ליהודים. קוראים לזה "המן כו" — מכה המן. בשעת קריאת התורה לשקוראים, "זכור אשר עשה לך עמלק" — צועקים כולם: "עמלק, סבא של המן בא" ושוב מכים את המן ועמלק ביה. אלה במקלות וב"המן כו" והקטנים בידים ורגלים.

גם בסעודת השבת, לאחר התפילה בבוקר, קוראים "מי כבוד" הנזיל, ובני הבית רוקעים ברגלים כשמוכרים, "רצתה פרשנדתא", ושרים אחר כך: אכלו רעים שחו ושכרו — וימי הפורים בשמחה שמרו וכו'.

ד: צאק צאקק הנון

בליל פורים, עם קריאת המגילה, מכינות הנשים בכל בית עוגה מחוקה. שקוראים לה שכרי וחולכים אחר כך לבית הכנסת למקרא מגילה. הנערות מציינים על קרשים ועל גבי נייר או קרטון את דמות המן ועשרת בניו. קוראים לזה צאק—צאקק המן. וכשמגיע הקורא לעשרת בני המן זורקים על הארץ את הקרשים והניירות עם צורת המן ובניו ודורכים עליהם, מכים ב"המון כו" ובמקלות ועושים "תמחה". אחרים שמים על הידים כפפות עץ מיוחדות דמות לסנדל-עץ, ומכים יד ביד. מרגמים גם את השטיחים שהמתפללים יושבים עליהם על הארץ, וחובטים בהם — שלא יתחבא המן בתוכם.

כל הצבור לסעודת פורים. בשעת הסעודה תוקעים אנשים מיוחדים לכך עמוד גבוה בחצר ותולים עליו את פסל המן — מפליצת משונה מעוררת צחוק.

כל המסובים עוקרים אז את השלחנות, יוצאים לחצר לראות במחזה וקוראים: מזה תמחה את זכר עמלק! אורר המן הרשע צורר היהודים! ואז מכבדים את אחד הקוראים בהחלקה. הפסל הספוג שמן מתלקח מיד וכל הקהל החוגג נכנס שוב הביתה לגמור את הסעודה ולברך ברכת המזון. (שמואל חיים, עולה ממשה, ב"ס תחכמוני ירושלים).

"תמחה" באפגניסטן

א. חתונות אדר

משנכנס אדר מרבנים בחתונות, באפגניסטן. ושרים בשעת החתונה מתוך תיקון פורים "מי כבוד ואין כבוד". בהטעמה מיוחדת קוראים ושרים את הבתים:

"קדשתי לצורך מזבח,

"ואכין לבני מטבח,

"בעוזן אביהם המריצה,

"ואלה שמות הילודים — לו.

"רצתה פרשנדתא דלפון אספתא,

"פורתא, אדליא, אריתא, פרמשתא,

"אריסי, ארידי, ויתא,

"גם קבורה לא היתה — לו.

וכשאומרים "רצתה פרשנדתא" — רוקעים ברגלים, דופקים וחובטים במקלות.

ב. סעודות

במשך כל החדש מרבנים גם לערוך סעודת רעים וסעודות של מצות. בשעת הסעודה עורכים התחרות בכיצי צבעות, מי שביצתו

יש מקומות שמשרים ביצים כשמוכרים שמו של המן ואומרים "מן יעקע ד' את ביצתו של המן".

עם חום קריאת המגילה, שוב מכים את המן, כשאומרים בברכת "הרב את ריבנו", "אורח המן", ממחרת בבוקר, מכים שוב את המן של פעמים, גם בסעודת פורים עושים "תמוזה" — כפי שהזכרנו לעיל. גם במשחקים המיוחדים לפורים שקורים "הכחודגאר" (מורכבים מ־30 קוביות עץ ושתי קוביות עצם, כל שני צדדים של קוביה, סכום הנקודות שלהם עולה 7 — כמנין אג"ה). מוכרים בכל פעם את המן לגנאי.

ה. תליית המן

בפורים בצהרים, נאספים ילדים בכל שכונה ושכונה, תוקעים באדמה עץ גבות ותולים עליו בובות בצורת המן, מסוגים שונים מניר, עץ, סמרטוטים וקש, ואחר כך מדליקים מדורה לרגלי העץ וכל ההמנים" התלויים נשרפים אתם.

ו. בארץ מוקפת חומה

באלף, עיר ואם בישראל, אשר במדינת אפגניסטן, היא ספק חחמיב, כלומר: חקפת חומה מימות יהושע בן נון — ועל כן קוראים שם את המגילה יומים, כי"ד באדר ובט"ו כ"ד, וילדי ישראל נהנים מן הכפילות ומכים את המן שני ימים רצופים בערב ובבוקר ולא ייעטמו (מיכאל גיל, איש אפגניסטן, תל-אביב).

מדורות בהודו

בליל פורים שלנו אוספים יהודים — לא יהודים, בגדים סמרטוטים, שמן-שרפה, עצים ושאר חמרי דלק ועורכים מדורה גדולה ושורפים בה את המן. המדורה בוערת עד הבוקר. כל אחד זורק על חברו, מתוך צחוק, מים צבועים בצבעים שונים מבקבוקים או מזרק. דומים למורקי הפליט שלנו. הם קוראים לזה "יום שמחת המן" (מיכאל גיל, תל-אביב).

ב כ ו ר ר י ס ס א ון

א. אקדחים ושרביטים בואכו

עוד מראשית שבט נוהגים הילדים לצרף פרוטה לפרוטה לבנות פורים. חסף קודש למשלוח מנות לעניים וחולים וגם לקנות אקדח.

ושרביטים להכות בהם את המן. בערב פורים, לפנות ערב, באים הילדים עם הוריהם לבית הכנסת, רחוצים ולבישים בגדי חג. השרביטים והאקדחים כיד, אולם אף אחד לא יעיז להרעיש בשעת התפילה. רק עם קריאת המגילה מתעוררים הילדים. כל אחד מצפה בקוצר רוח לשמוע את השם "המן". וכשמגיע תור המן — מיד נשמע קול-קירות ממושך באקדחים וקול נקישת בספסלים. תוקנים עוזרים ברקיעת רגלים.

ב. חומור שיר לתליית המן.

יש הנוהגים להכין פסל המן, ואחרי ברכת המזון של סעודת פורים יוצאים בני הבית אל החצר, תולים את המן על עץ ושרים:

אנו בני אל חי גיילה יחד

ואתה בך-המדחא תרד לבאר שחת.

אנו בני ישראל, נעלה לציון ברינה

ואתה, בך-המדחא, תהיה למשל ולשנינה.

אנחנו, בית יעקב, באור ד' נלכה.

ואתה בן המדחא, עפר תלחכה.

(סימן טוב מרחק, יליד מוריסטאן, ירושלים).

כיצד הכו את המן בתימן

א. סוס ורוכבו בצנעא

בצנעא, בירת-תימן, נוהגים ילדי החדר להמנות להבורות חבורות כמה שבעות לפני הפורים כל חבורה פוגה לנגר יהודי שיכין לה מעץ עגלה קטנה, סוס-עץ ועליו דמות אדם, מעין דחליל. את חסף להוצאות, אלה לווים וסומכים על מתנות-פורים שעתידיים לקבל זמון יפרעו את ההוצאות. לאחר שהכין הנגר את הסוס והעגלה מעמידים את הסוס על העגלה, מקשטים את הדחליל ומשוים לו דמות פנים: נועצים לו שני חרוזים במקום עינים, מדביקים לו זקן ומלבישים אותו תלבושת ערבית-תימנית. אחרי-כך מרכיבים אותו על חסם. בפרס ליל הפורים מתקבצים הילדים ומסתובבים עם "המן" ברובע היתודי ושרים את הפזמון:

קד"א המן ג"א פוק פרס עוג"א
וקח ואפתג"א חזומא עלא אללמות וין ג"א
על סוס צולע (תרגום) "הנה המן בא
התפקע והתפוצץ וצר על הרקיקים, לאן נעלמו.

בשעת ההליכה מרעישים הלדים ומציתים חמרי נפץ. וכך הם
התפקע והתפוצץ את "המן" הסוס והעגלה מצניעים משנה
עושים כל יום הפורים. את "המן" הסוס והעגלה מצניעים משנה

לשנה. עד כאן מעשי זאטוטי החדר.
ילדי החדר המבוגרים יותר מכינים בובה מסמרטוטים או
מעצים, משום לה דמות אדם ובקבוצות נפרדות מסתובבים עמה.
בקריאות שמחה (או יש שהם מלבישים אחד מהנערים, משחירים
את פניו, מדביקים זקן לסנטרו ומחלימים מאחוריו כשהם מכריזים עליו
שהוא "המן"). במוצאי פורים יוצקים על הבובה נפט, מציתים אותה
ורוקדים מסביב למדרה.

ב. יורט ברובט סמט בנהם
במחוז נהם עושים בובה מחמר או מסתבות, מדביקים לה זקן

וחולים אותה בקיר. בפורים שואלים רובים מידי שכניהם הערבים
הנערים והנער מוכעים את "המן" מטה לכדויהם ויורים בו
ממרחק עד חרמה. יום זה משמש יום שעשועים ואימונים בקליעה
לנוער ופעמים שהם משתפים בפעולה את השכנים הערבים בהסברים

להם שזה "צורר היהודים".

ב. בעדאן" מכינים את "המן" בחצנית אסתר ובפורים שורפים

אותו אגב קריאות "ארוך המן".

ג. צמח "ארוך המן" בבעדאן

ב"בעדאן" מצוי צמח בעל קלה ארוך ובראשו פרח בצורת

חמנית. הילדים קוראים לצמח זה בשם "ארוך המן". בפורים חולשים
הילדים קלחים כאלה מחברים אותם למקלות ארוכים וחולכים בסך
מבית לבית בצעקות "ארוך המן" "ארוךה זרש" ואין מרפים מבעלי-
הבתים עד שמעניקים להם קליות. (יהודה רצהבי, ירושלים).

(*) ראה לעיל, עמוד 19, אותו שיר מובא בשינוי נוסחה.

ד. עצי המן חורש באסדה

בקהילתנו, עיר אסדה בארץ חיפה, נהוג המנהג הזה ביפו.

הפורים: כל ילד, מן 7 שנים עד 18 בערך, משתתף במלחמה נגד

המן ובניו.

שבויעים לפני פורים, מתחילים להכין כלי מלחמה, שהם רובים

קטנים, חלקי צנורות ותרמילי כדורים וכל מיני רובים ישנים.

שהשימוש בהם הוא ע"י אבק-שרפה. זה נמשך עד תענית-אסתר.

ביום זה הפשים התלמידים גלימודים והם קובעים מקום להתאסף בו

לפני הצהרים. אחר שמתאספים, יוצאים בהמונ אל מחוץ לעיר, ליער.

ביער נמצאים צמחי צבר הנקראים בלשון חיפון עמק. צמחים אלה

הם גבוהים ומתפצלים. הנערים מחזרים אחר צמח שמתפצל לעשרה

פצלים, כנגד עשרת בני המן והענף האמצעי, הוא המן בעצמו. אחר

כך מחזרים על צמח כנגד זרש, מספר הענפים כאן לא חשוב. הנערים

מביאים אתם שני מוטות שעליהם מרכיבים את עצי "המן" ו"זרש".

ונשאים על הכתף. מקשטים את הצמחים בפרחי בר המפיעים ריח

לא נעים ונושאים אותם בקללות וקריאות בוז, עד לרחובות היהודים.

עד למקום הקבוע מדורות, ובו מוכנים שני בורות. לכל אחד מהם

מכניסים את הצמחים. את המן ובניו לבור אחד ואת זרש לבור השני.

מתחילה מלחמת נקם ושילם. מכל הכלים שהוכנו לכך — קני ירית

הממולאים אבק-שרפה, גרגרי עופרת, אבנים קטנות וכו' — עפים

חיצים לצמחים הללו. כל יריה מלווה ב"ארוך המן" ו"ארוךה זרש".

ובעת היריות נסדק הצמח ויוצא ממנו נוזל כעין החלב. הילדים אומרים

שהמן בוכה ורוצה לחזור בתשובה, אך אין בותנים לו, וכל קללה

המוחממת לפה, כתובה ולא כתובה. חלה לראש המן המערכה נמשכת

עד זמן המוחמ. עם רדת היום לקחים את "המן חורש" ומעבירים

אותם לרחבת בית הכנסת. כאן כבר הכינו המשתתפים, מקל (צמיל)

ויש שהכינו גם גרן קטן עם ידיה ארוכה (מעקרה). כלים אלה מונחים

בבית הכנסת, תחת הכרים והשטיחים סמויים מן העין, עד מקרא

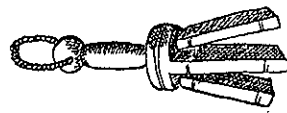
המגילה. וכשמגיע הקורא לפסוק "ותלו את המן" מונקים הנערים

כחץ מקשת עם כלי המשחית בידם. מגיעים לרחבת ומתחילים בהכאות

כל הילדים על יד בר גדול שכרו לכבוד המן. את הבור ממלאים סמרטוטים, גורעיציס, נפט, ניירות וכר ומציצים את כל זה. וכשהלבה עולה — זורקים לשם את כל הזמנים ויוצאים מסביב לבור בריקודים. (אברהם תשובה, רמת-גן, מפי הוריו, ילידי טריפולי). כדי להגדיל את המדורה סוחבים הילדים מכל מקום מחצלות. אל האש, כשזורקים את "המן" לתוך הלהבה, צועקים: המן הרשע, המן נשבר! (יוסי גוסקי, רמת-גן, מפי הסבא, ילידי טריפולי).

העוד המן חי?

...וכשהלקחה האש ושרפה ואכלה את "המן", שהשליכהה לתוכה, עדיין לא רצו להאמין הילדים שהמן כבר נשרף ולא יוסף קום. ועל כן היתה מסורת בידם: לשפוך מים אל המדורה. תשקע האש תיכף ומיד — סימן טוב הוא לנו, המן הרשע נוצח, נשרף ואבד. לא תשקע האש — אות הוא שעודנו חי, ואז אין ברירה אלא להגדיל את המדורה. (מרגלית כהן, רמת-גן, מפי סבתא, עולה מתורכיה).

הלבות-המן (נוסח בוכרדי)

נפץ גם בארצנו. מונעמים בידית ושלושית הקרשים מקישים זה את זה, קוראים לו מקוש.

ועשית שפטים בשונאי ישראל, לבסוף לא ישאר מהנמצאים אף גור צץ אחד. בזמן הכאות, נשמעות קלות וקריאות בות ועוד. משתמשים גם בלחש, "הדק היטב" לשם זרז. אחרי זה מתחילה השמחה. המנצחים חוררים ושירי נצחון ושמחה בניהם. הם דופקים על כל שער ומקבלים מתנות.

ה. גולם המן רוכב על חמור.

למחרת, לאחר קריאת המגילה, מרכיבים על חמור את "גולם המן" שהוכן מבעוד יום משקים ממולאים חבן. מעבירים אותו ברחובות. ליד כל בית מקבלים המשתתפים דברים טובים, מתנות פורים, כנהוג. וגולם המן, נפרד מהם בריקקה על הפנים ובקלילות. המהדרין, מכבדים אותו גם בקיתון של שופכין. תהלוכה זאת נמשכת כל היום. למחרת, בשושן פורים, מוציאים את הגולם אל מחוץ לעיר, וסוקלים אותו באבנים. אחרי הסקילה באה השרפה. את האפר מפזרים ואומרים: לאחוז בכנפות הארץ וינצרו רשעים ממנה (איוב ל"ח, י"ג). (זכריה כהן, ש"ר, נחלל)

אדר מצאליב המן (צליבת המן)

בחודש אדר, כאשר יתחילו ההכנות לפורים, נוטלים הילדים באילו מקומות בתימן, שני מקלות ועושים מהם שתי וערב כעין צלב ומלבישים אותו סמרטוטים וקוראים לו המן וצולבים אותו. מכאן המשל, "אדר מצאליב המן" (משה שאלתיאל).

המן נשבר בטריפולי

בטריפולי עורכים בפורים לאחר הסעודה תהלוכת המן. פסל המן נשא בראש וכל אחד מתנקם בו ומכה. (רות ששון, רמת-גן, מפי אמה, ילידת טריפולי).

את פסל המן מכינים במענית אסתר. מלבד הפסל הגדול, מכין לו כל ילד צורת המן מקרטון או נייר, ולמחרת אחר הסעודה מתאספת

הדק היטב — כשהוכן הגדול היה שוחק את הבשמים להכין קטורת בבית המקדש היה אומר: הדק היטב, היטב הדק, מפני שחוקל יפה לבשמים.

א. הגראגר

מאין בא הגאגר? פטישונ' המן. כלי יריה.

ב. בירושלים

ג. ברוסיה

הצ'ה מצ'ה בלארי. חובטים במקלות. כיצד חכו את המן במי ר' שמלקי? לפני 130 שנה צוהפראן. מאה רעשנים בסוויסלוביץ.

ד. בליטה

ברול כפון באישישוק.

ה. בגרמניה

נר נפץ. מנהג פראנקפורט דמיין. תקנת אלטונא.

ו. פורים בארץ המן

מקלות פטישים, רעשנים ונעלים. ארבע מיתות ביתדין.

בשושן הבירה נקמת בהמן כסחרן.

ז. בתימן

יריות באקדחים ופצצות. איך חדה מכה.

ח. באי כריתים

רוקסא ושקופיסא בפורים בבית הכנסת.

טו. רודוס

פטישים מטעם הקהילה.

יז. סאלוניקי

ויאכלו את המן בכל פה.

יח. בעדות ספרד

בעיסות להמן וורש

יט. בהודו

מרדכי המן מתגושם.

שער ג: מפ' העפ

כ. ברוסיה

חאבת והבנים בדולחניב (משה אלפרוביץ). ריקוע-פחיים בקוסטוקוביצי (יחודה ליברוב) שלפוחית נפוחה בקמינקי (צבי בן זאב) קולוקוסקה בשקלוב (חנה לחמן). בסביבות פינסק:

פולטוראק בסטאהוב. פולינה ודריק בקאונגורודוק (אשר קפלין).

קורות עץ בסמטרניץ (גדליה שרמזון).

תוכן הענינים

- פתח דבר 4-3
שער א: דברי קבלה 40-5
אזכור את אשר עשה לך עמלק זכירת קודם עשיית. כי מזה אמחה. לשנוא אותו שנאה קבועה בלב. מזה אמחה. מזה תמחה. מזה זו הכאה. לנקוט נקם אל. 11-7
בה הכאת המן בקרי וכתוב עשרת בני המן בנפחה אחת. כדי שישמחו ההינקות. אריח על גבי אריח וי' דויתא. 14-11
ג. שולותא דפריא עד אלבורי. המן חי בפטישל. המן הוא יוחן האיום. המן חרש בוערים כנר. נוסח דמשק. משוורתא בחדרי תימן. 19-15
ד. ארוך המן ארוך המן ארוכים בניו. עד דלא ידע בין ארוך המן לביור מרדכי. פיש ארוך המן. שבר קדירות. מצות אירא בפורים. 24-20
ה. המנהג שמכים המן צורות המן על עצים ואבנים. עונה בצורת המן. המין מכי' שם המן נ'ר פעמים. המן מרגיש ההכאות. למה דומקים על הכתלים? אותו רשע מרגיש ההכאות בגופו. סכנה מפני החשך של שונאי ישראל. משום חילול השם לגויים. איך חשש להכות את המן. חכמים בעיניהם לחמול על רשעים. מכה אחת אפיה. כשמכים את המן צריך לחזן לשתוק. כשמבלבלים בהכאת המן ישתוק הקורא. שומעי דבר בן המדהא. תפיל עליהם אימתה. שלא יקום המן חדש באלג'יר. שם המן על הפטיש באיזמיר. אנשים באים בימים אחרים מעשי נערות. קלות ראש בבית הכנסת. מרובה צעק העם. אסור השלטונות בלונדון. 33-25
ו. כתובה להמן חתונת זרש. אשת המן ובתו. כתובה לפורים. 37-34
ז. השכבה של המן יש"י — יעמדו כולם בקלון ויענו יש"י. חשכה כזה שטאן. הזכרת נשמות להמן. 40-38
45

כא בליטה

לחות עץ בוילנה (יצחק שוסטר). לפני ששים וחמש שנה-
בוילקומיר (ירחמיאל לייבווין; דר. יעקוב אמיר). מנהג
חסידים בוויסל (הרצל קפלינסקי).

65-64

כב בפולין

ארגונים רעשנים בוילקבי (מאיר צימלס). ויתלו את המן בומר
בסומאשוב (יעקב הרבסמן).

66-65

כג ברומניה

גראגר רבתי בבוטושאני (שלמה קופמן) הבאת המן בקישינוב (חיים
שיינר) ואלה מכות בריצ'אני (מ. צירקאס-אמון).

68-66

כד בעיירות הונגריה

המן של צמר גפן בטוקיי (גדעון פרנקל) של שלג בדין (שולמית
זיגור). המן של סמרטוטים בלודוש (אמנון פורקיש). המן טובע
בצ'רנוביץ (יהודה לייזר).

69

כה בסלובקיה

רפקיץ בטינווא.

70-69

כו בתוניס

תג תליית המן ושרפתו (שלמה מאמו, ירושלים)
עטשות (אברהם רחנסל)

73

כז בירושלים

כת בוכארה

מקוש. בתידי. מעשי גדולים וימלא המן שלג. (אחרון באביות.
תל-אביב). שרפת המן בטשקנס (שלמה מוסאיוף, ירושלים).

75-73

כט בפרס

במשה: כידונים. שרפת המן בשעת הסעודה (שמואל הייב). 76-75

ל תמחה באפגניסטן

חמנת אדר. סעודת המן כז. צ'אק צ'אק המן. תליית המן.
באלך מוקפת חומה מדורות בהודו (מיכאל גיל, איש אפגניסטן) 78-76

לא בכורדיסטאן

אקדחים ושרביטים. מזמור לתליית המן (ס"ט מורח).

79-78

87

לב כיצד הכו את המן בתימן?

סוס ודוכו בנעא בדוכים ממש בנהם. צמח "אורח המן"
בבעין (יהודה רצהבי, ירושלים) עצי המן חרש באסדה. גולס
המן רוכב על סוס (זכריה כהן, שוב בנהלל) אור מצאליב
המן (משה שאלתיאל).

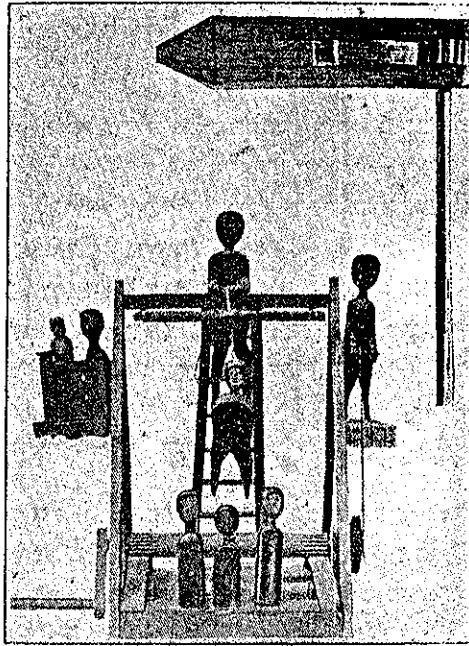
82-79

לג בטרפול

המן נשבר (רות שרון; אברהם תשובה) העוד המן חי? (מרגלית
כהן).

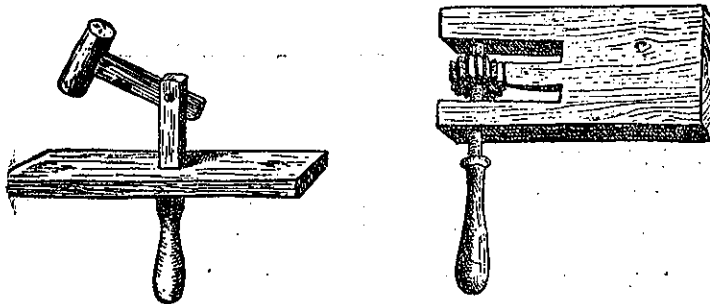
83-82

88

למעלה: רעשן, לפי נוסח פולין-גליציה.

למטה: רעשן-תליה, מלאכת מחשבת, גס-כץ מפולין, כשמסובבים את הידיהם של הרעשן יהלה המן, (מאוסף רגינה לילינסאל).

רעשן ופטיש-המן — נוסח איטליה.

והיה אם בן הכות...

דורשי רשומות מצאו רמז וסימוכין להכאת המן בפסוק והיה אם בן הכות הרשע, סופי תיבות של המילים והיה אם בן, הם 'המן' מכאן שיש להכות את המן הרשע. מטה משה — תלמיד המהרש"ל פולמוס רחב וארוך-דורות אודות מנהג תינוקות זה. יש שלא נהגו בו וניסו לבטלו, אולם הרמ"א מצא לקבוע כלל ביחס למנהג זה, כי אין לבטל או להלעיג על כל מנהג

א. שורץ

מנהג צאן קדשים ילדי ישראל שלא טעמו טעם חטא, להכות ולהרעיש בעת שבעל הקורא מזכיר את השם "המן". זאת כדי שימחה שמו של המן הרשע שהיה נצר דורן מזרע עמלק, מנהג זה היה מכונה בשם "המן קלאפניץ". פלמסטי מנהגים ישנם רבים, וגם מנהג זה עורר פולמוס בין השוללים והמחייבים, אך דומה כי מנהג זה מעורר פולמוס תמירי בכל שנה ושנה, כאשר המבוגרים אינם סובלים את ההרעשות הכבדות והמרוכות של ילדי החמד, ולא כבדי הוסיפו דוקא באיזכור מנהג זה, שאין לבטל או ללעוג על מנהג ישראל.

אין להלעיג

מנהג ההכאה הוא מנהג עתיק יומין והובא על ידי גדולי חכמי צרפת — ראשונים כמלאכים, וזה מביא ה"שכלי הלש"ט משמו של גדול ראשוני צרפת שהאיר עיני כל ישראל — רש"י הקדוש. "מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל, יש מקומות שאומרים אחר הברכה, פיוט נאה... "אשר הניא", ואומר ברוך מרדכי, ברובה אסתר אורח המן ארורה רשע, ומכין ברגליו, או אבן על אבן, ומשברים קרירות, כשמעם שבר המן ורשע... וכל זה אינו הובה אלא מנהג מוב..."

כשעשו היתה ההכאה בשעת אמירת הפיוט אשר הניא ושושנת עיבק, ולא בעת קריאת המגילה, וכן אין מוכרז שנהגו בזה תינוקות דוקא.

רבי אהרן הכהן מלובלין בספרו "ארחות חיים", מזכיר את מקור מוצאו של המנהג, והוא בצרפת ובפרובינצא, ואכן היה זה מנהג נערים, וזה הם דבריו: "...הנהגו בפרובינצא ובצרפת שלוקחים הנערים חלוקי אבנים, וכותבים עליהם 'המן', ומקישין זו על גב זו, על מה דכתיב ושם רשעים ירקב, ומתיב כי מזה אמהה את זכר עמלק".

מן רבינו יוסף קארו מעתיק דברי "הארחות חיים", אם כי בשינוי לשון, וזה הוא פותח: "כשמזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשים בהתינוקות", הנה המקור הראשון של ההכאה בעת ש"בעל קורא" מזכיר את השם המן, דהיינו באמצע קריאת המגילה. עוד מופיע בגירסת מרן הבית יוסף, בהערת דברי "האר" חות חיים", שכל חלוקי האבנים היה כתוב שם המן ובניו ועל ידי נקישה היו נמחקים ההכאה היתה שלובה יחד עם מדידת שמם של המן ובניו.

ובאן בא הסיים: "למנהג הזה יש שורש בדגירה, דאמרין כי מזה אמהה את זכר עמלק

הנעים והאכזרי

נים, או לכתוב שם המן עליהם, ולהצטיין זה על זה כדי שימחה שמו... ומה נשתרבה המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בבית הכנסת, ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא להגם הוקבעו, והמנהג הזה נזהר נים בצרפת ובפרובינצא...

להוציא מידם הכלי יריה

כמה וכמה צורות היו לו למנהג, שעליו אמרו שאין לבטלו. על האופן הצורה החדשה של יריה באקדחים כותב הגר"ח נאה בספרו קצות השולחן:

הרמ"א כתב על מנהג הכאת המן דאין לבטל שום מנהג... אבל המנהג היה להכות בעצים... ויומא דהאינא (ובזמננו) חידשו להם הילדים מנהג חדש שמכין עם כדור פולווער שנשמע קול יריה, והפולווער (אבק שריפה) הזה מוציא עשן מסריח ומחניק, עד שאי אפשר כלל לעמוד בבית הכנסת, העשן נכנס בקולר של הקורא וקולר נעשה צרור, ובקושי אפשר להמשיך הקריאה..."

...ויכן הציבור סובלים מחוסר אוויר, ומצד פנים מתי תיגמר הקריאה, בודאי חובה לעקור

אפילו מעל העצים ומעל האבנים, לכן אין להלעיג על המנהגים, כי לא להגם הוקבעו, והמנהג הזה נזהר נים בצרפת ובפרובינצא...

גם רבי אברהם ברבי נתן הירחי שחי בסוף האלף החמישי, ולמד תורה אצל ר"י בעל החוספות, מביא בספרו "המנהג" מנהג התינוקות בצרפת ובפרובינצא...

הקורא את המגילה "המן", הם מקישים זו על זו למחוק את שמו, והגוסס כפי שהעתיקו האבודרהם הרי שהמנהג היה בעת קריאת המגילה.

עיקרו של מנהג היה מחיית השם המן שהיה כתוב על האבנים, אולם מאוחר יותר, השתלשל המנהג להכות המן כשמוכרים שמו בקריאת המגילה וזה הם דברי הרמ"א: "שנהגו התינוקות לצרור צורת המן על

באיזה המן מכים

המנהג בקהילות ליטא וריסין היה להכות רק היכן שהוזכר שמו ושם אביו ומשפחתו, וזה מעיד בספר עתים לבית: "נוהגים להכות ברגלים במקום שנוכר במגילה המן בן חמדתא האגני, או המן האגני... ולא במקומות שמבלבלים חשומעים בכ"מ שמזכיר המן, אלא רק בזכרון אביו כנחשו בקהילות ליטא וריסין".

וכדברים האלה כתב גם רבי יחיאל מיכל אפשטיין רבה של טבריה דוק בספר "ערוך השולחן": "והמנהג להכות כשמוכרים המן בן חמדתא האגני, על דרך מרשעים יצא רשע, ומשורש נחש יצא צפע..." (ענין בפרדס אליעזר).

וכן הוא מנהג חב"ד להכות "המן" רק במקום שזכר עם תואר נוסף, ויש לציין שלשון האבודרהם "כשהקורא מזכיר המן ורשעו". כיום אין מכים בחבורת בניו של המן, אולם הבית יוסף כבר מזכיר זאת "כשמזכיר הקורא שם המן 'ובניו', מקשים התינוקות... מלבד מה שהוזכר שכן נהגו באשכנז, כך מזכיר גם בכתב שם טובי (גאון) להכות משמירי רשעים בני המן, וכך גם מעיד רבי רפאל בן אהרן בספרו "נהר מצרים", מנהג יפה ונעים מה מצרים, שאין התינוקות מכים... רק בקריאת עשרת בני המן, ששוחק חשיף עד שיגמר החכאות, ואז חוזר וקורא... בנשימה אחת."

הגאון רבי אברהם חיים נאה, בספרו "קצות השולחן" על המנהג בזמנו בעיר תברון: דכירתו כי הויא טליא, בעתיק תברון ת"ן, כשהציבור היה אומרים "יעשרת בני המן" לפני שהעל קורא אומרים, היו התינוקות מכים, ואחר כך אומרים וקורא מתוך המגילה.

הוא מוצא שזו חסיבה למנהג שנהגו שחציבור קורא פסוקים אלו ואחר כך חוזר עליהם חמל קורא: "משום זה זלו עשרת בני המן שחציבור יקרא אותם תחילה, כדי שיוכלו לספוג המכות... בזמן שתקורא אומרים אי אפשר להכות, כיון שצריך לאומרים בנשימה אחת."

אימתי זמן הכאת המן בזמן קריאת המגילה? חמנת הנפץ כיום, שבכל פעם שחוקרא מזכיר שמו של "המן", הערים והקטנים מכים ומרעשים, ששם קהילות שנהגו להכות מקומות משוימים דוקא, בקהילת וורמייא העתיקה נהגו להכות רק כשקרא החזן עשרת בני המן, וזה כתב רבי יוסף שמש שחקק לזכרון את מנהגו וורמייא: "ואין מכים המן בכל המגילה, רק כשאומרים 'וילכו הילודים עד סוף עשרת בני המן מכין כולם'..."

הוא אף נותן טעם לכך (בסוף הספר) "שם יבואו להכות בכל מקום שקורא החזן 'המן', יהיה ביטול גדול בקריאת המגילה, אבל עשרת בני המן 'מאמר' בנשימה אחת, אף אם מאריכים בכתובת המן-אין בא-מה ביטול קריאה, כי החזן שוחק, אחר שהיה קורא עשרת בני המן, עד שפסקו מלחכות, ואח"כ חוזר וקורא."

רבי בנימין הלוי אשכנזי במחזור "מעגלי גדק" מזכיר מנהג הכאת המן בקהילות אשכנז בשתי מקומות בקריאת המגילה: נהגו בקהילות אשכנז להכות בפסוק עץ על הספסלים, שקורא החזן "גם הנה העץ", וכשקורא "יעשרת בני המן".

רבי יעקב הלוי בעל השליה, הרחיב את מספר ההכאות, אך עדיין לא כלל מקום הזכרת "המן" — "ואין להכות כל מקום שזכר המן אלא דוקא במפתח, ותו לא כמו בקהילות גדולות..."

רבי יוסף חיים בעל ה"בן איש חי" מספה על המנהג במקומו, — וחמנתו להכות ברגליו על הקרקע כשאומרים שמות עשרת בני המן, ויש נוהגין להכות בידם על הקרקע ואין זה מנהג יפה, אלו ראוי להכות בספסלים שברגליהם...

אם כי מנהגו שלו עצמו היה להכות רק בחזרת שם המן בראשונה במגילה, ובאחרונה — "ואין רגיל להכות ברגלים בשם המן הראשון בפסוק אחר הדברים האלה גדיל חמלך אחשוורוש את המן בן המדנת האגני", וגם כשמזכיר המן האחרון בפסוק "כי המן בן המדנת האגני..."

המנהג של היריות בשעת הקריאה, בזה אינו מנהג ותיקין... ויעמדו [הנבאים] לפני הקריאה בכל תוקף, להוציא מידם הכלי יריות..." במקור היה המנהג להקיש בחלוקי אבנים, מאוחר יותר השתלשל המנהג לכלי נקשה מיוחד שקורים "המן קלאפערל" כלי שזכה הוזכר על ידי הגאון בעל ה"חות יאיר" בספרו מקור חיים (ש"ג) ציין לכך ב"פרדס אליעזר": "כלי נקשה שעושים לתינוקות לנקש כמו בפורים", בנוסף דומה מובא בספר דקדוק "קב דרש"ר" לרבי צבי הירש קידנובר — מנהגו של ישראל תורה, להכות בעץ הנקרא "המן קלאפערל"...

עיקרו של מנהג הוא להכות בדוקא, ולא להרעיש, לכן אין מקום ליריות וחזיונים וכדומה [ונראה בדברי השל"ה בהגהות לעמק ברכה — המותה בישובי הכפרים הנוהגים קלות ראש, ואף מורים בעפר שריפה שקורים "פולווער"]

אמירת שם רשעים ירקב

טעם נוסף למנהג ילדי ישראל זה, הובא בספרי רומשי-מנהגי אשכנז הקדומים, שעיקרון של מנהג הוא לגדולים, שכן כאשר מוזכרים שמו של רשע יש לומר "שם רשעים ירקב", והכאת התינוקות באה כיון שקשה להם ואין יודעים לומר כן.

וכה הם דברי רבי אייזיק מטינגא בספר המנהגים שלו (הרמ"א מביא פעמים רבות) "...והוא דנהגים להקיש בשזוכרים 'המן' הוא בשביל התינוקות שאין יודעים לומר שם רשעים ירקב, כי הוא חובב לומר כשמוכרים רשעים..."

גם רבי אברהם קליוויר בספר המנהגים שלו הביא נימוק זה בירת פירוש: ואני הסופר שמעתי (בשם הר' מנחם) שלכן מקשים על האבנים... שכל המזכיר צדיק צריך לברכו, ולומר זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר רשע, צריך לקללו ולומר שם רשעים ירקב...

ונעתה כשמזכרים את "מרדכי" אומרים הציבור בלחש "זכר צדיק לברכה", וכשמזכיר רשעים שם "המן" אומרים "שם רשעים ירקב", ומשום דאין הנערים יודעים לומר שם רשעים ירקב, נהגו ללמדם להקיש באבנים כשמוכרים אותו, לומר ירקב שמו מלחזקו...

עיקרו של מנהג זה לגדולים, לומר שם רשעים ירקב, ואין בו משום הפסק, ואף הובא להלכה להעשה על ידי קדמוני הפוסקים, וכן כותב ה"לבוש" מפורשות: "כשהקורא קורא שם המן, יאמר השומע שם רשעים ירקב..." והביאו להלכה גדולי הפוסקים המגן אברהם (תר"צ סק"א) ואף מצא לכך רמז במדרש רבה המורה כשמזכרים את שמו של נבוכדנצר בעת קריאת המגילה, לומר "שחיק עצמות".

על פי טעם זה, עיקרון של מנהג הנהג בגדולים לומר שם רשעים ירקב, והנהגו את ההכאה וההרעשה. התינוקות בתחילת המנהג זה (ראש לציון לדברי המשנה בבורה בשער הצינן (נו) שלא לומר שם רשעים ירקב, כי יכול לצאת מזה קלקול גדול שלא ישמע איוה חיותו מהש"ץ ולא יצא ידי חובתו).

רקע ברגלי בקרע

אף שאכן עיקרו של מנהג הוא מנהג שנהגו בו צאן קדשים ילדי ישראל, היו גדולי ישראל שנהגו מנהג זה בעצמם, והיו דוקעים ממים ברגליהם בעת הזכרת "המן" בקריאת המגילה. רבי חיים יאיר בכרך בעל החות יאיר כותב בספרו "מקור חיים" — "וראיתי המונים ונשים דורשים בזה ברגל על הארץ כשמזכיר רים המן..."

והיה אם בן הכות...

(המשך מעמוד 7)

חוששים לסכנה מהגויים

טעם ונימוק נוסף לבטל המנהג בצורה זו של רעש והכאה גדולה, לפי שבתי הכנסיות היו בין הגויים ומנהג זה הביא לידי שנאה ואיבה וכה כותב רבי יצחק פלאג' בשו"ת "יפה ללב": השתא הכא שנת התרל"ה, הוציאו כרוז בהסכמת ממוני ורבני העיר (איזמיר)... שלא להכות "המן" בשום צד, שחוששים לסכנה מהגויים, שיבקשו לבוא בעלילה כמנהגם כפרוס הפסח... ואדרכה באורך גלותינו... רובא דרובא מתפרנסים על ידי שאר העמים... וצריכים לעשות תיקונים ואופ-נים, להיות עם כל אומה ולשון בשלום, שלא יתגרו בנו...

רבי אברהם פלאג' מסכים דיש מקורות נאמנים למנהג זה, אולם עתה נתרבה העם והחינוקות מכים בפטיש ושגגון, יש בזה שלוש פורעניות, האחת — ששוכרים ונוחצים אבנים יקרות וספסלי בית הכנסת, ועוברים על "לא תעשון כן לד' אלוהיכם", השנית — שמבלב-לים את הקריאה, השלישית — שמעו עמים ירגזון, כי יש איבה ושינאה... גם מצד השררה שמעתי שמרגנים על זה...

רבה של האי ורדוס רבי חיים יהודה ישראל, ביקש אף הוא לבטל מנהג זה, ופנה בכך לכמה מחברי דורו, ואף מוסיף לספר שכבר היה מעשה, ושר אחד מגדולי המלכות בא כליל פורים, לבית הכנסת, וכראותו המעשה הזה, תמה ודיבר סרה, האץ עושים זאת בבית ד', עד כי כסתה כלילמה פניהם.

ועוד היה המעשה, ב"שבת זכור" שעבר גוי מכובד דרך שוק בית הכנסת בעת קריאת

רבי יעקב עמדין מספר על אביו רבי צבי אשכנזי בעל ה"חכם צבי", שהיה חובט ורוקע ברגליו בקרקע כשהיה יוצא שם "המן" בקריאת המגילה. ב"מנהגי החפץ חיים" מסופר עליו שהיה מכה את המן בקרקע ברגליו, גם רבי יוסף מכבד בעל ה"בן איש חי" היה מכה ברגליו, בשם "המן" הראשון והאחרון שבמגילה, נכון גם נהגו הרבה מביאלא, ובעל הקהילות יעקב.

יתכן שבמקום אמירת שם רשעים ירקב, שביטלו זאת מחמת שעלול לבוא לקלוקל שלא ישמע תיבות מהמגילה, רקעו ברגליהם לקיים מנהג זה.

הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זצ"ל נתן סימן למנהג הכאת המן בפרט ועמלק בכלל, מתוך הספוק מזה אמחה את זכר אמלק, "מחה" — הוא מלשון מכה, כמו מחי ומסי, דהיינו שיש להכות שמו של עמלק ודורו.

איני רוצה לשמוע

טעמים שונים נאמרו במנהג הכאת המן, מלבד הטעמים הנזכרים, שיש בזה מחיית שמו של עמלק, והפליא בזה ביותר ה"חתם סופר" [בהגותו ל"שו"ע תר"צ] שכתב:

"ונראה לי הטעם, להרעיש ולבלבל אוזן השומעים שלא ישמעו שם זה המחוי האגני... [ובדאי אין כוונתו שלא ישמעו כלל, שהרי אם חסר מלשמוע תיבה אחת לא יצא, אלא שלא ישמע כרצון ובנעימה].

יתכן שהדברים מבוראים ביותר בדבריו של תלמידו בעל שו"ת "מילי דאבות", הביא מדברי רבו טעם במנהג ואלו דבריו:

— "שמעתי מהאדמו"ר הגאון רבי

משה סופר זצ"ל טעם נכון על הכאת המן, יען שאנחנו עושים קריאת המגיל לה, ויוקשה כי מעולם לא זכה עמלק לזכרון שמו, כל כך (הרבה) פעמים כמו בקריאת המגילה... (דהרי אדרכה בכל שנה כשקורין המגילה עולה ונוכר שוב שמו של עמלק, וכך נוכר שמו לדורות ביתר שאת וביותר עוז).

התשובה להטעם הוא — "אין זה זכרון, כי הלא אי אפשר מבלי להזכיר, למען נדע ענין (המגילה), ולכן אנחנו מרעישים ומקשקשים לומר אני איני רוצה לשמוע שם זה כלל, אבל מה נעשה ההכרח הוא עלי, והכל רק להראות שאין אנחנו רוצים לשמוע שם זה... [צ"ח] והשוה זאת הרב טוביה פריינד בספרו "מועדים לשמחה" שהאריך והרחיב והיה לנו לעיניים].

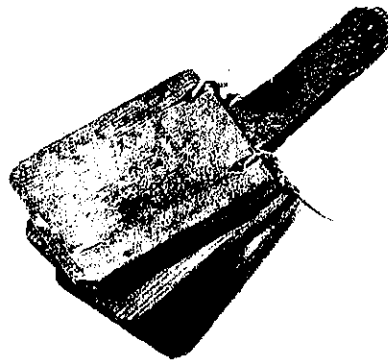
יצא שכרם בהפסדם

דומה כי לא היה מנהג בישראל שכל כך דנו והרחיבו עליו האם יש לבטלו או לא, כאמור כבר הראשונים התייחסו למנהג זה שאין ללעוג עליו, הרמ"א הורה כי אין לבטל שום מנהג בהתייחס למנהג זה, ה"מן אברהם" מצטט בהקשר לכך את הרמ"א בתשובתו, שכל מנהג שיש לו מקור אנו אומרים מנהג עזקר הלכה, דבדאי כך קיבלו אבותינו איש מפי איש...

עם כל זאת, היו רבים שהתבטאו נגד המנהג, וכמה טעמים בדבר, שיש שהתייחסו למה שההכאה גורמת שאין אפשרות לשמוע כל תיבה מפי הקורא את המגילה וכן כותב ה"פרי מגדים" — "...ומכל מקום יצא שכרם בהפסדם" שמבליצים הרבה, והש"ח ישתוק בענין שמכים, וגם זה אין נכון, שאמור לכתחילה להפסיק יותר מכדי נשימה בקריאת המגילה...

הוא מיעץ שכל אחד יתפוש חומש, ויקרא התיבות החסרות, ועדיף שיהא לו מגילה כשרה, ואף בעזרת נשים ראוי לנשים חכמות שיהא להם מגילה כשרה ולקרות בעצמם, כי שם אי אפשר כלל לשמוע המגילה... דברים דומים כתב השל"ה — רע עלי המעשה אשר נעשה, כי זעקת העם מרובה בבתי הכנסת, ואי אפשר לשומעה כולה מהש"ח.

עיקר נימוק זה אינו לבטל המנהג כלל, אלא שיהיה במינון סביר, בלא שחוק וקלות ראש, וכך מהזיר בעל ה"ערוך השולחן" לבלתי הכות בעצם גדולים אשר מבלבלים וגורמים לשחוק וקלות ראש בבית הכנסת.

ה"מפסיר" של "זכור", וכשומעו קול ההכאות נבהל משמוע כי לא ידע מה הוא, ונס אחור ביראה ובפחד... עד שהגידו לו האמת, ואז פיו פצה לתרף...

הוא גם מתייחס למנהג הראשונים, וטוען כי כל עקרון של המנהג הקדום, היה בעצם שעליהם היה כתוב שם המן, ועל ידי ההכאה מחקי שמו, אבל במנהג העכשווי להכות על ספסלי בית הכנסת אין לה מקור וטעם.

מעכבים את הפורענות

אולם חכמי אשכנז הסכימו עם המנהג הקיים, ולא נתנו יד לביטולו, כאשר כמה מקהילות אשכנז בהשפעת הרפורמים ביטלו המנהג, התמרמר על כך, רבי צבי הירש הורביץ מפרנקפורט בדושו בו' אדר תקס"ט — "זה איזה שנים, חדשים מקרוב באו לבטל המנהג שהיה מקדם, מה שמכים התינוקות את המן". על הגאון בעל ה"שאלת יעקב" חתנו של המהר"ם שיק מסופר שכמעט הכניס עצמו לסכנה, על ידי שלא הניח לראש הקהל בקהילתו "אדא" לבטל המנהג, וניתן בפלילים, ושהנה תמימה לא נתנו לר סיפוק, עד שיצא משפטו לאורה (אלף כתב).

רבי אליעזר דייטש רבה של בונייה בשו"ת "פרי השרה" משיב שאין לבטל מנהג זה, ולא לחנם הופיע רוח הקודש בבית מדרשו של הרמ"א, שלאחר שהביא מנהג זה כתב שיש במנהג זה משום שיירי מצוה אף שאינה מצוה גמורה, ומעכבים את הפורענות.

הוא אף מוצא מקור וזכר לכך, שבמקדש היה גם קול רעש גדול, שהיה נשמע עד ליריחו, ולא היה מי שערער שיש בזה משום חילול המקדש, ואדרכה היא לשמחה בכל העולמות.

* מחיית שמו של המן

דניאל שפרבר

במאמר זה נדון במנהג מחיית שמו של המן בחג הפורים. עניין זה נחקר על ידי יוס-טוב לוינסקי, שכתב על כך חוברת בשם "כיצד הכו את המן בתפוצות ישראל: ילקוט פולקלור לפורים", תל-אביב תשי"ז. שם הובאו מרבית המקורות, ואנו נדלה מתוכם בתוספת נופך מדין. כידוע, מנהג זה הנו המשך ישיר של מחיית שמו של עמלק (ראה דברים כה יט). וזאת משום שהמן הוא מזרע אגג - "המן בן המדתא האגגיי" (מגילת אסתר ג א) - שהיה עמלקי (שמואל א, טו ח, כ). וכתב בעל מטה משה (סי' תתרו)¹: "...מחא אמחא" (שמות יז יד) - בגימטריא "זה המן".² עוד כתב המטה משה (שם): "והיה אם בן הכות הרשע" (דברים כה ב) - סופי תיבות המ"ן. כך מצאו חכמים רמזים מן התורה שמחייית שמו של המן כלולה במצות מחיית זכר עמלק, וכי אכן המן הוא הרשע אשר ראוי להכותו.

על הפסוק במשלי י ז, "...ושם רשעים ירקב", כתב ר' אברהם ברבי נתן הירחי, בספרו המנהיג, הלכות מגילה, סי' יח³:

ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ופרובינציה לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם "המן". ומקשיניו על זה כשהקורא מזכיר המן ופשעו, ושם רשעים ירקב ושלו.⁴

ובניסוחו של האבודרהם, בשמו של המנהיג (סדר תפילת פורים)⁵:

אבנים חלקים לכתוב עליהם המן, וכשמזכיר הקורא את המגילה המן הם מקישים זה על זה למחוק את שמו, משום שנאמר, "שם רשעים ירקב", וכן אומר במדרש: "תמחה את זכר עמלק" (דברים כה יט) - אפילו מעל העצים ומעל האבנים.

* מאמר זה מבוסס על דברים שפרסמתי במנהגי ישראל ח"ג, ירושלים תשנ"ד, עמ' קנו-קנט, שם ח"ד, ירושלים תשנ"ה, עמ' שלא-שלג, ושם ח"ו, ירושלים תשנ"ח, עמ' רמב-רמו. ובנוסף זה ישנן השמטות והוספות.

¹ מהדורת רמ"ח קנאבלאוויטש, לונדון תשי"ח, עמ' שג-שד.

² וכן הוא בבעל הטורים לדברים שם.

³ מהדורת רפאל, עמ' רמב-רמג.

⁴ השווה בראשית רבה מט א: רב, כי הוי מטי להמן בפורים, אמר: ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר, "ושם רשעים ירקב" (ובשינויים במהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 497).

⁵ דפוס ירושלים תשי"ט, עמ' רט. והשווה ארחות חיים, הלכות מגילה סי' מא, עמ' רסח (והובא עיי' המטה משה סי' תתרו).

דברים אלה לא הובאו על ידי המחבר בשלחן ערוך, אבל הביאום הרמ"א (א"ח תר"ז), שאף הוסיף מעצמו: "ומזה נשתרב המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בבית הכנסת" וכו'.

ממדרש זה, "יתמחה את זכר עמלק" - אפילו מעל העצים ומעל האבנים, שאת מקור טרם מצאנו, נתפתח, כאמור, מנהג הכאת המן על ידי נקישת אבנים או לוחות עץ עליהם כתוב שמו של המן. ואילו הפשט של דרשה זו, שבדאי קדומה היא ומתקופת חז"ל היא, יובן על פי המושג המצוי במשפט הרומאי *Damnatio Memoriae*. על כך ראה דבריו של A. Berger, *Damnatio Memoriae*, Encyclopedic Dictionary of Roman Law, 1953, בערך, עמ' 424-423:

A disgrace inflicted on the memory of person (*memoria damnata*) condemned to death and executed, or dead before the criminal prosecution was finished. Only crimes against the state, such as treason (*maiestas, perduellio*) brought about this ignominia post mortem, the extinction of the individual thus stigmatized. His name was cancelled on documents and destroyed on monuments; his last will and donations mortis cause lost validity... The pertinent decree was by the senate.⁷

ואם כן, המדובר הוא במחיקת שמו של המן מעל כל הכתובות שחרטות על עצים ואבנים, וכדברים המובאים בקטע מ-940.17 Codex Theodosianus משנת 399 לסה"נ:

כל פסל או דמות שלו בברווה או בשיש, או בצבע, או בכל חומר המתאים לצייר בו, מצוים או להשחית בכל הכרכים והערים, הן במקומות ציבוריים והן במקומות פרטיים...

ולא נאריך כאן בפרטי העניין.

על פי זה יש להבין את מה שמצינו בירושלמי סנהדרין י (זו) א, כח ע"א, על הפסוק במדבר טו לג, "וירדו [בני קרח] הם וכל אשר להם חיים שאלה" - ר' ברכיה בשם ר' חלבו: אף שמוותיהם פרחו מתוך טמסותיהם, וכו'. "טמסותיהם" הוא מלשון טימוס, *Topos*, כרך, כריכה של שטרות וכו', ופירושו, שמי שזן את

⁷ ראה ביבליוגרפיה שם.

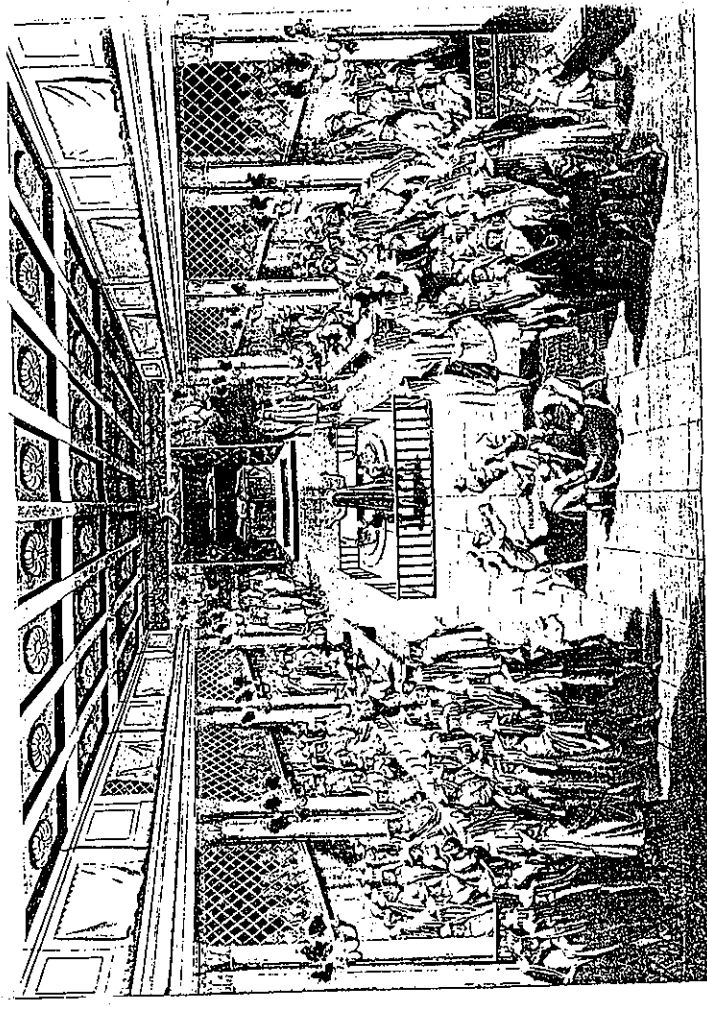
⁸ ראה ש' קרויס, לעהוטרטרער, ח"ב, ברלין 1899, עמ' 263; הגר"ש ליברמן, יוונית ויוונית בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' 303 הערה 30, ולא כמי שפירש בעל התורה תמימה, שם עמ' 206, אות כז: טימוס הוא אוצר, והתחלף לו טימוס עם טמיון, ראה קרויס, שם עמ' 268. ע"ע בתורה שלמה לרמ"ם כשר, פ' קרח, כרך מ, עמ' 60, אות רלא. כל זה עפ"י הירושלמי סנהדרין שהבאנו לעיל. ואולם ידיד פרוץ הווארד ג'קובסון, מאורבנה שבאר"י, במאמר שפירסם ב-Scripta-

ומנהג מעין זה נמצא בשבלי הלקט, משמו של רש"י (ס"ה ר, עמ' 156):

מצאתי בשם ר' שלמה זצ"ל, יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה, כגון "אשר הניא", ואומר "ברוך מדרכי, ברוכה אסתר, ארור המן, ארורה זרש", ומכין בדגליתו, או אבן על אבן, ומשברין קדרות כשמען שם המן וזרש... וכו'.

אלא שכאן ההקשה ושבירת הקדרות באים בעיקר להרעיש ולמחות את זכר עמלק בכך שאי אפשר לשמוע את שמו. ואילו לפי המנהג דרשמו את שמו של המן על האבנים, ותוך כדי הקשה הלך ונמחק שמו. כך משמע מדברי הבית יוסף (א"ח תר"א), המביא את הארחות חיים בזה"ל:

כתב בארחות חיים, כשמוכיר הקורא המן ובניו, מנקשין התינוקות באבנים או בלוחות עצים שבים וכתוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים. ולמנהג זה יש שורש בהגדה, דאמרין "כי מזה אמחה את זכר עמלק" (שמות יז ד), אפילו מעל העצים ומעל אבנים. לכן אין להלעג על המנהגים, כי לא לחינם נקבעו. והמנהג הזה נוהגים בצרפת ובפרובינציא, ונותנים טעם ע"ש "ישם רשעים ירקב" עכ"ל.

תמונה 1

⁶ ליתא בארחות חיים דידן. והרבה שינויים יש בניסוחו של הב"י.

זה מצוי בתמונתו (חריטת נחושת) של Calmet, *אמסטרדם* 1731, וכתוב מתחתו (בצד ימין) :

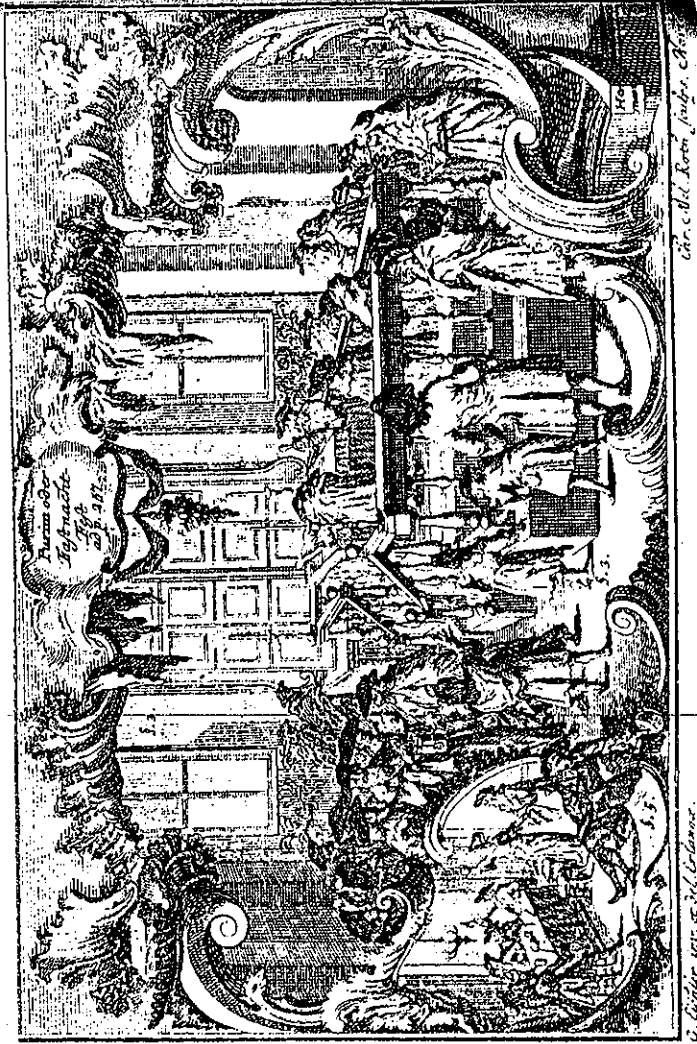
De steen, Haman genaand, die van ouds in de Synagoge gezet werd, en die met Keystenen verbrvzeld werd.

ומירושו שהייתה אבן גדולה בבית הכנסת, וחרות עליה השם המן, ואותה שברו במהלך קריאת המגילה [ראה תמונה מס' 1]. וכך גם נאמר בבוקסטרן, ב־Synagoga Judaica שלו, פרק כט (מהדורת באסל 1712. עמ' 556):

Hinc lignis vel lapidibus inscribunt nomen Hamanis, quos tandiu se collidunt et complodunt, donec nomen illud deleatur et decutiatur.

באותו הזמן גם היכו הצעירים בפטישים על הספסלים כדי להרעיש בשעת הזכרת שמו של המן. וכפי שכתוב בקלמה שם (בצד שמאל):

Jongens, die met houte hamers on de banken kloppen zo dikwils als de nam van Haman genoemd word. Makende een schrikkelyk geraas.

עניין זה של מחיקת שם המורד וכיו' מובא אף בבראשית רבה לו ז', מהדורת תנא-דור-אלבק עמ' 341-342 :

א"ר לוי: לאחד שקבע מוניטין שלו בתוך אבולו של מלך. אמר המלך: גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו... וכו'.

וכתב על כך קרויס, בספרו פרס ורומי בתלמוד ובמדרשים, ירושלים תש"ח, עמ' 119.

...בא זה והסתכל במלך, על דרך שהיו עושין כמה "מורדים" וכמה שרי צבאות, ולאות שלטונו קבע מוניטין שלו חיש מהרה עד שבא המלך ותפש במלכותו בדין, והוא ציווה שיתפחמו פניו של הנבל למשול, והיינו שימחקו את צורתו מעל המטבעות ויפסל מטבעו. זוהי *damnatio memoriae* מחיית זיכרוננו של המלך החתום, דבר הנעשה מטעם הסינאטוס, כידוע ממקורות הימים...

ומעין זה אף במכילתא לשמות כ טז, מהדורת הורוביץ-רבינ, עמ' 233:

בדמותו של מלך... וכו'.

הוא אומר שממנהג רומאי זה של מחילת השם, המוזכר במדרש הני"ל, נוצר המנהג של כתיבת השם "המני" על אבנים והקשתן זו בזו "למחוק את שמיו". תיאור ציורי של מנהג זה, *Classica Israelica* 1983/4, עמ' 88, ציין למדוש הגדול לבמדבר טו ג', מהדורת רבינובא, ירושלים תשכ"ו, עמ' רעט, שם הוגרסה היא: "אף שמונת אבדו מתחת טופסיהו" (אמנם בכ"י 51 איתא: "מתוך" במקום "מתחת"). הוא מפרש כי טופס כאן הוא: פסל, שהרי בתהליך של ה-damnatio memoriae היו מורחקים את השם מן הפסלים והאנדרטאות (מבוא לעיל), ובדרך כלל כידוע, היו הכתובות עם השמות בבסיס הפסלים, "מתחת טופסיהו".

אין ספק שפירושו של "אבלי" הוא, חצר של מלך. (ראה בקרויס, לעהווערטער שם, עמ' 114, ערך אהולית, למרות דחייתו של לוף שם בציטוט שבעמ' 657, ערך אבלי. ויתכן שלוף ביקש לדחות את האטימולוגיה הזאת לשאר המובאות שבעד זה, ולא שם לב לקסם המיוחד שלנו). שהרי זוהי המשמעות שמצאנו למלה זו בתקופה הביזנטית. ראה במילונם של Arndt-Gingrich, The 'court' of a 4, אבלי, ערך A Greek English Lexicon of the New Testament then: palace Suidas השלם, בערכות ש' קרויס, וינה 1937, עמ' 259, ערך מניס 2, שמה משתש מן הצורה אוולו. ¹⁰ השוה "אוטונטייה" ἀποθνήσκει (קרויס, לעהווערטער, חי'א, בלדן 1898, עמ' 123).

יש להעיר כי מלת ἐξ ἀνδρῶν בתקופה הרומית יש לה, מלבד המשמעות הכללית של צורת אדם, גם משמעות מיוחדת של דיוקנו של המלך. ראה בארנדט-גינגריי, עמ' 221, ערך ἀνδρῶν.

והשוה בבוקסטורף שם, אלא שלמי מלים הילדים באגורפיהם.

עוד מסתבר כי היו ספסלים מיוחדים שיועדו להכאה בשעת הקריאה, כפי שנראה מתוך התמונה הזאת. כך גם נראה מדבריו של James Picciotto, בספרו *Sketches of Anglo-Jewish History*, לונדון 1875, (מהדורה שנייה לונדון 1956), עמ' 195, המתאר את המצב באנגליה (לונדון).¹¹ ובבדונשץ ב, עמ' 254 (ארלנגן 1748) נאמר:

Die Kleinen kinder haben einen holzernen hammer, auf welchen das wort Haman mit kreiden geschrieben stehet: die grossen aber schreiben solches wort auf eine bank, so oft nun der Chasan das wort Haman nennet, so schlagen sie darauf, und zwar so lange, bis dieses wort ausgelocht ist.

(וראה תמונה מס' 2)

זאת אומרת, שלילדים היו פטישים ששמו של המן היה כתוב עליהם בגיר, הנמחק בקלות יחסית, מנהג שמוצאים אנו בספר מועד לכל חי, לרי חיים פאלאג'י.¹²

כדי שישמעו עמים ירגונו: בכל דור דור שלא יקומו על ישראל, לכך כותבין שם המן על הפטיש ומכין, וסמך לזה, "והיה אם בן הכות הרשעי" - סופי תיבות המין.¹³

ואילו מבוגרים כתבו את השם על ספסל אחד (או מסוים) - eine bank - והכו עליו עד שהשם נמחק. אמנם מעשים אלה לא באו לידי ביטוי בתמונתו שליד עמ' 250 [תמונה מס' 2]. עוד מוסיף בדונשץ שם בהמשך דבריו:

ימח שמו: Indem auch der Chasan das wort Haman nennet, sagen die worthe: oder auch: .. andern ...

מחה אמהה את זכר עמלק nach sprichw. Sal. X.7, oder auch in manchen ort

הרי שב"מחיקת השם" מקיימים את מצות מחיית זכר עמלק ואת האמור במשלי יז, "ושם רשעים ירקב" (והשוה בוקסטורף שם). הכאת הפטישים על הספסלים, שבררת האבנים והקריאה "ימח שמו" וכי, כל אלה הרעישו את בית הכנסת והוציאו אותו משלוותו. וכנגד מנהג רועש זה התנגד במאד בעל מלץ יושר (מנהגי אמשטרדם), אמשטרדם תקס"ט 1809, ז"ע"ב, וז"ל:

¹¹ מובא במאמרו המצוין של Horowitz, E. *The Rite to be Reekless: On the Penetration*, 1994, עמ' 12.

¹² איזמיר תרכ"ח, ס"י לא (חדש אדר) ס"ק צא, סח ע"א.

¹³ ע"ע שמות טו יד, "שמעו עמים ירגונו".

¹⁴ השווה מטה משה, ס"י תתרי, שחובא לעיל.

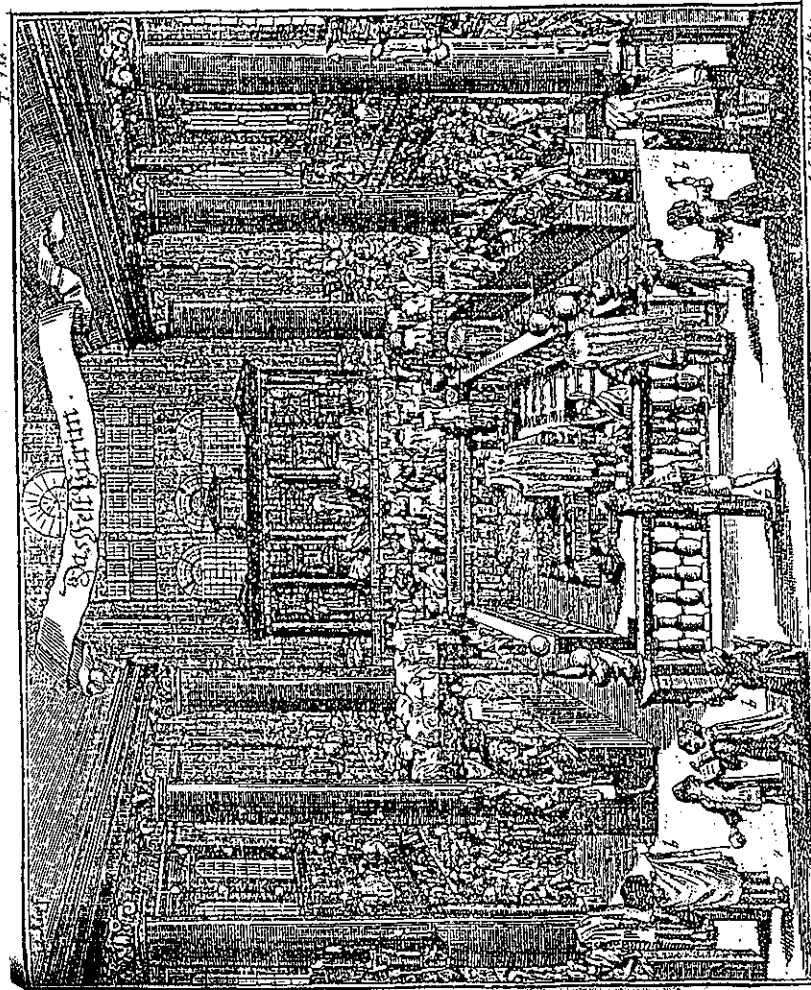
...והראיה [למנהג גורע] - המנהג להכות המן בעצים ובאבנים משום "מחה תמחה". ונראה כמה אסורים יש בזה: שחוק וקלות ראש - הבנים אינם שומעים לקול אביהם. רוב העולם אינם יוצאים בקריאת המגילה, אינם שומעים כי אם חלק ממנו, כי אינם יודעים הדין שיאמרו הפסוקים שלא שמעו בעצמם, ובלבול הקריאה, ויחוכא ואטולולא [צ"ל: ואטולולא] בניני העמים, וגם כן חשש סכנת נפשות. כי המתענים צריכים להתענות עוד יותר מחמת עיכוב ההכאה [פי' שתענית אסתר נמשכת יותר שעות], גם הרעש ומהומה שזה גורם מזיק לחלשים ובקל יוכלו לבוא לידי חולשה וסכנת נפשות. מה שאין כן בימים ההם היו גבורים בריאים וחזקים,¹⁵ וגם הבנים היו שומעים לאביהם שהיו מדקדקים לשמוע המגילה מלה במלה, דבוראי הקטנים היו מכים ולא הגדולים כאשר עושים עכשו. והקורא המגילה אינו יודע באיזה מקום הוא עומד. וגם הספרדים היו להם מנהג זה, וכשראו הרע היוצא מזה בטלו אותו.¹⁶

וב-1824 New Synagogue אסרו את הילדים מלהפסיק את הקריאה במגילה אסתר ב-Hamman Clappers, וב-1827 גם בית הכנסת Hambro אימצו גורא זו.¹⁷ ובאשר

¹⁵ כאן בא בעל מלץ יושר להצדיק את תביעתו לשנות מנהג קבוע, הקיים כבר דורות הרבה, בטענה שנשתנו הנסיבות.

¹⁶ ובאשר לאופיו של ספר מלץ יושר, העיר לי ידידי ד"ר יוסף מכמן, שחיבר זה הינו במקור דו"ח מאת ר' ישראל גראנבום, בנו של ר' יצחק גר (גראנבום) והיה מיועד לקונסטיטוריה העליונה, וכתב לאחר ביטולה של הקהילה החדשה "עדת ישרווי". קהילה זו, שהוקמה בסוף המאה השמונה-עשרה, קיבלה לעצמה רב אורתודוקסי מן הדגם הישן, ר' יצחק, שלא היה מוכן לשום שינוי ברוח האידאות הנאורות. ואמנם מאחר והיה רבה של קהילה חדשה יכול היה לראות את עצמו כמסור מכיבודם של המנהגים של הקהילה הישנה, ולסלק את אלה שהרגו אותם. ואכן הכין מנהגים חדשים, רובם קשורים לסדר בית הכנסת ומרביתם באו לשמור על כבוד מעמד התפילה, וכך נוצר קובץ המנהגים של הקהילה החדשה, שלאחר מכן הוכנס לספר מלץ יושר. רוב התקנות שתיקן נלקחו מן הטקס הספרדי של הקהילה הפרוטסטנטית. לאור האמור לעיל, יש להבין את הקובץ כולו, ואת הסעיף המיוחד שהבאנו לעיל. וראה על כך בהרחבה במאמרו של ד"ר מכמן, "כינון הקונסטיטוריה העליונה (1808) - נקודת מפנה בתולדות יהדות הולנד", שהופיע במחקרים על תולדות יהדות הולנד, ה, תשמ"ח, עמ' 216-155, ובמיוחד לעניינינו עמ' 182-189. ועוד על היחסים בין שתי קהילות אלה ראה משייך במורשת יהודי ספרד והמזרח: מחקרים, ירושלים תשמ"ב, עמ' 135-149.

¹⁷ הורוביץ שם עמ' 20, עפ"י Endelman, T. *The Jews of Georgian England 1830-1714*, פילדלפיה 1979, עמ' 162; ע"ע הורוביץ שם עמ' 40 הערה 71. ע"ע משייך י"ט לוינסקי, בחוברת הנ"ל, עמ' 25-27. וראה עוד במנהגים דק"ק וורמיינא, מהדורת רביש המבורגר ור"ר זימר, חי"א, ירושלים תשמ"ח, עמ' רט"ז, הערה 15, כי בדורות האחרונים מצאו שרוב קהילות אשכנז לא היו מכין המן כלל, כפי שכותב ר"א אונא, ממנהגי יהדות אשכנז, ג' 2: "אין מרעשים בשעת קריאת השם המן... אבל יש שמרעשים בהזכרה ראשונה של המן". ומוסיף המהדיר שייבספר דברי קהלת, המתאר כל פרט ופרט ממנהגי פפ"מ, אין זכר להכאת המן. ביטול מנהג זה בא בהשפעת העת החדשה, לפעמים גם באמצעי

תמונה 3

כפיה של השלטונות ביזמת הריפורמים... התמרמר על זה רבה של פפד"מ, רצ"ה הורוויץ, בדרשנו בז' אדר תקס"ט (לחמי תורה, אופיכד, תקע"ן, דף מד טור ב): "זוה איזה שנים, חדשים מקרוב באו לבטל המנהג שהיה מקדם, מה שמכין התינוקות את המר". וראה שם למקורות נוספים בענין זה. ועתה יש להוסיף מה שהביא ר' אביגדור ברגר ממנהגי מטרסדורף (קובץ תורני זכור לאברהם, תשנ"א, עמי תסח ס"א): לא היו מכים את המן רק בפסוקים שכתוב בהם "המן בן המדות האגני", (דהיינו אסתר ג' ח, ט, כד). הסתייגות מן ההכאות מצויה גם אצל חכמי ספרד. ראה שדי חמד ח"ט, מערכת מורים, אות ג, עמי 228-229. בשם היפה ללב, לר' רחמים יצחק פאלאג'י מאיזמיר, סי' תרץ אות טו, וז"ל: מה שנהגו להכות המן בקריאת המגילה ונמשך מזה קלות ראש בבית הכנסת אשר תבקע הארץ לקולם ומאבדים כונת הקורין את המגילה וכונת השומעים. וגם יש להכות אפילו בסנדלים על מקום קדוש קרקע בית הכנסת לאו שפיר. ולפעמים נמשך השחתה בספסלים ורצפת הבית הכנסת ועוברים על "לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים לב ד) וגם אירע חשש תקלה וסכנה, כי על ידי ההכאה קפץ מיד המכה ונפל על זולתו, וכל דבר שיש לחוש לספק סכנה יש לבטלו. וגם יש חשש איבה מצד האומות, כי בזמן הזה רצון המלכים שיהיו כל האומות באחוזה ושלא להראות שנאה שבלב. על כל אלה הסכימו הרבנים שבדור לבטל מנהג זה, וכן עשו והכריזו בכל העיר שלא להכות המן בשום צד... וכו'.

לפטישים, "המן-קלעפלי". "פטישי המן", גם במקומות אחרים השתמשו בהם, כגון בלונדון. ראה לוינסקי שם עמ' 33, שה"מעמד" הספרדי שם, שחש מפני חילול השם אצל הגוים, מנה בשנת תקמ"ג (1783) לשלטונות לאסור על היהודים להכות בפורים במצלתים ובפטישים וכיוצא באלה. פטישים אלה מצויים בתמונתו של קירנר, נירנברג 1724 [תמונה מס' 3], אם כי שם אין אבן הנשברת.

עוד נעיר כי המנהג לעשות רעש כדי למחות את זכרו של המן אינו מצטמצם לאיוב זה ולפורים בלבד, אלא היו קהילות בהן נהגו לרעוש בשעה שהוזכר איוב כלשונו של ישראל. וכך מספר John Greenhalght לחברו Thomas Crompton במכתב מ-22 באפריל 1662 (שבמוזיאון הבריטי). באותו מכתב הוא כותב:

...but their reading Psalms they sung much what like as we do sing ballads, and I observed that when mention was made of the Edomites, Philistines, or many other enemies or David, or Israel's, they stamped strongly with their feet, and all the Synagogue¹⁸ sounded again.

ואם נחזור עתה חזרה לאמסטרדם נוכל להסיק ששני המנהגים, מחיקת שמיעת השם ומחיקת השם **הכתוב** והחרות, שנלמדו מאותו מקור, נהגו יחד בבית הכנסת ההוא שבאמסטרדם, ומן הסתם גם במקומות אחרים.

¹⁸ ראה בספרו של A. Cohen: 1600-1840, An Anglo-Jewish Scrapbook: לונדון 1943, עמ' 264, והשווה גם עמ' 267, ובהורוביץ שם עמ' 40 הערה 71, מה שחזר כתב על פורים: knocking and stamping when Haman in named.

מחייית שמו של המן

עתה נעבור לענין שונה לגמרי, והוא מנהג מחייית שמו של המן בחג הפורים. כידוע הוא המשך ישיר של מחייית שמו של עמלק (ראה דברים כה יט). וכתב בעל מטה משה (סי' תתקנ"ו): "...מחיה אמה" (שמות יז יד) — בגימטריא "זה המן" (סי' תתקנ"ו). עוד כתב המטה משה (שם): "וזהו אס בן הכות הרשע" (דברים כה ב) — סופי תיבות המן. כן מצא חכמים רמזים מן התורה שמחייית שמו של המן היא כלולה במצות מחייית זכר עמלק, וכי אכן המן הוא הרשע אשר ראוי להכותו. ענין הכאתו של המן נחקר על ידי יוסף-טוב לוינסקי, שכתב על כך חוכרת בשם "כיצד הכו את המן כתפוצות ישראל: ילקוט פולקלור לפורים"¹¹⁰. שם הובאו מרבית המקורות, ואנו נדלה מחוכם כתוספת נופך מדלין.

על הפסוק במשלי יז, "...ושם רשעים ירקב", כתב ר' אברהם דברי נתן הירחי, בספרו המנהיג, הלכות מגילה, סי' יח¹¹¹:

"ועל כן מנהג החינוקות בצרפת ופרובינציה לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם "המן". ומקישין זו על זו כשהוקרא מזכיר המן ופשעו, ושם רשעים ירקב ושלום"¹¹².

ובניסוחו של האבודרהם, בשמו של המנהיג (סדר תפילת פורים)¹¹³:
וכתב אכן הירחי שנהגים בצרפת ובפרובינציה התנוקות לוקחים אבנים חלקים לכתוב עליהם המן, וכשמוזכר הקורא את המגילה המן הם מקישים זה על זה למחוק את שמו, משום שנאמר, "שם

התעלה אוזו בו ומשקו כוס תדעלה. ובכוס הזה ג' טיפות: הא' חלץ ודא מר ממות, והא' קבעת עכיל. ושמה שתינו של החתם סופר היה מעין מעשה סמלי של שחיית כוס התעלה, של דמעות על חרבן הבית, בעולם הזה המועיל לחיי העולם הבא. ומיד השערה לא נפקין.

מהורות רמ"ח קנאבלאוויטש, לונדון תשי"ח, עמ' שג-סו.¹¹⁰

וכן הוא בבעל הטורים לדברים שם.¹¹¹

יצא לאור כתב-אביב תשי"ז. אמנם הרבה ממראי המקומות שם צריכים תיקון.¹¹²

ויש אי-ידיקים רבים בחוברת זו, על משוואה דפריא ראה שם עמ' 15-20, ויש להוסיפו למה שכתבתי במנהגי ישראל ח"א, עמ' סו-סז.¹¹³

מהורות רפאל, עמ' רמז-רמג.¹¹⁴

השווה בראשית ובה מט א: רב, כי הוי מטי להמן בפורים, אמר: אודר המן ואודרים בניו, לקיים מה שנאמר, "ושם רשעים ירקב", (ובשנייהם במהורות היאודור-אלבק עמ' 497).

דפוס ירושלים תשי"ט, עמ' רט. והשווה ארחות חיים, הלכות מגילה סי' מא, עמ' רסח. (והובא ע"י המטה משה סי' תתקנ"ו).

רשעים ירקב", וכן אומר במדרש: "תמחה את זכר עמלק" — אפילו מעל העצים ומעל האבנים¹¹⁶.

ומנהג מעין זה נמצא בשבלי הלקט, משמו של רש"י (סי' ר, עמ' 156): מצאתי בשם ר' שלמה זצ"ל, יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה, כגון "אשר הניא", ואומר "ברוך מרדכי, ברובה אסתר, אורר המן, אורר זרש", ומכין ברגליו, או אכן על אבן, ומשברין קירות כשמען שם המן חורש... וכו'.

אלא שכאן ההקשה ושכירת הקדרות באים בעיקר להדעיש ולמחות את זכר עמלק בכך שאי אפשר לשמוע את שמו. ואילו לפי המנהיג רשמו את שמו של המן על האבנים, ותוך כדי הקשה הלך ונמחק שמו. כך משמע מדברי הבית יוסף (או"ח תרץ), המביא את הארחות חיים בזה"ל:

כתב בארחות חיים, כשמוזכר הקורא המן ובניו, מנקשין התנוקות באבנים או בלוחות עצים שבידם וכתוב בהם שם המן ובניו¹¹⁷, ועל

116 ראה סדר אליהו רבה פרק כב (כז), מהורות איש שלום עמ' 126: ואומר "כי מחה אמה וגו'..." זהו משל היינו שבי אדם מושלך אותו: אפילו שבגנים חביב יותר מן החלום על העצים בדין. וכתב המהריד (שם הערה 11): כוונה זה המשל ונענינו לא איתפוש לי, ובדין [דפוס וויניציאה] נשתבש: אפילו שבגנים אכן ירדו מן החלום... וכו'. לוינסקי, שם עמ' 9, מצטט את הקטע בנוסח שונה (ואינו יודע מינין לו נוסח זה): זהו משל הדיק שבי אדם מושלים אותו: אפילו האבן שנשלים בו בני אדם ירדו מן החלום על העצים הם עתידים ליתן את הדין.

ר"ל גינצבורג, בספרו של Max Kaddushin, Organic Thinking, a Study in שם רשמו י"ש לקשר את המשל הזה עם מה שמצינו בענין ערך "שוור" (ערה ש' ת, עמ' 42, ומוכא במנהגי ישראל ח"א, עמ' יז): מנהג בכבל ובעלם הבחורים עושים צורה בדמות המן ותלין אותו על גגותיהן ר' או ה' ימים... וכו'. ואולי להו התכוין בעל האליהו רבה באומרו כי אפילו שבגנים [גגות] חביב יותר מן החלום על עצים בדין. ואולי יש להשלים את הנוסח על פי דפוס וויניציאה (והובא לעיל): ואפילו שבגנים חביב יותר [מאבן ירדו] מן החלום על עצים בדין וכו'. ועניין משמעותו של המשל הזה מצטרפת צורכייה ביאור.

ליתא בארחות חיים ירדו. והרבה שינויים יש ביססותו של הב"י.

מנהגי ישראל

ידי הניקוש הם נמחקים. ולמנהג זה יש שורש בהגדה, דאמרינן "כי מחה אמה את זכר עמלק", אפילו מעל העצים ומעל אבנים. לכן אין להלעיג על המנהגים, כי לא לחינם נקבעו. והמנהג הזה נוהגים בצרפת ובפרובינציה, ונוהגים טעם ע"ש "ושם רשעים ירקב" עכ"ל.

דברים אלה לא הובאו על ידי המחבר בשלחן ערוך, אבל הביאום הרמ"א (או"ח תרץ יז), שאף הוסיף מעצמו: ומזה נשתרבה המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בבית הכנסת וכו'. (אבל ראה בב"י או"ח שם). וראים אנו בעליל שמחיקת שמו של המן מעל לאבנים הללו מסמלת את קיום מצות מחיית זכרו של עמלק. הוא אף מבטא בצורה מוחשית מאווי נפשם של היהודים שימחה שם של אויביהם של ישראל מתחת השמים. וואריאציה על מנהג זה מוצאים אנו בספר מועד לכל חי, לר' חיים פאלאג'י¹¹⁸:

כדי שישמעו עמים ירגזון בכל דור ודור שלא יקומו על ישראל, לכך כותבין שם המן על הפטיש ומכין. וסמך לזה, "והיה אם בן הכות הרשע" — סופי תיבות המ"ן¹¹⁹.

כאן בא השילוב בין החפץ הסמלי והפעולה הסמלית בהכאה בפטיש¹²⁰, עליו רשום שמו של המן הרשע. ובעצם כל ענין תלייתה ושריפתה של דמותו של המן, המתואר בפורטרוט, קהילה קהילה ומנהגיה, בספרו הנ"ל של לוינסקי, אינו אלא דוגמה נוספת לאותו שילוב בין פעולה סמלית — תלייה ושריפה (כמחיה) — וחפץ סמלי — דמות, בובה המסמלת את המן. הסמליות היא, כמובן, הרבה יותר רחבה ומעמיקה, כי מחיית המן-עמלק מבטאת את הרצון לראות במפלתם ותבוסתם של אויביהם של ישראל בכל הדורות.

118 איזמיר תרכ"ה, סי' לא (חדש אדר) ס"ק צא, סח ע"א.

119 השווה מטה משה סי' תתור, שהובא לעיל.

120 גם במקומות אחרים השתמשו בפטישים, כגון בלונדון. ראה לוינסקי שם עמ' 33, שה"ממער" ספרדי שם, שחשש מפני חילול השם אצל הגוים, פנה בשנת תקמ"ג (1783) לשלטונות לאסור על היהודים להכות בפורים במצלחים ובפטישים וכיוצא באלה. (ועיין מנהגים דק"ק וורמיישא, מהדורת המבורגר וזימר, עמ' רס בהערות המהדיר לשורה 16, על יומתם של הריפורמים בביטול ההכאה ובמקורות שצוינו שם). ועוד שם עמ' 45, קוראים אנו על "פטישי המן", "המן-קלעפל" (Kloepfel), "המן-פאטשער" באשכנז, ועוד שם עמ' 57, על השימוש בפטישים באי ורודוס, ושם עמ' 77 מנהג אפגניסחאן, וכו'.

כאן המקום להעיר כי מנהג זה של הכאת המן נתפס אצל מקצת החכמים כמנהג גרוע שיש בו חוסר ואטלולא וכו'. נביא דברים מספר מליץ יושר, (מנהגי אמשטרדם), אמשטרדם תקס"ט, ז ע"ב, ח"ל:

...והראיה [למנהג גרוע] המנהג להכות המן בעצים ובאבנים משום "מחה תמחה". ונראה כמה אטורים יש בזה: שחוק וקלות ראש — הבנים אינם שומעים לקול אביהם. רוב העולם אינם יוצאים בקריאת המגילה, אינם שומעים כי אם חלק ממנו, כי אינם יודעים הדין שיאמרו הפסוקים — שלא שמעו בעצמם, ובלבול הקריאה, וחוסר ואטלולא [צ"ל: ואטלולא] בעיני העמים, וגם כן חשש סגנת נפשות. כי המתענים צריכים להתענות עוד יותר מחמת עיכוב ההכאה [פי' שתענית אסתר נמשכת יותר שעות], גם הרעש

הוצאת ספרים דב קק • ירושלים

פרק ד: מקומו של הסמל בעולמו של המנהג

עמ' קנו

מחייית זכר עמלך

הבאנו את דברי המדרש המובא בראשונים: "תמחה את זכר עמלך" – אפילו מעל העצים ומעל האבנים. (ראה ב"א"ת תרף, ע"פ האותות חיים, המנהיג הלי מגילה סי' יח, מהדורת רפאל עמ' רמב-רמג, אבודרהם, סדר הלי פורים כט). ועל סמך מדרש זה, שאת מקורו טרם מצאנו, נתפתח מנהג הכאת המן על ידי נקישת אבנים או לוחות עץ עליהם כתוב שמו של המן.

ואילו הפשט של דרשה זו, שכוראי קדומה היא ומתקופת חז"ל היא, יוכן על פי המושג המצוי במשפט הרומאי Memoriae Damnatio. על כך

ראה דבריו של Berger, פילדלפיה 1953, בערך, עמ' 423-424: Encyclopedia of Roman Law, A.

A disgrace inflicted on the memory of person (*memoria damnata*) condemned to death and executed, or dead before the criminal prosecution was finished. Only crimes against the state, such as treason (*maiestas, perduellio*) brought about this *ignominial post morem*, the extinction of the individual thus stigmatized. His name was cancelled on documents and destroyed on monuments; his last will and donations *mortis cause* lost validity... The pertinent decree was by the senate.

ראה כיבלוגרפיה שם. וא"כ, המדובר הוא במחיקת שמו של המן מעל כל הכתובות שחרוטות על עצים ואבנים.

ובאשר לקטע הקשה שהבאתי שם מסדר אליהו רבה פרק כב (כד), מהדורת איש שלום עמ' 126: ואומר, "כי מחה אמהו וגו'" – זהו משל הדיט שבני אדם מושלים אותו: אפילו שבגנים חביב יותר מן התלויים על העצים בבית. הבאתי שם פירושים קשים ודחוקים. ועתה נראה לי כי הפירוש הוא ע"פ מ"ש"כ ברג, באנציקלופדיה שם, עמ' 419, ערך ח'ux: Crucifixion was considered the most cruel form of the death penalty. והנה ידוע שבמקצת מקורותינו ראו בתלייתם של בני המן צליבה. (ראה מ"ש"כ על כן א"מ ראבילו, בספר מחקרים ביהדות: ספר יובל לדר קוטלר, חל"אביב 1975, עמ' 180-182). ואמרו כי טוב, וחיבי (!) יותר כל צורת עונש מוות מאשר מוות בחליה, קרי צליבה. ומענין שמסורת זו מצאה את ביטוייה בציור של מיכל אנגילו בקפלה סיסטינה שבירומה, שם מוצאים אנו את המן שהוא צלוב. יתכן שמקורו היה ה"פurgatorio של Dante (Canto 25-27, 17), שחזור לחיגום ה"Vulgate של אסתר ח' ז, ט כה. (ראה במאמרו של Journal of the Warburg Institute, E. Wind, M. Haraszti-Takacz ב" Jewish Art 1989, עמ' 24-25). ובאשר למלת "שבגנים", נראה לי שהיא משובשת, וצריך לתקנה. ואולי צריך לגרוס "שבויים", ופירושו העינוי בוים-humus, או אולי "בטיגונים" מן (פסיקתא רבתי עמ' 43), סוג עונש מוות על ידי שריפה. (ראה מ"ש"כ במילוני A Dictionary of Greek and Latin Legal Terms in Rabbinic Literature מאמרו של ש' קרויס, "פרק ביטורי הגוף", דביר, בליון תרפ"ג, עמ' 88-112). ועדיין צ"ע. עוד יש להעיר כי כנראה מאמר זה הוא מלפני תקופתו של קונסטנטינוס הגדול (274-337), שבוזמו בוטל עונש הצליבה, ולא נראה כל כך שיהיה "משל הדיט" בענין שאינו מציאות. על מנהג הכאת עמלך בבית הכנסת ראה עוד מ"ש"כ ר"י רייפמאן בהמגיד שנה ב, 18 במרץ 1858, עמ' 43 למטה.

פרק ח': דיני קריאת המגילה

כב. נוהגים שמכים המן, כשקורים המגילה בב"ה ומזכירים שמו¹, ואין

וצריך לזהר לקרות חיבת זאת ואת המזכרים בעשרת בני המן מתוך המגילה כי יש טועים מחמת המהירות של נשימה אחת לקרות כל תיבות של ואת המן בעל פה לכך צריך להשים לב על זאת לזהר, כ"כ בבן איש חי פ' תצוה אות ט', ובכ"ה סימן תר"ץ ס"ק צ"ו הביאו וכתב עוד: וגם צריך לזהר לקרות כל שם בן המן בתיבת זאת שלו ולא של אחר, ועיי"ע בהערה נד. ועיי"ש עוד בבן איש חי שם סעיף ח: והמנהג להכות ברגליו על הקרקע כשאומרים שמות עשרת בני המן ויש נוהגים להכות בידם על הקרקע ואין זה מנהג יפה, אלא ראוי להכות בסנדלים שברגליהם.

ג. כשמזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשין התינוקות באבנים או בלוחיות עץ שבידם וכתוב בהם שם המן ובניו ועי' הניקוש הם נמחקים ולמנהג זה יש שורש בהגדה דאמרינן כי מוחה אמוחה את זכר עמלק אפי' מעל העצים ומעל האבנים לכן אין להלעיג על המנהגים כי לא לחנם נקבעו והמנהג הזה נוהגים בצרפת ובפרובינציא ונותנים טעם ע"ש ושם רשעים ירקב. ע"פ מה שהביא הבית יוסף סימן תר"ץ מספר אורחות חיים.

וכ"ה בס' מטה משה סי' תתר"ו שהביא האור"ח וכתב ע"ש: "מחה אמוחה בגימ' "זה המן. וסי' לדבר והי"ה א"ם ב"ן הכות הרשע ס"ת המן.

וכ"ה באבודרהם: כתב אבן הירחי שנוהגין בצרפת ובפרובינציא התינוקות לקחת אבנים חלקים ולכתוב עליהם המן וכשמזכיר הקורא את המגילה המן הם מקישים זו על זו כו'. ומביאו ברמ"א סימן תר"ץ סעיף י"ז. ועיי"ש במג"א.

כתב הרב יעב"ץ בסידור או"י י"ד, על אביו הגאון החכם צבי ז"ל והשגחתו על א"מ"ה ז"ל שהיה מכה ודוקע ברגלו וטופח בסנדל כשהגיע לזכור המן.

ובבן איש חי הביאו וכתב: ואני רגיל להכות ברגלים בשם המן הראשון הכתוב בפסוק אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי, וגם עוד שם המן האחרון בפסוק כי המן בן המדתא האגגי צודר כל היהודים חשב.

ועיי' בכף החיים סימן תר"ץ ס"ק ק"י הביאם וכתב: ומ"מ כל זה יעשה בנחת בלי השמעת קול כדי שלא לבלבל השומעים.

ובשו"ע הגרש"ז הוספות עמ' תשכ"ח: מכין המן איזה פעמים במשך הקריאה (במקום שמזכר באיזה תואר, האגגי, הרע וכיר"ב. ועיי"ש בהערות.

בס' ר"ח סי' תרצ"ו או"ט הביא בטעם שמכים המן בקריאת המגילה, מרגלא בפומיהו דאינושי דהמן לוקה במכות הללו בכל שנה ושנה בגיהנום.

וכ"ה בלבוש סימן תר"ץ סעיף י"ז ועיי"ש עוד שכתב: כשהקורא קורא שם המן יאמר השומע שם רשעים ירקב. ומביאו המג"א שם ס"ק כ"א. מיהו עיי' בשער הציון שם ס"ק נ"ז: והנה לא העתקתי מה שהביא המ"א בשם הלבוש שהיה אומר ושם רשעים ירקב בעת זכירת המן דאף אם נימא דזה לא חשיב הפסק משום דהוא מעניינו של יום וכדמוכח סוף סי' ג' עכ"פ יוכל לצמוח מזה קלקול גדול שלא ישמע או איזה תיבות מן הש"ץ עיי"ז ולא יצא אז בקריאת המגילה לכן טוב שלא לומר כלל.

בס' בית מדרש, כ' במדרש אלי' מבעל שבט מוסר בבאור מג"א בסוף, וקבלתי דכשואמרים ארור המן או כשמזכירים שמו ושם אשתו ובניו מכין ע"כ.

לכסל שום מנהג כי לא לחנם הוקבעו, ויש שלא נהגו כזה."

בסי' אמרי פנחס עמוד קל"ז אות תרע"ז אמר רמז מן התורה שמכין את המן שנאמר כי מחר אמונה מחר לשון מכה כמו מחר ומסי.

בענין השלחן סימן תר"ץ סעיף כ"ג והמנהג שההניחנות מכין את המן הוא מנהג קדמון אך יזהרו לכלי להכות בקולות בעצם גזלים ומבלבלים המגילה ופוערים פיהם בשחוק וקולות ואין השומעים יכולים לשמוע כראוי כ"י. ובסעיף כ"ד שם הביא דברי הרמ"א בסעיף י"ז, וכתב ע"ה: והמנהג להכות כשתחזיק המן בן המדמא האנגי על דרך מדשעים יצא דשע ומשורש נחש יצא צפע וכל מנהג שנתחייסד ע"פ גדולי הדור הוי מנהג ולא מנהג שנהגו בעצמם כ"י.

בסי' מועד לכל חי סי' ל"א ס"ק צ"א כתב: כדי שישמענו עמנו וירגונו בכל דוד דוד שלא יקומו על ישראל לכך כותבין שם המן על הפטיש ומכין וכו'.

בסי' מנהג חת"ס פ"ט והחזיק במנהג להכות המן, ועיי' במילואים. ובשר"ת מילי דאבות לא"ה ח"ג סי' י"ג (מביאו בסי' דברי ישראל) הביא שם בשם מרן החת"ס על הכאת המן: יען שאנונו עושים קריאת המגילה למחות עמלק, ויוקשה כי מעולם לא זכה עמלק לזכרון שמו כל כך פעמים דק ע"י קריאת המגילה עד שאמרו ימי הפורים אפי' בימי משיח לא יתבטלו וא"כ לא נמחה שמו, אמנם אין זה זכרון כי הלא א"א מבלעדי להזכירו למען דע ענין ההוא, ולכן אנונו מרעישים ומקשקשים לומר אני איני רוצה לשמוע שם זה כלל אבל מה נעשה ההכרח הוא עלי, והכל הוא רק להראות שאין אנונו רוצים לשמוע שם זה. ע"כ שמעתי ואמנם באמת עיקר הטעם היא אשר פועל הדמיון עושה רושם גדול בכל דבר כמ"ש בכמה מקראות שצוה ד' לעשות פעולה דומה לענין הנבואה, לירות בקשת נגד אדם לאמר חץ תשועה לך. בארם, ולהשליך אבן בנהר לסי' ככה תשקע בכל, ומאחר שמצה למחות שם עמלק וזכרים ונעשים, לכן אנונו עושים פועל דמיון בהכאתו כי הכאה היא דמיון המלחמה לסי' מלחמת עמלק.

בטעם שמשחקין בפורים בדעשן (גראנט) ובתנוכה בסביבון (דריידל) דבחנוכה לא היתה ההעדרות מלמטה רק מלעילא כי לא עשו תשובה כהוון רק השי"ת ברחמיו לכן משחקין בדרעקל ואוחזין אותו מלמעלה. ובפורים שגור צום ושק ואפר יוצא לרבים והיתה התעוררות מלמטה על כן אוחזין מלמטה, כ"ה סי' טעמי המנהגים ס"ק תתנ"ט משם קרבן עני בשם הרצ"א זצוק"ל.

ועיי' בקונטרס מס' אוור אליה שלח החילוק שבנוסחא בעל הסיסם בתנוכה נאמר רבת את ריבם דנת את דיום נקמת את נקמתם ובכרחה שאחר קריאת המגילה נאמר הרב את ריבון דחן את דינו והנוקם את נקמתו, לפי שבפורים היתה הסם על ידי תפלת ישראל ועל ידי התעניות והיתה התעוררות דלתתא, לכך שייך לומר הרב את ריבון אבל גבי תנוכה לא מצינו התעוררות דלתתא רק הקב"ה בעצמו נתן לכל הנבזים שנלחמו בהיוונים ונצחום לכן נאמר רבת את ריבם שהקב"ה עשה מעצמו הרב עם השונא.

נת. בית יוסף סימן תר"ץ וברמ"א שם סעיף י"ז. ועיי' במג"א בסי' כ"ב, בענין חומרת מנהג, ומנהג מבטל הלכה דוודאי כך קבלו אבותינו איש מפי איש עיי' ש.

ובמ"ש שם שמש"כ רמ"א בתשובה סי' כ"א בשם מהר"ק שורש קמ"ד דאם נמצא המנהג דאיהו פוסק אין לבטל ואפילו בשעת הדחק אין לשנות המנהג, ואפי' יש במנהג צד איסור אין לבטל, אבל עיי' בתשובת חתם סופר סי' קנ"ט, שאין אנו שומעין לו דכבר דחה ליה פ"ה במנהגי איסור שלו סי' י"ד בראיות בדורות וכו' מתשרי הריב"ש סי' דנ"ו. ועי' בתשובת יצן

[קי]

ועכ"פ בשעה שמכים צריך החזן לשתוק כדי שישמעו כולם קריאתו. וכל יחיד יקרא פסוק או ב' מתוך החומש ואז אף שלא ישמע מהחזן יצא.

כג. יש אומרים שצריך להאריך בקריאת הוי"ו דיוזאת שלא לחסוף אותה."

כד. כשקורא המגילה לכתחילה לא יפסיק בין פסוק לפסוק רק כדי נשימה מפני שצריך לקרותה כאגרת ובדיעבד אפילו אם שהה לגמור את

ובענין ח"א סי' ק"ח שהאריך בדיני מנהג יערי"ש פ"ה ומובא בביאור הלכה סימן תר"ץ. ובשר"ת שבות יעקב ח"ב סי' י' כתוב דהא דמנהג עוקר הלכה זה דוקא כשהמנהג הנוהג קודם שנקבעת ההלכה, אבל אם הלכה קודמת אין כח בהמנהג לבטל ההלכה ועיי' בשו"ת חת"ס י"ד סימן שכ"ז סוד"ה קימח"ק; וכללא כהל רמ"א אין לשחוק על שום מנהג אפי' על הכאת המן.

נט. בספר מהר"ל: וכן הנבתי בו שלא היה מקפיד להכות המן כמנהג. מביאו במג"א שם ס"ק י"ט, ובמשנ"ב שם ס"ק י"ט.

ועי' במג"א ח"א ס"ק כ"א שכתב: עמ"א עב"י ר"מ, ומ"מ יצא שחרם בהפסדים שמבלבלין הרבה והשי"ן ישתק בעוד שמכין כמ"ש באות י"ט וגם זה אין נכון שאסור לכתחילה להפסיק יותר מכדי נשימה שנקראת אגרת כמ"ש באות י"ז. ומשנ"ב שם ס"ק ל"ט ובשערי צדק שם.

ס. מג"א שם ס"ק י"ט: ועכ"פ כשמכין המן צריך החזן לשתוק כדי שישמעו כולם קריאתו וכל יחיד יקרא פסוק או ב' מתוך החומש בעוד שמכין המן כי אז אף שלא ישמע מהחזן יצא כמ"ש ס"ג.

ועי' במג"א ח"א סימן תרפ"ט ס"ק י"א. ועכשיו דאוי לכ"א שיהי' לו מגילה כשירה ולקרא בלחש מלה במלה כ"י אי אפשר לשמוע מהשי"ן מחמת רעש ובלבול שמתים בעצם כ"י. ועיי' בסימן תר"ץ ס"ק ז'. וא"כ צורך גדול להיות לכ"א חומש כי בענין שמכין הערים כ"י א"א לשמוע כמה חיבות משי"ן ויוצא מה שקורא ע"פ מחומש ויוצא עכ"פ דיעבד. וכ"ה שם בסי"ק י"ט וכ"ה באלוה דבה שם ס"ק ט"ז. וכ"ה במשנ"ב שם ס"ק ס'.

סא. אמרו חכמים (מגילה ט"ז ע"ב) וי"ז דיוזאת צריך למתתה בוקיפא מאי טעמא דכלהו בחדא זקיפה אידוקיפו והו' אהרן הלוי וי"ל פירש צריך למתתה פי' לקוף ראשו הכפוף כגון זה והיינו לשון זקוף וכן עיקר, כ"י ויש מפרשים למתתה שצריך להאריך קריאת הוי"ו במאריך. כ"ה בא"ת.

ובמהר"ל: אמר מהר"ל יש מפרשים להאריכה בכתיבתה. והאשירי פסק להאריך בנשימה וכן מהר"י סגל היה נוהג להאריך בנשימה וי"ז דיוזאת כשהי' קורא כ"י.

בית יוסף סימן תרצ"א, ובדרכי ששה שם ס"ק ח' הביא מהמהר"ל כנ"ל. וכ"ה בשו"ע שם סעיף ד', ובמשנ"ב שם. וכ"ה בנן איש חי פ' תצוה סעיף ח': ואריך בוא"ו של ויזאת.

סב. אדווחות חיים ס"ק י"ח. בטור סימן תר"ץ: לדין נתן ד"ל הקורא מגילת אסתר בקהל צריך לסדרה באחד מפני שהיא אגרת. אבל בנשימה אחת א"צ אלא עשרת בני המן ועשרת בלבד. הלכך אם מפסיק בין פסוק לפסוק הירשות בינו ושיעורו בין פסוק לפסוק ובין כאמצע הפסוק כדי נשימה לבד.

[קיא]

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

לשכת רב הקמפוס

דף שבו עי

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 383

פורים ופרשת תצוה, תשס"א

דרכים לצמצום הכאת המן

ד"ר אהרן ארנד

מחלקה לתלמוד

רבותינו הראשונים מזכירים את מנהג הכאת המן כששומעים את שמו בעת קריאת המגילה. כך למשל כותב ר' אברהם בר נתן הירחי במאה הי"ב בספר 'המנהיג': [1]

מנהג התינוקות בצרפת ופרובינציא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן ומקישין זו על זו כשהקורא מזכיר המן ורשעו, ושם רשעים ירקב.

מנהג הכאת המן בכלים מכלים שונים חדר לקהילות רבות בישראל, [2] אולם לא הכול ראוהו בעין יפה מסיבות רבות. הרעש מקשה על הקהל לשמוע את תיבת "המן" ואת התיבות הסמוכות. [3] עצם הרעש גורם גם צער למתפללים. ההמתנה בשל הכאת המן מונעת שמיעת הסיפור ברצף אחד. המרעשים (ילדים בעיקר) עסוקים בהתארגנות ובהמתנה להכאת המן, וכמעט אינם מקשיבים לסיפור. כל ההמולה הזו אינה מתאימה לכבוד הראוי לבית הכנסת, שאין רצים בו ואין משוחחים בו שיחת תולין, קל וחומר שאין משתוללים. התנהגות זו עלולה גם לגרום נזק לרכוש בית הכנסת. ולבסוף: בגלות היה חשש לאיבת הגויים, שישמעו את הרעש ויפרשוהו כאילו מכוון הוא נגדם. [4]

נמצאות כאן אפוא שתי קבוצות בעלות עניין מנוגד זה לזה. מצד אחד נמצא ציבור המפיק הנאה מן היצירה החזונית ונשנית של רעש מיוחד או חזק, במיוחד משום שהרעש הוא בבית הכנסת, בו ישנה הקפדה על שקט מוחלט כל השנה. מולו נמצא ציבור המעוניין לשמוע את קריאת המגילה כתיקנה בלא הפסקה ובלא רעש. בדרך כלל המנצחים במאבק זה הם ציבור המרעשים. הדברים להלן יוקדשו ליוצאים מן הכלל ולדרכי פעולתם.

ביטול המנהג

היו מקומות שבהם אסרו לגמרי כל הרעשה בזמן הקריאה. כך למשל הסכימו רבני איזמיר בשנת תרל"ה (1875) לבטל לגמרי את הכאת המן. [5] גם ברוב קהילות אשכנז לא חיכו את המן. באנגליה היו קהילות שאסרו על הכאת המן, ובשנת 1783 פרצה מהומה בלונדון, כשמקצת ממתפללי בית-הכנסת הספרדי המרכזי היכו את "המן", וראשי הקהל הזמינו את המשטרה כדי שתסלקם בכוח. [6] בבתי הכנסת בתימן לא היה כל רעש בעת הקראת המגילה, [7] וגם התנועה הרפורמית במאה ה"ט, במסגרת החידושים שהכניסה לעולם בית הכנסת, ביטלה את הכאת המן. כך גם בקהילות מסוימות בימינו. כך למשל בבית-הכנסת 'מקור חיים' שבפתח-תקוה הנוהג כמנהגי אשכנז, נקבע בתקנון (תשנ"ט): "לפני קריאת המגילה מכריזים על המנהג לא להרעיש בעת שקוראים המן".

מבטלי המנהג יכולים להסתמך גם על 'מעשה רב', כגון מה שסיפר תלמיד המהרי"ל על רבו: [8] "הבחנתי בו שלא היה מקפיד להכות המן אפילו פעם אחת כמנהג העולם כשמוזכרין שמו". אף בימינו הרבה רבנים לא נוהגים להרעיש כלל בזמן אמירת המן. [9]

צמצום

ביטול מנהג הוא דבר קשה בגלל מעמדו של המנהג, בעיקר כשמדובר במנהג עתיק. בנוגע להכאת המן הדבר קשה במיוחד, שכן ביחס אליו כותב ה'בית יוסף' בשם 'ארחות חיים' (או"ח, סי' תרצ, ד"ה "כתב") ובעקבותיו גם הרמ"א (שם, סע' יז): "אין להלעיג על המנהגים, כי לא לחנם נקבעו". זאת ועוד: מתן אפשרות לילד להרעיש כחלק מסדרי התפילה, מהווה כלי לחיבה עליו את עולם התפילה ובית הכנסת. וכך עלו יזמות שונות שלא ביטלו כליל את ההכאה, אך השתדלו לצמצם את התוצאות השליליות הנגרמות ממנה.

א. צמצום כמות ההכאה

כתב ר' יוסף חיים (בן איש חי, א, תצוה):

אני רגיל להכות רגלים בשם המן הראשון, הכתוב בפסוק "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי" (ג א), וגם עוד שם המן האחרון בפסוק "כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב" וכו' (ט כד).

גם בקרב האשכנזים עלה רעיון דומה. כך בקהילת מטרסדורף היכו את המן רק במקומות שכתוב בהם: "המן בן המדתא האגגי" (אס' ג י; ח ה; ט כד). ובקהילות אחרות באשכנז היו שהרעישו רק בהזכרה הראשונה של המן. [10]

גם בתקנון היישוב הושעיה משנת תשנ"ט, שניסת רב היישוב, הרב ד"ר חיים בורגנסקי, נקבע סעיף המצמצם את ההכאה, בקבעו איזה "המן" "כשר" להכאה ואיזה לא :

בפרקים ה-ו לא יכו את המן בכלל, על מנת לאפשר לקריאה להתקדם בצורה סבירה (יש לזכור, מדובר במוצאי צום). כך אפשר יהיה גם להרגע מעט בין סדרת הפיצוצים הראשונה לשנייה.

בפרקים ה-ו של מגילת אסתר מופיעה המלה "המן" עשרים ואחת פעמים מתוך חמישים וארבע שבכל המגילה, כך שמדובר בצמצום משמעותי של ההכאה.

צמצום אחר היה באשר למספר ההכאות על כל "המן". המחנך הוותיק והמנוסה, מר שמואל הכט, ששימש בין השאר כמנהל בית הספר 'נוה עציון' שבירושלים, קבע את הכללים הבאים: כל ילד מקבל כפיס של עץ, שעליו כתוב שמו של המן הרשע. עליו "להכות" את המן בכל פעם שהוא מוזכר במגילה, והראשון המצליח לשחוק לגמרי את "המן" שעל כפיסו - הוא הזוכה. אבל אין רשות להכות את המן בכל אזור של שמו, אלא שלוש פעמים לכל היותר, והעובר על מידה זו אינו ראוי להמשיך ולהשתתף בתחרות. מי משגיח על המשתתפים שישמרו חוק זה? כמובן, הילדים! רעיון זה של מר הכט שמעתי מאמו¹.

רעיון מקורי לצמצום מספר ההכאות נוהג בבית הכנסת המרכזי (האשכנזי) ביישוב מצפה יריחו^[11] הגבאי מציב במקום בולט מעין רמזור: שתי נורות, אחת ירוקה ואחת אדומה. הציבור מכה את המן כל עוד הנורה הירוקה דולקת, ומשכבתה נורה זו ונדלקת הנורה האדומה הכל מפסיקים להרעיש ומושלך הס במקום. נראה כי יזמה זו מצליחה לצמצם את אורך הכאת המן משום שהציבור נוטה יותר להישמע להוראת אמצעי טכנולוגי, שהוא אובייקטיבי יותר, מאשר לנויפת גבאי טורדן.

ב. העברת ההכאה לאחר הקריאה

בספר 'שבלי הלפט' (מהד' באבער, עט"א) לאחר שהזכיר את חובת מקרא מגילה כתב:

מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל, יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה כגון: אשר הניא, ואומר ברוך מרדכי ברוכה אסתר ארור המן ארורה זרש, ומכין ברגליו או אבן על אבן ומשבירין קדירות כשמעם שבר המן זרש... וכן מה שאמרו בשעת קריאת המגילה "איש יהודי" וגו', "ויתלו את המן", "ליהודים היתה אורה", "כי מרדכי היהודי", שנהגו העם לאמרו בפח אחד אינו חובה ולא מנהג, אלא שמחת תינוקות וקולות לפניו כדי שישמחו וגם בראותם שינוי כזה שואלין מה זה, ומתוך כך אתה בא לספר ולהגיד גבורותיו של בורא למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה אותו.

תיאור זה מלמד, שבמקומות מסוימים לא היתה ההכאה בזמן הקריאה, אלא בזמן אמירת הפיוט 'אשר הניא'. נראה שזהו היסוד לסעיף המצוטט להלן מתקנון בית הכנסת של בעלי תשובה 'תפארת בני' שבגני-תקוה (תשנ"ו): "בפורים קוראין את המגילה בלי רעש של המן, ומותר להרעיש כמנהג רק ב"ארור המן" שהוא לאחר סיום המגילה". לפי מנהג זה מתאפשר למעוניינים בהכאת המן להרעיש בפיוט שלאחר הקריאה, והציבור זוכה לשמוע את קריאת המגילה בנחת.

במצרים היה מנהג המשלב את סעיפים א-ב, כעדות ר' רפאל אהרן בן שמעון בספרו נהר מצרים (נא אמון תרס"ח, נב ע"ב):

מנהג יפה ונעים שורר פה מצרים, שאין התינוקות מכין המן... רק בעת קריאת עשרה בני המן... ואין מכין את המן עוד עד אחר גמר הברכה אחרונה של אחר המגילה בעת שמתחילין לומר ארור המן, וגבאי הקהלות עניהם פתוחה על זה.

הרב בן שמעון משבח מתכונת זו של הכאה וכותב:

ואשריהם ישראל כי על ידי זה כל הקהל שומעים את המגילה מלא במלה מפי הש"ץ בדקדוקיה וטעמיה וכן ראוי לנהוג. ודלא כמקומות שמניחים התינוקות להכות המן בכל פעם ופעם שמזכירין שמו, ויש שמכים גם בקרדומות ומהלומות ופטיש על ספסלי בית הכנסת ומזה יתבלבלו השומעים בקריאת המגילה, ולא שפיר למעבד הכי, שאם מנהג להכות המן הוא מנהג קדום... אין צורך להכות בכל פעם ופעם.

ג. צמצום הרעש

רעיון של "הכאת" המן בלא כל רעש היה קיים בלונדון בתחילת המאה ה"ט: המהגרים מפולין שישבו בספסלים האחוריים של בית הכנסת הספרדי, נהגו לכתוב את שמו של המן על פיסת נייר ולמחוק אותו בחריצות במחק בעת ששמעו שמו בקריאת המגילה. כך נוצרה מחיית שם המן ממש, ובלא כל רעש. [12] זהו שכלול של המנהג הקדום הנוכח בדברי ה'מנהיג' שהובאו בראש דברינו.

במקומות רבים צמצום הרעש נעשה באמצעות הגבלת האמצעים. כך למשל בתקנון היישוב הושעיה (הנ"ל) נקבע סעיף המגביל את אמצעי ההכאה:

אסור לפוצץ בבית הכנסת נפצים ושאר דברים מתפוצצים. אפשר להכות את המן רק ברעשנים ואקדחים ממיינים שונים.

ד. פנייה לציבור קודם לקריאה

במקומות רבים נוהגים ראשי הקהל לבקש קודם לקריאה, שקריאת המגילה תעבור כהלכתה. בטירנוא שבסלובקיה היה הרב דורש בשבת זכור שלא להכות את המן, ומי שיצור תוקפו יכה רק בעשרת בני המן. [13] ובבית הכנסת 'חוג הנוער הדתי' בתל אביב נקבע בתקנון (תשל"ב): "לפני הקריאה מזכירים לציבור שלא להפריז בהכאות, ובמיוחד לאפשר לכולם לשמוע קריאה שלמה כולל קריאת עשרת בני המן". ובתקנון היישוב הושעיה מופנית בקשה אל הורי הילדים:

אנחנו מבקשים מכל ההורים בכל לשון של בקשה לדבר עם הילדים מבעוד יום, ולהסביר להם את ההבדל בין שמחת פורים ובין השתוללות חסרת רסן המבזה את קריאת המגילה. ברור לנו שללא שיתוף פעולה מצד ההורים לא נוכל להועיל דבר, ולא נצא ידי חובת הקריאה.

בשולי הדברים

דרכי הצמצום שתוארו לעיל מקילות על המעוניינים לשמוע קריאה כהלכתה, ואינן מבטלות את רצון המעוניינים להרעיש בבית הכנסת. אולם אלה המבטלים לגמרי את המנהג, מונעים מהילדים הנאה מיצירת רעש בבית הכנסת ופוגמים בכך באחת הטכניקות הממריצות ילד לבוא לבית הכנסת. [14] מן הראוי אפוא למצוא תחליף, תמריץ אחר כדי לעודד את הילד לבוא לבית הכנסת. שמה ניתן להציע לגבאים לערוך תחרות בין הילדים: מי מכל הילדים יושב יותר בשקט בעת קריאת המגילה. מה יהא הפרס המוענק למנצח? אולי רעשן אמנותי, מאותם רעשנים שאין לנו אפשרות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד. [15]

[1] ספר המנהיג, מהד' י' רפאל, ירושלים תשל"ח, עמ' רמב, ושם בהפניות. וראה יו"ט לוינסקי, כיצד הכו את המן בתפוצות ישראל, תל אביב תש"ז; ר"ג אברלנדר, 'מנהג

- הכאת המן בשעת הזכרת המן בקריאת המגילה, אור ישראל, אדר ב תש"ס, עמ' צח ואילך (שם גם מובא אוסף טעמים למנהג). בספר אברהם אזכור לר"א פלאג' (אזמיר תרמ"ט, מערכת פורים אות כג) מובא מכתב מרבו של האי ודוס המספר על מנהג הכאה אף בזמן אמירת עמלק בשבת זכור ובקריאת פרשת כי תצא ובעת קריאת "ויבא עמלק" שבפרשת בשלח בשבת וביום פורים (וראה ל' בן שמחון, יהדות המגרב, ירושלים תשנ"ח, עמ' 450).
- [2] ראה ר"ד שפרבר, מנהגי ישראל, ח"ג, עמ' קנו-קנט; ח"ד, עמ' שלא-שלב; ח"ו, עמ' רמב-רמו. סיפר לי גיסי ר"א אייזקס, כי בבית הכנסת של ארגון הסטודנטים היהודים וג'ס' שבערד, לאחר קריאת כל פרק מהמגילה, תרגם אחד החברים לאנגלית וביאר לקהל את תוכנו. הקהל הקפיד להכות את המן גם בעת הזכרתו במסגרת ההסבר. כדי להימנע מהכאות אלה כינה המתרגם את המן: H.
- [3] בתקנון בית הכנסת 'אדרת אליהו' בירושלים נקבע (תשנ"ד): "כשמכים המן יש להקפיד לשמוע את המלה "המן", ולכן יקפיד בעל הקריאה לחזור על המלה או המלים אותן לא היה ניתן לשמוע". שמעתי מד"ר ב' שפיגל, כי בישיבת 'כרם ביבנה' דרשו מבעל הקריאה שיחזור תמיד גם על המילה שלפני "המן". נציין, כי בעל 'ערוך השלחן' כותב (או"ח תרצ כג), שכשאדם אינו יכול לשמוע כראוי את הקריאה, עדיף שיקרא בבית במניין, מאשר יתפלל בבית כנסת שבו יש רוב עם והדרת מלך.
- [4] ראה הנימוקים נגד ההכאה בספר אברהם אזכור, לעיל הע' 1, שם.
- [5] ראה אברהם אזכור, לעיל הע' 1, שם.
- [6] ראה א' הורוביץ, "ונחפך הוא": יהודים מול שונאיהם בחגיגות הפורים, ציון, נט (תשנ"ד), עמ' 167.
- [7] ראה ר"י קאפח, הליכות תימן, ירושלים 1969, עמ' 41.
- [8] ספר מהרי"ל מנהגים, מהד' ש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט, עמ' תכז.
- [9] כך למשל העיד ר"ג סטפנסקי בספרו ועלהו לא יבול, ח"א, ירושלים תשנ"ט, עמ' רמו, על רש"י אויערבך.
- [10] ראה שפרבר, לעיל הע' 2, ח"ו, עמ' רמה, הע' 5.
- [11] כך מסרה לי הגב' אביטל כהן.
- [12] ראה Philadelphia, Purim or The Feast of Esther, N. S. Doniach, 1933, p. 71.
- [13] לוינסקי, לעיל הע' 1, עמ' 69.
- [14] כדוגמת חלוקת סוכריות לילדים הבאים להתפלל וזריקת סוכריות בעת עליית חתן לתורה, קשירת ציציות המתפללים בשמחת תורה, זריקת חרולים בתשעה באב ועוד.
- [15] הרעשנים האמנותיים ראויים לקטלוג ולמחקר. על דוגמאות מודרניות אחדות ראה: מימי רויטר, "רעש רחש: תערוכת רעשנים במוזיאון יהדות איטליה", מכירה פומבית, 5 (1998), עמ' 9-11.

הוצאת ספרים הוצאת ספרים ירושלים

פ ר ק כ א

מחית עמלק והמן וה-Damnatio Memoriae הרומאי

במנהגי ישראל ח"ג, עמ' קנ-קנט, דנו בענין מחית שמו של עמלק, אפילו מעל עציץ ואבנים. ובח"ד, עמ' שלא-שלב הרחבנו את הדין והבאנו את הנהוג במשפט הרומאי של Damnatio Memoriae לפיו מי שנידון למוות בגלל חתירה כנגד השלטון וכי שמו נמחק משטרות ומונומנטים וכי. ונוסף כאן קטע מ-940.17 Codex Theodosianus משנת 399 לסה"נ:

כל פסל או דמות שלו בברונה או בשיש, או בצבע, או בכל חומר המתאים לעייר בו, מצוים או להשחית בכל הכרכים והערים, הן במקומות ציבוריים והן במקומות פרטיים...

לא נאריך כאן בפרטי הענין. על פי זה יש להבין את מה שמצינו בירושלמי סנהדרין י' (ז'), כח ע"א, על הפסוק במדבר טו ל, "וידדו [בני קרח] הם וכל אשר להם חיים שאלה" – ר' ברכיה בשם ר' חלבו: אף שמוחיתם פרחו מתוך טמטומיהם, וכי. "טמטומיהם", הוא מלשון טימוס, τόμος, tome, volume, כריכה של שטרות וכי, ופירושו, שמי שדן את בני קרח למיתה הוא אשר מחק את שמוחיתם מכל השטרות בצורה מוחלטת. ענין זה של מחיקת שם המורד וכי מובא אף בבראשית רבה לו ז, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 341-342:

1. ראה ש' קרס, לעזונתו, ח"ב, ברלין 1899, עמ' 263; הר"ש ליברמן, יזונית ויונות בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' 303 הערה 30; ולא כפי שפירש בעל התורה המומה, שם עמ' 206 אות כז: טימוס הוא אוצר. והחלק לו טימוס עם טמיון, ראה קרס שם עמ' 268. ע"ע בתורה שלמה פ' קרח, כרך מ, עמ' 60 אות רלא.

[רמב]

מ ח י י ת ע מ ל ק ו ה מ

א"ר לוי: לאחר שקבע מוניטין שלו בתוך אבלי של מלך. אמר המלך: גזר אני שיתחמו פניו ויפסל מטבעו... וכי. וכתב על כך קרס, בספרו פרס ודומי בתלמוד ובמדרשים, ירושלים תשי"ז, עמ' 119:

...בא זה והסתכל במלך, על דרך שהיו עושין כמה "מורדים" וכמה שרי צבאות, ולאות שלטונו קבע מוניטין שלו חיש מהרה עד שבא המלך ותפש במלכותו בדין, והוא ציווה שיתחמו פניו של הנכבד למשל, ודיינו שימחקו את צורתו מעל המטבעות ויפסל מטבעו. וזהו damnatio memoriae מחית זכרונם של המלך החוטא, דבר הנעשה מטעם הסינאטוס, כידוע מקורות הימים...

ומעין זה אף במכילתא לשמות כ טז, מהדורת הורוביץ-דבין, עמ' 233: "לאחר זמן כפו לו איקונוחין, שברו לו צלמיו, ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך... וכי."

2.

אין ספק שפירושו של "אבלי" הוא, חצור של מלך. (ראה בקרס, לעזונתו, עמ' 14, ערך אהולית, למורת דחייתו של לעף שם בצינון שבט' 657, ערך מלך. וכתב שלעף ביקש לדחות את האטימולוגיה הזאת לשאר המונחאות שבעדן זה, ולא שם לב לקטע המיוחד שלנו). שהרי זוהי המשמעות שמצאנו למלה זו בתקופה הכוזנית. ראה במילונם של Arndt-Gingrich של New Testament, A Greek English Lexicon of the, עמ' 121, ערך מלך. 4 אולם, ערך מלך, the 'court' of a prince... אולם, ערך מלך, 2, שמא נשתבש מן הצורה אולי. השהו "אוטנטיה" (קרס) αὐθεντία (עמ' 23).

3.

ועל המשך הדורה והנמשל, ראה משי"כ ב"ז בכר, אגדת אמוראי א"י, ב/ב, חל"ב תרפ"ח, עמ' 115. עוד יש להעיר כי דרשנו של ר' לוי משקפת את אותה תקופה אנרכיה של אמצע המאה השלישית בה הוא חי, תקופה בה התחלפו כשלישים מלכים, משלי ח טו: "כי מלכים ימלכו", משל לזכר שדוק לו הלגיונות פורפיה. מן עושה פניה להם ליפס ושוף להם את השטר (שטר חובות) ומוציא הלגיון, והיא נקראת ראש למלכות. ראה בכר עמ' 112. ע"ע בבראשית רבה מא (מב), א, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 409: אמר ר' לוי: אחר הוא תמן מצטווה ברומי, ונטלו אדם אחד המלכותו עליהן. אמר ר' יוחנן: ותדעל היה שמו (וצ"ל: ר' יצחק במקום ר' יוחנן, ראה הערת המהדיר שם). וכתב בכר שם עמ' 33 הערה 2: לפי הנראה היה לנגד עיני ר' לוי מעין המאורע, יאנו ידע לנו. וראה עוד במדרש תהלים עז ג, מהדורת באבער עמ' 338-339, ובכר שם. על אותם שלשים המלכים, ראה ב-Scriptores Historiae Augustae בחיבורו של Trebellius Pollio, Tyranni Tnginta, יאכמ"ל.

[רמב]

כאמור שם במנהגי ישראל ה"ד, עמי שלא-שלב, מונהג משפט רומאי זה של מחזיקת השם, המוזכר במדרש המובא בראשונים: "תמחה את זכר עמלק" — אפילו מעל העצים ומעל האבנים, נוצר המנהג היהודי, שהובא בחלק ג, עמי קנזנט, של כתיבת השם "המן" על אבנים והקשקשן זו בזו "למחוק את שמנו" (אבודרהם בשם המנהגי, ראה שם עמי קנז). תיאור ציורי של מנהג זה מצוי בתמונתו (חריטת נחושת) של Calmet, אמסטרדם 1731. וכתוב מחזתו (בצר מיני):

De steen, Haman genaamd, die van ouds in de Synagoge gezet wierd, en die met Keystenen verbryzeld wierd.

Hinc lignis vel lapidibus inscribunt nomen Hamanis, quos tandiu inter se collidunt et complodunt, donec nomen deleatur et decutiat.

כאוּתוֹ הַזֶּמֶן גַּם הָיָה הַצְעִירִים בַּפְּטִישִׁים עַל הַסְּפָלִים כִּי לְהִדְעִישׁ כִּשְׁעַת הַחֹרֶת שֶׁמוֹ שֶׁל הַזֶּמֶן. וְכִפִּי שֶׁכְּחוּב קִלְמוֹט שׁוֹם (בְּצֵד שִׁמְאֵל):

ההשוה בבוקטורן שם, אלא שלפני מכים הילדים באורזפיהם.
עוד מסתבר כי היו חתנים.

כפי שנראה מתוך התמונה הזאת. כך גם נראה מדבריו של James Picciotto, בספרו *History of Anglo-Jewish Sketched*, לונדון 1875, (מהדורה שנייה לונדון 1956) עמ' 195, המתאר את המצב באנגליה (לונדון). "ובבריתשן ב, עמ' 254 (ארלנגן 1748) נאמר:

Die kleinen kinder haben einen noizernen hammer, welchen das wort Haman mit kräiden geschrieben stehet; die grosen aber schreiben solches wort auf eine bank, so oft

4. מובא במאמרו 'החצוץ של E. Horowitz, On the Rite to be Reckless: The Rite to be Reckless: On the Penetration and Interpretation of Purim Violence', אפריל 1994, עמ' 12.

[מזל]

...nun der Chasan das wort Haman nennet, so schlagen sie

זאת אומרת שלילדים היו פטיש ששמו של המן היה כחוב עליהם בגי',
הנחמק בקלות יחסית, ואילו מבוגרים כתבו את השם על ספסל אחד (או
מסרים) — eine bank — והכו עליו עד שהשם נחמק. אמנם מעשים אלה
לא באו לידי ביטוי בתמונתו שלד עמ' 250 [תמונה מס' 2]. עוד מוסף
בורגנשן שם להמשך דבריו:

... nennet, sagen die

Indem auch der Chasan das wort Haiman heisst, sag-
 die worte: 'מח שמו: oder auch ... רשעים ירקב. שם רשעים ירקב ... andern
 X. 7, oder auch in manchen ort nach sprichw.Sal.
 אמהה או זכר עמלק.

היה שב"מחירת השם" מקיימים את מצות מחיית זכר עמלק והאמור במשלי יז, "ושם רשעים ירקב" (והשוה בוקסטרופ שם). הזאת הפטישים על הספלים, שבית האבנים והקריאה "יח שמר" וכו', כל אלה הדיעושי על בית הכנסת הוציאו אותו משלוותו. וכנגד מנהג רועש זה התנגד כל כך בעל מליץ ישרי (מנהגי אמשטרדם), אמשטרדם תקס"ט 1809, כפי שהבאתי דבריו במנהגי ישראל ח"ג, עמ' קנח-קנט, הערה 120. וב-1824 New-Ascham Synagogue שבלונדון אסרו את הילדים מהלפסיק את הקריאה במגילת גזרה זו. ובאשר לפטישים, "המ' קלעפלי" — "פטישי המ', ראה משכ"

5. התאמת המערכת למשימות

The Jews of Georgian England, 1. Endeavour 2. Tradition and Change in a Liberal Society
ע"ע הורוביץ עמ' עמ' 40 הערה 71. ע"ע משי"י לוינסקי, בחוברת שלו, כיצד הכי
אח המן כתפוצת ישראל: ליקוט פולקלור לפורים, תל-אביב תשי"ז, עמ' 25-27. וראה
עוד במנגנים דק"ץ ורומיישא. מהדורת רב"ר המבורג ור"י זמר, חי"א, ירושלים
תשמ"ז, עמ' רנ"ט-רס, הערה 15, כי בדורות האחרונים מציעו שרוב קהילות אשכנז לא
היו מכין המן כלל, כפי שכתוב ר"א אונא, מכתובי יהדות אשכנז ג' 2: "אין מרעישים
בשעת קריאת השם המן... אכל יש שמרעישים בהוצאת ראשונה של המן. ומסוּף
המחודי שיבסוף דברי קהלת, המתא כל פרט ופרט ממנהיג פפ"ר, אין זכר להבאת
המלכות בימות הירפורמים... התמורה על זה רבה של פפ"ר, רצ"ה הדרוזין.
ברשותו ב"ד אור תקס"ו (לחמי חודי, אופיכר, תקע"ז, דף מז טור ב'): "וזה איזה
שנים, חדשים מקרוב באו לבטל המנהג שהיה מקדם, מה שמכין היתנוקות את המן".
וראה שם למקורות נוספים בענין זה. רעמה יש להוסיף מה שהביא ר' אביגדור ברגר
ממנהיג מטרסדורף (קרבן חתנים, לאברהם, תשנ"א, עמ' תסח ס"י כ"א): לא היו

[רמז]

שם. פטישים אלה מצויים בתמונתו של קירנר, נירנברג 1724 [תמונה מס' 3], אם כי שם אין אבן הנשברת.

אגב נעיר כי המנהג לעשות רעש כדי למחות את זכרו של המן אינו מצטמצם לאויב זה ולפורים. אלא היו קהילות בהן נהגו לרעוש בשעה שהוזכר אויב כלשהו של ישראל. וכך מספר John Greenhalgh לחברו Thomas Crompton במכתב מ-22 לאפריל 1662 (שבמוזיאון הבריטי). באותו מכתב הוא כותב:

...but their reading Psalms they sung much what like as we do sing ballads, and I observed that when mention was made of the Edomites, Philistines, or any other enemies of David, or Israel's, they stamped strongly with their feet, and all the 'Synagogue sounded again.

ואם נחזור עתה חזרה לאמסטרדם נוכל להסיק ששני המנהגים, מחיקת שמיעת השם ומחיקת השם הכתוב והחרות, שנלמדו מאותו מקור (ראה מנהגי ישראל ח"ג שם), נהגו יחד באותו בית הכנסת שבאמסטרדם (ומן הסתם גם במקומות אחרים).

מכים את המן רק בפסוקים שכתוב בהם "המן בן המדתא האגני", (דהיינו אסתר ג' ח ה, ט כד). הסתייגות מן ההכאות מצויה גם אצל חכמי ספרד. ראה שדי חמד ח"ט, מערכת פורים אות י, עמ' 228-229, בשם היפה ללב, ר' רחמים יצחק פאלאג'י מאיזמיר, סי' תר"ץ אות טו, וז"ל: מה שנהגו להכות המן בקריאת המגילה ונמשך מזה קלות ראש בבית הכנסת אשר תבקע הארץ לקולם ומאבדים כונת הקורין את המגילה וכונת השומעים. וגם יש להכות אפילו בסנדלים על מקום קדוש קרקע בית הכנסת לאו שפיר. ולפעמים נמשך השחתה בספסלים ורצפת הבית הכנסת ועוברים על לא תעשון כן לה' אלהיכם וגם אירע חשש חקלה וסכנה, כי על ידי ההכאה קפץ מיד המכה ונפל על זולתו. וכל דבר שיש לחוש לספק סכנה יש לבטלו. וגם יש חשש איבה מצד האומות, כי בזמן הזה רצון המלכים שיהיו כל האומות באחזה ושלא להראות שנאה שבלב. על כל אלה הסכימו הרבנים שבדור לבטל מנהג זה, וכן עשו והכריזו בכל העיר שלא להכות המן בשום צד... וכו'.

6. ראה בספרו של A. Cohen: 1600-1840, An Anglo-Jewish Scrapbook: לונדון 1943, עמ' 264, והשווה גם עמ' 267, ובהורוביץ שם עמ' 40 הערה 71, מה שהוא כתב על פורים: great knocking and stamping when Haman is named...

[רמז]

מנהגי ישראל
במחיית עמלק
והמן

הרב בצלאל לנדא

בדרך שהתעוררות קוסמית בימי
 אורחם. בעקבות בעל המהגות מביא אותו
 הרמזים הם הווי"ו אברהם בדין
 והם המסמלים במדרש "תחמה את
 המלך, אצלנו בעל הענינים ומעל
 בגיבס", אצלנו את בעל
 הדין חיים: תחלת מנהל וס'
 (מ"א מ"מ, ו' כו' בדיקת הרמז
 ו"ש "על הקלס" ו"ס' כ"א)
 וסמל
 אחרת בשם שבו שלמה... ומכאן
 ילדים, את שבו על אבן, ומשברין
 ורזת, כשעבר שבו חסן וורשי
 ורזת השבת חסן חסן על כס
 וסופת... לאחר הארבעים
 ושלטון על חסן את רזיב יחזק
 יד: "כלה אתם דוקים
 ילד: כלאה חסן
 ילד:

ר"ל לא היה חושש
למנהג זה

שקבחות ספר, צורת
גדולה היה מנחו או מקבול
נמשך על התהליך, אף
אשכנזי, רמול לך עם המה
המין "ומזה" ושתרצב
המבטוי "סיקמרטו הוצאת
יוצט", אף מוצא, כ' לפני
על קריאת המהות, "קורא"
שתיקתו יפה: בשעת קריאת
"ותרבת", "אולם גדול"
עם מצינים עליו, והטו פניו
"אף מוצא" בסידורו
"והטו"ן למכונת שם המן
על עול, כד ישימח שמי
סבת הדיח: "אם" כן
על תחורה חזות הרש"י,
ל שטת שם אביו הוא מול
יבין, "והטו"ן וזאת אמית
רמול מזה ורמול ברבול ורמול
שההנה לזכר המין, ואילו
עם "סומ" נמשך במבטוי
מבטוי לחזות המין, והדיקס
ולסי תרין שטות
התרשע ולכלכל אורן סימול
עם שם זה המהות

ב
ה
ה
ה
ה
ח
נ
נ
נ
נ

ממתחמדידו של ח"התם
ישראל דוד מרגליות בעל
דעות" ח"ג א"ה"סס"י י"ג
לחכמת המן: "יען
עושים קריאת המגילה
לדלק, ויוקשה כי מעולם לא
לזכרון שמו כל כך
ע"י קריאת המגילה עד
הפורים אפי' בימי
הבטול ואולי לא

אמנם אין זה זכרון כי
מבלעדי להזכירו, למען
וא, ולכן אנחנו מרעישים
לומר אני אינו רוצה
זה כלל, אבל מה נעשה
עלי, והכל הוא רק להר-
גותנו בנצח בנצח.

המנהג הקדום ביותר שהונח
לילולת הילד ומקובלת פחות, וכן
ביאר ד"ר מרדכי בעל "עירון"
באר שור, לגבי הגמרא במס'
מילה (ל, כ): "אמר דאם במתיבס
מלכות במסורא דעל דא ודע
זארו חתא דמלך מרדכי":
מירא - הם ימי הפורים, מנהג
בבלי ובעלזא התבחרים עשרה ימים
ממות חתא, ותלכו אותה על גר
ד' יומי, וד' יומי, וד' יומי הפורים
באר שור דגלה ומשליכין אותה
במרה, ומשליכין עליה מלך
בתה, בד' לעשות חלוק, והחבר
עומדן סביבה ומזמרין בכל
ימי משחור, וגם ימי סעודת
הימי באש שתלכו בן חתן וקופצין
האש לצד האחד".

[illegible]

**מנהג צרפת
ופרובינציא וספרד**

[illegible]

מִבֵּית מַמְלַצָּה סִתְרִים
וְיִסֵּס אֹמֶן יִמְהַר שִׁנּוֹ
לְעֹשֶׂת גְּדֻלּוֹת
וְקֹפֶצֶת וְרוֹחַ
וְדֹרֵי אֶחָתָם כְּמֵרָא
פִּי־מִיתוֹת יִתְּנוּ מִרְעַ
וְיִהְיֶה אֵיךְ חֵיב דַּע
דְּרַח הֶעֱבֵר, אֲנִי דִּע
רֵאָה לְדַבְּרֵי בִּי מִצְוֵי
יִסָּא וְנֹרָא מֵהָא יִסָּא,
וְסוֹרְתָא דְּפִרְיָהּ אֵי
צֵע וְקֹפֶצֶת עֲלֵיהּ מֵהָא
יִסָּא, שׁוּרִי לִשׁוֹן
לִקַּח כֵּן שׁוּר, קֹפֶץ בִּי
מִצְאָתִי, וּבְרֵשִׁי שֵׁם

"זכור את אשר עשה לך עמלק" היא מצוות עשה שנטענו לזכור מה שעשה עמלק לישראל, ובעל ספר "החינוך" מציין: בכלל משרי המצווה עומד אל לבנו שכל המימיר לישראל שנאוי לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וזנקה תהיה מפתלו ורעתו, כמו שאתה מוצא בעמלק, כי מנני עשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיק, צונו ברוך הוא לאבד דבר מני ארץ ולשרש אחריו עת כלה". מלבד מצוות זכירה (תרי"ה) נטעונו במצוות עשה וסימפת: "מחזות זועמן מן העולם" (תרי"ד) והיא תוצאה הימנה: "מצוות עשה מן התורה לזכור מעשה עמלק, לישוא אותו שנתה קבועה בלב דע שאם היה באפשר למחות אותו מן העולם, שלא יאמר ממנו זכר בני אדם ובהמה, וכליו ומטסלסליו, שלא יזכר שמו לרוע שיהיה זהו המזכיר".

במדרש תנחומא, בשלח, מצינו "משנות מחיית עמלק ותיבתה" גם לזרעו של עמלק, הוא המן "מחה" – בעולם הזה, ואמחה – בעולם הבא, "יכרי" – זה המן, "עמלק" – משמעו, שכן כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא תהיה שלום בעמלק שלם". בתנא דבי אליהו רבא ביהר פירוט: "למלחמה בלעמא מדור דור, אמלו האבן שנכשלים בה בני אדם, ויתד ה' ההולכים על העצים עתידים ליתן את הדור", ובמדרשים אלה ניתן לראות מקור למנהג סימני מחיית המן ועמלק, שהיה נהוג עוד בזמנים קדומים, בצורות שונות. להלן נביא מקורות גדולי הפוסקים השלימו עמו, מצאו מקור למנהג זה, ואף נהגו בעצמם.

יחד עם ציון יסודו של מנהג זה הניס המוסקים האחרונים על
אבתם של מבוגרי ישראל, ובניהם מהר"ק והרמ"א ובעל
אגן אברהם" מבית אר"צ תר"צ בדבריהם. לדברי המחבר
נפרו "בית יוסף" על אר"צ "ואין בלש שום מנהג ולא ללמוד
וכי לא להקטן הקובע" — מוסיף הרמ"א עצמו בהנהגתו
בשם מהר"ק "ראם נמצא המנהג באין מוסק אין לבטלו
בשעת הדחק אין לשנות המנהג, ואין לרמס (פסחים ב.)
י, בישן, ואמלו יש במנהג צד איסור דאורייתא לבטלו".

[illegible]

מִן הַדָּר, אִפְלוּ, שְׂנֵאֵי
בְּיָכִים שׁוּמֵי מִסְמֵר הַקֶּדֶשׁ
לַמֶּלֶךְ לַחֲשֹׁשׁ לַשְּׁחִיבָה עֵינָי
קִוְיָה שֶׁלֹּא יִפְרֹשׁ הַקֶּדֶשׁ. הַכִּי
אֵת הַמֶּלֶךְ בְּרִישָׁתוֹ וּבִקְדֻשָּׁתוֹ מִוְרֵי
וּמִצְוֹת אֲבוֹתָיו, הַגִּדּוּרִים הַקִּדְּשִׁים
וְהַדָּר אֲחֵרֵי הַמִּקְדָּשׁ מִעַן וְגִרְמֵת
מִיָּתֶה שִׁמְתָה: מִתְּקִיבָה מְלִיחָה
לִשְׁלֹחַ לְאֵשֶׁת הַמִּתְּקִיבִים בָּהֶּ.
"בֶּל הַשֵּׁן הַדָּרִיד" לְעֹלָם בָּהֶּ
"אֶל הַמֶּלֶךְ" מִצִּיֵּיתוֹ אִפְלוּ, שְׂנֵאֵי
מִן הַדָּר יִקְדָּר מִסְרָה אֲחֵרָה
וְהַדָּר הַחֲמוּשִׁים, שֶׁעַד מִכֵּן הַמֶּלֶךְ כִּי
זֶה הוּא לֹא יִשְׁמַע מִמָּוֶהוּ זֶה

אמירת שם רשעים ירקב
לאחר הזכרת המן

דקב' וכתיב ימחה אמהה את זכר
מלקי, ולכך יש לכתוב להם שם
מן על העצם שמוקשים בו ועיי

הוא יקום
שמש כי
מאידו
כי דווקא
המפ
בעוה"ר
יקום

ההחלטה
העולם,"

וכפי תרציב סעיף ב' דאין לשון
בדי שטרין אותה, כד לעיל סעי'
ה' סעיף ה' ותיישב במאי סעיף ה'
בשם ה"ר יוסף" ויתשובנו על
דבועב לא יצא את הפסיק"א ואולי
ייל עמשייל בשני'ת מרר"ם שיק
(תאריז) לא לענין עניית דיה
וב"ש בברכה שני'ת לא השומע ביה
כד מין במין אנו חוצ' ויוכל
לענות ביה וב"ש: "דאם א"ר
בררה"ת הפסיק"א ידאם א"ר וימא ד"ר
לא חשב מוסק"א, שמוס דאין ענינו
של יום, ע"פ ויכל לעצמו חשב
קוקול דקול שני ישמע את איה
תובת כד שטיף עיני, לא יצא את
בקי'רית המנוח, לכן טוב שלא
יאמר כל"ה, כד צינצנרדי על הש"ס
שות מציע וישינ הנצנרדי: "דאדא וכו'
שיאמר לאחד מגילת משה, כד
שיאמר לעצמו ביה מלה ריגדי

**הגבלות בתקופות שונות
ומטעמים שונים**

למי ארבע מאות שנה בשנת ש"ה
תלכו מהניזן הקהל בקריאת
ויראשם מהר"י קפליס להנחיל
ישלם שילכו הבחורים וקריאת
מורים בבית הכנסת, והוא זמון
בד' מנחה רע שנתו בחורים מיון
מורים, שמשלים בבית הכנסת
שנת קריאת המילה למדי אש,
הוא שש"י יעזבונו תכרתו והודי'
הוא בלחכות אש, ולפעמים ברחם
מחרון פ' שירם את בני
תיבה, וכן את הציבור קום
שם ממוקום, ויבוא את ההא אחד
מפחד הפדים, והאש, באופן
המים בייחסיים בלבול המה
זולה, ואין שונם את אש מין
קריאת המילה, לשמות זאת,
תת הדבר בחצות בשווקים
שעה על אחד ואחד, אש על הישר
עשה שלם משום שנת מורים.
לפני כמאתים שנה חזקה
היתה אלמנט של ים את המן
שם שמי עמים, ואילו בלונדון
ליתו אנשי המעמד, לפני כ"ס 1700
לבס על ההכחית, ושומר
משמלה הברא על ידי אנשי חזק
בייחסיים כי לפק על ביצוע
מנה.

יקומו של רבי וחמיהם מאלאני
 יפה ללך" חתמו: לכתב
 והוצרכו בכל העיר: שלא
 תות חמן בשום צד, שכן נמשך
 קלות ראש ביהמ"ס, אשר
 עקב הארץ לקיים, ומבשרים
 תהקדושים וכוונות משומעים,
 כי להכות אמי בסדנים, על
 קדוש ביהמ"ס, לאו שפיר,
 ממים נמשך והתחזה בספסלים
 תפס ביהמ"ס, שחן ארבע חש
 וסכנתו יש לעולם, וגם יש
 אזהרה לזר המלוך, כי בזמן
 רצון המלכים שיהיה כל
 ע"ד חסד: סבא את דעות

ותים והאחרונים בדבר ערכו
הגדול מקובל במקרה שהוא עמול
ו לא ליוז תקלה, ובין היתר
ממזסט את דברי "רחמים
ומוסיו: "במה שנותנים
החרשתי כי הקול קול יעקב,
מה שעושים הרעשה בידים,
אסור כל תשחת כשכר אשר
ברים, על זה קורא אני עליהן
דבר עשוי

שן להרעות הנויים הרבוע
ת שנות התנועות הכנת
מקומות רבים מטבט מת
הנה נוא אמונ מסר: "כמעט
המנהג משום מה מניוים
לבות הכנסת, ואם לפעמים
מנערים לשחק להבות -
הנה הכנסת משחקים."
ד. ומסר מקורות אחרים,
א באוני הנויים שן להבות
יסוס גדול שראו הליכי
אורך הלות וחויישי שמא
יונור כרות המ, לכן
על הו כדו שישמעו אומות
וכו מציין ר"ח פאלאני:

(מנהגי ישראל — המשך מעמ' הקודם)

"כדי שישמעון עמים ירגזון בכל דור ודור, שלא יקומו על ישראל, לכן כותבין שם המן על עץ ומכין בפטיש".

בקהילת צפרו שבמרוקו, היו היל"דים מכים בקופיץ על קרשים שציירו עליהם צורת המן וזרש וביהכנ"ס מתמלא איבריהם הקטועים והיחי"דים אוספים אותם למדורה (קהלת צפרו, כרך ג', עמ' 95).

בספרו של הר"א בן שמעון על מנהגי מצרים, נמסר: "שאין התינו"קות מכין המן בבית הכנסת בשעת קריאת המגילה כלל, רק בעת קריאת עשרת בני המן, ואין מכין את המן עד אחר גמר הברכה האחרונה של אחר המגילה. גבאי הקה"ל לות עינם פקוחה על זה, וכן ראוי

לנהוג, ודלא כבמקומות שמניחים התינוקות להכות המן בכל פעם ופעם שמזכירים שמו, ויש שמכין גם בקרדומות ומהלומות ופטיש על ספסלי ביהכנ"ס, ומזה יתבלבלו השומעים בקריאת המגילה".

אולם למרות ההגבלות שהוטלו בתקופות שונות ומטעמים שונים על הכאות המן הרי נפוץ מנהג זה בגו"נים שונים בכל קהילות ישראל במזרח ובמערב, ועל אחד מגדולי ירושלים ויקיריה ר' זלמן בהר"ן, נמסר שרגיל היה לעמוד בקרב היל"דים ומנצח עליהם בהרעשת המן, כדי לקיים מצוות מחיית עמלק, לא רק בפה כי אם בכל כחו, וכדי לחבב על ילדי ישראל את מנהג ישראל שתורה היא ויסודתם בהררי קודש.

כנפים בכל ארץ סוריה ועוררה שנאות חינם לישראל וגם גרמה התנפלויות על בני כנסת. התנקשויות בנפש וברכוש. מאורע זה מובא על ידי היסטוריון הכנסיה הגוצרית סוקראטס (Hist. Eccl. VII, 16) והוא מאמין באמונה שלמה שהיהודים צולבים בפורים. נער נוצרי, זכר להמן.

המן חי בפשמישל

...וכבר הוכח הפשע הגדול והכבד של היהודים שהם לוקחים נגדם מהמן כימי הפורים. והוא דרך נקמתם בהמן: הם שוכרים נוצרי ומליכים אותו בתרעות נצחון דרך רחובות העיר. מכים אותו ומצליפים, ומורטים שערותיו ומתלוצצים עליו. הולכים רכיל, מגנים ומבזים אותו. בעת החקירה האחרונה הוברר שהיהודים עורכים לשם זה חגיגות מסכה של פורים: יהודים מבוגרים ונחורים מתחפשים כחורכים ועורכים ע"י בית הכנסת מדורות אש נצחון, ירדים "ויוואט" (יחי!) ברחובות, מתופפים ורועשים (מחוג פקודת הביושן של פשמישל, גליציה, משנת 1743, לאסור את חגיגות פורים של היהודים).

המן הוא יוהן האיוס

ובשנת ה'של"ז (1577) בכ"ז לחודש יוני, הביאו לפני בית הדין בבריסק דליטא בחור יהודי אחד. הוא נתפש בפורים. בשעת משק אחרשוהו ואסתר, כשהוא ממלא תפקיד של המן. אולם, תלבושתו של המן זה היתה דומה לתלבושת המלך הרוסי של הימים ההם. יוהן האיוס, בית דין ראה בזה זלזול בכבוד המלך (מ. בלבן, יהודים בפולין המתחדשת — מאסף בשפה הפולנית — עמ' 368).

במאה ה"ח עוד נהגו יהודי פולין להכין לחג הפורים בובות בצורת המן והלו אותו על העץ, כרב עם בפורים.

המן הוא "גלח"

בכמה קהילות בפולין התקמו בפורים זאטוטי העדה "גלח" — תכונה הקאחולי שפרש את מצותו על יהודי המקום והציק להם ועשאוהו להמן. ה' הסן (דוקובוי, פורים, יאחור, וועסטניק, לינגרדאר, 1928) מספר על מעשה שהיה בפורים בשנת 1827 באחת העיירות שבסביבת גרודנה, צעירים התחפשו לקהאקים שיכורים שהתעללו בגלח-המן, וגם הוא היה בחור יהודי שלבש איצטל של הכוהן בשעת הפולחן והחזיק צלב גדול בידו.

* והוא הנוסח בספר החוקים של תיאודוסיוס מושל ממלכת רומי למי י קטל אנציקל, איש גרודנה, סקציה לו, כרך 27, עמ' 79:

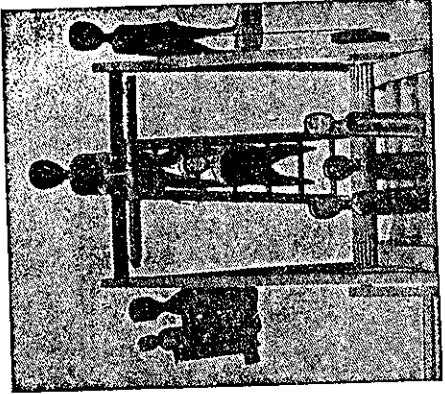
"Judaei quodam solenni Aman ad poenae quondam recordationem Incendere et sanctae crucis adsimulatam speciem in contemptum Christianae fidei sacrilegamente exurere" (Codex Theodosianus XVI, 8.18).

** על פי כתב האשמה שבתערוות הקומיסיה הארכיבינית הוילנאית (3 v. 410):
Отъ боярыя который въ мишкарехъ ходилъ, менилъ се быти великимъ княземъ Московскимъ (מכתובור שהתהלך במסכה והתימר להיות הוסיף גדול ממוסקבה)

ספר המועדים

פרשת מגדלי שוראגל
ערים נלחמו השבעות ביום עם ישראל ומצטרף
כסס קים ועד חס וחל
ד"ר יוסף סגל לוינסקי
לחשמונדי
כרך י: ימי מועד תנחך
מורים: י"ח בשפט, פ"ח בבע

הנחת מידת שנת מלך עם מלחמכ י"ח דביר תשס"ח

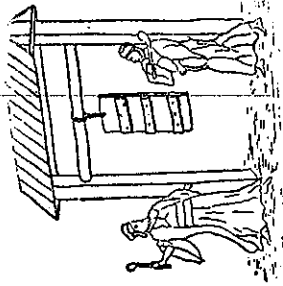
"רעשן חליה" — כשמשכבים אותו יתלו המן ובנויו בנודים מרדכי, אסתר ואחשוורוש. (מאוסף רבינה ליינסקא, פולין).

משוורתא דפוריא — מנהג נקמה בהמן שהיה פשוט מימים קדומים בקהילות רבות. שירי מנהג זה נשארו עד היום. "משוורתא דפוריא" נזכרת בתלמוד: אמר רב יהודה: אינו חיוב (המעביר מורעו למולך) עד שיעבירונו דרך העברה. היכי דמי? אמר אביי: שראג דליבני במיצעי גורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא. רבא אמר: כמורשא אביי: ד פוריא (סנהדרין, ס"ד עמוד ב'). פירוש רש"י: כמשוורתא דפוריא — אינו מעבירו. ברגליה, אלא קופץ ברגליו בדרך שהתניקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ. והאש בוערת) בו והוא קופץ משפה לשפה (שם). הגאונים בבבל פירשו את זה ככה: "הבחורים עושים צורה כהמן ותולין אותה על גגותיהם ארבעה חמש ימים, וביום הפורים עושים מדורה של אש ומטילים לתוכה את הצורה ההיא ועומדים הבחורים סביבה ומקדים ומזמרים. ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנתלן בה וקופצים מצד האש הזה לצד האש הזה" (תשובות הגאונים, מתוך הגניזה, הוצ' גינזבורג, עמ' 3).

נוסח אחד מובא בספר הערוך (ערוך השלם, ערך משוורתא): "מנהג בבבל ובעלים שהבחורים עושים צורה בדמות המן ותולין אותה על גגותיהם ד' חל' ימים וביום הפורים עושים מדורה גדולה ומשליכין אותה בצורה באש ומשליכין עליה מלח הרבה כדי לעשות לה קול והבחורים עומדים סביבה ומזמרים כל מיני זמר ושמחים וגם יש לה טבעת תלויה באש וכו'". בס' "המנהגי" מובא זה בשם "מגילת סתרים".

בימי הגוררים, מושל ממלכת רומי המערבית (384—423) ובן אחיו תיאודוסיוס השני, מושל ממלכת רומי המזרחית, השדו קנאי הדת הגוצרית שלא המן-הרשע נתלה באן ונשרף. כי אם ישי הנוצרי, תחת מסוה של המן, ועל כן מינו פקידים מיוחדים מטעם המלכות להחבונן במנהגי היהודים בימי "חג המן" שלהם, שבהם הם שורפים את המשיח על הצלב. בשנת 415, גרר אחיו מנהג פורים זה באנטיוכה תוצאות מעציבות מאד. יהודי העירה הסמוכה אימנסתר, הקימו בפורים תליה בצורת צלב, וחלו עליה את המן, פסל עשוי עץ, והכו אותו. אולם בסביבה פשטה שמועה כי היהודים צלבו נער נוצרי. הדברים הגיעו כמעט לידי תגרת דמים בין היהודים והנוצרים, אך הקיסר תיאודוסיוס התערב בדבר והדיע את רוחות הקנאים הנוצרים כוה שהטיל עונש חמור על היהודים שהשתתפו בהגירת פורים זו. ובציגתים עשתה לה השמועה

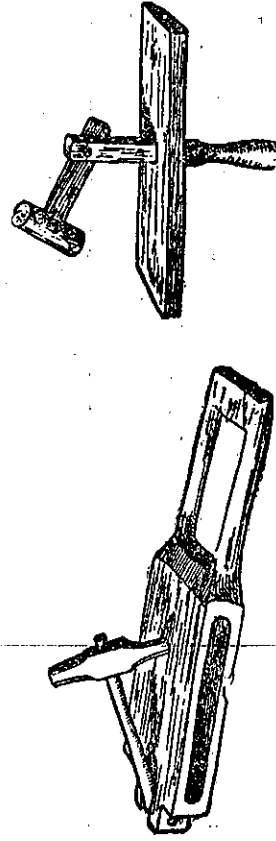
הורחו של הרעש היא כנראה כיוון. כל־רעש זה נתקבל בימי הבינים כנסית הקהילות להזעיק בו את המאמינים להפילה בארבעת הימים האחרונים של השבוע הקדוש. בערב הפסחא שלהם. לפי המסורת הקהילתית ידומה פעמוני בתי התפילה מיום רביעי עד שבת הגדול (לפי האגדה: הפעמונים עולים לרגל לרומי וחוזרים בערבי הפסחא). השמשים מועיקים או את הקהל לתפילה על ידי תקעה ברעש גדול מעל מגדל בית התפילה.

ובתי התפילה ברעשנים ל"הכות בו את יהודה איש קריות". באותו לילה נהגו נזירים להכות מעל מגדל המגור את "ידה" ברעשנים גדולים או בהיבוס מקלות על כרול (ראה התמונה ?) מהם לקחותו ילדי ישראל להכות בו את המן הרשע. ומשהחזיקו בו ילדינו יהודה ונתנו לו טעם יהודי, לפי רוח הדור והמקום.

פטישוני המן

שני במערכה הוא "פטישון המן" הנקרא בפי יהודי אשכנז "המקלעפלי" וכבר כתב מגדלי מוכרסופרים (בימים ההם, "ב"): "חניוק של בית רבן עושה כלי־נעש והלמות המנים לפורים". הפשוט ביותר עשוי מר' או ה' לוחות־עץ דקים ומרובעים. בגודל גליות דאר כערך, ובין כל לוח גליל־עץ בעובי של עפרון. חבל דק מושחל מחבר את הלוחות והגלילים וקשור כך שאפשר להכניס משני הצדדים את הידים, להניע את הלוחות ולהקיש.

פטישון — גנוס הלנד

פטישון — גנוס איטליה

כולם באו על ענשם: ספגו מלקות בגלוי וגלוי לסיכוריה. ה"גלח" המדומה מת לאחר מכן ובהו ראו אצבע אלהים.

יוסף ויינברג ספר על משחק פורים דומה בקראקה בשנת 1895. בערך: סטודנט יהודי, פריינטליך, התחפש ל"גלח" בלכתו לווידי של מאמין גנוס למות. אפור גלימת הפולחן ובדיו ה"סאקראמנט". לפניו חלך ה"שמע" וצלצל בפעמון. המוני הנצרים כדעו על ברכיהם בחשכם אותו לכוהן אמיתי. המשתתפים במשחק זה נתבעו לדון ומאו חללו בקראקה המשתתפים הציבוריים בפורים (ייוויא בלעטני, כרך XVIII, 202).

המן וורש בוערים כנר

מנהג היה בקהילת פראנקפורט על נהר מיין להעמיד בעת קריאת המגילה למעלה. על הכמה, דבר מיוחד במינו, כעין ארמון נבוב ושקוף, עשוי שעות. בצורה אמנותית, צבוע הזכ, המן היה שם על יד התליון, וכן גם זרש אשתו. בראשית קריאת המגילה הודלקו (המן ואשתו) משני הצדדים היו דמויות שני גברים גבוהים, ורת חצי גבהם, עשויים שעות. מקושטים על ראשם כובעים שחורים, וקנם צהוב, ושער ראשם — פאה נכרית לכנה. הגבר שמימין לבוש בגד אדום, מקטרת טבק בפיו וחרכ גדולה לצדו. זה שמשמאל — בגדיו ירוקים, שרכיט זהב בימינו ומקטרת טבק בשמאלו (ייה. מאקרוידיניקסיטני, וו. עמ' 378).

נוסח דמשק

בליל חג המן, הוא פורים, יתפללו היהודים בדמשק עד חצות בבית הכנסת. מלבד קריאת המגילה, יתפללו ל"ד שיקח את המן וילקחה שלא יוסיף קוף.

ממחרת יעמידו על יד בית התפילה צורת המן, פסל גזול עשוי סמוטוטים וחמרי שרפה אחרים. לאחר הסעודה מתכנסים היהודים ויורים כ"המך" ברובים ממש וכן בהרבות שלופות (כרגשטראסר, "גנוס אראב. דיאלקט פון דאמאסקוס", ו. עמ' 69).

משורותא בחדרי תימן

הנערים יעשו דמות המן, מקלעת עצים וטוח טיט עליהם חומר גדול כתבנית אדם ומשוח בשער צבעים שונים. גם דמות מרדכי רוכב על הסוס והמן רץ לפניו, ותולים את המן בתצר בית הכנסת על עץ גבוה וזורקים עליו בחצים ובאבנים עד שמנפצים לרסיסים. כה כל היום הוא הנערים משחקים ומכים ומקללים להמן ומברכים ומשבחים למרדכי ואסתר, זכר צדיקים וישרים לברכה. (אכן ספיר, חדרי תימן, פרק ל"ח, הוצ' ליק, 1866).

הגראג"ך

בקהילות צרפת ואשכנז, איטליה ומצרים, אלג'יר ואמסטרדם נהגו "להכות" את המן על־ידי רקיעה ברגל, חבטה במקל, הקשה בפטיש ובאבנים, מחזית צורתו או שמו וכיוצא בהם. בדרות האחרונים קנה לו מקום חשוב הרעשן (גראג"ך) שמכים בו את המן בכל קהילות האשכנזים ומהם גם עבר לכמה עדות של הספרדים ועדות המזרח.

פרופ' ד"ר א. שייבר

רמזים ראשונים על מנהג הכאת המן בהונגריה

דיהם את הרצפה ללא ליאות, בימי הששי-הגדול (חג נוצרי), ואומרים כי מכים את פילטוס.¹ יש עוד דוגמאות נוספות מהונגריה.

בעיירה בשם Csanádapáca למשל, בימי רביעי וחמישי הגדולים, לאחר שהכומר קורא מזמור ומתחיל ב"Misere Re Mei" הוא מכה בספרו על מדרגת המזבח. לאחר זאת מתנפל הקהל במקלות על הספסלים וחובט בהם במשך מספר שניות. הדבר נחשב כהכאת פילאטוס.² בעיר Tolna בכמה מקומות, מציירים הצעירים על לוח עץ דמותו של פילאטוס, ואחרי התפילה, לאחר קריאת קינות ירמיהו (מגילת-איכה) מכים דמותו זו.³

כדאי אפוא לשים לב לעובדה כי מנהג יהודי מוזכר ע"י מקורות הונגריים קדומים. (מהונגרית א. בשן)

המקורות על מנהג הכאת המן בקהילות ישראל נאספו ע"י ד"ר יום-טוב לוינסקי בספרו המצוין "כיצד הכו את המן בתפוצות ישראל", ת"א 1947.

בשורות הבאות נשלים נושא זה מן הידוע מהמקורות הקדומים בהונגריה. כומר ומורה בעל רוח רדיקאלית בשם Bogáti Fazekas Miklós מטראנסילוואניה, כותב בחרוויים, ביצירתו האפית על אסתר, את המשפטים הבאים: "עוד היום קוראים היהודים את מגילת אסתר, ובכל פעם כשמגיעים לשמו של המן, חובטים בספסלי בית הכנסת".⁴ המקור שעמד לנגד עיניו של הנ"ל היה ספרו של Paulus Eber, Calendarium Historicum, Wittenberg, 1561, p. 127: "Judeorum Bachanalia, quibus diebus legunt historiam Esther ubi quotes fit mentio Amon, pugnis et malleis pulsan scamna Synagogis."

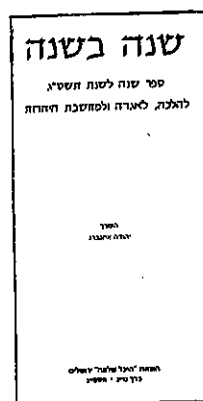
היהודים קבלו מנהג עממי זה מסביבתם. בין פתגמי העם ההונגריים מופיעה אימרה זו: "מכים אותו כמו את פילאטוס" לזאת הוסיף כבר Dugonics András את ההסבר הבא: "הילדים, בעיקר בסאגאד, חובטים במחצלות שבי-

(1) Eszter Dolga, Kolozsvár 1577
(2) מתוך הספר: Magyar Példa Beszédék és Jelen Mondások, I, Szeged, 1820, p. 208 (פתגמים ואימרות כנף הונגריים).
(3) Roheim Géza, Magyar Néphit És Népszokások, Budapest 1925, p. 244-248
(4) Balint Sándor, Népművelés, Budapest 1938, p. 195-196

רעשנים

מאוצרות מוזיאון היכל שלמה

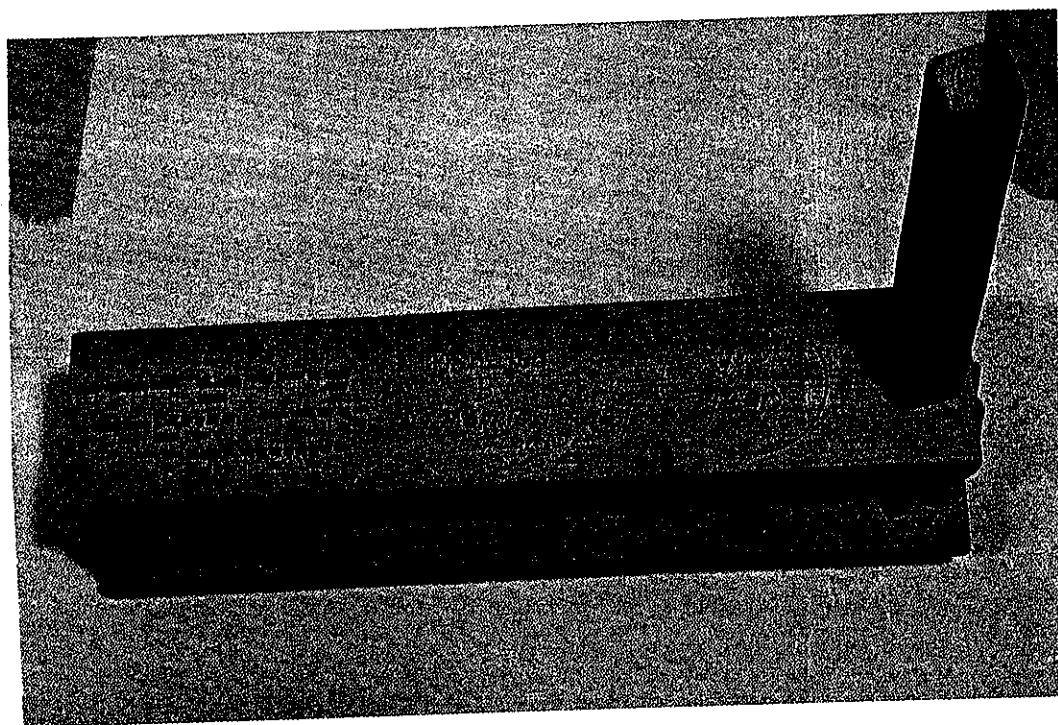
דעת מרכז לימודי יהדות ורוח

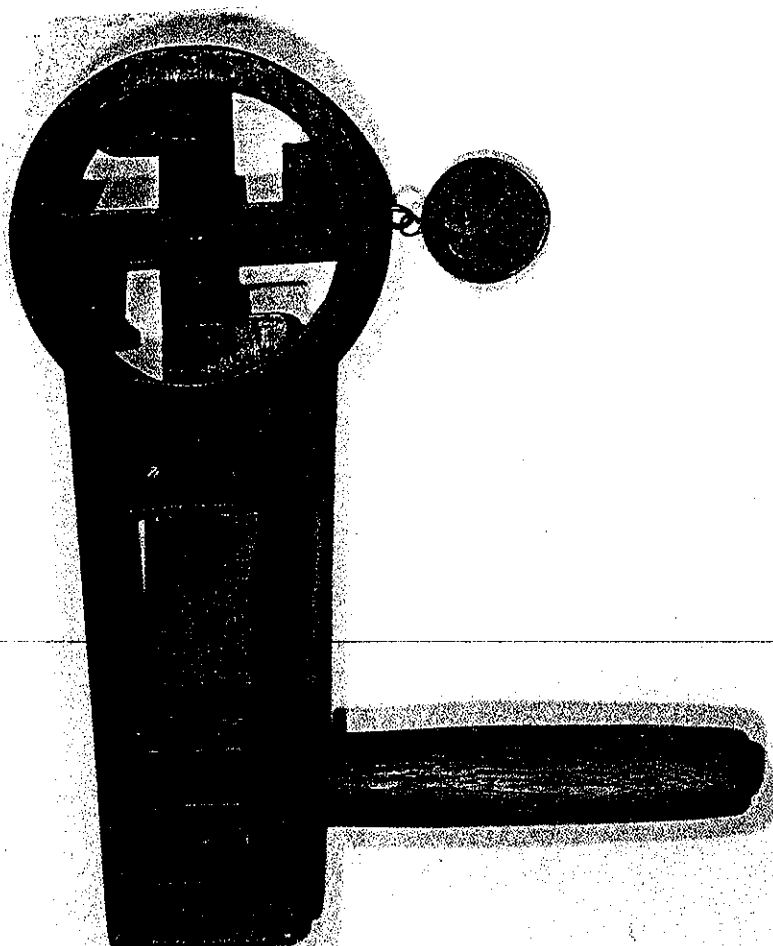
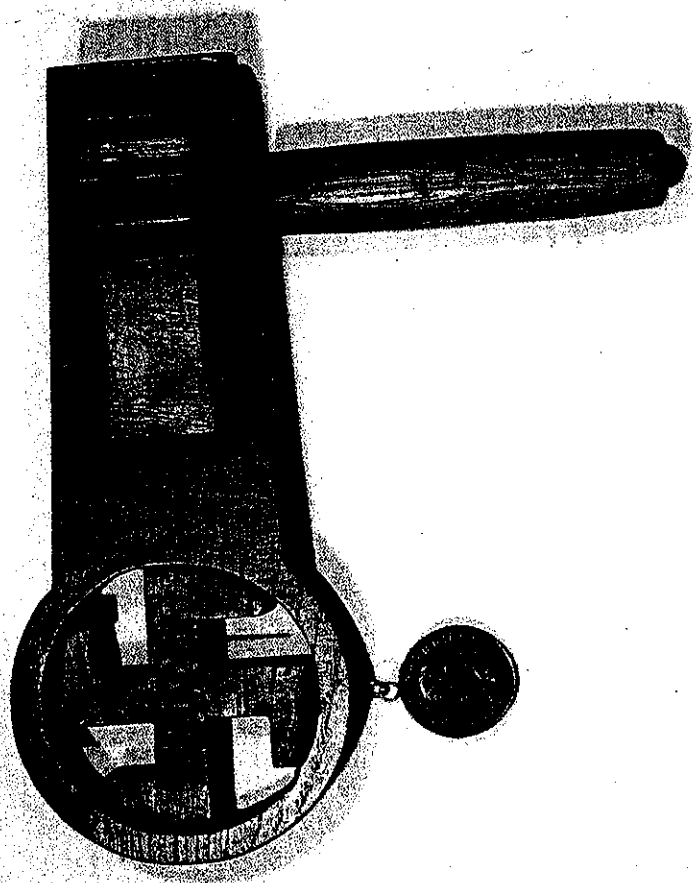
במוזיאון ע"ש וולפסון שבהיכל שלמה בירושלים ישנו אוסף עשיר של רעשנים מכל הסוגים כמעט כולם עשויים מעץ. רובם מן המאה העשרים מעשי ידי האומן הירושלמי ציון דרורי¹. הם מייצגים מגוול רחב של סגנונות וטיפוסים שונים המצויים בקהילות השונות, ומהווים (רובם) דוגמאות יפות של אמנות עממית יהודית - Jewish Folk Art

פרופ' דניאל שפרבר כתב מחקר מקיף בנושא זה, בשם "מחיית שמו של המן". המאמר ממין את הרעשנים לסוגים אלה:

טיפוס א: "הפטיש"	טיפוס ה: "ויזתא"
טיפוס ב: "התיבה"	טיפוס ו: "רעשן הקסטניטות"
טיפוס ג: "הפטיש המתפוצץ"	טיפוס ז: "שיס-ברעטל"
טיפוס ד: "הקלפפר" - Knocker	טיפוס ח: "רעשן התלייה"

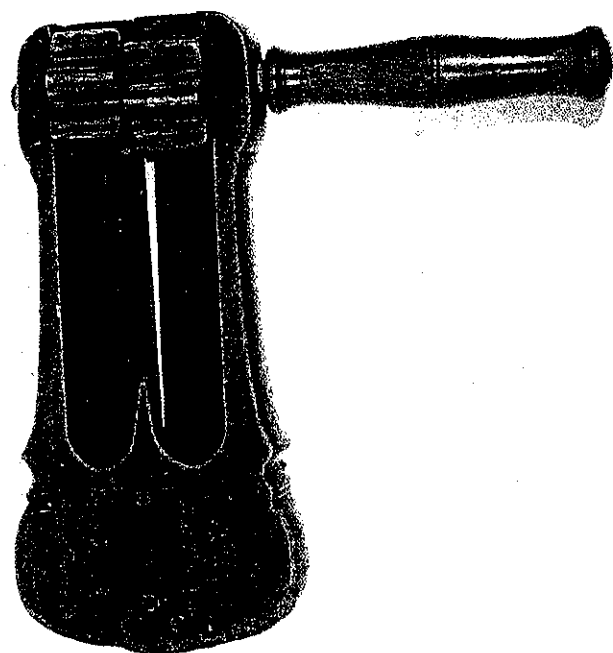

רעשן מטיפוס "הפטיש", ארצות הברית (?), 1990, כתובות: "חג פורים, ברוך מרדכי, ארור המן, ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר", עץ צבוע בדיו ירוק, אדום וכחול, ג. 22,5, א. 23, הש 38-15-4411

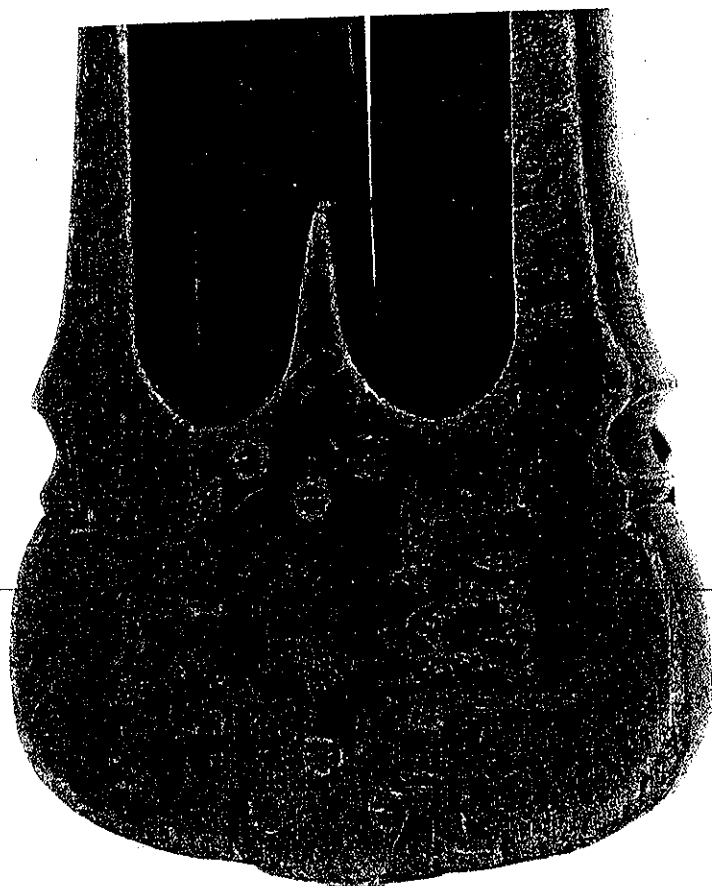
רעשן מטיפוס "הפטיש", מחנות קפריסין, 1947, כתובת: "זיתלו את המן", עץ מגולף;
על הרעשן תלוי מטבע ברונזה שהוטבע בגרמניה בשנת 1933, ג. 19, ר. 25, הש 18-15-
3171

צד שני של הצילום הקודם

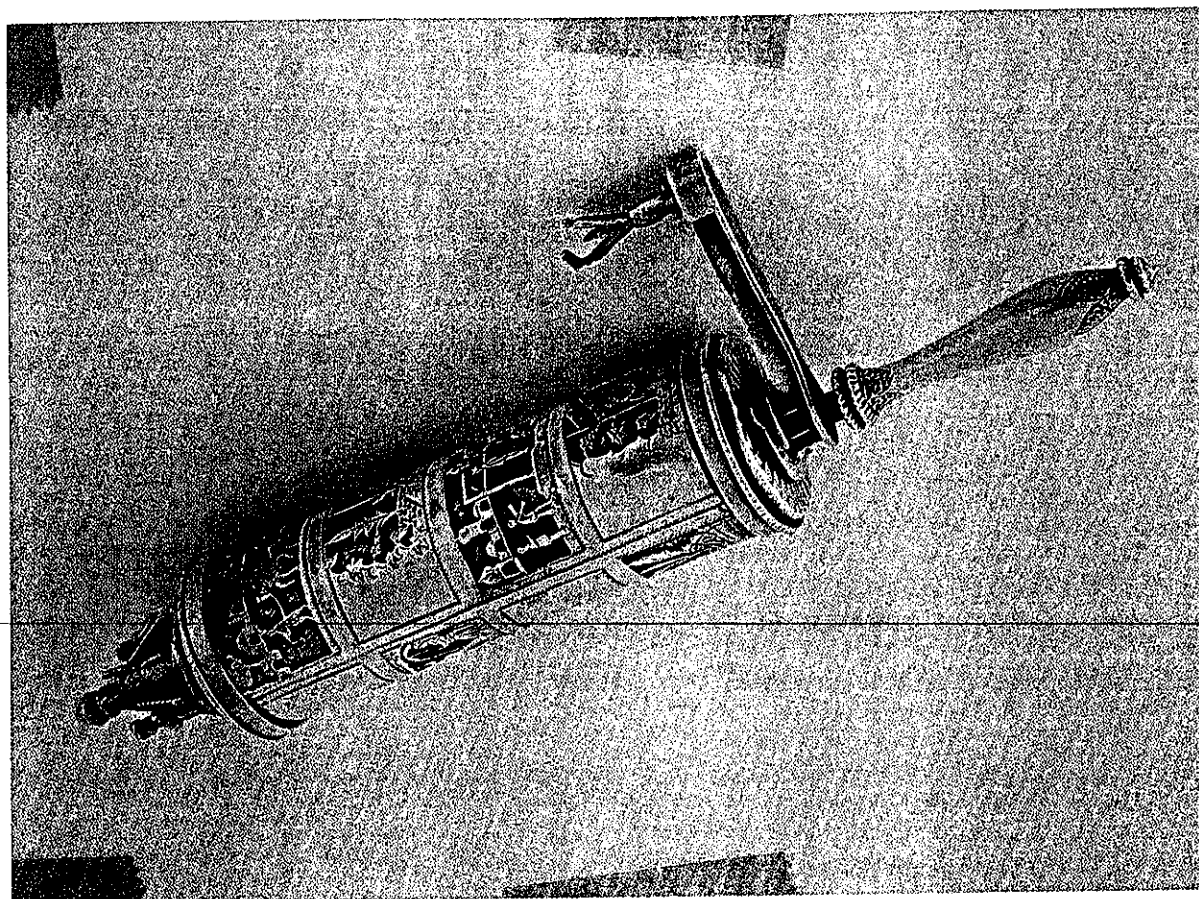

רעשן מטיפוס "הפטיש", גרמניה, המאה ה"ח, כתובת "אדור המן", עץ מגולף וחרוט, ג.
24,5, ר. 27, חש 15-8-1763

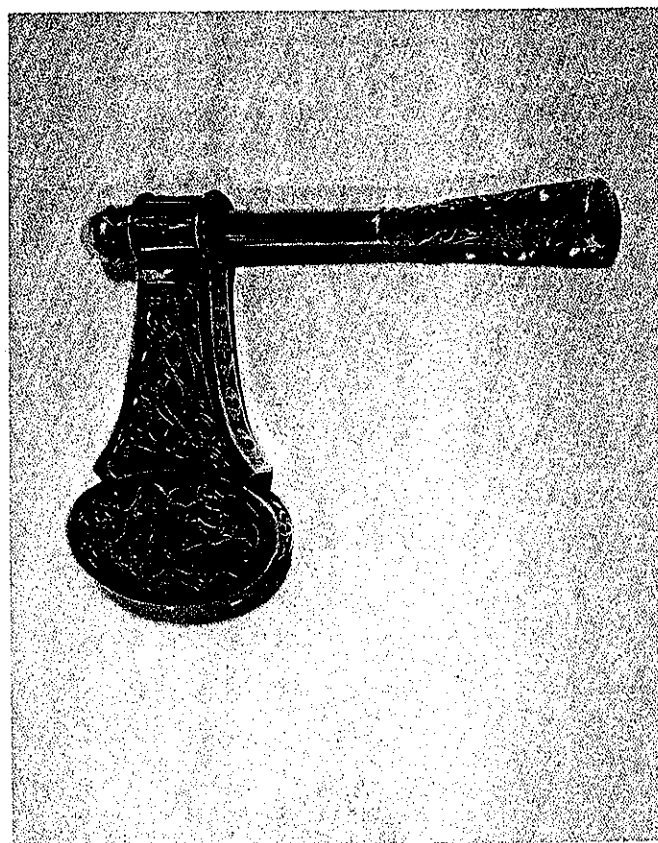
הגדלה מתוך הצילום הקודם

115

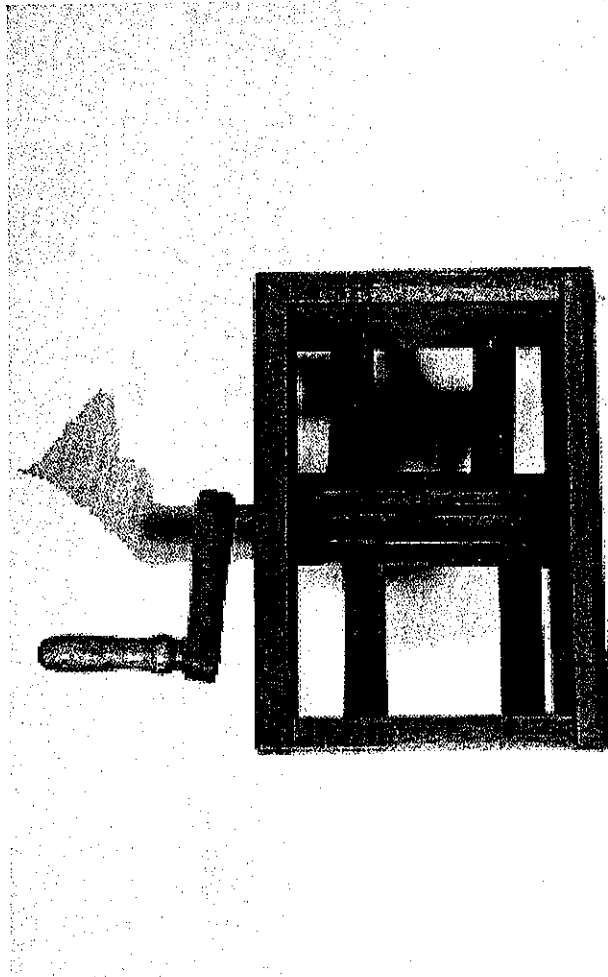

נרתיק למגילת אסתר בעל ידית ניידת דמוית רעשן מטיפוס "הפטיש", ירושלים, 1988, אמן: עודד דודסון, כסף יצוק וחוקק, ג. 7, ר. 5,5, הש 31-14-4958, גושפנקאות: אמן, כסף סטרלינג

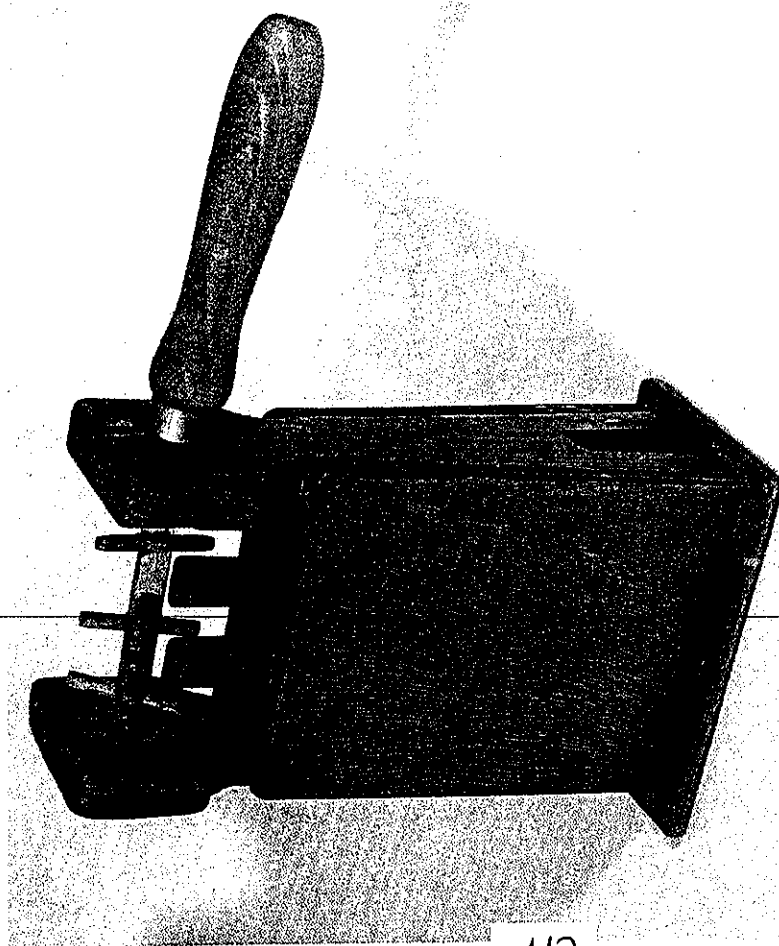

רעשן מטיפוס "הפטיש", ארצות הברית, שנות ה-70 של המאה ה-20, אמן/ בית מלאכה: Moriah, נוסח רוסייה-פולין של המאה ה-19, כסף יצוק, ג. 16, ר. 11,5, הש 15-7-1661, גושפנקאות: אמן/בית מלאכה; כסף סטרלינג

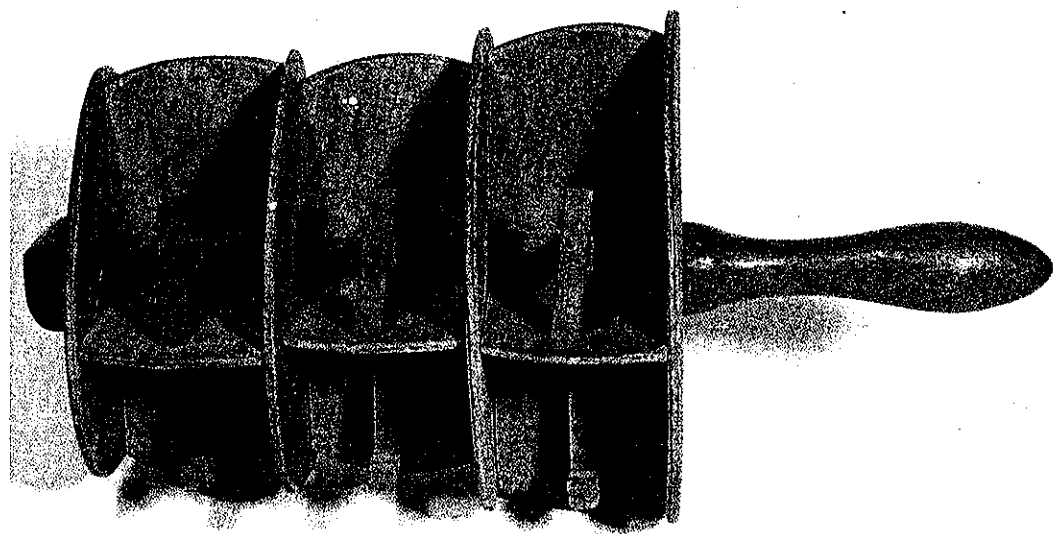

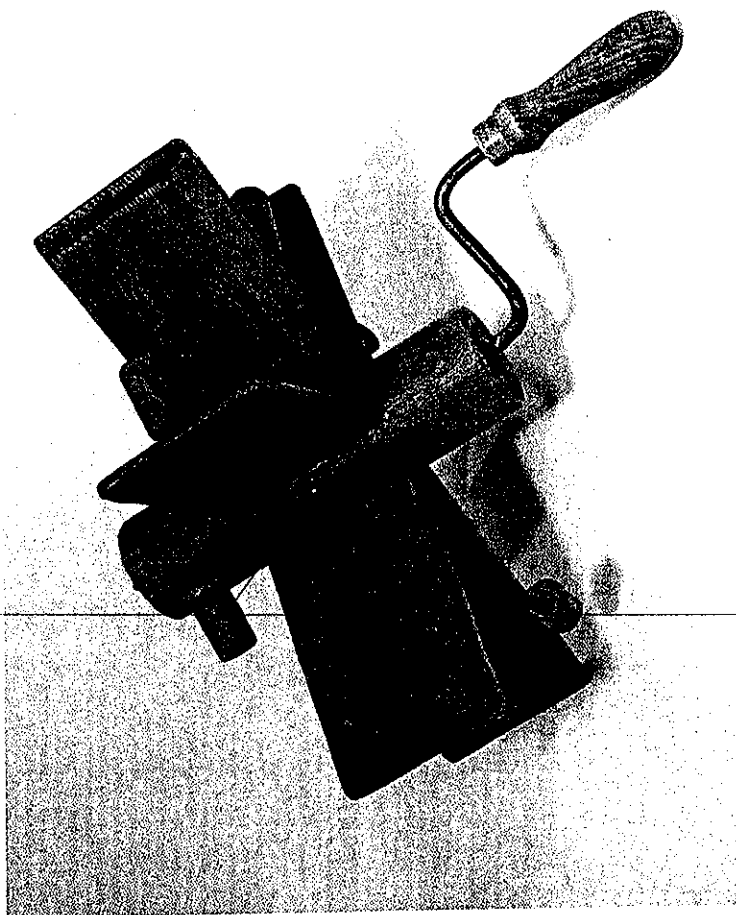
רעשן מטיפוס "התיבה", ירושלים, 1978, אמן: ציון דרורי, נוסח זולקייב, גליציה, עץ, ג.
17.5 (31 כולל ידית), ר. 24.5, הש 24-15-4075

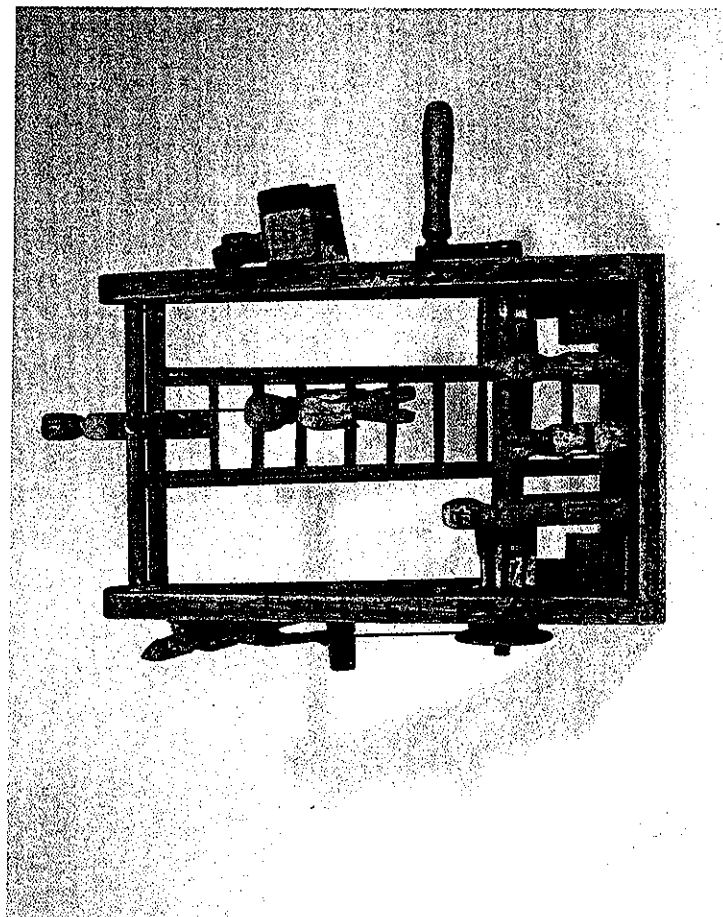
רעשן מטיפוס התיבה "התיבה", ירושלים, 1978, אמן: ציון דרורי, נוסח פולין-ליטא, עץ, ג.
27.5, א. 23.5, הש 36-15-4087

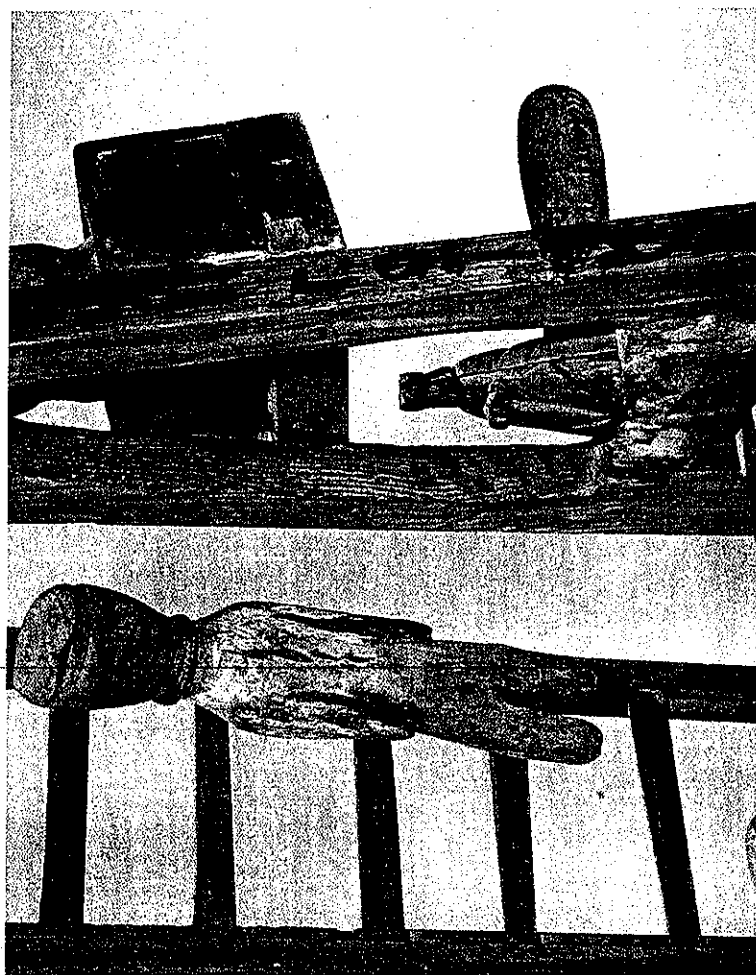
רעשן ה"ויתוא", צפון אפריקה, המאה ה-16 (מאיפה המקור ידוע?), עץ, ג. 33,5 ר. 16, 3167-15-14

רעשן מטיפוס "הקסטנייטות", ירושלים, 1978, אמן: ציון דדורי, נוסח צרפתי, עץ; יחידות חיבור ממתכת; חוטי מתכת, ג. 27, ר. 27, הש 26-15-4077

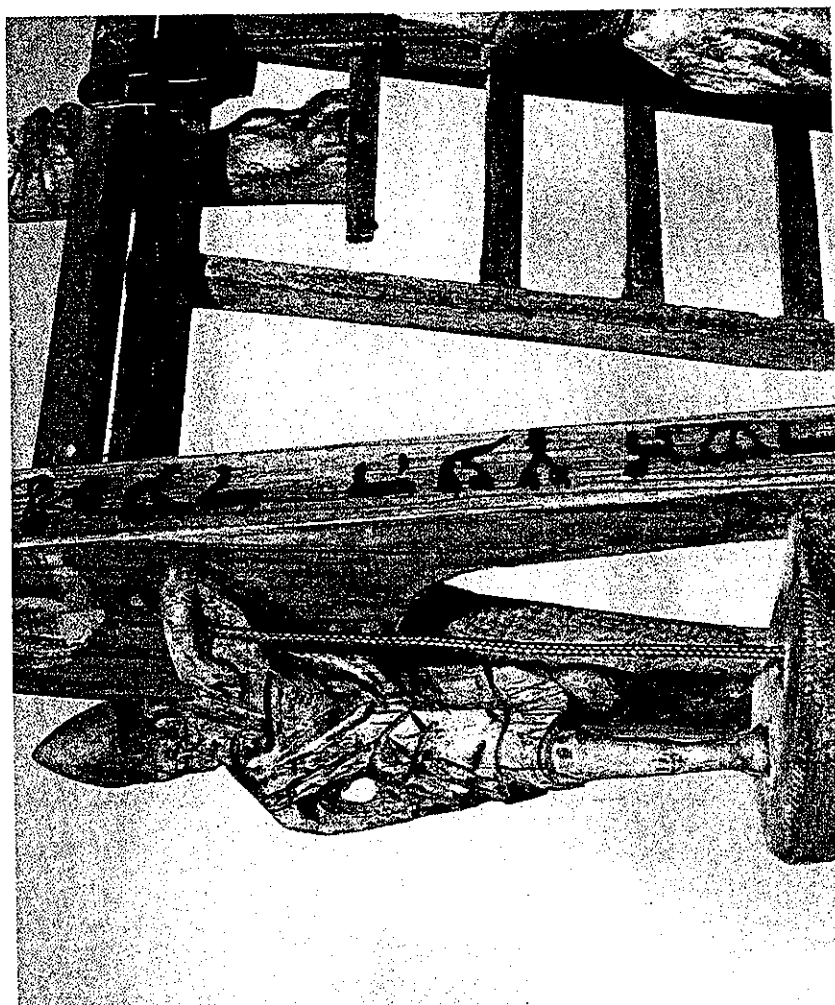

"רעשן תלייה", ירושלים, 1978, אמן: ציון דרור, נוסח פולין - גליציה. כתובות: "ויתלו את המן/על העץ אשר הכין/אורח המן", עץ מגולף וצבוע, כתב יד בדין; חוטי ניילון, ג. ר. 27 (כולל ידית 44), הש 15-35-4086

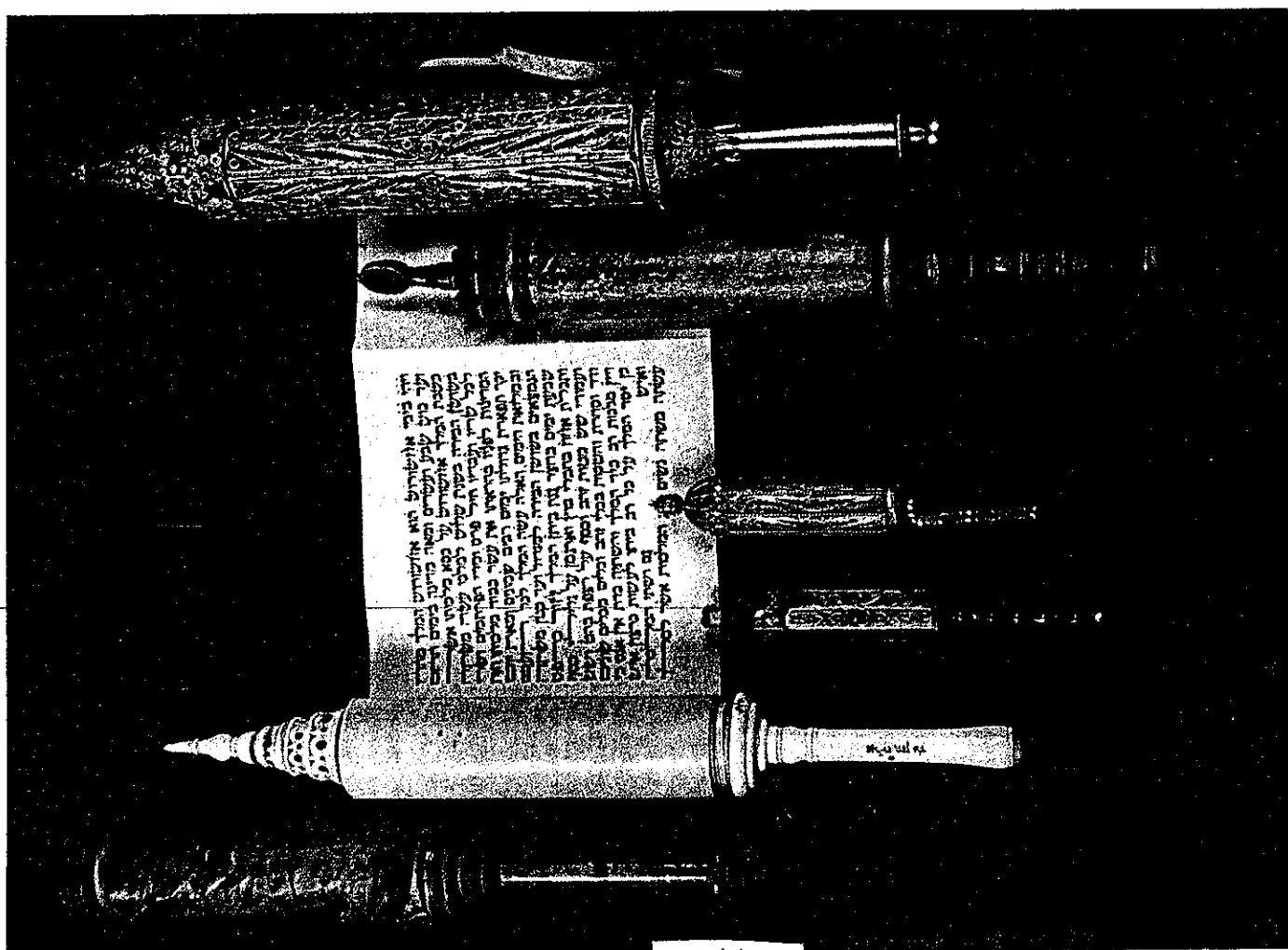
הגדלה מתוך הצילום הקודם

רעשנים מאוסף מוזיאון "היכל שלמה", ירושלים

הגדלה מתוך הצילום הקודם

רעשנים מאוסף מוזיאון "היכל שלמה", ירושלים

אוצר השאלות-ותשובות

מפתח עמיתי כולל לספרי השאלות-ותשובות
מחתימת התלמוד עד זמננו

לוקט וסודר ע"י
הרמב"ם הכריז ביהמ"ד הנ"ל לנחמה
במכון מחש"ל, ירושלים

בעריכת
הרב מנחם נחום כהנא-שפירא

שלחן ערוך אורח-חיים

סדר תשיעי - סימנים תוד - תשי"ז

הוצאת מכון מחש"ל, ירושלים, תשי"ז

אור"ח הלכות מגילה תרצ

רג

אנשי מקום אחד שתיקנו תקנות עליהם ועל זרעם
אם חלה תקנתם על בניהם אחריהם
מהר"מ אלשקר מט

מנהג קבוע אם מבטל דין

תשובת אד"כ קטז

במש"כ הרמ"א שמנהג הנמצא בפוסק אין לבטלו
אפי' בשעת הרחק

רשב"ן רצה (וראה משפ"צ)

במש"כ המג"א כהא דקיי"ל בדבר שבממון יכול
בי"ד לבטל דברי בי"ד חבירו אפי' אינו גדול ממנו
בחכמה ובמנין

זכרון יהודא ח"ב צד

הקורא את המגילה בזמנה אם קורא אותה בעשרה
דוקא

אוצה"ג ח"ה מגילה ידכג

אהא (מגילה ה.) דאמר רב מגילה בזמנה קורין
אותה אפי' ביחיד שלא בזמנה בעשרה

מן השמים ח; ספר הישר ע' לד; כנסת יחזקאל
יט; זכרון יצחק צא; מים חיים (רפ"פ) כא;
תולדות יצחק (הורו"ן) כח; אבני שהם ח"א
(טומשוכ) כה; דעת מרדכי מט; מכתב סופר
מה; פרח שושנה קיג; שרגא המאיר ח"ג ב;
נחלת עזריאל ס

מי שחלונוותיו פתוחות לביהכנ"ס מהו שיקרא את
המגילה בביתו

הלכות קטנות ח"א רפז

יש לו בית סמוך לביהכנ"ס אם מותר לו לכתחילה
לשמוע המגילה בביתו

מגן שאול, ליקוטים ב

יש לו מנין פרטי בביתו אם יקראו במנין שלו או
ללכת לביהכנ"ס משום פרסומא ניסא

רבבות אפרים ח"ד קעג (מט); מנחת אהרן
פורים תמד

היה מנין מצומצם בקריאת המגילה ואחד יצא
מה הדין

רבבות אפרים ח"ד קעג (נ)

איך מקיימין בהמן מצות מחיית עמלק הא אמרין
(יבמות סב.) הכל מודין בעבד שאין לו חיים, והמן
היה עבדו של מרדכי ונפקע ממנו יחס עמלק
עצי זית ח"ב כח (ה) מג (ה)

ד' פסוקים שנהגו העם לאומרו בפה א' בשעת
קריאת המגילה אינו מנהג

רש"י קל

לענין מגילה למאי נקרא אגרת ולמאי ספר
אוצה"ג ח"ה מגילה עט

הקורא את המגילה כורך וקורא בה כס"ת או
פושטה כאגרת

רב שר שלום גאון עא, אוצה"ג ח"ה מגילה
פג"פה; מהרי"ל נו; בית דוד תפה; פרי האומה
ח"ד דף מ; שרגא המאיר ח"ג לח

הקורא את המגילה בביתו אם צריך לפשוט אותה
כאגרת

שרגא המאיר ח"ג לח

יש סמך להסמין הפסוקים של מגילה זה לזה
שלא יראה הכל אלא כפסוק אחד
ר' אלעזר מטרשקון לט (קכה)

מש"כ המחבר שמגילה הוי כאגרת לפיכך צריך
לקרוא בלא טעמים ופסוקים
רבבות אפרים ח"ב קפט (כ)

אם גם מגילה אסור לאחוז ערום כס"ת
ויצבור יוסף מ (ד); מנחת אהרן פורים תנז

אם יש ליהדר מליגע בעמודי ס"ת בלי הפסק
פנים מאירות ח"א עו

המנהג של הכאת המן אשר רבים אינם יכולים
לסבול הרעש ואפשר גם חילול ביהכנ"ס אם יש
לבטלו

פרי השדה ח"ג מב; מילי דאבות ח"ג יג;
ויצבור יוסף נו (ה); עם כלביא רכב

במנהג להכות בעת הזכרת שם המן כפורים או
עמלק בשבת זכור

בן ימין איד; פרח שושנה קיג

רשימת תפוצה

מוצר מטיח

מרכז תמיכה טכנית

International site

חדשות מטח - גיליון מס' 6

תפיש

אין מחפשים?

חדשות מטח

המרכז

לסכנוולוגיה

חינוכית

חזרה

לעמוד

הבית

קופצים ללוח העברי

נשאים קדמים

קדמה לקדמה

חג פורים ומגילת אסתר

את חג הפורים חוגגים יומיים - בתאריכים יד-טו באדר, שהם "ימי משתה ושמתה". חג הפורים מתבטא בשמחה ובהודיה על הנס וההצלה שקרו ליהודים בתקופת אחשוורוש, כפי שמסופר באחד מספרי התנ"ך, ליתר דיוק - באחת מחמשה המגילות שבתנ"ך, במגילת אסתר. נוהגים לקרוא את המגילה בבית הכנסת פעמיים במשך החג: פעם בליל החג ופעם בבוקר החג. נוסף על קריאת המגילה נוהגים לקיים סעודת פורים, לשלוח מנות ומתנות לאביונים (לעניים), וגם להתחפש. ועל כל אלה ועוד - מומלץ לקרוא ב"נושאים קודמים" לחודש אדר.

קריאת המגילה בפורים

קריאת מגילה בבית כנסת בפתח תקווה בליל פורים, תש"ס - 2000. © לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת הצילומים, ירושלים. צלם: משה מילנר

נוהגים לקרוא את מגילת אסתר בבית הכנסת פעמיים - פעם בליל החג ופעם בבוקר החג, כמו שכתוב בתלמוד: "חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה (לשנותה) (=לקרוא אותה שנית) ביום". על-פי ההלכה, החובה לשמוע את קריאת המגילה כוללת את כולם - גברים, נשים וילדים, ואפילו ילדים קטנים. את המגילה קורא בקול "בעל קורא" - מי שמומחה בקריאת מגילה ויודע לקרוא את המגילה לפי טעמי המקרא. לפני קריאת המגילה אומר הקורא שלוש ברכות: **ברכה על קריאת מגילה**: "ברוך אתה ה'... אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מקרא מגילה."

ברכת הנסים: "ברוך אתה ה'... שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה."
ברכת שהחיינו: "ברוך אתה ה'... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה."
 קוראים את מגילת אסתר מתוך מגילה מגוללת עשויה קלף (כמו ספר תורה), ויש המקפידים להדליק בבית הכנסת אורות רבים כדי להמחיש את המסופר במגילה "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (מגילת אסתר פרק ח פס' 16).

מנהגים הקשורים לקריאת המגילה

קריאת מגילה בבית כנסת בתל אביב, פורים תשכ"ט - 1959. המגילה שבדי האיש מתוחה בפרק ט של המגילה, שבו נזכרים עשרת בני המן. © לשכת העיתונות הממשלתית, מחלקת הצילומים, ירושלים. צלם: פריץ כהן

מומחה בקריאת המגילה על פי טעמי המקרא ("בעל קורא") קורא בקול את המגילה. כל הנוכחים - גברים, נשים וילדים - מקשיבים לקריאתו, אך אינם קוראים בקול בעצמם. על-פי ההלכה, יש חשיבות רבה להקשבה מלאה בזמן קריאת המגילה, והקורא במגילה צריך לקרוא כל מילה ומילה נכון, ברור ובקול רם, כדי שהנוכחים ישמעו את קריאת המגילה כולה בלי להחסיר מילה. ובכל זאת - ארבעה מתוך פסוקי המגילה נאמרים בקול-על-ידי קהל השומעים, ורק אחר כך חוזר עליהם הקורא.

פסוקים אלה, שכל הנוכחים אומרים אותם בקול רם, הם פסוקים המביעים את השינוי לטובה במצב היהודים ובמעמדו של מרדכי ואת שמחת ההצלה. לדוגמה - "וימרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות, תכלת (חור) (=לבן) ועטרת זהב גדולה... והעיר שושן צהלה ושמחה" (מגילת אסתר פרק ח פס' 15), וכן הפסוק שבא אחריו: "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (שם, פס' 16).

חג פורים הוא חג השמחה, ולכן קוראים את המגילה במנגינה שמחה וחגיגית. ובכל זאת, יש כמה פסוקים במגילת אסתר שאותם הקורא אומר במנגינה שונה - **עצובה במיוחד**. הכוונה לאותם פסוקים המזכירים אסונות וסכנות, לדוגמה - חורבן הבית הראשון שנזכר בתחילת המגילה (אסתר פרק ב פס' 6), או ההשמדה שנגזרה על היהודים והמתוארת בפי אסתר: "כי איככה (=איך) אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי, ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי" (אסתר פרק ח פס' 6).

- ◀ מתמטיקה
- ◀ חינוך לשוני
- ◀ מדע וטכנולוגיה
- ◀ אנגלית
- ◀ היסטוריה
- ◀ אזרחות, אקטואליה וחברה
- ◀ גיאוגרפיה
- ◀ מקרא ותרבות ישראל
- ◀ חינוך טכנולוגי ומחשבים
- ◀ ערבית
- ◀ עברית כשפה שנייה
- ◀ כישורי למידה וחקר
- ◀ כישורי התמודדות
- ◀ בטיחות בדרכים

ויש מנהג הקשור לקריאת שמותיהם של בני המן: את שמות עשרת בני המן, הנזכרים בסוף המגילה, אומר הקורא בנשימה אחת, בלי לעצור בין שם אחד לשני. ואחרון אחרון חביב - המנהג להרעיש בכל פעם שמזכירים את שמו של המן במהלך הקריאה במגילה. ועל כך - בקטע הבא.

למה מרעשים בהזכרת השם "המן"?

"ותאמר אסתר, איש צר ואויב המן הרע הזה" (אסתר ג, ה)
ציור של הצייר הצרפתי גוסטב דורה, 1883-1830

מזה כאלף שנה קיים בכל העדות ובכל התפוצות המנהג להרעיש בדרכים שונות בכל פעם שהקורא במגילה מזכיר את שם המן. למנהג זה יש עדויות כבר מן המאה ה-11 - גם מקהילות אשכנז (צרפת וגרמניה) וגם מקהילות מרוקו. על-פי עדויות מאותה תקופה, נהגו לכתוב את שמו של המן על אבנים, ובכל פעם שהיה הקורא במגילה הזכיר את שם המן, היו משפשים ומכים את האבנים זו בזו, כדי למחוק את שמו.

המקור למנהג זה קשור ככל הנראה למוצאו של המן, שהיה מזרע עמלק - מצאצאי אגג מלך עמלק. ובעניין היחס לעמלק התורה קובעת: "והיה בהניח ה' אלוהיך לך מכל אויבך... תמחה (=תמחק, תשמיד) את זכר עמלק..." (דברים פרק כה פס' 19). מחיקת שמו של המן האגגי בשפשוף האבנים מסמלת את מחיקתו והשמדתו של

עמלק. מנהג זה של מחיקת שם האויב אינו "המצאה" יהודית, והוא היה מקובל כבר בתקופה העתיקה, בקיסרות הרומית: כאשר מלך הודח ונחשב לבוגד - נהגו למחוק את שמו ממטבעות כסף ולשבור פסלים שהנציחו את דמותו. וייתכן שהמנהג הרומאי למחוק ולשבור את שם האויב הוא המקור למנהג להרעיש בהזכרת שמו של המן הרשע - צורר היהודים, האויב ממגילת אסתר.

בעד ונגד מנהג ההרעשה

שמו של המן נזכר במגילה 54 פעמים, והמנהג להרעיש בזמן הזכרת השם "המן" גרמה וגורמת להפרעות בקריאה ולהמולה רבה בבית הכנסת. בעקבות כך היו רבים - בעיקר בדורות האחרונים - שביקשו לערער על המנהג ולנסות לבטל אותו - או לפחות לצמצם אותו ככל האפשר. וזאת מכמה סיבות: הרעש וההמולה בבית הכנסת אינם מאפשרים לשמוע את קריאת המגילה כהלכה, וגם גורמים לביזוי המקום הקדוש ולהתנהגות בלתי ראויה בבית הכנסת. הילדים, שאמורים לשמוע את קריאת המגילה, עסוקים בהרעשה - ולא בהקשבה. הרעש מפריע לקורא, מבבל אותו ופוגם באיכות הקריאה. ובארצות הגולה, במקום שהיהודים סבלו מרדיפות ומשנאה, היה חשש שמא יפרשו תושבי המקום את המנהג הזה כמרידה בשלטון. והיו שטענו, כי המנהג להרעיש בעצם מבזה את היהודים בעיני סביבתם הנוכרית. עם זאת, רבים התנגדו - ועדיין מתנגדים - לביטול מוחלט של המנהג, וזאת בטענה שאין לבטל מנהגים קדומים "שלא לחינם נקבעו". המתנגדים לביטול המנהג גם טענו, שההרעשה מאפשרת לילדים קטנים לקחת חלק בקריאת המגילה ולחבב אותה עליהם.

ביטול המנהג להרעיש בזמן קריאת מגילה

בעת החדשה - מן המאה ה-18 ואילך - היו קהילות שהחליטו לבטל את המנהג ואסרו להרעיש בכל דרך שהיא בזמן קריאת המגילה. כך פסקו במאה ה-19 מנהיגי הקהילה באיזמיר שבטורקיה, וכך גם נהגו עוד במאה ה-18 קהילות רבות באנגליה. בגרמניה במאה ה-19 ביטלה התנועה הרפורמית את המנהג. גם בימינו יש בתי כנסת שבהם הוחלט לבטל את המנהג, כגון - בית הכנסת "מקור חיים" בפתח תקווה, שקבע בתקנון בשנת תשנ"ט - 1998: "לפני קריאת המגילה מכריזים על המנהג לא להרעיש בעת שקוראים 'המן'". וכך נוהגים בימינו רבנים רבים. ועוד מסתבר, כי כבר בעבר הרחוק לא נהגו להרעיש בבתי הכנסת בתימן במהלך קריאת המגילה!

צמצום ההרעשה בזמן קריאת המגילה

כאמור, בדרך כלל לא נטו קהילות ובתי כנסת לבטל לחלוטין את המנהג הקיים, אך העלו יוזמות שונות במטרה להקטין את התופעה ואת תוצאותיה השליליות. היו קהילות - גם באשכנז וגם בספרד - שהיו מרעישים רק בהזכרה הראשונה ובהזכרה האחרונה של שם המן. בקהילות אחרות העבירו את ההרעשה לשלב שאחרי קריאת המגילה עצמה, בזמן אמירת הפיוט המסיים את הקריאה. יש קהילות ובתי כנסת שהחליטו על הגבלת האמצעים להרעשה, לדוגמה - תקנון של היישוב הדתי הושעיה, האוסר להשתמש בבית הכנסת בנפצים לסוגיהם, אלא רק ברעשנים, ופונה להורים בבקשה להסביר לילדים את ההבדל "בין שמחת פורים ובין השתוללות חסרת רסן המבזה את קריאת המגילה". יוזמה מקורית מסוג אחר הועלתה בבית הכנסת הספרדי בלונדון, שבו התפללו יהודים יוצאי פולין. אלה נהגו לכתוב את שם המן על נייר ולמחוק אותו במחק בכל פעם שהקורא הזכיר את שם המן. כך הצליחו גם למחוק את שמו של המן - וגם לשמור על שקט מוחלט בזמן הקריאה.

פורים שמה!

לקריאת קטעים מסוף מגילת אסתר (פרקים ט-י) - לחץ כאן.

המדור "קומצים ללוח העברי" מותח בידי צוות "מבחר".

ישנו עוד דעות ומנהגים שונים בשיטה זו, כגון זו המצוינת בסידור "עוד יוסף חי"
עמ' תרי"ג) שהרב יוסף חיים זצ"ל (בעל ה"בן איש חי"), נהג להכות רק ב"המן"
הראשון במגילה ("יאוחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן"), ובהמן
האחרון ("כי המן בן המדאנתא האגגי").

נגז

כפי שהסברנו לעיל הבעיה העיקרית עם ההרעשה בהמן היא שנוצר חשש
שהמריעשים לא יפסיקו להרעיש, גם כשהקריאה ממשיכה, והנוכחים לא ישמעו את
הש"ץ. ומה נגרם שחלק מהאנשים שלא שמעו את כל הקריאה, לא יצאו ידי חובה.
וכמו שכתב בעל המש"ב (בפירושו על הש"ע, "שער הציון"), שאע"פ שהש"ץ
מפסיק בזמן ההרעשה, יש בעיה משום שאסור להפסיק בקריאת המגילה יותר מכדי
נשימה אחת. אולם, ניתן לפתור את הבעיה מצד זה שזה לא נחשב הפסק משום שזה
מעניינו של יום (חו גם דעת רוב הפוסקים להתיר).

גם המש"ב מעלה חשש ממנהג ההרעשה ש"יכול לצמוח מזה קלקול גדול, שלא
ישמע איזה תיבות מן הש"ץ ולא יצא אז בקריאת המגילה".

כמו כן ישנו דעות שהציעו דרכים ליישוב הבעיה, כגון מה שהבאנו מתוך סידור
"עוד יוסף חי" (עמ' תרי"ג), המציע להכות ב"המן" הראשון והאחרון בלבד. וכן בעל
המש"ב שאומר ש "טוב ונכון שכל יחיד יקרא פסוק או שניים מתוך החומש בעוד
שמכים המן, כי אז אף שלא שמע מהחזן, יצא".
ישנה גם דעתו של הפרי מגדים, שלא שולל את המנהג לחלוטין, אבל כותב
ש"יצא שכרם בהפסדם".

לעניות דעתנו, ההרעשה בהמן היא חלק מאווירת היום בבית הכנסת, אך עם זאת
יש להיזהר שלא להפריע לקריאת המגילה, ולהפסיק כשבעל הקורא מבקש להמשיך
בקריאתו.

מנהג ההרעשה בקריאת המן / ספי מינצור ומנחם פישמן

מקור המנהג של הרעשה בהמן מגיע כפי הנראה מהפסוק "מחה תמחה את זכר
עמלק", וכן מהפסוק "שם רשעים ירקב". על מנת ליישם פסוקים אלה, נוהגים בבתי
הכנסיות להכות ולהרעיש, כשבעל הקורא מגיע למילה "המן".

הרמ"א אומר (א"ח סימן תר"צ, י"ז): "שנהגו התינוקות ליצור צורת המן על עצי
ואבנים, או לכתוב שם המן עליהם, ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו ... ומה
נשתרבה המנהג שמכים המן כשקוראים המגילה בבית הכנסת".

הבעיה העיקרית עם מנהג זה נובעת מההלכה בש"ע (א"ח תר"צ, א): "שצריך
לקרותה כולה", ובמש"ב על אותו סעיף מצוין: "דעת רוב הפוסקים, שאפילו אם
חיסר ממנה רק תיבה אחת לא יצא". יוצא, שכאשר מכים בשעה ששומעים את המילה
"המן", יכול להיווצר מצב שהציבור לא שומע את כל הקריאה מהקורא.

במאמר זה ננסה לבחון את השאלה מכל צדדיה והיבטיה ולהביא דעות בעד ונגד
המנהג.

בעד

רוב הדעות שמצאנו, תמכו בהשארת המנהג כפי שהוא, למרות הרעש שהדבר
גורם בשעת הקריאה. בין החונמים הבולטים ניתן למצוא את הרמ"א (שם) האומר:
"שאינו לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחינם הוקבעו". הבאר היטב (מש"ב
תר"צ, י"ז) מביא דוגמא מהמהר"ל שלא היה חושש להכות, וכן הגאון יעב"ץ מספר על
אביו החכם צבי שהיה מכה, רוקע ברגליו וטופח בסנדליו כשהגיע לזכירת המן.
מצאנו בגר"א (בפירושו על הש"ע) שאף מחזק ואומר שהדבר מעורר את האנשים
להגיע לבית הכנסת "משום שמחה, ולעורר התינוקות שישמעו קריאת המגילה".

2. צמצום כמות ההכאה

בקהילות מטרסדורף, נהגו להכות את המן רק במקומות שכתוב בהם: "המן בן המדתה האגלי". קהילות אחרות באשכנז נהגו להרעיש רק בפעם הראשונה שמוחקר המן.

בבית הכנסת המרכזי, האשכנזי, בישוב מצפה ירחון, הונהג רעיון מקורי. הגבאי מציב במקום בולט מעין רמזור שבו שתי נורות, האחת ירוקה והשנייה אדומה. הציבור מרעיש כל עוד הנורה הירוקה דולקת, וכשהאור "מתחלף לאדום" הכל מפסיקים להרעיש. בבתי כנסת רבים מונהג אותו הרעיון, כשאת ה"רמזור" מחליף "שומר תנועה" הלא הוא הגבאי.

3. צמצום הרעש

רעיון מקורי נוסף הונהג בלונדון בתחילת המאה ה-19. הרעיון היה "להכות" את המן בלא כל רעש בספסלים האחוריים של בית הכנסת הספרדי ישובי המהגרים מפולין, שנהגו לכתוב את שמו של המן על פיסת נייר ולמחוק אותו בחריצות בעת ששמעו את שמו בקריאת נמיגלה. וכך נוצרה מחיית שם המן ממש, ובלא כל רעש. כיום מקובל ברוב בתי הכנסת לאסור דרכים מסוימות של הרעשה כגון, פיצוץ נפצים וכדומה, ומבהירים זאת לקהל קודם לקריאה.

בישובים שונים מפנים בקשה להורי הילדים, שבה הם מתבקשים לדבר עם הילדים מבעוד יום, ולהסביר להם את ההבדל בין שמחת פורים ובין השתוללות חסרת רסן המבזה את קריאת המגילה.

דרכי הצמצום הנ"ל מקילות על המעוניינים לשמוע קריאה כהלכתה, ואינן מבטלות את רצון המעוניינים לקיים את מנהג הכאת המן.

[המאמר מתבסס בחלקו על מאמרו של ד"ר אהרן ארנד: "דרכים לצמצום הכאת המן", בהוצאת אוניברסיטת בר אילן, הפקולטה למדעי היהדות, תשס"א.]

הרעשה באמירת המן - בעיות ופתרונותיהן / יהודה וויניארש

מנהג ההרעשה ברעשנים וכלים שונים בעת הזכרת המן בקריאת המגילה, חדר לקהילות יהודיות רבות. טעם המנהג הוא, מעין קיום סמלי למצוות מחיית עמלק. אולם היו שלא ראו מנהג זה בעין יפה. ישנן סיבות רבות לכך, אך להלן העיקריות:

1. ההכאה מקשה על הקהל לשמוע את תיבת "המן" ואת התיבות הסמוכות לה.
  2. ההכאה מונעת את שמיעת סיפור המגילה ברצף אחד.
  3. נוצרת המולה, שלדעת רבים אינה ראויה, ופוגעת בכבוד בית הכנסת.
- במהלך השנים מצאו קהילות יהודיות שונות פתרונות לבעיה. בריצוני להציג כמה מהם:

1. ביטול המנהג

היו קהילות שבהם נאסרה לגמרי ההרעשה בזמן קריאת המגילה. כך נהגו רוב קהילות אשכנז ואף כמה קהילות באנגליה.

פתרון זה, יצר בעייתיות שנבעה בעיקר ממעמדו של המנהג העתיק. בהתייחסו למנהג הכאת המן, כתב הרמ"א: "אין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבע" (או"ח סי' תר"צ, סעיף י"ז).

דוגמא לדרך בה באה לידי ביטוי בעייתיות זו היא, שבשנת 1783 פרצה מהומה בבית הכנסת הספרדי המרכזי בלונדון, כשכמה מהמתפללים "היכו את המן", וראשי הקהל הזעיקו את המשטרה שתסלקם בכוח.

ביטול המנהג אף יוצר בעיה נוספת והיא, שהדבר מונע מהילדים הנאה מיצירות רעש בבית הכנסת ופוגמים בכך באחת הטכניקות הממריצות ילד לבוא לבית הכנסת לשמוע קריאת מגילה.

למרות זאת, גם כיום, ישנם בתי כנסת מסוימים בהם נהוג שלא להרעיש כלל. כך למשל בבית הכנסת האשכנזי, "מקור חיים", שבפתח תקווה, נקבע בתקנון: "לפני קריאת המגילה מכריזים על המנהג לא להרעיש בעת שקוראים המן".

עקב הקושי והבעייתיות בביטול מנהג, עלו יוזמות אחרות שלא ביטלו המנהג, אך צימצמו את התוצאות השליליות הנגרמות ממנו. דוגמאות לכך הם הפתרונות הבאים.

דבורה אושפיזאי

חג הפורים – המן ועמלק עפ"י מקורות מקראיים ומדרשיים

לכל חג מחגי ישראל הנסיבות ההיסטוריות שלו. את חג הפורים קיבלנו ב"זכותו" של המן, שעפ"י המדרש¹ בחר דווקא בחדש אדר להשמדת ישראל, כיוון שאין בו חגים... ובכך העניק לנו חג נוסף.

לפי המסופר במגילת אסתר² עלתה חמתו של המן להשחית בגלל אדם אחד שלא כרע ולא השתחוה לפניו.³ כאשר נודע לו מיהו העם שאליו משתייך אדם זה, "כי הגידו לו את עם מרדכי", או-אז ביקש להרוג את כולם.⁴ על מה חרי האף הגדול הזה? הרי לכאורה אין שום פרופורציה בין העילה לבין התוצאה? סביר להניח, ששני האישים האלה: מרדכי היהודי מזה והמן העמלקי מזה מייצגים שני עמים קוטביים, אויבים בנפש זה לזה, וכל ניצוץ קטן די בו כדי להבעיר את הבעירה הגדולה. אכן עיון במקורות יגלה לנו שקיימת שגאה תהומית בין שני העמים הללו, יש היסטוריה של מלחמות ביניהם, והעיקר - ישנו צו לשנוא את עמלק, להשמידו עד חרמה ללא רחם: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (דברים כ"ה, יט).⁵ מהו הרקע לעימות בין שני העמים שהביא לצו החמור הזה? אין בתורה אח ורע לציווי כזה כלפי עמים אחרים, גם כאלה ששעבדו את ישראל בפרך⁶ וגם כאלה שלא הצטיינו ביחסם ההומני אל ישראל.⁷

הבדלים בין המצווה של מחיית עמלק למחיית ז' עממים לאמיתו של דבר אין עמלק האומה היחידה שנצטוונו במחייתה. גם שבעת העממים שהתגוררו בארץ ישראל ציוותה התורה לא לכרות להם ברית אלא להרוג ולאבד זכרם (דברים ז', א-ו). אולם שינוי רב יש בין מצוות מחיית עמלק לבין מצוות איבוד שבעת העממים.⁸

נעמוד להלן על כמה הבדלים ביניהן:

א. מצוות מחיית שבעת העממים נאמרה בתורה בלשון: "החרם תחרימם"

במקום אחר, סוף נעשה אחר במקום רחמן, שנאמר "זאת נוב עיר הכתנים הכה לפי חרב" (שם, כ"ב, יט) ולא תהא נוב כרעו של עמלק¹⁹.

שאל התחבט בדברים שכל מצביא וכל חייל הגון ניצבים בפניהם בשעת מלחמה. "טוהר הנשק" אינו סיסמה ריקה ורבים מתמודדים אתה בכנות וביושר. גם דואג האדומי אמר לשאל: "כתוב בתורה 'אותו ואת בנו לא תשחט ביום אחד ואתה הולך להמית נער זקן סף ונשים ביום אחד'²⁰."

נמנה עוד היבטים מיוחדים בצווים כלפי עמלק:

1. פן נוסף למלחמת החורמה חסרת הפשרות כלפי עמלק הוא, שאין מקבלים גרים מזרע עמלק. ידוע שאין היהדות דת מיסיונרית המעוניינת לצוד נפשות מבין הגויים ולהכניסם תחת כנפי השכינה. אבל אם באים אנשים מאומות העולם לקבל על עצמם בכנות עול תורה ומצוות - מקבלים אותם ומצריפים אותם לעם היהודי. אולם נאמר במדרש²¹: "ד' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבוא מכל האומות להתגייר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו".

2. נוסף על המצווה לאבד ולהשמיד פיזית כל זכר, ישנה עוד מצווה מיוחדת לעור בקרבנו רגשי שנאה ואיבה לעם זה כפי שקובע הרמב"ם: "...נעור הנפשות. ונרז העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצווה ולא תחלש שנאתו מהנפשות עם אויב הזמן".²² השאלה מתחדדת עוד יותר כי התורה מצווה עלינו לא לנקום ולא לנסור, אפילו כאשר יש סיבות מצדקות לכך; לעורר אפילו לשנוא להתעלות על רגשות טבעיים שליליים, לוותר, לרחם על הבריות: "ישראל רחמים בני רחמים הם"; "כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו²³...". והנה בעמלק מדברת התורה על "מלחמה לה בעמלק מדר דר".

"תמחה את זכר עמלק" (דברים כ"ה, יט), ובפרשת "בשלח" נאמר: "מחה אמה את זכר עמלק" (שמות י"ז, יח). הקב"ה מבטיח לעשות זאת הווי אומר, לעמלק יש "עסק" לא רק עם העם היהודי אלא עם הקב"ה בעצמו: עם ישראל נלחם בו מלמטה והקב"ה נלחם בו מלמעלה.

מצוות שנאת עמלק - מאי טעמא?

השאלה המתעוררת היא על מה ולמה? האם כל זאת בלל אותה מלחמה בדרך ממזרים? לכאורה, אכן כך. הכתוב עצמו מספר ומגמק: "ובא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים... מחה אמה את זכר עמלק מתחת השמים" (שמות י"ז, ח-טז). ובאיזו מלחמה הזו במשנת-תרבות יש קצת יותר פירוט: "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים אשר קר בדרך ויזב בכך כל הנחשלים אחריו, ואתה עיף ויגע... תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (דברים כ"ה, יט).

(דברים ז', א-ב), ומצוות מחיית עמלק בלשון: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכחו" (דברים כ"ה, יט). ברור שהסגנון בפרשת עמלק הוא מוחלט וחמור לאין ערוך.

ב הרמב"ם, בדבריו על מצוות מחיית שבעת העמים⁹ מוסיף את המילים: "זכר אבד זכרם", ובכך הוא מתכוון למאמר: "שכר עלה סנהריב מלך אשור ובלבל את האומות".¹⁰ והרמב"ם עצמו מסביר, "שנשלמה השמדתם על ידי דוד ונתפורה השאריה ונטמעה בין האומות עד שאינה ידועה עוד".¹¹ אולם על מחיית עמלק אין הרמב"ם מוסיף את המילים "זכר אבד זכרם", ומשתמע מדבריו שמצוות מחיית שבע האומות שוב אינה קיימת בזמננו, מה שאין כן מצוות מחיית עמלק, הנמשכת עד ימות המשיח.

ג. בספר התעב¹² נאמר, שמצוות הריגת שבעת העממין אינה אלא כשיכול להורגו מבלי שישתכן בכך, אבל בדבריו על מצוות מחיית עמלק אין הוא מוסיף תנאי זה.

ה. ידועה ההלכה שבישראל - הילד 'הולך אחר האם', ובאומות העולם - 'הולך אחר האב'.¹³ פירוש הדבר, שעמלקית שילדה בן לאב מאומה אחרת, בנה אינו נחשב לפי דעת האומות לעמלקי. דבר זה נרמז בלשון הכתוב: "תמחה את זכר עמלק", שלא להשאיר לו זכר כלל. וקבלת חכמים אומרת: "שלא יהיה נין וכבד לעמלק תחת השמים".¹⁴ כלומר: למרות שאדם מסוים אינו מתייחס לעם העמלקי בהיות אביו שלא מזרע עמלק, בכל זאת הייבים למחותו.¹⁵

ה. חובת מחיית עמלק כוללת גברים, נשים וטף, בהמות ורכוש וכל אשר להם, כפי שנצטווה שאלו במלחמה היוזמה הראשונה כנגד עמלק: "והמיתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שנה מגמל ועד חמור" (שמואל א', ט"ז, ג). חכמי ישראל למדו ציווי חמור זה מלשון המקרא "זכר עמלק" - להשמיד כל דבר הקשור בהזכרת שמו של עמלק.¹⁶ "שלא יאמר זה השה הוא משלל עמלק".

ציווי זה נראה תמוה, ואכן אף שאלו המלך לא הבין את פשרו, היו לו ספיקות, אולי ייסורי מצפון, שכבלו את ידיו מלבצע את הפקודה כפי שנצטווה. וכך נאמר על הפסוק "זבא שאלו עד עיר העמלקי וידב בנחל" (שמואל א', ט"ז, ה): "אמר ר' מני: בשעה שאמר לו הקב"ה לשאלו לך והכית את עמלק, אמר: ומה אם בשביל נפש אחת אמרה תורה: הביאו עלי עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא, בהמה מה חטאה! ואם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו? מיד יצאה בת קול ואמרה לו: 'אל תהי צדיק הרבה' (קהלת ז', טז). ובשעה שאמר לו שאלו לדואג: 'סוב אתה ופגע בכתנים' (שמואל א', כ"ב, יח) יצאה בת קול ואמרה לו 'אל תרשע הרבה' (קהלת ז', יז).¹⁷ ועוד מצאנו על הפסוק "ויוחל שאלו והעם על אנגי" (שמואל א', ט"ז, ט), "אמר ר' שמעון בן לוי: כל מי שנעשה רחמן

אברהם קורמן, במאמר גדול ומנומק²⁹ תולה את הקולר בשורשי משפחתו של עמלק ובאופיו האכזרי, העומדים בניגוד מוחלט לשורשי ולאופיו של עם ישראל. קורמן מפנה את תשומת לבו לתולדות עשו, הוא אדם, ולהסתעפות משפחתו שממנו בא עמלק³⁰ חז"ל אומרים שפה מקופלים יחסי זימה גוראים, שחיתות מינית משפחתית. הכול קיימו יחסים עם הכול, ואין לדעת מי אביו של עמלק ובת מי אהליבמה וכו';³¹ ולשם מה הודיע ה' כל זאת בתורתו תשובת חז"ל: "להודיע ניוולן שכן בני זימה"³² וכמובן כל זה בניגוד מוחלט לעם ישראל, ששמר על טוהר צאצאיו ועל מסגרת בירור של התא המשפחתי.

ומעניין לציון כי קורמן מפתח גם תיאוריה מעניינת, כי עמלק הוא לא רק חסר שורשים ברורים, אלא גם עם חסר מולדת, שלא היה לו מעולם ארץ משלו, ולכן פוגשים אותו במקומות שונים במזרח, במערב, בדרום ובצפון. היה זה שבת נודים שחי חי הפקר, מתפרנס מפשיטות וגזל, ומתנהג באכזריות כלפי הנכבשים;³³ שאיפתו להתוות מחיי שעה - "אכול ושתה". אחת ההוכחות שלו לתיאוריה שאין לעמלק ארץ משלו היא ע"פ הכינוי שמכנה אותו בלעם: "ראשית גוים עמלק". ובספר בראשית, במלחמת ארבעת המלכים מופיע שם המלך ומקום מלוכתו, ורק (בראשית י"ד, א), לדעתו, אצל שאר המלכים מופיע שם החמישה נמצא: "תדעל מלך גוים" אצל תדעל מופיע הביטוי "גוים", כלומר עמים ללא ארץ. אולם יש להעיר שרשי" במקום אומר: "מקום יש שמו גוים", גם אכן ערד מפרש כך: "מלך גוים - שם מדינה". קורמן מסיק שיש פה "ניגוד לעם ישראל המעורה והמושגש בחבל בל ינתק לארץ מכורתו, ואילו העמלקים מחוסרי כל שורשים". על כל פנים שאלתנו היא: מה מייחד את עמלק כדי שיהיה מושא לצווי החמור "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים?"

מלחמות ישראל ועמלק במשך ההיסטוריה

חמיהה נוספת היא על המלחמה הראשונה בעמלק. עליה נאמר: "ויחלש יחושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (שמות י"ז, יג), והשאלה היא, כמובן, מדוע לא השמיד יחושע את כל עמלק, מדוע רק "החליש" אותם והשאיר להם זכר? רש"י מסביר: "זלא הרגם כולם. מכאן את למדים שעשו ע"פ הדיבור של שכינה", כלומר: יחושע לא השמיד את כל זרע עמלק לא מפני שלא יפול היה, אלא מפני שכך נצטווה ע"פ הדיבור. נאמר לו לא לכלותם אלא להחלישם בלבד. דברי רש"י מבוססים על חז"ל: "אנו מוצאים שביקש יחושע למחות את זכר עמלק, אמר הקב"ה: חייל, שאול המלך עתיד לעמד מבנימין ולשרש ביצתו".³⁴

המלחמה בעמלק מתוכננת אפוא משמים כמלחמה בהמשכים "מלחמה לה' בעמלק מדור לדור: מדורו של משה עד דורו של שמואל, מדורו של שמואל עד דורו

אם נתבונן במלחמה זו, השאלה מחריפה יותר, כי הייתה זו בעצם 'מלחמות' קטנה חסרת ערך, שנמשכה בסך הכל יום אחד? מן הבוקר עד הערב?²³ עם ישראל כמעט לא נפגע ממלחמה זו. מתוך הכתוב מצטיירת המלחמה כפעולות "טוריסטיות" בשיטת "פגע וברח". במי פגעו? בעיקר בחלשים, בעיפים, ביגיעים, יוזב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עוף ויגע".²⁴ נראה, לכאורה, שאין כל יחס בין המלחמות. שניצחו בה בהרמת ידיו של משה ובין מנת טראומה לאומית! כאשר חזרו מתחת השמים. ובכלל, הפכה המלחמה הזו למעין טראומה לאומית! כאשר חזרו המרגלים משליחותם ורצו להפחיד את העם מפני כיבוש הארץ הם נתנו לו "זיכורת קטנה": "עמלק יושב בארץ הנגב" (במדבר י"ג, כט). כמו רצועה שמפנפים בה לתינוק, כדברי המדרש: "מה ראו לפתוח בעמלק? משל תינוק שסרח ולקה בראצוה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו רצועה שלקה בה. כך היה עמלק רצועה רעה לישראל".²⁵

שאלה חמורה נוספת, שלכאורה אין לה מענה, היא: גם אם נניח כי העמלקים הראשונים, בני דורם של משה, יחושע, שאול ודוד אכן חטאו חטא בל יכופר, מדוע בא ציווי למחותם לדורות עולם? הרי מקרא מפורש לפנינו: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות..." (דברים כ"ד, טז). שמא נחשוב שמידה זו נוהגת רק בישראל ולא באומות העולם? על מדוכה זו כבר ישבו הראשונים ופסקו שגם באומות העולם היא נוהגת,²⁶ כי מדובר באמת מידה של צדק במשפט שהיא אחידה ואוניברסלית. אמנם מצד שני נאמר גם "פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי" (שמות כ', ה), אולם חז"ל מסבירים שם "לאוחזין מעשי אבותיהם". כלומר: רק אם הצאצאים ממשיכים את מעשיהם הרעים של האבות הם נענשים על כל החטאים שהצטברו במשפחתם. אכן, הגויים בשנאתם התמידית לישראל נחשבים לאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם, הרי נאמר: "בידוע שאומות שונאות לישראל"²⁷, וכמו שאנו קוראים בגזבר של פסח: "בכל דור דור עומדים עלינו לכלותנו!" בכל זאת לא מצאנו חיוב שנאה ומחיה אלא לעמלק בלבד וחוזרת שאלתנו לדוכתא.

ניגודיות שבין ישראל ועמלק

ארליך במאמרו²⁸ מנסה להתמודד עם השאלה המרכזית של הציוני לשנוא את עמלק. לדעתו, שנאת עמלק לישראל היא שנאה בלתי רציונלית העוברת לצאצאים עם חלב אמוס מדור לדור, והנשק היחיד מולה הוא - שנאה נגדית. נראה לי, שקשה לתצליח בדרך זו. הרי כבר אמר החכם מכל אדם: "אם רעב שנאך האכילנו לחם" (משלי כ"ה, כ), לא נאמר "הרעבהו" אלא "האכילנו". על כל פנים אין בזה מענה לציוני להשמיד ולאבד את עמלק ואת רכושו ואת כל אשר לו.

שהעולם בני מכוחות זוגיים קוטביים, המתנגדים זה לזה. לכל כוח בעולם יש כוח המתנגד לו בעוצמה רבה ומבקש להיכנס לתחומו. ישראל ועמלק הם שני כוחות קוטביים כאלה. על ישראל נאמר "נצח ישראל לא ישקר" (שמואל א ט"ו, כט). ישראל היא אומה נצחית, אין בה כליה לעולם. וגם עמלק הוא אומה נצחית מבחינה מסוימת. עליה נאמר "ועברתו שמרה נצח" (עמוס א', יא). על פסוק זה אומר המלבי"ם כי לבני אדם יש "עברה כללית על כלל ישראל... וזה שמורה בלבם לצח לנקום נקם... וע"י זה גזרו עליהם הרג ושמד ואבדן בכל דור ודור". הרי לנו "עם נצח" מול "עברת נצח".

כיוצא בזה מצאנו בדברי המהר"ל מפראג,⁴² כי בפסוק "דרך נחש עלי צור" (משלי ל', יט) מרומז עמלק הנקרא "נחש": "ישראל נקראים 'ישורון' על שם היושר שנתברכו בו, ועמלק לעומתם נקרא 'נחש' מלשון עקמומיות, כי הנחש אינו הולך בקו ישר אלא בדרך עקלתון, נחש עקלתון".

ועוד. ישראל ניחט בתכונה נוספת, שבדרך כלל היא מתפרשת לשלילה: קשיות עורף. אולם כאשר משה רבנו ביקש את סליחת ה' על מעשה העגל, הוא מבקש: "...כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעונו ולחטאתו" (שמות ל"ד, ט). והדבר תמוה: הכיצד תכונה שלילית לכאורה תהיה טעם וסיבה לסליחה? ברם, משה רבנו אכן נתכוון לפן החיובי שבתכונה זו. עם ישראל, למרות הסבל והגזירות והיסורים, יעמוד כצור חלמיש באמונתו ולא יחליפה לעולם. תכונה זו מתקשרת לישרות ולעובדת היותו נצח, מעל לחומר הטבעי המחליף עצמו, מתבלת, משתנה וחולף מן העולם. אלא שגם עמלק נשתבח בתכונה נפלאה זו: "אמר הקב"ה: רשע שבעולם, לא ידעת בנסים שעשיתי להם במצרים? לא שמעת בנסים שעשיתי להם בים? אמר לו הקב"ה: ידעת ושמת אלא שאתה קשה עורף".⁴³ מובן שעמלק מצל תכונה זו לרעה.

ודמיון נוסף בין ישראל לעמלק נראה בכינוי "ראשית" שנאמר על ישראל: "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (דמיה ב', 44). אף עמלק נקרא "ראשית" שנאמר: "ראשית גוים עמלק" (במדבר כ"ד, כ). הראשית היא החכמה כנאמר: "ראשית חכמה" (תהלים קי"א, 45). אלא שיש חכמים להיטיב ויש חכמים להרע.⁴⁶ חכמים להיטיב - הם ישראל, וחכמים להרע - הם עמלק. על הנחש אומרת התורה: "והנחש היה ערום" (בראשית ג', ב) ותרגם יונתן: "הוא חכים לביש" כלומר: חכם להרע. וכבר נתבאר לעיל שעמלק נמשל לנחש. במגילת אסתר המן היה עמלק, וחכמתו הייתה לפורענות ולא לטובה.⁴⁷

רש"י הירש⁴⁸ מפרש את דברי המן לאחשוורוש בניסיון לשכנעו להשמיד את היהודים, כמעידים על חכמתו הרבה של המן: "ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין

של מרדכי, מדורו של מרדכי עד מלך המשיח".³⁵ שמואל הנביא שקול כמשה, כנאמר: "משה ואהרן ככהני ושמואל בקראי שמו" (תהלים צ"ט, 0). מרדכי שקול כמשה "שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו",³⁶ מלך המשיח אף הוא שקול כמשה בסוד הכתוב: "מה שהיה הוא שיהיה" (קהלת א', ט) ראש תיבות: משה.³⁷ כונת הכתוב היא זו: שלוש פעמים נלחם עמלק עם ישראל, ולפי קבלת חכמים עד נכונה מלחמה רביעית. מלחמה ראשונה - בימי משה ויהושע; מלחמה שנייה - בימי שמואל ושאוול; מלחמה שלישית - בימי מרדכי ואסתר; מלחמה רביעית - בימי מלך המשיח. והעיקר, אין כל-אלה מלחמות נפרדות, אלא מלחמה אחת ארוכה, מלחמת נצח הנמשכת ועוברת מדור לדור. ראשיתה - בעשו המתנכל ליעקב להורגו, אחרייתה - באיבוד הסופי של עמלק בימי המשיח.³⁸

כבר העיר אברהם קורמן בצדק, כי לשון התורה "מדר לדור" בלשון עבר, במקום לכאורה: "לדור דור" בלשון עתיד, מרמזת כי מלחמה זו לא החלה בימי משה אלא שורשה עוד מזמן קדום יותר.³⁹ ואכן אפשר לראות שבמקרא במקומות רבים הלשון השגורה היא "לדור ודור",⁴⁰ וכך הם דברי הרמב"ן על שמות י"ז, ט בענין מלחמת עמלק: "כי המלחמה מן המשפחה הזאת (משפחת עמלק) היא הראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אליו המלחמה בראשית הגוים. ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחורבן האחרון כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וממנה נושע לעולם. והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם".

הצעה לביאור פשר השנאה לעמלק

מקובל לדבר על שבעים אומות העולם, והכוונה לבתי אב שמהם מסתעפים שאר האומות וכנגדם ניצבת אומה אחת - ישראל. וכך נאמר: "...עב גבולות עמים למספר בני ישראל, כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" (דברים ל"ב, ח-ט). רש"י מפרש שם: "בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם, ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים - הציב גבולות עמים, שבעים לשון. אבן עזרא מוסיף שם: "כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול, כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי". ישראל הם העם המיוחד לחלק ולחבלו של בורא עולם, בעוד ששאר האומות נתונות למשטר טבעי של מלחמות ושרים ממונים.⁴¹

כנגד בחירה זו מתייצב עמלק בתוקף. עמלק בן אלפז בן עשו סבור שכל מה שהשיג יעקב היה במרמה שלא כדין. לפיכך כל הזכויות שיש ליעקב ולבניו - לו הם.

שלמה המלך אומר: "זה לעמת זה עשה האלוקים" (קהלת ז', יד). בדוק ותמצא

הפך עם ישראל לעם, ועד לדור האחרון, דורו של מנשה. אך ראשית תפקידו של המשיח יהיה להילחם בעמלק ולמחות את זכרו, כדי להכשיר את הקרקע לקראת הקמת בית המקדש השלישי - שיעמוד לעולם!⁵⁰

הערות ומראי מקומות

1. **אסתר ב'ב**, הוצאת תורה לעם, ירושלים תש"ח, עמ' 20-21. "התחיל בחדש ניסן ועלה בו בזכות פסח... עלה ראש חדש **אדר** ולא **מצא בו שום מצות**..."
2. אסתר ג', ה' - "ומלא המן חמה..." וביקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשוורוש עם מרדכי."
3. אמנם בפרק ב' כתוב: "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" בזמן קניניו. ואכן יש לשאול מדוע לא נכתב משפט זה בלשון עבר: ומרדכי לא כרע ולא השתחוה? נראה לי שיש בלשון הכתוב משום הבעת החלטה בחושה המלוה את המעשה ולא רק ציון עובדה בעלמא.
4. אסתר ג', ו': "כי הגיח לו את עם מרדכי וביקש המן להשמיד את **כל** היהודים אשר **בכל** מלכות אחשוורוש עם מרדכי."
5. זוהי אחת ממצוות עשה שבתורה לכלי עלמא. ראה **ספר המצוות** לרמב"ם, מצוה קפ"ח: "להכריז דרך עמלק ומצוה קפ"ט: "לזכור את אשר עשה לנו עמלק". וגם מצוות לא תעשה נ"ט: "... שחזרונו מלשכות את אשר עשה לנו עמלק". על אפשרות ועל אופן קיומה של מצווה זו בעבר ובזמן הזה, אינו דנים כאן.
6. דברים כ"ג, ח: "לא תתעב **מצב** כי גר היית בארץ."
7. שם, כ"ג, ט: "אל תצר את **מצב** ואל תתגר במלחמה וקרב מול בני **עמנו** אל תצרם ואל תתגר בהם."
8. ראה רמב"ם, "הלכות מלכים" פרק ה' הלכה ד'.
9. ראה הערה 8 לעיל.
10. משנה ד"ם פרק ד' משנה ד'.
11. **ספר המצוות** קפ"ז.
12. מצוה תכ"ה.
13. קדושין דף ס"ז ע"א. יבמות דף ע"ח ע"ב.
14. **ספר** מהדור פימלקטין, ב"ד/ו, יורק תשכ"ט, סוף פרשת "תצא".
15. הרב שמאל דיקמן, "בין מחיית עמלק", **מנחת יצחק**, י"ז, יס"ג, תש"ג, עמ' ע"ב-ע"ה. וכן מסביר ר' יוחנן אייבשיץ (בפירוש "אהבת יונתן" להפסדת פרשת "זכור") את טענתו של שאל נעלה ה"י את אגז וזאת משום שהיה עמלק ר"ה י"ה...

העמים" (אסתר ג', ח). המן הגדיר כאן את מצבו ומחותו המיוחדים של העם היהודי באופן קצור, חד וקולע, בשתי מילים: "מפזר ומפורד". שתי מילים אלה אומר רש"י הירש הן תרתי דסתר. אם עם הוא 'מפזר' בין כל העמים הרי היה צריך להתבולל ביניהם, והנה עם ישראל בכל מקומות פזרוי נשאר מפורד ומיוחד לעצמו. ואם עם שהוא 'מפורד' שומר על מיוחדות ועל זהות ושונה מכולם, היינו חושבים שהוא ח"י בנפרד, בטריטוריה מיוחדת, בדומה לארץ גושן, והנה כאן מרתקיים הפלא: עם ישראל מפוזר - ולמרות זאת מפורד מן האחרים, מפורד - למרות שהוא מפוזר בין כלם. אבל, מציון הרב הירש, המן - בשל חכמתו ידע להגדירם היטב, ובגלל רשעותו הוא מגיע למסקנה המוטעית: "ומלך אין שוה להנחיתם", וצריך להשמידם.

מכאן אולי אפשר יהיה להבין את החימה השפוכה ואיבת הנצח שבין ישראל לעמלק. עמלק מתנגד לעצם הווייתם ולעצם בחירתם של ישראל. לפיכך לא רק ישראל נצטוו למחותו, "מחה תמחה", אלא אף בורא העולם בעצמו, כביכול, מצווה ועומד למחותו "מחה אמחה", לפי שעמלק קם ומתנגד לעצם בחירתו של ה' יתברך: "כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו" (תהלים קל"ה, ד).

וכך נאמר במדרש: "עמלק היה אומר אל אליפז אביו: מי הוא שורש העולם הזה והעולם הבא? אמר לו אליפז: בני ישראל יורשין העולם הזה והעולם הבא. מיד יצא עמלק להחרב את העולם". אומות העולם רוצות ליטול מן העולם הזה מלאו חפיים הנאות, אבל עמלק חושב במוחו "נצח": "מיהו שורש העולם הזה והעולם הבא?" עמלק סבור ש"הנצח" שייך דווקא לו, וכשהוא שומע שאין הדבר כך, הוא מוכן לצאת ולהחרב את העולם לשם השגת מטרתו. לכן יסד הפייסון בשיר לפורים, "שושנת יעקב", את המילים: "תשועתם היית לנצח". מה נשתנתה תשועה זו משאר התשועות שבה נאמר: "לנצח" אלא, לפי שמלחמת עמלק מלחמת נצח היא מדור דור, והתשועה מזממו הנורא - תשועת נצח היא.

ואכן עמלק בא להילחם בישראל בשלוש תקופות מרכזיות: בראשונה - קודם קבלת התורה ובניית המשכן; בשנייה - בעת כניסתם לארץ - קודם בניית בית ראשון בימי יהושע; בשלישית - קודם עליה שנייה לארץ ובניית בית שני בימי המן.

התורה מדגישה, כי מלחמת עמלק בישראל הייתה בחיותם בדרך, כאשר היו ישראל בדרך עלייתם והתקדמותם לשלמות רוחנית. וכך גם בפעם הרביעית העתידית, לפני בוא המשיח. כל עוד העולם קיים, ועם ישראל קיים, גם עמלק קיים, לכן לא יכול היה יהושע לחסלו עם כניסתו לארץ. עמלק, לפי שהוא מזרע יצחק - גם בו יש יסודות נצחיים ובתוכו זה הוא משתמש בשאיפתו להילחם בישראל. מדור דור - מן הדור הראשון של האומה הישראלית, מציאת מצרים, בשעה שבה

38. המין שביצע הורקנסם באחרים בכפיות כדוע, הוא אינם "גור כחלדה" - אינם עפ"י אמות מידה מקובלות לגור, לפיכך יש להסיל ספק בתוקפו ואם בכלל עבר לצאצאים, וגם היקפו בלתי ידוע. קן הסתם לא הקיף את כל האזורים.
39. א קורמן, "פרשת עמלק", שמעוני, תשל"ז, הערה 16.
40. כגון: "זהו ציר לדר דר" (שמות ג, טו) "ירושלם לדר ודר" (ויקרא ד, כ) "לדר דר אמונתך" (תהלים ק"ט, א) רק במקום אחד בכל הענין מוזכר: "מדר לדר תחורר לצנח מצחים" (ישעיה ל"ד, ז) ושם רש"י מסביר: "זהו קולות משה, מלחמה לה' בעמלק מדר דר, כלומר: רק כאשר מדבר בעמלק מפני הכיבוש מדר דר".
41. נאמר "אין מלך לישראל" (שבת דף ק"ז ע"א), כלומר: "ישראל אינם כפופים למשטר המלוכה. אמות העולם עובדים למלכים ולמלוכות (מלכים) כי הם כפופים לכוחות אלה. ישראל בחרו להיות "חלק ה' עמי" - מעל למשטר המלוכה.
42. בספר אור חושב ח"ל רביג, "ישראל תש"ם".
43. פסוקי דשירה ברכת, פרשה י"ב פסוק י"א.
44. וראה רש"י לבראשית א': "בשכיל ישראל שנקרא ראשית".
45. וכן בתרגום ירושלמי "בראשית": "בתכמתא".
46. על דרך דברי ירמיה (ל, כב): "חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו".
47. כאשר המלך לא ידע מה לעשות עם המלכה ושתי הא ביקש את עצת החכמים: "זיאתר המלך לחכמים... כדת מה לעשות... ויאמר ממוןך..." (אסתר א'). לפי חכמים במדרש אסתר רבה הוחכם ונתן הצהה היה הכן "למה נקרא שמו ממוןך שמוך לפורענות".
48. רב שמשון רפאל הירש, מנחת השנה בת ברוך, תשכ"ז, כרך ב' עמ' רי"ד.
49. מדרש אגרות ברכה פרק כ"ז.
50. אין ספק שהתנשא הדין הוא תאורטי בלבד, כי כיום א אפשר להתבצע בדיק מיה עמלק. אמנם אפשר לומר שכל מי שמונה בשמחה לישראל, שהוא אוניוסימי ללא סיבה, ייכנס למסגרת של "בדוע שעשו שמו לישראל". אבל בכל מקרה נצטרך לחכות, כנראה, למשינה, שיעשה מסדר זיהוי ויורה כיצד לנהוג.

- תרגו כן תשכל מנשים אמר. (שמואל א ס"ז, לג)
16. רש"י ואכן עורא סוף פרשת י"ב תצא, עפ"י המכילתא, בסוף פרשת "בשלח" ובסוף פרשת י"ב תצא.
17. יומא דף כ"ב ע"א.
18. שולחן ברכה תורה לעם, לוח-אפשיטין, ירושלים תשי"ז, פרשה ד' פסוקה ס"ז.
19. מדרש שולחן סוב, מדרש ירושלים תשכ"ז, על מזמור כ"ב.
20. מכילתא, שלמה באבער, ווילנא תרצ"א/ירושלים תשכ"ז, סוף פרשת "בשלח". אף כי ידוע שמבני בניו של המן למשה תורה בבני ברוך וגמנו עם גדולי תורה. וראה: גסין דף כ"ז ע"א.
21. ספר המעלות לרמב"ם, מצוות עשרה קפ"ט, ומצוות לא תעשה י"ט.
22. ביצה דף ל"ב ע"ב.
23. לפי דעת אביגדור בבבאלי, רב העיר העתיקה בירושלים, היה זה ביום ששי בתאריך כ"ח באייר.
24. ראה רמב"ם "הלכות מלכים" פרק ה' הלכה ה': "לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריכות" (ארב לחושלים). ראה גם ח' חמאל, "מלחמה לה' בעמלק", בית מנחם א' ק"ח, תשי"ז עמ' 32-46.
25. במדרש ברכה יונה, תיא תשל"ה, פרשה ט"ז פסוק י"א.
26. ראה בתשובות אבן מר או"ח סי' תקנ"ז לאדמו"ר ר' אברהם מסאכצא.
27. ספר (ראה לעיל הערה 14) לפרשת "בהעלותך".
28. ד' ארליך, "על המכמים של התנאה בין ישראל ועמלק", שמעוני, תשמ"ב, תשרי-כסלו, עמ' 67-68.
29. אברהם קורמן, "פרשת עמלק", שמעוני, תשל"ז, שנה י"ז, גילון מס' 50, עמ' 50-76.
30. ראה: בראשית ל"א, כל הפרק, תשובות לב מיוחדות לפסוק י"ב.
31. למשל, אשת שער היתה כנראה אשה נחשקת, שלא פחות מארבעה גברים חשבים באותו זמן בחרו לקיים איתה יחסים ולחולל ממנה צאצאים, שיחסי הקירבה ביניהם קשים להגדרה. והרי הם: שער, חחיר, עשו, צבען בנה, אליפז בן עשו.
32. מדרש תנחומא לוח אפשיטין, ירושלים תשי"ז, פרשת "ויושב פיסקא א'".
33. ראה במאמרו (לעיל הערה 29) הערה 38. כמוהו סבור גם ד"ר מ' גרונמן, הרואה את עמלק כשבט שאין לו נחלה קבועה, ומשום כך הפך להיות "כספיה של בני בלעל המשוטט ומתנחלת בכל מקום אפשרי". וראה גם מאמרו של קורמן על הקשר בין עמלק וחג הפורים בספר: על המעשרים הוצאת המחבר, תל-אביב תשנ"ד.
34. פסוקי דשירה ברכה, דפוס גלום, ווארשא תרמ"ג, פרק י"ב.
35. תנחומא סוף פרשת י"ב תצא.
36. מדרש אסתר ברכה לוח אפשיטין, ירושלים תשי"ז, פרק ו'.
37. ספר תנחומא מוסד הרב שוק, ירושלים תשל"ז, חלק ג, פרק רע"ג.

